

The book cover features a vertical strip on the left side with a traditional Ukrainian folk pattern, possibly a 'vynohradnyk' (vineyard) or 'koshchak' (cossack) motif, in red, yellow, and black. The right side of the cover is a photograph of a garden. In the foreground, there are lush green plants with large, vibrant pink peonies. To the left of the peonies, there are tall, slender stalks of white flowers, likely lilies. In the background, there are dark green trees and a bright blue sky with scattered white clouds. A small, bright light source, possibly the sun or a moon, is visible through the trees in the upper right quadrant.

Іван Кириєнко

*І хрестиком,
і доріжкою*

Чернігівська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

Іван Кирієнко

Черниш

Книга друга

І хрестиком, і доріжскою

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2023

УДК 94(477.51)
К 43

Рецензенти:

Коваленко Олександр Борисович,
кандидат історичних наук, професор;

Олифіренко Юлія Іванівна,
кандидат наук з державного управління;

Пархоменко Людмила Василівна,
головна редакторка Чернігівської обласної газети
«Деснянська правда», член НСЖУ.

Кирієнко І.О.
К 43 **Черниш. Книга друга. І хрестиком, і доріжкою.** Чернігів:
Десна Поліграф, 2023. 400 с.

ISBN 978-617-8020-72-9

Україна – самостійна незалежна держава із тисячолітньою історією. Самобутня, багатогранна, різнобарвна. А її народ – сильний, незламний і водночас безмежно талановитий, настільки, що тема ця неосяжна. І ця книжка – спроба внести свою маленьку часточку в її розкриття.

Герої твору – люди праці. Роботящі, непомітні, проте вкрай талановиті, які з селянським гонором та завзяттям палко люблять, шанують свою країну.

Написано в умовах російсько-української війни.

Присвячується нашим захисникам – мужнім оборонцям України, з вірою в утвердження сили, правди й непереможності українського духу.

УДК 94(477.51)

ISBN 978-617-8020-72-9

© Кирієнко І.О., 2023

Зміст

Вступна частина.	5
До читача. Вступне слово Володимира Дятлова	5
Авторське слово	8
Відлуння презентації	9
Хронологія становлення та розвитку села Черниша	26
 Розділ 1. Вишивка та вишивання, як окремий вид сільського прикладного мистецтва	 41
З досвіду й традицій Черниша, Чернігівського району та Чернігівської області.	42
Гончарі черницькі. Розповідає майстриня ручної вишивки Гончар Марія Ларіонівна.	101
Майстриня вишивки із кутка «Кирінщина». Про Ячну (Кирієнко) Віру Олексіївну.	115
У кожного яблука, ягоди свій час і свій смак. У кожної квітки свої барви та свій аромат	122
Сповідь дорослої жінки. Розповідає Філоненко Марія Тихонівна	122
Постскрипtum. Про пережите, дідусів, бабусь, батьків... Філоненко М. Т.	127
Той, що штурмував Берлін у вишитій сорочці. Про Желєзняка Тихона Фоковича	133
Майстриня вишивання – орденоносиця Про Ячну Ганну Павлівну.	137
Щастя – воно примхливе. Про подружжя із Черниша Білоконську Таїсію Михайлівну та Білоконського Василя Андрійовича	140
Мамине полотно. Розповідає Людмила Семенівна Бовда (Желєзняк)	147
 Розділ 2. Черниш 2021	 151
Яким ми бачили село у 2021 році. Враження, застереження, перспективи.	152
Гостинці від зайчика. Розповідає Бовда (Желєзняк) Людмила Семенівна	228
Молоко в корови на язиці, – кажуть жінки в Черниші. Репортаж.	230
Диваки. Цікаві земляки	233
Прізвища та прізвиська як маркер роду окремих людей. . .	246

Бувальщина	253
Коли головний «отаман» удома	253
А хто така Галя	254
Образа Маркізи	254
Останній рій. Про Івана Садченка – краєзнавця, бджоляра, просто гарного чоловіка	257
Села Черниш – Чернігівського району, Сахнівка – Менського району. Паралелі. Дорожній репортаж	259
Дозвілля. На кому тримається культурний простір села. Про Потапенко Людмилу Олексіївну	264
Особливості українських страв Черниша. Власні спостереження	269
Розділ 3. Історія села в особах, подіях та особистостях	275
Черниш – 2022. Російська окупація 25. 02.–01. 04. 2022 року	276
Таємниця однієї скрині. Про династію Залізників-Желєзняків	284
Завдання – вижити, або На віражах долі. Про Білоконського Василя Тихоновича	308
Клочків і клочківці. Нові імена, вигадані та не вигадані історії.	313
Мотрона. Новела	313
Агнеса. Про Бачинську-Сельську (Буру) Агнесу Олександрівну із Клочкова	316
Софія. Синиця Софія Михайлівна – всесвітньо відома вчена з Клочкова	326
«Бо хата ж дідова». Будинок Кирієнка Якова Мойсейовича . .	328
Душпастирі та їхні послідовники	334
Продовження історії. Про Слюсаревського Миколу Віталійовича, першого священика Свято-Георгіївської церкви Черниша.	334
Пролог. Про Любенка Івана Івановича, першого псаломщика Свято-Георгіївської церкви Черниша	340
Іконописець із Черниша. Про Маляревського Олексія Федоровича	344
Чому засмучені очі. Про долю Кирієнко Єфросинії Олексіївни	348
Подружжя майстрів із Брусилова. Враження. Про вчителів Наталію та Анатолія Дубин	353
Розділ 4. Фарби поколінь	363
Фотогалерея образів чернишан у портретах учнів Черниської восьмилітньої та Седнівської десятилітньої шкіл	364

До читача

Важливою передумовою успішної розбудови незалежної Української держави є висока самосвідомість нації, що передбачає глибоке знання національної культури, історії, географії, народної творчості, розуміння їхньої унікальності й неповторності. Актуальне й нагальне завдання істориків – вивчення історії і культури рідного краю, популяризація цих знань, донесення їх до широкого кола читачів.

В історичній літературі не бракує фундаментальних праць з історії українського села регіонального і національного масштабу. Крім того, на сторінках офіційних сайтів громад можна знайти довідки з історії та культури того чи іншого населеного пункту. Не поодинокими стають монографічні праці з історії окремих сіл. Однак більшість сіл й досі залишаються поза увагою дослідників, краєзнавців і академічних істориків. Село Черниш без перебільшення у цьому контексті можна назвати щасливим винятком. Його історія знайшла своє відображення на сторінках фундаментальних досліджень, автором яких є Іван Кириєнко. Широкому колу читачів уже було презентовано одне видання, в якому висвітлено історію села, його долю в буремних подіях століть, оприлюднено чимало документальних матеріалів, які є красномовними свідченнями минулого. Багатим є також ілюстративний матеріал. Цінність таких праць полягає у їх високому науковому рівні: кожне положення, спостереження, підтверджені матеріалами джерел, є переконливими і достовірними. В історії села відображені важливі події, процеси і явища, що відбувались у житті українського народу і його держави. Такий підхід виводить історію громади за регіональні, краєзнавчі межі, робить її важливою для подальших досліджень українського села.

Особливістю нової книжки є те, що вона розкриває багату культурну спадщину села у різних сферах. При цьому особливу увагу автор приділяє вивченню мистецтва вишивання. Цей розділ може зацікавити тих, хто опікується пошуками і відновленням зразків стародавньої вишивки, а також культурологів та етнологів, які намагаються розкодувати приховані символи народної культури. Слід вітати вдалу спробу показати оригінальність творів, різні підходи їх авторів до техніки вишивки, орнаментів тощо.

Історики намагаються олюднити історію, показати життя простих людей, які не є безликою масою. Відтак, слід вітати звернення автора до історії окремих постатей, родів села, їхніх доль, які представлені низкою цікаво написаних портретів. Досить часто однією з особливостей народної творчості вважають відсутність авторства, окремих персоналій. У вишиванні дослідники прагнуть показати регіональні особливості, найбільш улюблені техніки та поєднання кольорів і сюжетів. У книжці Івана Кирієнка на перший план виступає плеяда справжніх талантів, конкретних авторів творів, які мають свою неповторність і оригінальність. У такий спосіб мистецтво вишивання набуває особливого колориту, філософського звучання, бачення авторами світу і людських доль.

Принцип показати історію і культуру села через людину, її життя знаходить своє продовження у другому розділі, в якому поєднані цікаві розповіді, які відображають колорит і неповторний світ села Черниш. Тут і бувальщина, місцеві легенди, певні традиції, люди, які залишились у пам'яті завдяки своїй самотності. Логічним продовженням цього є наступний розділ «Історія села в особах, подіях та особистостях», в якому представлені окремі династії, яскраві постаті, розповіді людей про своє життя і долю. Заслугою автора є те, що кожна розповідь про людину, подію або навіть окрему будівлю викладена на тлі історії не лише села, а й українського народу в цілому.

Окремий розділ книжки присвячено історії церковного життя села, це тема, на яку за радянських часів було накладено табу. Автор послідовно дотримується в даному випадку принципу розкрити церковне життя через людей. Свідченням цього є нариси життя першого псаломщика і першого священика Свято-Георгіївської церкви, сільського іконописця. Відтак, церква і її пастирі представлені як органічний складник культурного і духовного життя села.

Оригінальним є підхід автора до вивчення життя людей села через призму школи, галерею образів, шкільних фото, портретів учнів Черніської та Седнівської шкіл. Автору, безперечно, вдалося створити свого роду портрети різних поколінь.

Книжка Івана Кирієнка написана на основі сучасного міждисциплінарного принципу, поєднує в собі історичну регіоналістику, краєзнавство, мемуаристику, генеалогію. Цінність книжки полягає не лише у висвітленні історії конкретного населеного пункту, а й у тому, що вона дає багатий джерелознавчий матеріал для вивчення історії українського села в цілому.

В історичній літературі за селянством закріпилась назва «мовчазної більшості», яка мало говорить від свого імені. Дослідження Івана Кирієнка широко відкриває духовний світ селянства, його світосприйняття, турботи і клопоти. За принципами історизму об'єктивності, неупередженості, яких послідовно дотримується автор, помітним є те, що всі сторінки книжки пронизані повагою до людей різних поколінь, високими оцінками їхньої праці і творчості.

Нова історична наука, як це не парадоксально звучить, народилась у муках і стражданнях Другої світової війни. В'язень нацистських концтаборів, герой французького Спротиву Марк Блок сформулював кредо нової історії: «Історія – наука про людину». Для історика людина, її життя, її невтомна праця, болі і страждання мають становити головний інтерес. Ці слова великого історика сьогодні в умовах нової війни Росії проти України набувають особливого звучання і актуальності. Книжка Івана Кирієнка нагадує нам про унікальність і найвищу цінність життя людини.

Володимир ДЯТЛОВ,
перший проректор Чернігівського національного
університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Чернігів. Вересень 2022 року

Авторське слово

На моє переконання, є дві причини написання книжок: визріла ідея, а за нею й сюжет або ж надійшло замовлення на конкретний твір. А ще одна – непереборне бажання автора. З погляду геометрії, у нашому випадку всі умовності перетнулись одночасно в одному місці.

Водночас дві книжки – чи не забагато це для одного, нехай і такого харизматичного населеного пункту? Можливо. Я неодноразово ставив собі це риторичне для мене запитання.

Проте, якщо ви прочитаєте в цьому розділі узагальнення під умовною назвою «Відлуння», то зрозумієте, що взятись за написання цієї книжки мене надихнули численні побажання односельців і відгуки небайдужих читачів. Це по-перше. А, по-друге, книжка ця не про Черниш, а, скоріше, загалом про нашу країну, її народ, силу, цінності й випробування. Адже долі моїх земляків, майстринь вишивання, події, усе що відбувалося в конкретному селі, так характерне для всієї України тих часів. А ще написана, мабуть, у найскладніший для її історії час. Усе інше – приємні збіги або звичайні супутні чинники.

Іван КИРІЄНКО

Відлуння презентації

*(Відгуки читачів на книжку «Черниш»: емоції, побажання, критика, доповнення та виправлення)**

2020 р. Черниш

Акуленко Віталій Петрович.

Черниш. Самодіяльний композитор, музикант, збирач місцевих та українських народних пісень.

– Книжку «Черниш» читаю майже щодня. Нічого робити – читаю, треба знайти якусь інформацію – читаю, шукаю, знаходжу. Просто дивлюся на неї – надихає.

Апанасенко Світлана Миколаївна. Черниш. Секретарка сільради, з 2021 року старостиха сіл Черниша та Ключкова ⁷.

– Коли книжка готувалась для видання подумала – поставимо чергову книжку в сільраді за скло у шафі, нехай і ця собі стоїть. Проте, побачивши формат видання, була одразу здивована масштабністю та змістовністю зібраного матеріалу. Прочитавши книжку – хочеться продовження історії.

Бачинська-Сельська Агнеса Олександрівна. Львів – Клочків. Художниця. Майстриня зі створення аплікацій. Членкиня НСХУ.

– Після прочитаного відчуваю неймовірний сум за Ключковим, седнівськими кручами, сновськими пейзажами. Дуже хотіла б побувати в Будинку художників у Седневі. У Черниші, щоправда, не була, але, прочитавши книжку, дещо згадала про це село (докладніше – розділ другий, кн. 2. – **Авт.**).

Білоконський Віталій Анатолійович. Черниш.

– Продивився книжку. Все добре, от тільки фотографії надто маленькі.

Буцко Олександр Володимирович.

Чернігів. Заступник міського голови Чернігова (2010–2015 рр.).

– Це ти сам написав? Непогано. Я колись був головою седнівського сільпо, це саме тоді, коли в Седневі працювали хлібозавод, ситроцех, кондитерський цех, ресторан, отож Черниш, людей села, керівників колгоспу та сільради добре знаю.

Бушай Наталія Вікторівна. Чернігів. Газета «НК». Головна редакторка.

– Книжки друкують щодня. Унікальні книжки народжуються раз у десятиліття. Це про книжку «Черниш»¹.

Бутко Микола Петрович. Чернігів. Доктор економічних наук. Професор.

– Книжка «Черниш» цікава, це захоплива краєзнавча подорож, а ще – успішний менеджерський проєкт.

Бура Наталія (Чернова). Освітянка. Клочків – Чернігів.

– З радістю прочитала книжку. У захваті від змісту написаного, емоції просто переповнюють!

Бояринцева (Білоконська) Наталія Михайлівна (1955 р. н.). Черниш – Чернігів.

Доповнює, що її батьки, Білоконський Михайло Самійлович (1922 р. н.) та Марія Авксентіївна (1925–1998 рр.), побралися 1946 року. Під час війни батько закінчив Ташкентське військове училище, факультет хімічної розвідки. Воював. Звістку про закінчення війни зустрів у Ризі (Латвія). Демобілізувався 1946 року в званні старшого лейтенанта. Мама під час окупації примусово працювала в Німеччині. Повернувшись додому, батько деякий час працював головою колгоспу, згодом – бригадиром бригади із розведення шовкопрядів у Латиновому лісі.

Білоконський М.С.

– Ці павуки тоді в нашому будинку були всюди, ми до них якось звикли й навіть не реагували на їхнє біле павутиння. А от наша сіра кішка, ховаючись від павуків, надовго сходила з дому, – згадує пані Наталія.

У батьків нас було аж шестеро – п'ять дівчат і один хлопчик, – продовжує жінка. – Люба (1947 р. н.) живе в Чернігові. Валентина (1949) працювала агрономом у системі водного господарства області, живе в Чернігові. Олександр (1952) служив у армії, працював у будівельній галузі Чернігова, 1987 року ліквідував аварію на ЧАЕС. На жаль, з 2013 року його вже немає на цьому світі. Світлана (1960) закінчила кооперативний технікум, живе й працює в Чернігові. Тетяна (1964) – єдина із сестер, що нині живе за межами України, у Москві. 1983-го вона вийшла заміж за військового, ось і мандрує гарнізонами.

Про себе Наталія Михайлівна розповіла, що після закінчення школи працювала на КСК «ЧЕКСІЛ», нині вже на пенсії, з чоловіком Анатолієм Олександровичем (1953 р. н.) мешкають у Чернігові. Черниш не забувають.

Бойко Любов Василівна. Читачка. Черкаси.

– Дякую за висвітлення релігійного напрямку по Чернишу, Седневу та Клочкову. Ви згадуєте вчительку черницької школи у 1909–1911 рр. Волкову Анастасію Василівну, я із задоволенням надсилаю вам для другої книжки фото, на якому вона разом із чоловіком – Броведовським Г. М., моїм далеким родичем.

Галковська Надія Миколаївна. Педагогиня. Громадська діячка. Поетеса. Авторка віршів пісні-шлягеру 90-х «Я козачка твоя» (композитор Микола Збарацький).

– Прочитала. Для мене ви тепер пан Черниш.

Галеєва Алла Євгенівна. Чернігів. Заслужена лікарка України, нагороджена орденом Княгині Ольги. Керівниця Державної установи «Територіальне медичне об'єднання Міністерства внутрішніх справ України по Чернігівській області».

– Краєзнавці села і ви разом з ними здивували яскравим і корисним виданням.

Гончар Марія Ларіонівна. Черниш.

– Недостатньо описано діяльність черниської артлі вишивальниць. Мало висвітлено їхню роботу, не вказано всіх керівників артлі (деталі в розділі 1 кн. 2. – **Авт.**).

Грабовець Володимир Миколайович. Чернігів.

– Прочитав із задоволенням, дуже цікаво. Особливо вразили висловлювання черниських селян стосовно причини розвалення колгоспу в Черниші. Їхні думки щодо цього хоч і з філософським підтекстом, проте достатньо точні.

Дятлов Володимир Олександрович. Чернігів. Перший проректор ЧДПУ. Доктор історичних наук. Професор.

– Ви молодці. Я в захваті від збірки, книжка на століття. До слова, подарунковий примірник у мене в кабінеті не затримується. Дуже шкодую, що не вдалося написати про рідне село Бучки (Новгород-Сіверський район. – **Авт.**). Там стільки цікавих людей, такі події відбувалися... Хоч час і втрачено, проте, сподіваюся, все ще попереду.

Дубина Анатолій Михайлович. Черниш – Чернігів – Брусилів.

– Ознайомився з виданням про Черниш – село, де народилася моя мама – Носенко Таїсія Іванівна, жили мої бабуся та дідусь. На жаль, у книжці не згадано багатьох вихідців села, які своїми справами гідно прославили його. Згадати хоча б Апанасенко Варвару, рідну сестру моєї мами, вчительку української та російської мови, яка довгий час працювала завучкою черниської школи, передчасно померла.

Окремий репортаж про майстрів народної творчості – подружжя Дубин, Анатолія Михайловича та Наталію Михайлівну, у третьому розділі кн. 2.

Желєзняк (Школьна) Олена Володимирівна (1949–2020 рр.). Черниш – Чернігів.

– Прикута до ліжка, але коли читаю матеріали, то забуваю про свій стан. Із задоволенням кілька разів подивилася повну відеOVERсію презентації книжки. Дивлюся відео чи читаю – не можу стриматися від сліз, кожен раз так і нагортаються, але то від позитивних емоцій.

Желєзняк Марія Тихонівна. Черниш – Чернігів.

– Мій батько воював, був аж на трьох війнах, мав численні нагороди, а ви його навіть і не згадали ніде (деталі в розділі 1 кн. 2. – Авт.).

Желєзняк Микола Володимирович, 1955 р. н., с. Черниш.

– Непогано було б згадати добрим словом і дорожню бригаду Черниша, яка в 60-х роках минулого століття успішно утримувала ґрунтові дороги села й навколо нього, тим паче, що в мене випадково опинилася світлина того періоду. Перший ліворуч – фронтовик Кирієнко Василь Сезонтьйович

(1926 р. н.), далі – Акуленко Денис Ларіонович (1900), Юрченко Пантелей Андрійович (1924), Кондратенко Антон Пилипович (1904) і Білонський Тихін.

Йовенко Лідія Євгеніївна. Черниш.

– Читаю книжку дуже уважно, кожний аркуш, кожне слово. Все таке знайоме, рідне. Ти зробив велику, добру справу, написавши українською. Мені, правда, трохи прикро, що я українка, а українською не розмовляю.

Йовенко Іван Євгенійович. «Талант із Черниша»³.

– Книжки, що народжуються, мають свій вік. Скажу автору так: ця книжка безсмертна, а ти тепер для всіх нас, чернишців, – Іван Безсмертний. Усвідомивши прочитане, історичну цінність праці та її філософію, додам: тепер ти для мене ще й духовний авторитет.

Зінченко Таїсія Сергіївна, 1953 р. н. Черниш.

– Ой! Читаю книжку, і так це заняття відволікає мене від сірого, буденного – переносить у світ ілюзій, мандрів, світлого й високого. Ти напиши ще про наших майстринь-вишивальниць, щоб не пропали їхні чудові рукотворні роботи.

Дзюбинський Богдан Кузьмич,
1954 р. н., м. Львів. «Осінній» товариш автора.

– Читаю твою книжку. І ось що я тобі скажу: суцільна радянщина... Будеш іще писати – пиши чесно, як було!

Дзюбинські Богдан та Стефанія

Іванов Валерій Михайлович. Седнів. Директор школи. Заслужений учитель України.

– Автор – безумовний талант (фейсбук-сторінка В. Іванова).

Кравченко Олег Олександрович, голова правління ПрАТ «Страхова компанія «Еталон».

– Робота над книжкою просто відмінна. Зміст цікавий, захоплює уяву про нашу країну, народ Сіверського краю, його традиції, звичаї, захоплення. Сам я народився та виріс у місті на Півдні України, біля моря, тож, прочитавши книжку, я доповнив та збагатив власні знання про Україну, наш мужній, талановитий народ. Пишаюсь тим, що я сприяв та допоміг автору видати цю книжку.

Кириєнко Василь Іванович. Член черніського осередку краєзнавців.

– Коли буде презентація і запросиш, то, звичайно ж, висловлю своє глибоке захоплення книжкою, але й ложку дьогтю додам.

Курданов Андрій Леонідович. Чернігів – Пакуль. Заступник голови ЧРДА у 2014–2020 рр. Беззмінний голова краєзнавчого осередку Чернігівського району.

– О, книжка велика й товста! Проєкт удалий і є прикладом для наслідування для краєзнавців інших населених пунктів. У новому виданні треба обов'язково додати чомусь забутих учасників Другої світової війни, уродженців Черниша, нагороджених бойовими відзнаками, як-от: Кривець Микита Олександрович (1917–

**Кириєнко
Петро Григорович**

1944 рр.), нагороджений орденом Слави III ступеня, Стельмах Андрій Микитович (1919–07.03.1945), нагороджений медаллю «За відвагу», Омельченко Іван Романович (1923 р. н.), нагороджений медаллю «За відвагу»⁵, Кириєнко Петро Григорович (1925 р. н.), нагороджений орденом Червоної зірки, медалями «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною», «За взяття Берліна»⁶. А ще майте на увазі, що Черниш часто досліджували й вивчали фольклорно-етнографічні експедиції, треба використати і їхні матеріали.

Кубрак Михайло Михайлович. Чернігів. Аграрій. Політик. Голова Чернігівської райради.

– Бажано було б додати по розділах коментарі від фахівців, особливо стосовно аграрних питань. А так усе нормально.

Корж Віктор Борисович. Голова Чернігівської РДА (2014–2019 рр.).

– Ця книжка на століття, а, може, й більше.

Коваленко Олександр Борисович. Чернігів. Голова Чернігівської обласної організації НСКУ.

– Чернишу пощастило, там є краєзнавчий осередок, а, отже, з'явилися й свої літописці. Бажано взятись і за Клочків.

Кондратенко Анатолій Володимирович. Черниш – Чернігів. Меценат видання.

– Мені все цікаво. Особливо до душі легенди та міфи Черниша, але ж то тільки маленька частинка з усієї черниської бувальщини. Розповім тобі ще одну з них, ось слухай.

Улітку 1999 року одного літнього вечора я, Вітя, Коля та Гриша (добре знаєш їх усіх) ловили бродником рибу в Болоті. Опівночі при місячному сяйві, згорнувши рибацькі приладдя, на пагорбі біля Зінченкового двору ми почали ділити між собою впійманих карасів. Раптом дивимося, аж до нашої здобичі підходить чорна свиня й без-

церемонно починає порпатися в цій купі. Ми прогнали її, подумавши, що вона, мабуть, вискочила з якогось двору та й блукає тут. Почали швидко збиратися, бо, може, ж і хазяїн з'явиться, а нам цього аж ніяк не треба. Проте, коли ми вже йшли додому, свиня неочікувано з'явилася знову. Рохкаючи й коливаючи своїми повними боками, вона повільно пленталася поряд з нами, не звертаючи уваги на те, що ми постійно всілякими способами намагалися прогнати її, приказуючи: «Іди, іди далі від біди». Але, на диво всій нашій компанії, тварина наполегливо крокувала за нами, наче переслідуючи. Врешті-решт ми вирішили її позбутися, тож гуртом загнали у двір і зачинили в кошарі в Миколиному дворі. Вона зайшла туди досить спокійно, без спротиву та характерного в такому разі вереску.

Яким же було моє здивування, коли зранку до мене прибіг схвилований Микола й запитав, чи не виганяв я часом із кошари ту свиню, яку ми зачинили вночі. Отримавши негативну відповідь, він розгублено повідомив, що свиня з кошари зникла б е з с л і д н о, наче там ніколи й не була. Що то було, ми й досі не второпаємо. Хочете вірте, а хочете – ні. Ми були тверезі!

Кононенко Надія Дем'янівна. 1940 р. н. Черниш.

Пригадує, як одного разу десь у липні 1970-го чи 1971 року Яблонська Тетяна Нилівна, народна художниця України та СРСР, перебуваючи в Седневі, завітала на етюди в Черниш:

– Цього дня на полі за Луциковою горою, це праворуч від дороги, яка веде до села Клочків із Черниша, наша ланка

збирала в снопи льон після льонобралки. Художниця приїхала на поле велосипедом, виконала олівцем кілька примітивних етюдів з натури, а ще активно фотографувала, зокрема й нас, і час від часу спілкувалася.

При нагоді жінка поцікавилася в Тетяни Нилівни, як називатиметься її нова картина і чи побачать вони її. Художниця спочатку промовчала, а потім, витримавши досить таки довгу паузу, промовила: «Я ще думаю над цим сюжетом, але, ймовірно, це буде «Льон».

На поле вона приходила ще кілька разів і одного разу саме Надії

Т. Яблонська.
Автопортрет. 1946 р.

Дем'янівні подарувала фото жінок їхньої ланки. Я запитав у пані Надії, чому саме їй.

– Можливо, художниця звернула на мене увагу з тої причини, що я була вдягнена в білу вишиту хустку-косинку, – зауважила вона.

Згодом стало відомо, що в 1975 році Тетяна Яблонська на одному з вернісажів презентувала картину «Льонище. Етюд», а в 1977-му картину «Льон». Горизонт поля, зображений на обох картинах, з лі-

«Льонище. Етюд». 1975 р.

сосмугою на задньому плані, дуже нагадує місце, де художниця виконувала етюди. За картину «Льон» 1979 року вона здобула Державну премію СРСР, у 1998 році за останні творчі роботи – Національну премію України ім. Тараса Шевченка, а згодом, 2001 року, високе звання Героя України.

Краснопільський Володимир Пилипович. Черниш. Голова сільради (2008–2021 рр.).

– Коли чернишці отримали збірку, це стало головною новиною в селі – темою для спілкування, розмов і пересудів. Весь місяць у громаді обговорювали цю подію, фотографували аркуші книжки, пересилали одне одному. Раділи.

Куліда Василь Олександрович. Народився 1958 року у Вихвостіві. Генерал-майор міліції. Начальник УМВС України в Чернігівській області у 2002–2005 рр. Депутат обласної ради.

– Радий успіху моїх друзів. Книжка цікава й дуже корисна на сучасному етапі розвитку України, утвердження нашої державності.

«Льон». 1977 р.

Каганова Ірина Яківна. Чернігів. Завідувачка відділу краєзнавства ЧОУНБ ім. Короленка.

Учасники презентації в бібліотеці В.Короленка. І. Каганова перша ліворуч

– Пишіть і далі. А книжку розмістимо в бібліотеці ще й у цифровому варіанті.

Ланько Віктор Олексійович. Чернігів. Підприємець. Зустрівшись, пан Віктор, загадково усміхаючись (здогадуюсь чому), промовив: «*Бачив твою книжку*» і через невелику паузу додав: «*Напиши ще про села Мохнатин і Довжик!*».

Манін Михайло Федорович. Чернігів. Генерал-лейтенант міліції. Перший заступник міністра ВС України у 2003–2005 роках.

– Дякуємо з Наталією Юрївною за подароване нам цікаве видання. Після прочитаного ми з нею спеціально проїхали описаною в книжці дорогою Седнів – Черниш – Любеч, заїхали на черницьке озеро. І загалом це спонукало нас подорожувати селами Чернігівського району, нашої області. Мандруючи рідним краєм, насолоджуємося нашими чудовими краєвидами та пізнаємо свою історію.

Маніни – Михайло та Наталія

Матвеєнко Валентина Костянтинівна. Чернігів.

– З Миколою Андрійовичем знаємо тебе сорок років, проте не уявляли, що ти можеш писати історичні твори.

Валентина та Микола Матвеєнки

Назарук Маріанна. Проживає в Ізраїлі. Дизайнер верхнього жіночого одягу, у роботі використовує орнаменти української народної вишивки. Вільно розмовляє українською мовою. Її дідусь Назарук Анатолій Михайлович народився в Черниші.

– Я давно наполегливо шукала можливість ознайомитися з вишивкою Черниша, більше дізнатися про село – батьківщину мого дідуся. Я не пам'ятаю його, але в мене весь час було непереборне бажання дізнатися більше про нього, його оточення, у якому середовищі виріс, яким був його духовний світ... І ось нарешті маю таку можливість. Уважно й прискіпливо прочитаю книжку та обов'язково напишу про свої враження.

Носенко (Кирієнко) Анна Іванівна. Черниш – Чернігів. Лікарка.

– Дуже сподобалось оповідання про Мартиненко Анну Іванівну, а також описання топонімів. Вражена тим, як швидко автору вдалось опанувати українську літературну мову.

Осипенко Валентин Васильович (1951–2020 рр.). Чернігів. Генерал-майор податкової міліції. Голова Державної податкової служби України в Чернігівській області в 1998–2013 рр.

– Про Санкт-Петербург написано менше, ніж ти написав про свій Черниш.

Павленко Сергій Олегович. Краєзнавець, історик, письменник. Чернігів – Дягова.

– Книжка серед краєзнавців і краєзнавчих видань конкурентна, не загубиться. Зафіксовано місцеві мікротопоніми, звичаї, лексику «черницького діалекту», прислів'я та приказки. Усе це не тільки цікаве, колоритне, але й має велику наукову цінність (Фейсбук).

Потапенко Валентин Кирилович (1940–2021 рр.). Клочків.

– Гортаю книжку про Черниш. Ну дуже подобається, я не очікував такого яскравого видання. Що я тобі ще хочу сказати: а напишімо разом ще й про Клочків! (про В. Потапенка у кн. «Черниш», арк. 108, 120).

Потапенко Людмила Олексіївна. Черниш. Завідувачка бібліотеки.

– Розпочати із добрих чи поганих відгуків?

Пархоменко Людмила Василівна. Чернігів. Поетеса. Головна редакторка газети «Деснянська правда» (з 2012 року). Літературна редакторка книжки.

– Спочатку було написано якимось поде.....му, але після публікації «Двох героїв», «На Алеї Героїв» я захопилася стилем автора, манерою викладення й подачі матеріалу. Це історичне дослідження з літературно-художніми історіями в контексті багатющої історії села. Як на мене, книжка ця – бестселер².

Рудько Микола Олександрович. Чернігів. Дипломат. Кандидат історичних наук. У 1994–1996 рр. заступник голови Чернігівської обласної ради, ОДА.

– *No comments. Просто молодці.*

Сахно Станіслав Семенович. Чернігів – Снов'янка. Його дідусі та бабусі із Черниша. ФОП. Пошуковець-колекціонер.

– *Спочатку погортав видання, потім почав читати й так захопився історією села, що перечитав усю книжку, кожне речення. Отримав колосальне задоволення. З нетерпінням чекаю продовження.*

Свинарьов Віктор Іванович. Чернігів. Генерал-майор міліції.

– *Ти знаєш, я знайомий з багатьма з тих, про кого ти пишеш, з деякими навіть працював свого часу. Написано цікаво, не шаблонно, навіть Петро Дмитрович (Шаповал. – Авт.) зацікавився. Ти там пишеш про Миколу Щорса, а я навіть знаю, де поховані бійці УНР, що загинули тоді, захищаючи Чернігів.*

Садченко Іван Васильович (1949–2021 рр.) Черниш – Чернігів. Інженер. Краєзнавець. Бджоляр.

– *Я просто в захваті від книжки, шкодую, що ми тоді не розповіли про майстринь ручної вишивки, взяти хоча б роботи моєї мами або ж тещі Ячної Марії Пилипівни.*

Сергєєв Михайло Сергійович. Черниш – Чернігів.

– Уже другий тиждень дружина Ольга Миколаївна читає мені вголос книжку, а я слухаю і слухаю (М.С. втратив зір. – **Авт.**). Дякую за чудове видання! Але є деякі неточності й упущення.

Я народився й виріс у багатодітній сім'ї. Мій батько, Ковбаса Сергій Микитович, 1902 р. н., козак за походженням, загинув у 1942 році ⁴. Мама – Олена Григорівна (1902–1980) – доглянула нас п'ятьох: Марію (1925 р. н.), Федора (1928), Парасковію (1930), Миколу (1937) і мене – найменшого й останнього в батьків (1941). Мама виховувала й ростила нас сама й усе життя наставляла не байдикувати, працювати, любити одне одного й тих, хто поряд. Її було нагороджено «Медаллю материнства» II ступеня. Мої батьки переїхали до Черниша в 30-ті роки XX ст. з хутора Чехів, що стояв на узліссі вздовж дороги Глібівка – Нове – Седнів. А заснував той хутір шляхтич на прізвище Чех.

Далі пан Михайло розповів, як у 1959–1960 рр. брав участь у будівництві черницького Будинку культури, був допоміжним працівником. Будувало клуб Чернігівське районне міжколгоспне будівельне управління. У 1987–1990 рр. працював водієм АТП-2501 обласного об'єднання «Облсільгосптехніка», будували місто Славутич, а жили неподалік, у тимчасово збудованому селищі Лісове. Згадує, що зосереджені були тільки на роботі, щоб швидше виконати поставлені перед АТП завдання, ніяких розважальних чи культурних заходів тоді не проводили. (Детальніше про Михайла Сергійовича в розділі 2, «Диваки».)

Синиця Володимир Панасович. Чернігів. Полковник. У 1985–1992 рр. заступник начальника УВС Чернігівського облвиконкому по кадрах. Історик.

– Прочитавши твою книжку, я зробив для себе такий висновок: життя людини продовжується не тільки в легендах і гідних вчинках, але й у книжках.

Желізняк Володимир Семенович. Черниш-Чернігів, ветеран ЗСУ.

– В період із 24 по 1 квітня 2022 року, коли російські агресори жорстоко та безжалісно обстрілювали Чернігів, я, як і інші мешканці нашого будинку, переховувався в укритті. Завжди брав із собою книжку «Черниш» і постійно уважно читав. На прохання присутніх, переповідав їм прочитане. Розповіді про історію та людей села, дискусії про причини та наслідки Другої світової війни, теперішню російсько-українську війну дуже допомагали відволіктись, психологічно пережити оточення – жахиття нової війни. Тоді багатьом із нас удалось зняти або уникнути стресів.

Циганок Ольга Іванівна. Містечко Березна. Майстерка лісового господарства.

– Не очікувала, що зачитаюся цим твором. Книжка дуже цікава, захоплива, легко читається! Спочатку почала просто переглядати її і так захопилася текстом, що навіть забула приготувати вечерю. Уявляєте?

Ячний Іван Федорович. Черниш – Київ. Інженер.

– Сподобалося. Просто класно написано. Як на мене, це новий формат викладення історичного, краєзнавчого матеріалу в документальному стилі.

Книжкою про Черниш зацікавилися й отримали від автора не тільки земляки, але й деякі читачі з інших міст України та закордоння: Черкас, Львова, містечка Шаян Закарпатської області, Москви, Новосибірська, Дрездена, Кенігсберга, Тель-Авіва, Кракова.

P.S.: Шкода, але часто люди просто лінуються читати, їм більше до вподоби розглядати світлини, шукаючи там себе чи знайомі обличчя. Для декого мати, наприклад, таку книжку – це як зберігати якусь річ у себе в господарстві так, на всяк випадок, може, колись знадобиться.

Допомагали збирати та аналізувати інформацію про книжку:

Олифіренко Юлія Іванівна. Чернігів.

Кириєнко Юрій Іванович. Чернігів.

Юлія Олифіренко

**Юрій Кириєнко
з дружиною Оксаною**

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Відгуки читачів та критиків за період з 18 грудня 2018 р. до січня 2021 р. записано наживо, а також з друкованих видань і соціальних мереж.

¹ «НК» № 25–26, 28.03.2019, арк. 4.

² «Деснянська правда», №14 від 04.04.2019, арк. 5.

³ Черниш. Київ. Видавництво «Випол». 2018.

⁴ Козак Микита Ковбаса був родом із селища Тупичів. Метричні книги Свято-Георгіївської церкви с. Черниш за 14.11.1917 року.

⁵ Літопис доль та днів минулих. Книга третя. Чернігів. Видавець Лозовий В. М. 2020 рік.

⁶ Черниш. Київ. Видавництво «Випол». 2018, арк. 428.

⁷ Тоді, у 2018 р., С. М. Апанасенко працювала секретаркою сільради.

Хронологія становлення та розвитку села Черниша

(Оновлена та доповнена) ¹

1696 рік. Полковник Чернігівського полку Лизогуб Яків Кіндратович доручив козакам Сосницької сотні Чернігівського полку, що повернулись разом із ним із Азовського походу (1696 р.), заснувати в межах теперішнього населеного пункту Слободу (вільне поселення). Вона в подальшому переросла в село, яке стали називати Черниш, від Слободи в селі залишився куток Слобода ¹.

1708 рік. Перша письмова згадка про Черниш. (Універсал Гетьмана Скоропадського 18.11.1708 р.).

1718 рік. Перша письмова згадка про Черниський курінь Седнівської сотні Чернігівського полку та козаків села (курінний отаман – Гриценко Юхим, козаки: Кирієнко Максим, Білоконський Іван, Опанасенко Іван, Олексієнко Петро, Вовк Максим).

1732 рік. У селі Черниш відкрито шинок А. Борковського.

1732 рік. Черниським куренем уже у складі 19 козаків командує курінний отаман Хоменко Іван.

1763 рік. У Рум'янцівському описі повідомляється про те, що в Черниші нараховується 23 козацькі двори.

1812 рік. Козаки села, ймовірно, також були мобілізовані до четвертого козацького полку, який був сформований у Седневі. Формував полк та командував ним на першому етапі полковник Лизогуб Ілля Іванович. Полк брав участь у Бородинській битві ².

1877 рік. У селі започатковане організоване навчання дітей грамоти, згадується вчитель Білоконський, повідомляється, що він мав освіту – «6 класів Чернігівської гімназії».

1879 рік, 20 червня. В селі сталася велика пожежа. Повністю згоріли 33 селянські двори.

У 1892 році відкрито церковну школу, в 1893 році школу грамоти. у 1896 році в школі вже навчалось 36 хлопчиків. У церковній школі викладає козак за походженням Казка Василь, регент церковного хору, батько Аркадія Казки – відомого письменника та громадського діяча із Седнева.

1892 рік, 28 січня. Затверджено документацію на побудову церкви в с.Черниші.

1897 рік. Уродженець Черниша, седнівський волосний старшина Фома Кириєнко нагороджений срібною медаллю «За усердие» на Станіславській стрічці.

1898 рік, 20 травня. Черниш відвідав чернігівський губернатор Андрієвський Євген Костянтинович ³.

У 1899 році відкрито земську (початкову) школу. Приміщення школи одноповерхове, дерев'яне, покрите залізом. Побудовано земством разом із релігійною громадою ⁷.

1904 рік. У селі на кошти місцевої громади побудована та відкрита церква святого великомученика Георгія Побідоносця. Перший священник – Слюсаревський Микола Віталійович.

1913 рік. Село відвідав архієпископ Чернігівський і Ніжинський Василь Богоявленський ³.

1913 рік. Священик Микола Віталійович Слюсаревський, псаломник Іван Іванович Любенко, церковний староста – козак Микола Павлов Кондратенко 6 травня 1913 року нагороджені грамотами Святійшого Синоду.

1917 рік. У селі засновано громадсько-просвітницький осередок «Просвіта».

1918 рік. Січень. У селі встановлено радянську владу ¹⁵.

1918 рік. Березень. Село зайнято німецькою кайзерівською армією ².

1919 рік. Січень. Загонами червоноармійців, очолюваними командиром Миколою Щорсом, у селі відновлено радянську владу ².

1919 рік, 14 жовтня. Село зайняли частини денікінців, а саме: війська Другого кінного полку генерала Дроздовського, що наступали на Седнів ³.

1919 рік, 21 жовтня. В селі знову відновлено радянську владу.

1923 рік. У будинку, відібраному в колишнього сільського старости Кириєнка Лазаря Михайловича, відкрито хату-читальню. (Будинок стояв на розі теперішніх вулиць ім. Щорса–Шевченка, останнім часом там жила сім'я вчителів Тарасенків, будинок не зберігся).

1924 рік, 11 червня. В селі градом понищено 75% усіх посівів зернових та овочів, як пише газета, в деяких місця град був розміром з куряче яйце ¹⁸.

У 1925 році в селі створено сільськогосподарську комуну ім. 8 Березня, до якої увійшло 25 селянських домогосподарств ³.

1928 рік, 16 березня. Засновано кооператив меліораторів «Наша праця» ^{9,3}.

У 1929 році засновано колгосп «Нова праця» ^{10,3}.

1930 рік. У Черниші розпочались необґрунтовані репресії селян та сільської інтелігенції.

1931 рік. Розпочато будівництво нової школи ³.

1934 рік. Засновано колгосп ім. Кірова.

1934 рік. Завершено будівництво приміщення сучасної семілітньої школи. (Директор школи із 1932 року Холявко Петро Олексійович). Приміщення школи збереглось ⁸.

1936 рік. Створено первинну комсомольську організацію.

1936 рік. Сільськогосподарська артіль художньої вишивки села, разом із майстрами сіл Сокиринці, Діхтярі, Нова Басань представляли Чернігівщину на Всеукраїнській виставці українського побуту та народної творчості в м. Києві. Майстри із Черниша експонували предмети одягу: сорочки чоловічі та жіночі, кофти, спідниці. Також рушники, настільниці та хустки. Експозицію відвідав зірковий художник Глущенко Микола Петрович ¹⁶.

1941 рік, 30 серпня. Село окуповано німецько-нацистськими військами. У село увійшли частини 470-го полку 206-ї німецької дивізії групи армій «Центр».

1942 рік, квітень. До Німеччини відправлено першу партію бранців – дванадцятьох дівчат та трьох юнаків.

1943 рік, 20 вересня. Червона армія з боями звільнила село від окупантів.

1944 рік, 3 серпня. На районну Дошку пошани занесено колгоспи «Червоний пахар» (голова колгоспу Рубашенко) та ім. Кірова (голова колгоспу Плешкан).

1946 рік. Відновлено роботу первинної партійної організації ВКП(б) України.

У 1946 році в селі в приміщенні колишнього будинку, що належав Кириєнку Якову Мойсейовичу, повторно відкрито сільський клуб з бібліотекою.

1948 рік. Кілька молодих людей Черниша пройшло навчання у фабрично-заводській школі, їх відправили на будівництво шахти «Чернігівська комсомольська» в м. Ровеньках Луганської області.

У 1950 році колгоспи ім. Кірова та «Червоний пахар» об'єдналися в одне сільськогосподарське підприємство ім. Хрущова.

1950 рік. У селі відкрито фельдшерсько-акушерський пункт (ФАП).

1951 рік. Колгосп ім. Хрущова розпочав штучне зарибнення в центрі села великого озера (Болото) сріблястим коропом, створено ланку рибалок.

1952 рік. Під орудою бригадира шляхової бригади колгоспу Йовенка К. К. навколо великого озера, що в центрі села, висаджено верби.

1952 рік. Колгосп ім. Хрущова стає колгоспом-мільйонером. 300 тис. карбованців було отримано в тваринницькій галузі. Загальний прибуток становив 500 тис. карбованців.

1953 рік, травень. Посаджено колгоспний сад – 500 яблунь, а також груші, вишні, сливи.

1953 рік, 15 листопада. Село офіційно електрифіковано. Постачання електроенергії розпочалось із Седнівської ГЕС.

1954 рік, 12 вересня. В селі встановлено сучасний радіовузол (відповідальний П'явко В. К.).

1955 рік, 20 лютого. Черниська семирічна школа придбала телевізор за рахунок коштів, зароблених учнями школи на збиранні жолудів.

1958 рік. Ячна Ганна Павлівна, свинарка колгоспу ім. Хрущова, нагороджена найвищою державною нагородою СРСР – орденом Леніна та 19 травня великою золотою медаллю ВДНГ СРСР³.

У 1959 році, 3 грудня побудовано та відкрито нове приміщення ФАПу (фельдшерка Позняк Ольга Василівна, акушерка Донецька Надія Петрівна)³.

1959 рік. У сільському клубі встановлено стаціонарну кіноустановку (кіномеханік Зінченко Іван Феодосійович).

У 1960 році колгоспи ім. Хрущова с.Черниша та ім. 40-річчя Жовтня с. Клочкова об'єднались в один колгосп ім.1 Травня. Центральну садибу відкрито в с.Черниші.

1960 рік. Закрито С.-Георгіївську церкву. Приміщення зруйновано.

1961 рік. До складу Черницької сільради включено с. Клочків. Виведені х. Глібівка та Нове.

1961 рік, квітень. На районну Дошку пошани занесено голову колгоспу ім.1 Травня с.Черниша фронтовика Козлова Григорія Івановича.

1962 рік, 29 вересня. Урочисте відкриття побудованого в центрі села нового цегляного Будинку культури із актовою залогою на 350 місць.

Зі слів народного художника України Ємця В.В., кілька пейзажних картин на теми колгоспного життя намалювали тоді студенти-випускники Київського художнього інституту, ці полотна естетично прикрасили інтер'єр танцювальної зали БК. Наразі ці картини зберігаються у краєзнавчому музеї Черницької сільради (див. арк. 266).

1964 рік. Спільним рішенням правління колгоспу ім.1 Травня та партійної організації колгоспу започатковано Книгу трудової слави колгоспу.

1964 рік. У селі встановлено обеліск, на честь земляків, що загинули в 1941–1945 рр.

1964 рік. Відкрито новий, прибудований цегляний корпус до приміщення Черницької восьмирічної школи.

1965 рік. 47 учнів закінчили вісім класів Черницької школи. Рекордний випуск ⁴.

1967 рік. Побудовано нове приміщення Черницької сільради.

1967 рік, січень. У колгоспі ім.1 Травня нараховується 25 тракторів, 22 автомобілі, 12 комбайнів.

1967 рік. У селі розпочато роботу з найменування вулиць та провулків.

1968 рік. У селі відкрито майстерню (ательє) побутового обслуговування населення.

1970 рік. 24 учні закінчили вісім класів Черницької школи ⁵.

1970 рік. Черницькій бібліотеці присвоєно звання «Заклад відмінної роботи» (зав.бібліотеки Носенко (Кириєнко) Віра Іванівна).

1974 рік. Колгосп імені Першого травня переіменовано в колгосп ім. Т. Г. Шевченка.

1977 рік. 3 березня. Близько 20 години жителі села помітили відчутні поштовхи та коливання від землетрусу, збитків і руйнувань не зафіксовано. Епіцентр землетрусу був у Карпатах на території Румунії.

1979 рік. Колгосп ім. Т. Г. Шевченка визнано господарством високої культури землеробства.

1979 рік. Постановою уряду створено Державний заказник водорегулюючого та водоохоронного значення – Черниський, площею 52 га.

1983 рік. У селі працювала друга фольклорна експедиція. 15 жовтня 1983 року Чернігівська районна газета повідомляє, що були записані 30 обрядових пісень та щедрівок. Виконували їх Парасковія Дем'янівна Яценко, Парасковія Сергіївна Кононенко, Є. С. Кирієнко, А. Г. Желєзняк, Олена Зінченко та Анастасія Дмитрівна Желєзняк.

1980 рік. У селі встановлено пам'ятник-обеліск землякам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., та воїнам Червоної армії, що полягли в боях при звільненні села від німецьких окупантів.

1984 рік. Головою колгоспу ім. Т. Г. Шевченка обрано Овдія Олександра Кузьмича.

1987 рік. Прийнято спільне рішення виконкому сільради та правління колгоспу про газифікацію Черниша, підготовку технічної документації ¹⁰.

1987 рік, листопад. У колгоспі ім. Т. Г. Шевченка урочисто відкрито іподром. На урочистих заходах був присутнім директор центрального іподрому України Перехов Ю. В. ¹².

1988 рік, березень. У селі із робочою поїздкою перебував Голова Ради Міністрів України Мосол В. О. Його супроводжували перший секретар ОК КПУ Палажченко Л. І., голова Чернігівського облвиконкому Гришко М. В., перший секретар РК КПУ Долженко Г. П. ¹³.

1988 рік, 8 травня. В селі започатковано традицію – щорічно відзначати День села. В цей день на іподромі за участі спортсменів-кінотників, у т.ч. і уродженців села, відбулась велика театралізована постановка.

1989 рік, квітень. Команда кінотників колгоспу ім. Т. Г. Шевченка на обласних змаганнях із кінного спорту в с. Халімоновому Бахмацького району стала переможцем загальнокомандних змагань та в особистих вправах (капітан В. Сухацький, тренер Т. Пищенко). Команда нагороджена перехідним кубком Чернігівського облспорткомітету та облради ВДФСТУ ¹⁴.

1990 рік, 26 травня. Дубина Анатолій Михайлович (Брусилів Чернігівського району), його мати Носенко Таїсія Іванівна, родом із Черниша – учасник Другого міжнародного фестивалю фольклору в м. Київ. Від Чернігівської області представляв майстрів, що працюють з соломою (інкрустація, аплікація).

1991 рік. Правління колгоспу ім.Т. Г. Шевченка та виконком Черницької сільради переїхали до нового двохповерхового приміщення.

1991 рік, 21 серпня. Чернишці підтримали постанову ВР України про проголошення Незалежності України. На будівлі сільради, інших установах села було приспущено прапор УРСР та піднято синьо-жовтий стяг самостійної незалежної держави України.

1992 рік, 23 травня. В селі біля контори колгоспу ім. Т. Г. Шевченка встановлено та офіційно відкрито пам'ятник генію українського народу Т. Г. Шевченку. (Автор скульптурної композиції – Світлана Мороз, заслужений скульптор України).

1992 рік, 22 травня. Делегація села на чолі із головою колгоспу ім.Т. Г. Шевченка Овдієм О. К., тепло вітала першого Президента України Л. М. Кравчука, який їхав у селище Седнів на Міжнародний Шевченківський фестиваль.

1992 рік. Розпочалась запланована газифікація села. 30 жовтня 1992 року здійснено офіційний пуск газу до будинків жителів села по вулицях Колгоспній і Тракторній, а саме: Омельченко Олександрі Сергіївні, Шульженку Миколі Юхимовичу, Липі Оксані Григорівні, Потапенку Олександрю Івановичу.

1992 рік. Іванов Валерій Михайлович, учитель іноземної мови Черницької школи, обраний делегатом Першого всеукраїнського з'їзду вчителів ¹¹.

1995 рік, червень. Постановою КМ України Черницька восьмилітня школа перейменована в школу імені Героя Радянського Союзу, уродженця Черниша – Юрченка А. С.

1998 рік. Наказом Міністерства сільського господарства України колгоспу ім. Т. Г. Шевченка надано статус кінного заводу по вирощуванню української верхової породи.

1998 рік Закінчено проектно-планову газифікацію села. Останніми були підключені до газопостачання будинки селян, що мешкали по вул. Лісовій. Загалом до газової мережі було підключено 207 будинків, приміщення сільради та два виробничі об'єкти колишнього колгоспу^{**}.

1998 рік, березень. Якуш Євдокії Савеліївни виповнилось 100 років (районна газета «Наш край», 25 квітня 1998 року).

1999 рік, 17-18 листопада. У лісі Членова дубина, у проміжку Криштоповщина, дорога на х. Глібівка на площі біля 20 га буревій знищив (повалив) біля 50% дерев породи вільха, береза, осика ²⁰.

2002 рік, 30 листопада. Чернігівська районна газета «Наш край» повідомляє, що фольклорний ансамбль Черниського будинку культури представляв Чернігівщину на Першому національному каналі Українського радіо. В передачі «Дзвінкова криниця» ансамбль виконував народні, народно-обрядові та весільні пісні села.

2003 рік. Започатковано ведення «Літопису черниської громади» ³.

2003 рік. Відкрито Свято-Георгіївську церкву (колишнє приміщення сільради було побудовано у 1967 році) та відновлено службу. У освяченні церкви 20 лютого 2003 р. брав участь архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Антоній.

Настоятель храму – протоієрей Халіман Олексій Вікторович, 1975 р. н., із с. Прибинь Корюківського району, закінчив Сосницький бухгалтерський технікум, Київську духовну семінарію.

Ініціатором відновлення Свято-Георгіївської церкви був житель села Черниша, майор у відставці Кириєнко Григорій Іванович, який також уніс значний вклад у те, щоб для церкви було виділено зазначене приміщення.

2007 рік, 23 листопада. В Черниші в присутності жителів села та за участю заступника голови Чернігівської районної ради народних депутатів Кубрака М. М., голови Черниської сільради Мельника І. Д., директорки школи Луговської Т. С. біля приміщення Свято-Георгіївської церкви встановлено символічний дерев'яний хрест – Пам'ятний знак жертвам голоду 1932-1933 років. У ті роки від недоїдання та хвороб померли 157 жителів села, у Клочкові відповідно 142 особи ³.

2009 рік, 19 вересня. Черниська громада за ініціативи директорки Черниської школи Луговської Т. С., краєзнавця Кириєнка Г. І., підтримки голови Черниської сільради та Чернігівської РДА урочисто відзначили 110 років започаткування освіти в селі ⁴.

2010 рік, 30 жовтня. Головою Черниської сільської ради обрано Краснопільського Володимира Пилиповича.

2012 рік, червень. У Черниші працювала студентська фольклорно-етнографічна експедиція під керівництвом кандидатки педагогіч-

них наук Наталії Притулик, доцентки кафедри етнології та краєзнавчо-туристичної роботи Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

2012 рік. Рішенням громади села закрили Черниську школу. Новий навчальний рік 2012\2013 діти розпочали у Седнівській школі.

2012 рік, листопад. Яценко Параске Дем'янівні виповнилось 100 років (роки життя 05.11.1912–07.05.2013).

2013 рік, 28 січня. Проведено перше організаційне засідання групи краєзнавців села у складі Краснопільського В. П., Луговської Т. С., Кирієнка І. О., Кирієнка В. І., Кирієнка Г. І., Садченка І. В., Юрченка В. С., Потапенко Л. О., на якому було прийнято рішення про збирання та узагальнення матеріалів з історії села Черниша та його людей, підготовку зібраних матеріалів до систематизованого видання, поповнення новими експонатами краєзнавчого музею села.

2013 рік, 7 та 13 травня. В центрі села в озері, яке називають Болото, у воді зі сторони клубу, виявлено біля трьох тонн загиблої риби – карася. Місцеві жителі вважають, що це результат браконьєрства нествановлених осіб.

2015 рік, квітень. 3 лютого 2014 року Росія веде загарбницьку війну проти України.

У черговий раз хоче поставити народ України на коліна. Вже захопили Кримський півострів, частину Луганської і Донецької областей, там створені т. з. «ДНР» та «ЛНР». На сході (Донбас) України гинуть наші громадяни, військові, добровольці, правоохоронці, що ведуть нерівну військову суперечку із російсько-сепаратистськими військами. Дійшла хвиля мобілізації і до Черниша. Першим мобілізований Снігир Микола Миколайович **. Протягом червня-липня – Мосіч Володимир Іванович, Журавльов Роман Євгенійович, Максименко Віктор Михайлович.

2015 рік, 23 серпня. На День села відбулася яскрава й цікава подія в історії спортивної слави Черниша – футбольний матч команди Черниша та ветеранів ФК «Десна». Бойова нічия – 9:9. Організатор зустрічі – Овдій Олександр Кузьмич.

2015 рік, 25 жовтня. Вибори місцевих органів влади та голів міст і сіл. Головою Черниської сільради повторно обрано Краснопільського В.П.

2015 рік. Грудень. На виконання Закону України «Про декомунізацію», постановою сесії Черниської сільради вул. Щорса перейменована

но на вулицю Миру. Депутати також прийняли рішення: «вул. Колгоспну – не перейменовувати».

2016 рік, травень. На виконання Закону України «Про декомунізацію», розпорядженням голови Чернігівської ОДА. № 275 від 20.05.2016 р. вулиця Колгоспна перейменована на Свято-Георгіївську, Жовтнева – імені Антона Юрченка, Героя Радянського Союзу, уродженця Черниша, провулок Колгоспний – на вул. Шкільну.

2017 рік. Припинено діяльність Черниського будинку культури.

2017 рік. Рішенням десятої сесії Черниської сільської ради сьомого скликання від 22 березня 2017 року затверджено герб та прапор Черниша, їхній опис.

2018 рік. 24 серпня. День села. Вперше громаді презентовано Герб села Черниш, прапор та флагшток.

2018 рік. 15 серпня. Делегація Черниської сільради у складі Краснопільського Володимира Пилиповича, Клименка Григорія Михайловича, Кириєнка Івана Олексійовича, Мельника Івана Дмитровича брала участь в урочистому зібрані, присвяченому святкуванню 95-річчя від Дня заснування Чернігівського району. Краснопільського В. П. відзначено подякою Чернігівської обласної ради. Подяками Чернігівської районної державної адміністрації нагороджені Клименок Г. М. та Ячна Марія Михайлівна, жителька Черниша (висунута для нагородження райлікарнею). Черниській сільраді поряд з іншими сільськими радами району вручена спеціальна пам'ятна відзнака. Заходи проходили в Чернігові у філармонійному центрі. У цей день Черниська сільрада презентована в газеті «НК» («Наш край») арк. 7.

2018 рік. 1 вересня. Згідно з інформацією Іванова В. М., директора Седнівської школи, на даний час у школі навчається 112 учнів: 17 учнів із Черниша, 8 із Клочкова, 20 із села Нове, 42 із Седнева.

2018 рік. 19 грудня. Надруковано книжку про село Черниш. Автор та упорядник – Кириєнко Іван Олексійович, член Національної спілки краєзнавців України.

2019 рік. 25 березня. В обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка м. Чернігів відбулася презентація книжки Кириєнка І.О. «Черниш. Книга перша». Присутні близько 150 шанувальників та гостей заходу, серед них Коваленко О.Б. – голова Чернігівської обласної організації НСКУ; Курданов А. Л. – голова Чернігівської районної спілки краєзнавців; Бутко М. П. – доктор економічних наук, професор

Чернігівської політехніки; Рудько М. О. – Генеральний консул України; Дятлов В. О. – перший проректор Чернігівського педуніверситету, професор; Краснопільський В. П. – Черниський сільський голова; Воробей Р. Б. – директорка ДАЧО; Аліференко І. М. – директорка ЧОУН бібліотеки ім. В. Г. Короленка; Пархоменко Л. В. – головна редакторка обласної газети «Деснянська правда»; Іванов В. М. – директор Седнівського НВК. Фотодокументування презентації здійснював Віктор Кошмал.

2019 рік. 1,2 червня. В Черниші та Клочкові відбулися громадські слухання щодо утворення Седнівської об'єднаної територіальної громади (Седнівська селищна рада пропонує об'єднатись: Седневу, Чернишу, Клочкову – Чернігівський район, Моргуличам, Великому Дирчину – Городнянський район та Бігачу – Менський район).

2019 рік. 24 серпня. День села Черниш. На відкритті свята та урочистих заходах були присутні Коваваленко Олександр Борисович – директор ННІ історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка; Пархоменко Людмила Василівна – поетеса, членкиня НСЖУ, головна редакторка обласної газети «Деснянська правда»; Поліщук Володимир Андрійович – заступник голови Чернігівської райради.

2020 рік. Лютий. У Чернігові за місцем постійного проживання, передчасно помер Макеєв Анатолій Єгорович (1944–2020), син Героя СРСР Макеєва Є. А. та Сердюк (Білоконської) Т. Є. Похований у Чернігові.

2020 рік. 17 березня. На виконання закону України №3216 від 16.03.2020 головою Черниської сільради Краснопільським В. П. прийнято розпорядження щодо протидії розповсюдженню на території сільради пандемії коронавірусу (COVID–19).

2020 рік. 12 червня. Розпорядженням КМУ №730-р утворено Седнівську об'єднану територіальну громаду, до складу якої включено Седнів, Нове, Черниш, Клочків Чернігівського району, а також Макишин, Малий та Великий Дирчин, село Лашуки Городнянського району. Село Черниш таким чином утратило статус центру сільської ради.

2020 рік. 17 липня. Постановою Верховної Ради України №807-IX в Україні ліквідовано 490 районів та утворено 136 нових. У Чернігівській області ліквідовано 23 райони та на їхній базі утворено 5 нових

районів. Села Черниш та Клочків увійшли до Чернігівського району, до складу якого включено колишні Городнянський, Куликівський, Козелецький, Ріпкинський райони та частина Менського району (селище Березна, села Бігач, Сахнівка). Карта Чернігівського району одразу після хронології.

2020 рік. Серпень. У Черниші зареєстровано першого офіційно підтвердженого хворого на COVID.

2020 рік. 25 жовтня. Черниш уперше з 1918 року не має власного представницького органу – ради та статусу юридичної особи. Черніські виборці взяли участь у виборах до Седнівської ОТГ, делегуючи від села двох депутатів. Клочків, що входить до Черніського старо-стату, також двох делегував депутатів. За результатами виборів – головою Седнівської ОТГ обрано Маслова Сергія Миколайовича, депутатами від Черниша Апанасенка Святослава Федоровича (політична партія «Наш край»), Ячну Ксенію Михайлівну (партія «Рідний дім»); від Клочкова Дехніча Сергія Анатолійовича («Наш край»), Бреуса Олексія Мусійовича («Рідний дім»).

2021 рік. Січень. У складі Седнівської ОТГ утворено Черніський старостинський округ, до якого увійшли села Черниш та Клочків. Старостихою призначено Апанасенко Світлану Миколаївну, діловодом Потапенка Віталія Васильовича.

2021 рік. 21 березня. Село відвідали Дмитро Блауш – заступник голови Чернігівської обласної ради та Микола Силенко – голова Чернігівської райради.

2021 рік, квітень. Відгомін російсько-української війни докотився і до Черниша, 06.03.2021 року на фронті загинув офіцер ЗСУ, командир протитанкового взводу, ст. лейтенант Шпак Володимир Віталійович. Народився він 13.03.1984 р. у Чернігові, син Яцочко Світлани Миколаївни, яка родом із Черниша. Похований у Чернігові на Яцівському цвинтарі.

2021 рік. 6 червня. Відійшов у вічність Садченко Іван Васильович, краєзнавець, активний учасник збирання матеріалів для першої та другої книжок про Черниш. Знаний бджоляр. Великий патріот України. Поховали його у Черниші біля дружини Ніни Федорівни.

2021 рік, липень. До Черниша проведено проводовий та підключено супутниковий інтернет. Першими абонентами, які використали новітні комунікації, стали ФАП, бібліотека та сільський клуб, що розміщуються за одною юридичною адресою.

2021 рік. 17 серпня. Відійшов у вічність Овдій Олександр Кузьмич, легендарна особистість Черниша та Чернігівського району. Народився 26.04.1955 р. у Чернігові. Похований на Бобровицькому цвинтарі Чернігова. Детальніше про нього в книжці «Черниш. Кн. перша», арк.177.

2021 рік. 22 серпня. День села у Черниші. Вперше заходи організовувала старостиха Черниського старостинського округу Апанасенко Світлана Миколаївна ¹⁷.

2022 рік. 24 лютого. В період із 3 до 6 години ранку Російська Федерація нанесла ракетно-бомбові удари по всій території України та розпочала нечуване після Другої світової війни повномасштабне військове вторгнення в Україну.

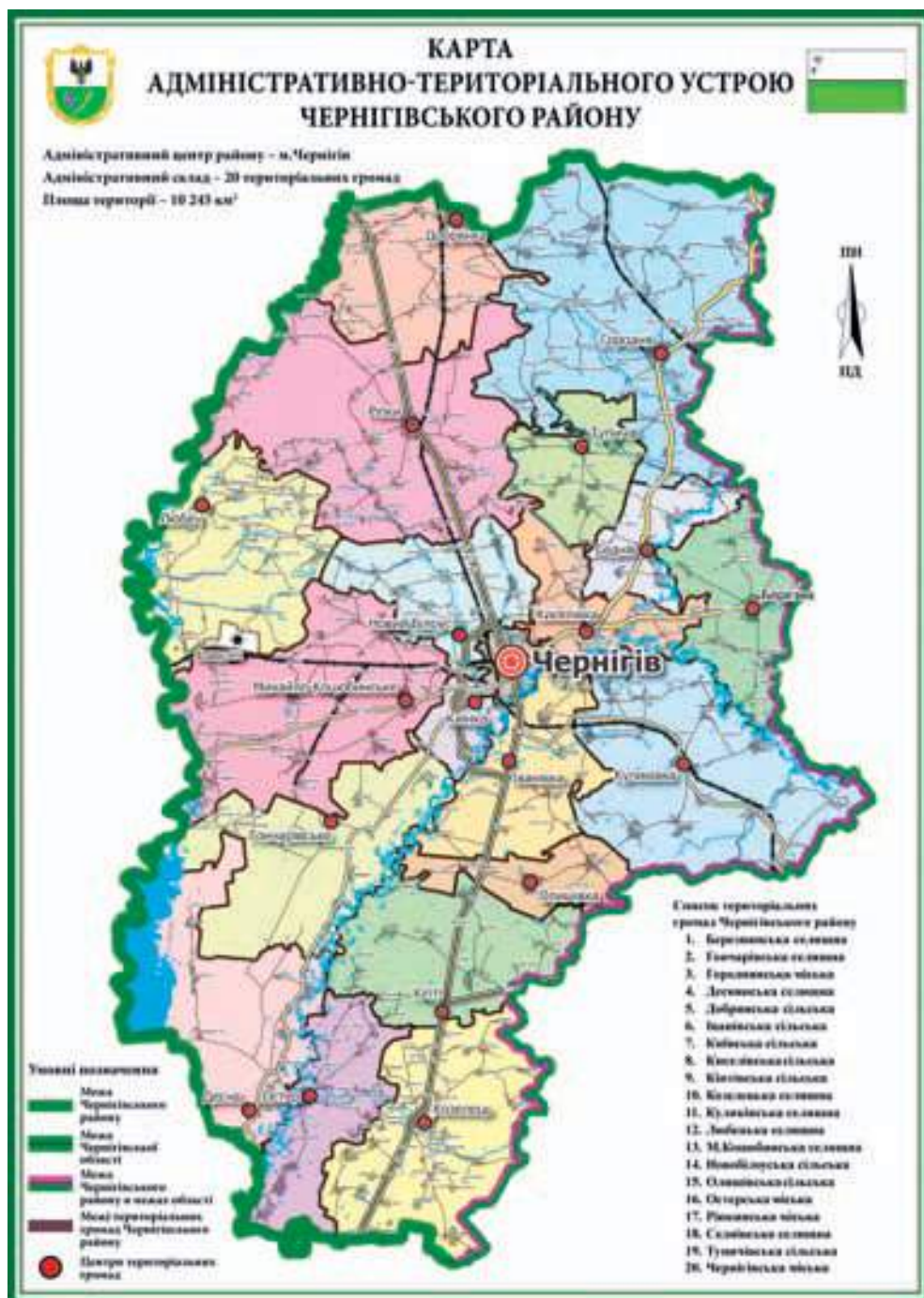
2022 рік. 25 лютого. Близько 14 години колона військових РФ зайшла в Черниш, окупувавши село.

2022 рік. 27 лютого. У період російської окупації села раптово помер Акуленко Віталій Петрович, самодіяльний композитор, диригент, художній керівник багатьох аматорських колективів Черниша та Чернігівського району, що ставали переможцями та лауреатами численних районних, обласних та всеукраїнських музичних конкурсів.

2022 рік. 14.00 1 квітня. Під натиском ЗСУ російські окупанти залишили Черниш.

2022 рік. 2 квітня. В село вступили передові підрозділи ЗСУ. Йо-венко Ігор Юрійович, народився в Черниші, живе у Клочкові, підняв прапор України на будівлі старостату.

2022 рік. Травень. Указом Президента України № 331\2022 від 11.05.2022 «За вагомий особистий внесок у рятування життя та здоров'я громадян в умовах воєнного стану, самовіддане виконання професійних обов'язків» народженим у Черниші *Вернигорі (в дівоцтві Білоконська) Ірині Василівні* – заступниці генерального директора КНП «Чернігівська обласна лікарня» Чернігівської обласної ради присвоєно почесне звання «Заслужений працівник охорони здоров'я України», *Уманець (в дівоцтві Ячна) Оксана Анатоліївна* – сестра медична анестезіологічного відділення КНП «Чернігівська обласна лікарня» нагороджена медаллю «За врятоване життя». 12 травня у Києві в урочистій обстановці високі нагороди вручив Президент України Володимир Зеленський ²¹.

2021 рік

Довідкові матеріали та джерела інформації:

- ¹ Дослідницьке припущення.
- ² Інтернет форум «Сіверщина» про селище Седнів. <https://siver.com.ua/forum/47-37-1>
- Констатація автором участі козаків Черниша в четвертому козацькому полку є припущенням, оскільки Черниш був козацьким селом і центром Черниського куреня, який підпорядковувався Седнівській сотні.
- ³ Інтернет-форум «Сіверщина» про село Черниш. <https://siver.com.ua/forum/47-37-1> . Курданов А. Черниська сільська рада. Чернігів, 2015.
- ⁴ Наш край. (Чернігів) 2009. 24 жовтня.
- ⁵ Наш край. 2011. 08 жовтня.
- ⁶ Інформація Кириєнка Григорія Івановича.(1955 р.н. с.Черниш.)
- ⁷ Наш край. 1999. 26 червня. Держархів Чернігівської області , Р-597, оп.1, спр.8, аркуш 11.
- ⁸ Інформація Мартиненко Анни Іванівни (1936 р.н. с.Черниш). Держархів Чернігівської області , П-616, оп.1, спр. 465.
- ⁹ Держархів Чернігівської області , Р-69, оп.1, спр. 934.
- ¹⁰ Інформація Юрченка Василя Степановича (1934 р.н. с.Черниш)
- ¹¹ Наш край. 1992. 23 листопада.
- ¹² Шляхом комунізму.(Чернігів) 1987. 5 листопада.
- ¹³ Деснянська правда.(Чернігів) 1988. 11 березня.
- ¹⁴ Шляхом комунізму. 1989. 8 квітня.
- ¹⁵ Історія міст та сіл Української РСР. Чернігівська область. Київ: Видавництво УРЕ, 1983.
- ¹⁶ Більшовик.(Чернігів)1936. Березень.
- ¹⁷ НК (Наш край) 2021. 03 вересня.
- ¹⁸ «Красное Знамя». 1924. 15 червня.
- ¹⁹ Довідник фестивалю. Київ. 1991, замовлення 383, друкарня «УФФР».
- ²⁰ Щоденникові записи Кириєнка Віктора Олексійовича (1956–2019 рр. с. Черниш).
- ²¹ С. Дзюба, М. Пучинець, В. Назаренко, Г. Войтюк. Видавництво: «Десна Поліграф». м.Чернігів. 2022 арк. 342.
- * Наприкінці ХІХ століття Черниш стрімко розвивався. Зростала кількість дворів, чисельність населення. Після того, як у Черниші побував чернігівський губернатор Андрієвський Євген Костянтинович (був на посаді у 1893–1903 рр.), ймовірно, під час візиту, було прийнято рішення про будівництво та відкриття земської школи та церкви.
- ** Слюсарем по обслуговуванню газового господарства з 1992 року по теперішній час (квітень 2018 р.) працює Снігир Микола Миколайович, народився в с. Черниші 25 жовтня 1971 року. Проживає із сім'єю по вул. Миру, колишня – М. Щорса. В квітні 2015 року він першим у селі був мобілізований до лав ЗС України, службу проходив у зоні АТО, в підрозділах морської піхоти. Снігир М. М. правнук одного з перших голів Черниської сільської ради робітничих і селянських депутатів Снігиря Авксентія Феодосійовича.
- *** У післявоєнний період 57 колгоспників – жителів Черниша нагороджено орденами і медалями СРСР, у т.ч. орденами: Леніна – 1, Трудового Червоного Прапора – 9, «Знак Пошани» – 9, Жовтневої Революції – 1, Трудової Слави 3 ступеня – 2. Також медалями. Крім того, нагороджені 7 осіб, що виїхали із села. З них двоє – бойовими нагородами.

Розділ 1

*Вишивка та вишивання,
як окремий вид сільського
прикладного мистецтва*

З досвіду й традицій Черниша, Чернігівського району та Чернігівської області

Де б не бував (у Бахмацькому, Менському, Сосницькому, Прилуцькому, Чернігівському та інших районах Чернігівщини), завжди захоплювався оригінальним інтер'єром української хати, а особливо яскравими рукотворними предметами вишивки – таку красу, вважаю, можна створити, а нам побачити, тільки в сільській місцевості. Бо ж село – то міцний стержень цивілізації, а якщо сказати поетично – яскрава часточка, острівцець нашої України, в якому розмаїто віддзеркалюються всі природні явища, не кажучи про важливі соціальні процеси, глибокі внутрішні почуття: радість і смуток, щастя й невдачі, перемоги та поразки, а ще – дитячий сміх і материнські сльози, наші втрати... Як на мене, саме емоції мотивують майстринь, надихають їх на створення шедеврів вишивки. Село було й залишається саме отим невичерпним, живильним джерелом енергії для творчих особистостей, їхніх надбань, пошуків нового, значущих відкриттів і яскравих здобутків. Особливе ж, певною мірою визначальне місце в житті й побуті людей села відігравала й відіграє ручна вишивка, вишивання.

Ознайомлення з предметами вишивання кращих майстринь Черниша викликало глибоке внутрішнє захоплення високим рівнем майстерності, дало усвідомлення величезної ролі вишивання в побуті й духовному житті людей, яке від прадавніх часів до сьогодення глибоко пронизує всі сторони нашого буття. Як відомо, у першій половині ХХ століття в Черниші було засновано мистецьку артіль вишивальниць, де виготовляли чоловічий і жіночий верхній одяг, оздоблений оригінальною вишивкою. Артіль працювала й розвивалася досить успішно: фахівці цієї вишуканої справи досягли такого рівня майстерності й слави, що їхню продукцію експортували до Болгарії та Польщі. Тож в артілі виконували деякі замовлення, не характерні для нашої місцевості, проте ці роботи мали великий попит як в Україні, так і за кордоном, були, як тепер кажуть, у тренді. Це оздоблення верхнього одягу орнаментованою вишивкою. Сорочки та кофти виготовляли тоді з чорного полотна або саржі. 1936 року свої досягнення вишивальниці артілі з успіхом демонстрували на Всеукраїнській виставці народної творчості в Києві ¹.

**Дем'ян Захарович Кривець,
праворуч –**

Пелагея Олексіївна Білоконська

1931 року в Чернігові артіль вишивальниць імені Восьмого Березня³. Дванадцять ексклюзивних робіт черніських майстринь зберігаються в експозиціях Чернігівського історичного музею ім. Василя Тарновського²⁸. Ось деякі з них. Рушники Анни Юхимівни Мосіч, 1925 р. н.

Рушники. Техніка вишивки – ланцюжок.

Майстриня Мосіч Анна Юхимівна (1925–1978 рр., село Черниш)

У 1942 році примусово відправлена на роботу до Німеччини. Повернулась у Черниш у 1945 році. Працювала на Чернігівській фабриці первинної обробки вовни. (Інформація внучки Сушні Наталії Олександрівни, м. Чернігів)

А. Ю. Мосіч – праворуч

**А. Ю. Мосіч – праворуч,
Катерина Ященко – ліворуч**

**Рушник роботи
Феодосії Тихонівни Кумейко**

**Кофта. 1940-і роки.
Село Черниш, Чернігівський район.
Сатин. 60x118 см. Інв. № Ит-1501.**

Приваблює вишуканістю жіноча кофтина, де кольорову вишивку виконано по сатину. Деякі роботи майстрів ручної вишивки села, як-от Івана Митрофановича Мосіча, Віри Ксенофонтівни Кононенко та Світлани Дмитрівни Кононенко, експонуються в Черніському краєзнавчому музеї. Хтось із земляків чи шанувальників вишивання, розчулившись, вигукне: ех, якби не війна...

Коли місяць ще відпочивав на гілках темного лісу...

Він прокидався вдосвіта від маминої ранкової метушні й бабусиних монотонних молитов. Відспівали перші півні. День починався з ненавмисного грюкання важких хатніх дверей, брязкання чавунів, посвистування багаття в печі, легкого пострілювання там сирих березових дров, їдкого пічного диму. Коли мама брала відро та йшла доїти корову, бабуся – у справах до комори, а батько – хазяйнувати у двір, у будинку наставала якась особлива тиша, зникало внутрішнє напруження, і він знову тихо, безтурботно засинав, поринаючи у світ власних ілюзій та дитячих фантазій. Прокинувшись, любив лежачи роздивлятися інтер'єр і декорації кімнати: ось тут бабусині домоткані коцики на долівці, а то – мамині вишиті наволочки на подушках, на вікнах – мережані фіранки тітки Паші²². Окремо любив розглядати рушники, подовгу затримуючи погляд на тих, що прикрашали портрети із сімейними світлинами. Приваблювали вишиті картини над вікнами на побутову тематику та з казковими сюжетами, як ось та, біля батькового ліжка, – про диких гусей і хлопчика Івасика-Телесика. Він щоразу знаходив у тому картинному сюжеті щось раніше не бачене, нове, ще не розгадане ним. З розповідей бабусі Просі добре знав ту казочку про неслухняного малого. В сюжеті казочки його чомусь тішили гострі, необережні дитячі вчинки, а от насторожену дитячу уяву по сюжету неодмінно заспокоював щасливий кінець*.

– Мамо, а ото на рушнику, що прикрашає портрет, дві пташки, що сидять поруч на гілочках, то синички?

– Ні, то два синочки-горобчики, а ластівка, що летить до них, то дівчинка, їхня сестричка. Мама завжди мріяла мати донечку, а йому з братом сестричку-помічничку. Тож на багатьох вишитих чорно-білими нитками рушниках, у змальованих там сюжетах завжди була присутня ластівка, що летить, – образ нездійсненності, здавалось би, таких простих, природних людських бажань.

Захоплюючись сюжетами на картинах і рушниках, він часто вигадував їм продовження, додаючи нових персонажів, гострі пригоди, цікаві романтичні або детективні походеньки своїх героїв, щоб потім на вулиці чи дорогою до лісу обов'язково розповідати вигадані історії та пригоди його героїв своїм одноліткам і сусідам по кутку: Володимирові Желєзняку, Григорію, Миколі й Наталії Мосічам, Людмилі Желєз-

няк, Віталію, Тамарі та Анатолію Білоконським, Галині й Миколі Носко, Юркові та Анатолію Кондратенкам. Особливо захоплювався оповіданнями Володимир. Він завжди дуже уважно слухав і часто уточнював деякі деталі, емоційно реагуючи на розвиток подій та жваво коментуючи їх. Інколи знаходив у оповіданнях суттєві розбіжності, чим ставив оповідача в незручне становище та збивав із сюжетної лінії. Вова (так мило називала його мама) – натура від природи вразлива, романтична, тому він найбільше з усіх слухачів вірив у правдивість тих історій, походеньок вигаданих героїв і згодом переповідав їх уже у власній інтерпретації своїм однокласникам. Людмила ж у всьому сумнівалася й завжди мала в запасі власну версію розвитку подій. Тамара й Наталія, уважно слухаючи, щиро співчували нещасним та скривдженим і були найбажанішими його слухачками. Василь Кондратенко, найстарший і найдосвідченіший серед усіх його друзів, гостро критикуючи героїв-невдах, пропонував власну сюжетну лінію та нове продовження подій.

Уже з цього невеличкого нарису зрозуміло, що побут, обстановка, традиції, а також витвори мистецтва, що оточують людину, відіграють надважливу роль у її духовному зростанні вже від самого початку життєвої дороги.

Вишивання – складна виробнича індустрія

Колись це було так...

Не можна уявити побут, повсякденне життя сільських жителів майже до середини ХХ століття без вишивання та вишивки. Як і в будь-якому з видів мистецтва (малюванні, архітектурі, скульптурі тощо), вишивання – теж логістично впорядкована, вибудована у відповідну послідовну систему індустрія. Після народження самої ідеї вишивання, її матеріалізації цю індустрію умовно можна поділити на залежні один від одного виробничі цикли:

1. Усвідомлення ідеї вишивання, виготовлення інструментарію та механізмів, потрібних для вирощування, перероблення льону (коноплі) й виробництва полотна. Підготовка та навчання майстрів, здатних виготовляти такий інструмент і підручні механізми.

1.1. Заготівля деревини для виготовлення ткацьких знарядь, як-от самопрялок, терниць, ткацьких верстатів, інших супутніх технологічних інструментів. З деревини найчастіше використовували осика, що в готовому вигляді має однорідний світлий колір, вирізняється легкістю

та міцністю. Для виготовлення терниці, качалки, рубля, ціпа використовували лісоматеріал з твердих порід: дуба, граба, бука або акації.

2. Вирощування, збирання та подальший обмолот льону з розділенням продукції на дві фракції: зерна й трести (стебла соломи льону). Відбір (сортування) та зберігання насіння льону.

3. Перероблення льонотрести на пряжу. Цей процес насправді дуже складний і передбачає не тільки сушіння, сортування, але й замочу-

Терниця

вання та вилежування трести на вільних ділянках поля після збирання там урожаю або на сінокосі. На спеціальному верстаті, що називається терниця, готові до перероблення, вилежані до відповідної кондиції стебла льону пресували терницею, розділяючи їх на льоноволокно й кострицю. Далі – витрушування, вичісування та формування льоноволокна у так звані куделі для наступного виготовлення з нього пряжі й ниток. Це робили вручну або із застосуванням самопрядки: нитки намотували в клубки або на спеціальні котушки (цівки), що призначались для човників ткацьких

на вільних ділянках поля після збирання там урожаю або на сінокосі. На спеціальному верстаті, що називається терниця, готові до перероблення, вилежані до відповідної кондиції стебла льону пресували терницею, розділяючи їх на льоноволокно й кострицю. Далі – витрушування, вичісування та формування льоново-

Колекція Івана Кирієнка

Надія Кирієнко.

Виготовлення ниток із льоноволокна

верстатів. Потім їх сортували за рівнем якості та щільності ниток.

4. Наступний етап – виготовлення полотна на ткацьких верстатах. Такі верстати мали не всі селяни, а тільки найміцніші

**Ткацький станок.
Колекція Юрія Дахна**

й найзаможніші родини. Верстати були стаціонарні й розбірні, універсальні та звичайні. Універсальні верстати були пристосовані як для ткацтва, виготовлення полотна, так і для виробництва на них окремих предметів сільсько-го вжитку: рушників (утиральників), настінних рушників, настільниць, ряден, простирадл, коциків тощо^{**}. Виготовлене полотно одразу поділяли на кілька категорій залежно від їхнього призначення. Так, полотно для рушників та одягу мало бути тонким і світлим. Для настільниць, постільної білизни, різних покривал, ряден – товстіше, щільніше. Все залежало від двох важливих чинників: рівня майстерності ткалі (ткача) та якості пряжі. Найякіснішою

була тонка пряжа, виготовлена з кращих сортів льону або коноплі, що була добре доглянута й висушена за сприятливих погодних умов. Ніна Дем'янівна Желєзняк (Кривець) (1936 р. н.) пригадує, що вишивальниці села із кутка Слобода для зручності сортували й нумерували полотно відповідно до його призначення та якості. Пише про нумерацію полотна й Віра Зайченко^{3, 15, 24}.

5. Передостаннім циклом цього складного виробничого процесу була підготовка й доведення полотна до готового стану для виготовлення відповідної продукції. Якість полотна визначали за його щільністю, білизною та здатністю не змінювати форму після прання. То було високе мистецтво або, як кажуть у селі, хист. Таке полотно треба було неодноразово вимочити навесні в теплих водах озер і заплав, кілька разів випрати, випарити в так званих жлуктах із сизою золою від березових дров – задля пом'якшення тканини. Цей процес у селі називали золінням².

Юрій Мельничук, науковець, експерт з українського костюма, у своїх працях також пише про застосування замочування полотна як одного з перевірених роками методів відбілювання²⁰. А сушили полотно там, де не було вітру, але було багато сонця. Потім невеликими пар-

тіями, зазвичай з однієї витканої смуги, до 60-х років XX ст. прасували важкою праскою, заправленою вугіллям із деревини, або накручували на так звану качалку й «гладили» зубчастим важким рублем, вирівнюючи та ущільнюючи тканину. Готове до використання добре

Рубель. Колекція Ю. Дахна

висушене полотно зазвичай згортали в рулони й зберігали в скринях. Скриня мала стояти в сухому місці, де температура повітря та вологість різко й часто не змінювалися.

Скриня Кононенко Парасковії Сергіївни

6. Відповідальним етапом у системі зазначених координат були два різні, але залежні один від одного важливі процеси. Перший – відбілювання ниток. Про цей метод ґрунтовно розповідає В. Зайченко. Головним, на її думку, було кількаразове зоління. Другий – фарбування ниток, призначених для кольорового вишивання. Як зазначає Ніна Дем'янівна Железняк, для фарбування ниток у чорний або сірий колір використовували відвар з листя та кори дуба, в'яза, вільхи або шовковиці. Часом як пігмент додавали спілі ягоди бузини. Марія Яківна Кирієнко (1912 р. н.) розповідала, що червоний колір у її мами Наталії Семенівни (1883 р. н.) добре вдавався з морени або кори вільхи з додаванням стиглих ягід калини або глоду, а темно-синій пігмент – з ягід звичайної вишні чи бузини ². До того ж цей процес був багатораз-

зовий, допоки майстриня не досягала бажаного насиченого відтінку. Такі природні фарбувальні властивості поліської лісової деревини підтверджує сучасна наукова література***.

Не менш складною та заморочливою процедурою було висушування ниток після фарбування. Нитка мала зберегти свою однорідну структуру, а фарба – бути насиченою. Для цього нитки накручували на спеціальні прямокутні або хрестоподібні пристрої зі спеціальними гачками, а для зручності та

**Катерина Сергіївна
Желєзняк**

прискорення сушіння обертали навколо власної осі. Існував інший спосіб, зручніший, – купити або обміняти нитки. Марія Ларіонівна Гончар (1938 р. н.) і Катерина Сергіївна Желєзняк (1942 р. н.) згадують, як їхні мами купували готові нитки в дядька Харлана – майстра цієї справи із Седнева. А Марія Тихонівна Філоненко (Желєзняк) (1941

р. н.) розповідає, що після війни її бабуся по маминій лінії купувала муліне в сусіда Самійла Білоконського. Тоді там було налагоджено канал постачання муліне аж із Ленінграда, де працювала відповідна фабрика. Тільки з часом, уже в 60-х роках ХХ ст., в селі набули широкого розповсюдження кольорові нитки фабричного виробництва – муліне й заполоч. Заполоччю в Черниші часом називали сукані з льону нитки домашнього виробництва (природного кольору або

Марія Ларіонівна Гончар

**Марія Тихонівна
Філоненко**

фарбовані)²⁴. Муліне виготовляли з бавовни, в Україні воно відоме ще з XVIII століття, коли надходило до нас аж із Криму¹⁷. На моє переконання, широке застосування муліне, заполочі, а також коленкору замість полотна, поширення у XX столітті брокарівської технології вишивання (готовий ескіз орнаменту, техніка вишивання хрестиком), машинізація вишивання – це справжня революція в цій індустрії, що різко змінила кольорову гаму вишивки, розширила можливості майстринь. Усе це вплинуло на форму й саме

Муліне

**Колекція Желєзняк
Тетяни Юхимівни.
Рушник. Модерн. 1910 р.**

Фартух Желєзняк Ніни Дем'янівни

сприйняття змісту орнаменту. Поряд з традиційною вишивкою в другій половині XX ст. набув розповсюдження стиль модерну у вишиванні. На одному предметі могло бути застосовано кілька технік, вставки з мережива тощо. Але це вже предмет окремого дослідження, бо машинізація та індустріалізація вишивки в

Робота Таїсії Носенко

другій половині ХХ ст. призвели до занепаду ручного вишивання як поширеного явища в сільській місцевості й серед містян, стверджує В. Зайченко, і не погодитися з цією тезою дуже складно.

Окреме місце в побутовій творчості селян займає **художнє ткацтво** – не менш витончене й дуже популярне серед майстринь Черниша мистецтво. Чого вартий тільки один такий предмет художнього ткацтва руки Дубини (Носенко) Таїсії Іванівни, 1928 р. н. , що одразу заворожує своєю витонченістю та загадковістю символів орнаменту. Проте це вже інша тема.

Вишивання як окремий вид прикладного мистецтва

*Сюди-туди голка. Сюди-туди нитка.
Як рушник повішу, хата буде квітка ⁴.*

По-перше. На моє переконання, вишивка – це результат виробничої та творчої діяльності людини, в даному разі конкретної майстрині, її творчий доробок. Вагомий він чи нічого не значущий, захоплює нашу уяву або це просто гарна робота, – усе залежить від майстерності вишивальниці, її творчої уяви, вміння вдало показати в орнаменті вишивки сюжет та образи відповідно до призначення конкретної роботи. Вишивка – не забава й не данина традиції, а в багатьох випадках життєва необхідність, тому вимагала відповідних знань і суворого дотримання канонічних правил у побудові орнаменту, застосуванні символів, а також філософського підходу.

Вишивка
Марії Тихонівни Філоненко

По-друге. Як у будь-якому мистецтві, де не кожний може стати видатним митцем, наприклад художником, музикантом чи скульптором, і створити шедеври, так само й у вишиванні є визнані таланти і, скажімо, рядові майстри чи просто умільці. На одні роботи просто не звер-

**Надія Дем'янівна
Кононенко (Кондратенко)**

таємо уваги. Іншими захоплюємось і довго не можемо відвести очей від такого твору, відчуваючи його магічну силу. Сьогодні в Чер-

ниші і далі зберігають кращі традиції української вишивки знані сільські майстрині, а саме: Катерина Сергіївна Желєзняк, Марія Ларіонівна Гончар, Валентина Іванівна Кирієнко (1960

**Марина Никифорівна
Мосіч (Кирієнко)**

р. н.), Євдокія Порфирівна Кондратенко, Марія Максимівна Кононенко, Надія Дем'янівна Кононенко (Кондратенко), Наталія Феодосіївна Куліш, Марина Никифорівна Мосіч (Кирієнко, 1945

**Віра Олексіївна Ячна (Кирієнко).
2020 р.**

р. н.), Віра Олексіївна Ячна (Кирієнко), Марія Тихонівна Філоненко (Желєзняк).

По-третє. Вишивання як мистецтво постійно розвивається й удосконалюється, реагуючи на виклики часу, моду, стиль і запити суспільства. Адже це окремий складник масової культури, а, отже, має свою внутрішню ідеологію, що впливає на свідомість людей, формує їхній світогляд і захоплення.

Щодо останньої тези. Якось на екскурсії в одному з музеїв Чернігівщини, розглядаючи експозицію вишитих рушників, один з консультантів дискутував з досить в'їдливим відвідувачем, який не погоджувався, що вишивка, а в даному разі – рушники, не несе в собі ідеологічного навантаження, бо вона, мовляв, аполітична. Гість звернув увагу на вишукані, високого рівня майстерності дореволю-

ційні зразки крелевецьких червоно-білих рушників, де майже всюди красувався герб імперії, а на іншому рушникові XVIII ст. зображено міфічного птаха Сиріна, вдягнутого в кокошник і сарафан. Апеляція консультанта музею до теми міфічного птаха Сиріна й візантійських коренів двоголового герба не переконала його візаві з тої причини, що герб Московії, звичайно ж, перейнято у Візантії та затверджено на початку XVII ст. з ідеологічним підтекстом (Другий Рим), де двоголового орла зображено з піднятими крилами, а у Візантії та Римській імперії, як відомо, двоголовий орел – з опущеними крилами.

Птах Сирін. Колекція музею
Василя Тарновського

Колекція
В. І. Сериченко (Носенко)

Предмети вишивання та їхнє призначення

1. Одяг жіночий і чоловічий з елементами вишивки. Поділяється на буденний (повсякденний) і святковий. Гардероб жінки або дівчини Черниша майже до другої половини XX ст. зазвичай складався із сорочок, спідниць, запасок, плахт і фартухів, кофт, поясів, хуст, хусток, хусточок, косинок, корсеток, серветок та носовичків. Звичайно, це ідеальний гардероб. До того ж у модниці мали бути й різні прикраси, як от намиста, кольорові стрічки, пояси, у козачок – спеціальні медальйони з дукачем. Анна Іванівна Мартиненко, наприклад, до сьогодні із

задоволенням носить корсетку, бо на ній гордо красується нагрудний знак «Мати-героїня»³².

Запаску, а іноді й плахту, декорували складною вишивкою²³. У спідниці, навпаки, легкою вишивкою оздоблювали нагрудник і низ. До спідниці одягали вишиту сорочку, головні змістовні елементи вишивки формували на її рукавах. Низ сорочки оздоблювали мереживом або орнаментованою вишивкою. На думку В. Зайченко, це мало заклинальне, охоронне значення. Ця частина сорочки була обов'язковою деталлю одягу й неодмінно мала виглядати з-під пелени спідниці.

Сорочки поділялися на спідню білизну та сорочки як предмет верхнього одягу; буденні й спеціально вишиті до свят, обрядові. Ось порівняємо кілька сорочок з гардероба Олександри Федорівни Кирієнко, Ніни Дем'янівни Железняк і Марії Тихонівни Філоненко. Як бачимо, святкова сорочка вирізняється не тільки насиченим орнамен-

Етномодель Анна Косинська

Майстриня Кирієнко О.Ф.

Майстриня Філоненко (Железняк) М.Т.

Майстриня Желізняк Н.Д.

**Сучасний одяг українок.
Дівчата із міста Мена**

том, але і якістю самого полотна. Сорочка буденна, на думку багатьох жінок села, річ універсальна. Наприклад, влітку та восени в Черниші, як і в деяких інших регіонах України, сорочку могли носити як само-

Тетяна Яблонська. Льон. 1977 р.

Допомагав припіл і під час збирання врожаю овочів і фруктів. Особливого колориту жіночому вбранню додавав вишитий фартух з білого, червоного або темного полотна.

стійний елемент одягу, особливо в жнива, коли заготовляли сіно, збирали льон, жали зернові культури²⁵. В такому разі до сорочки вдягали фартух, який не тільки доповнював літній стрій, але й виконував допоміжні функції. Коли його підгортали конвертом і підперізували, то виникала так звана припіл-кишеня, «місце для схову», куди можна було покласти деякі речі або ж навіть обід.

Демонстрація елементів національного одягу з колекції жінок Черниша

**Етномодель Ірина Саленко.
2021 р.**

**Етномодель Надія Олифіренко.
2021 р.**

Етномодель Юлія Олифіренко. 2020 р.

Марія Філоненко (Желєзняк). 2020 р.

До заміжжя дівчатка носили віночок з кольоровими стрічками як елемент святкового одягу або вишиту хустку. Колір стрічки залежав від віку незаміжньої дівчини: переважно зелений, синій, червоний – перед заміжжям. За традицією заміжні жінки мали носити очіпок, хустку або намітку. Очіпок (чепець) вдягали поверх зібраного в пучок волосся та затягували шнурівкою. Як стверджують знавці статусу заміжніх жінок, косу вони не заплітали, то був привілей незаміжніх дівчат. Пам'ятаєте слова з пісні «Ой у вишневому саду»: «**...чому розплетена коса, а на очах блищить сльоза...**»? Поверх очіпка вдягали головну хустку або намітку. Очіпки можна поділити на кілька видів: буденні, святкові та урочисті. Очіпок можна вважати головним убором заміжніх жінок, адже його вишуканою формою підкреслювали сімейний і високий соціальний стан жінки аж до початку ХХ ст.

2. Рушники. За визначенням Віри Зайченко – яскравої дослідниці цього напрямку в прикладному мистецтві, вони поділяються на гігієнічно-побутові та декоративно-обрядові³. Відповідно до функційного призначення рушники мають різну форму (розміри) та змістовне наповнення (композицію вишивки, орнамент). Майстриня формує композицію вишивки, тобто її змістовну частину, залежно від ідеї та призначення рушника. Наприклад, божники – рушники для ікон на покуті – стримано урочисті з фрагментами молитов, що прославляють

Майстриня
Філоненко (Желєзняк) Марія Тихонівна

Колекція
Йовенко Лідії Євгенівни

**Майстриня
Кононенко Віра Ксенофонтівна**

**Майстриня
Ячна Віра Олексіївна**

Всевишнього. Обрядові рушники призначались для урочистих подій. Скажімо, на хрестини мати дарувала рушники хрещеним батькам. Натомість хрещена після процедури хрещення брала дитину, тримаючи в руках власний рушник (крижму), і залишала його як священний оберіг хрещенику.

Цікава та, ймовірно, найзагадковіша тема – весільні рушники. Весільний ритуал сформувався в Україні, і зокрема в Черниші, дуже давно, коли ще не було церемонії вінчання молодят у храмі. Саме складна весільна процедура й завершувала процес утворення нової сім'ї. Звичайно, то дуже давня традиція, з відповідними правилами й ритуалами, але, як не дивно, досі з нею пов'язані різні легенди, прикмети й забобони. Наприклад, хто з молодят першим стане на рушник, той і верховодитиме в сім'ї. Знавці весільної справи в селі стверджують, що рушників має бути не менш ніж на п'ять ритуалів: на сватання, на весільні ікони, на коровай, на вінчання або коронування, а також на пов'язування свідків весілля та друзів молодого. Рушником зв'язували руки молодят, що символізувало єднання та спорідненість подружньої пари. Руки молодята мали тримати паралельно, а не одна поверх другої, як інколи радили мами доньці чи сину.

Юрій Дахно, відомий чернігівський етнограф і краєзнавець, дослідник та знавець вишивання із села Москалів, стверджує, що кожний обрядовий рушник має свої особливості. Наприклад, рушник, який на щастя стелили молодятam на підлогу, мав бути тільки з рос-

В. К. Кононенко

линним орнаментом, з вишивкою колом, що символізувало єдність і вічність¹⁶. За визначенням жительки Черниша В. К. Кононенко, ще з прадавніх часів такі рушники вишивали із суворим дотриманням встановлених правил: вони мали бути з одного сувою полотна, а за православною християнською традицією вишивати рушник розпочинали зранку в четвер. Посередині вишитого полотна мало бути чисте поле (Боже місце), на яке ставали молодята, виявляючи так чистоту своїх намірів. А ще це означало символічне Боже благословення. На думку Катерини Сергіївни Желєзняк, вишивальниці з Чер-

ниша, такий рушник мав постійно бути там, де жили молодята, на ньому не можна було виконувати якісь роботи чи змінювати його призначення, зазвичай після обряду в церкві він ставав сімейним оберегом.

3. Декоративні вишиті елементи інтер'єру сільської хати.

Обов'язковим елементом хатнього інтер'єру були рушники. Вони зазвичай виконували декоративну і водночас оберегову функцію, ними

Інтер'єр кімнати.

На фото зображено рушник та настільницю на скрині, що ліворуч, у будинку подружжя вчителів Марії та Федора Ячних. Фото 1963 р.

**Робота Мотрони Савеліївни Кирієнко
(1902–1981 рр.)**

**Вишивка Надії Дем'янівни Кононенко
(1941 р. н.)**

покривали образи на покуті, портрети, вишиті картини. Особливе місце в хаті належить рушникам зі спеціальними орнаментами, що символізують Дерево життя, Дерево роду, Берегиню роду. Їхня наявність для кожної господині, сім'ї, родини має не тільки принципове значення з погляду демонстрації майстерності, але й неабияке сакральне. До ґрунтовного розгляду змісту таких орнаментів повернемося пізніше.

Сюжетна вишивка. Картини національно-історичного, міфологічного, релігійного або побутового змісту.

Вишивка Гончар М.Л.

Вишивка Кононенко (Ковбаса) П.С.

Дуже популярною в селі була вишивка із зображенням павича або пави. І не випадково, бо, за Біблією, пава – це жар-птиця, яка передає життєво важливу сонячну енергію росту та розвитку. А ще, на думку багатьох вишивальниць села, пава – птах єднання та символ сімейного щастя. Знавець цього жанру вишивки черніська майстриня Марія Ларіонівна Гончар у приватній розмові висловила ще одну цікаву думку. Жінка вважає, що пава – уособлення жіночої вроди, а також ніжності, подружньої відданості та жіночої незалежності в стосунках. Ці харизма-

**Павич. Вишивка Кириєнко
Олександри Федорівни**

тичні риси завжди були притаманні українському жіноцтву. Так, дорослішаючи, після порівняно вільного, романтичного дівочтва в заміжжі жінки стикаються з буденністю, а часом – із жорсткістю в сімейних стосунках. Отож, стверджує пані Марія, розумні жінки часто вишивали паву, метафорично підкреслюючи так свій сімейний стан чи соціальний статус. І через образ цього гордовитого птаха заявляли про свою незалежність і жіночу гідність, чого не можна було висловити словами, а тим паче лайкою. У цій алегорії було своєрідне послання, адресоване чоловікові або свекрусі.

Деякі елементи – предмети вишивки хатнього інтер'єру:

✓ для ліжка: покривало, наволочки, простирадло, підзорник (це за-
навіска нижньої частини ліжка, якою закривається простір між долівкою та великою периною;

Гончар М.Л.

**Село Москалі.
Колекція Юрія Дахна**

**Підзорник до ліжка.
Майстриня Ячна М.О.**

Робота Кононенко Н.Д.

Настільниця. Вишивала Гончар М.Л.

- ✓ покривала з льону для хатніх меблів: лавок, дитячих колисок²;
- ✓ настільниці для столів, занавіски для полиць і шухляд, вікон та печі¹⁸;
- ✓ виткані коцики для долівки або дерев'яної підлоги ².

Якщо в хаті мешкало кілька майстринь вишивки з родинного кола, то зазвичай усі вишивані речі в оселі створювали єдиний стилізований ансамбль.

Особливості оздоблення кімнат сільського будинку

В усі часи внутрішні стіни кімнат будинку, як кажуть у Черниші, мазали. Таку роботу виконували раз, а то й двічі на рік – до Великодня та на храмове свято. Для цього використовували пензель та крейду². Іноді хазяйки додавали до розчину синьку або зеленку (залежно від смаків). До 70-х років ХХ ст. долівку будинку, де не було дерев'яної підлоги, вимазували білою або червоною глиною. Вишиті рушники (божники, покутники) розміщували на покуті, обрамляючи ікони. Це урочисті ритуальні рушники. На них у Черниші обов'язково вишивали православні хрести й біблійні присвяти з молитов або псалмів. На думку Юрія Дахна, хрест – характерна особливість саме черниських рушників-божників, що відрізняє їх від аналогічних рушників інших регіонів. Етнограф наголошує, що в його досить великій колекції, на жаль, таких немає¹³.

Рушниками прикрашали портрети. Синоніми до дієслова – огортати, покривати щось, імовірно, від магічного слова Покрова. Рушниками покривали вишиті мамою чи бабусею картини, весільні ікони тощо. Нерідко вишиті рушники ставали інструментом передачі інформації

День весілля

День народження

про почуття та бажання майстра, важливі родинні історії. Створений в орнаменті сюжет міг бути результатом відтворення важливої події або ж суворим дотриманням правил етнологічної традиції.

Ліжко. То окрема сакральна територія подружньої пари. У заможних сім'ях дерев'яні ліжка виготовляли з елементами різьблення, найчастіше бильця прикрашали фігурки птахів, звірів (уособлення охо-

Вишивала Вовк Паша Іванівна

Білоконська Т.М.

Філоненко М.Т.

Білоконська Т.М.

ронців), зображення грибів або квітів (обереги). Яскравими елементами оздоблення ліжка були вишиті подушки, простирadlo, головне покривало, підзорник, фіранки, що прикрашали бічні спинки. Тож ліжко виконувало ще одну важливу функцію – демонстрації господинею предметів вишивки та достатку.

Кириєнко В.І.

Ячна М.О.

Кириєнко О.Ф.

Гончар М.Л.

Кононенко Н.Д.

Кириєнко В.І.

Навіть сьогодні можемо бачити в Черниші непоодинокі потужні «домашні презентації».

Стіл як окремий важливий елемент хатнього побутового інтер'єру. Для стола використовували два види настільниць: неорнаментовану буденну та святкову з вишитим орнаментом. Святковою настільницею накривали стіл на великі релігійні свята: Великдень, Різдво, храмове свято (у Черниші храмове свято 6 травня, на Григорія), а

також під час важливих сімейних подій: весілля, народження дитини, хрестин тощо.

Предмети хатніх меблів. Це скриня, полиці, шафи для одягу й посуду тощо. Шафи для посуду закривали спеціально вишитими фіранками, зазвичай приховуючи частину відкритого простору. Інша частина – то така собі виставкова експозиція полиць (чи шафи), де стояли розписані рослинним орнаментом глечики різних форм, гладьшики, макітри та миски, покриті яскравою полудою¹⁸.

Українська піч. Комплексно виконує кілька завдань: джерело тепла, місце для приготування їжі, територія для сну та відпочинку. Добре

складена пічником, оздоблена декоративним орнаментом піч у багатьох випадках ставала головним елементом хатнього інтер'єру. Тепла черінь, застелена домотканим коцом, особливо в холодну пору року – місце для відпочинку дітей, дідуся та бабусі ². А ще піч – окремий жіночий привілей, боротьба за першість між свекрухою та невісткою. «Хто володіє піччю – та й хазяйка в хаті», – казали старші люди в селі. Пригадаймо «Кайдашеву сім'ю» Нечуя-Левицького. Описані у творі протистояння за піч між свекрухою та невісткою підтверджують головну роль печі у великих сім'ях. Як відомо, складниками печі є черінь, чelisники й припічок. Так ось, для краси й зручності їх також закривали фіранками з елементами вишивки.

Оздоблення вишивкою предметів одягу та супутніх аксесуарів: спідниць, запасок, поясів і фартухів до них, а ще головних хусток, наміток, очіпків, носових хустинок та серветок, кофт, сорочок жіночих і чоловічих тощо. Орнаментований вишитий одяг – найзагадковіша частина вишивки, бо завжди постає запитання: як у автора виникла ідея та відповідний сюжет орнаменту, чому він саме такий, а не інший, яке його значення. Зрештою, це не тільки рукодільне творіння, у тако-

Сорочка чоловіча
та кофта дівоча.
Робота 1961 року.
Складна вишивка по штапелю,
виконана Надією Кононенко
за орнаментом майстринь
хутора Глібівка

му одязі може бути все – мода й вишуканість, національний характер і колорит, патріотичний дух. Часто вишитий одяг має культове значення, стає сакральним родинним оберегом. Олександра Пилипівна Лавриненко (Сахно) (1931 р. н.) із Черниша

**Олександра Пилипівна
Лавриненко.
Фото 1948 р.**

розповідала, що мамині вишивки вони з донькою Людмилою постійно зберігали так, як та розклала їх у шафі. Брили до рук тільки тоді, коли в цьому виникала нагальна духовна потреба, згадували маму, братів, бабусю, сина Гришу, який дуже рано полишив цей світ. Саме тоді, коли на душі буває гірко, а в голові моторошно, коли хвороба чи біда не оминула тебе¹⁹.

– Торкаючись до них, – згадувала вона, – я наче розмовляла, радилася з мамою чи виправдовувалася за якісь особливі свої вчинки. Від дотику до вишивок на серці теплішало, на душі ставало затишно, я заспокоювалася, відчуваючи серцем підтримку й розуміння, мамин захист або навпаки – благословення на добрі справи.

Побутово-ритуальні аксесуари. Хуста. Хусти поділяються на буденні та урочисто-святкові. Це переважно рівнозначний за розмірами предмет побуту з тонкого полотна, саржі або ситцю зазвичай 80 x 80 або 60 x 80 см з елементами орнаментованої вишивки, інколи з позна-

Філоненко (Железняк) М.Т.

Кононенко В. К.

Вишивка Железняк Ніни Дем'янівни

Колекція Мосіч Марини Никифорівни

Хуста Кононенко Надії Дем'янівни

Хуста Дубини Таїсії Іванівни

ченням на ньому імені власника, а також із заклинальними або обереговими символами. Зазвичай хуста виконує подвійну функцію. Декоративну, прикрашаючи меблі, свічники, а в другій половині XX ст. радіо та екран телевізора від світла й пилу. Але найчастіше вона слугувала важливим декоративно-пакувальним реквізитом сільського побуту. Наприклад, хустою накривали хліб на столі або ж кошик з традиційними святковими наїдками, коли на Великдень ішли до церкви. Складали до хусти обід, зав'язували у вузлик і несли його косарям, а потім у затінку під деревом виставляли на розстелену хусту принесену їжу. Хуста виконувала й естетичну функцію. Коли йшли свататися або до-

мовлятися про заручини, у хусту загортали коровай або окраєць хліба. Надія Дем'янівна Кононенко (1941 р. н.) пригадує, що коли молода їхала з приданим до свекрів, то обов'язково брала із собою хлібину, загорнуту в святкову хусту. Якщо хрещена несла на свята (Різдво, Великдень) гостинці своїм хрещеникам, то зазвичай загортала їх у хусту або зав'язувала хусту навхрест вузликом. За традицією кума повертала хусту назад із символічними подарунками та гостинцями, щоб хрещена не забувала хрещеника й частіше приходила до кумів.

Ритуальні вишиті рушники. Вони великі за розміром і прикрашають хрести – обереги населеного пункту. Невеликими вишитими рушниками пов'язують хрести на могилах померлих родичів. Така церемонія в Черниші відбувається щорічно напередодні Великодніх свят. А

На могилах

Хрест оберіг

хто не встиг виконати такий ритуал, поспішав зробити це до поминальної неділі – Радуниці, яка настає через дев'ять днів після Великодня.

Навчання та становлення майстринь вишивання

У народі давно побутує вислів, що майстринями не народжуються – ними стають, спонукаючи молодь, майбутніх вишивальниць до глибоких знань, наполегливості в опановуванні техніками й культурою вишивання. В період розквіту цього мистецтва серед жіноцтва таке заняття було частиною їхнього приватного життя, ставало життєво

важливою потребою, стилем і способом буття. А в багатьох випадках ще й заробітком, коли виконували роботу на замовлення або працювали в наймах. Наприклад, ціна одного вишитого рушника в 1818 році становила 23 рублі²⁸. Цінують вишиті речі й сьогодні.

Тож нині складно уявити жінку чи дівчину в XIX–XX ст., яка б не володіла технікою вишивання. Цього мистецького ремесла, починаючи від

Вишивки Сахно Єфросинії Митрофанівни

**Вишивка
Білоконської
Таїсії Михайлівни**

простого візерунка чи сюжету до складного, від звичайного копіювання орнаментів до створення власних шедеврів їх навчали бабусі, ма-

**Вишивала
Ячна Марія Пилипівна**

Робота Гончар Марії Ларіонівни

**Вишивка
Кирієнко Н.А.**

Вишивка Мосіч А.Ю.

тері, старші сестри або подруги. Майстерність з'являлася з роками, з дорослішанням, удосконаленням власної техніки, усвідомленням змісту й мети вишивання, значення орнаменту та самих предметів вишивання в побуті. Для цього неабияку увагу приділяли змагальності між майстринями, підвищенню конкурентності між ними, влаштовували тематичні вечори вишивки та вечорниці. Ніна Дем'янівна Железняк (Кривець) згадує, що свого часу майстрині спеціально збиралися на такі зустрічі: вивчали орнаменти, символи вишивки, їхній зміст і призначення, обмінювалися набутим досвідом.

Суттєвий вплив на розвиток вишивання мали спеціальні майстерні вишивання при монастирях і дворянських садибах. Відома в Україні дослідниця вишивки Тетяна Кара-Васильєва цілком слушно зауважує, що такі майстерні займали особливе місце в розвитку національної культури вишивання. Перше і головне: це професійний, індустріальний, а, отже, науковий підхід. Друге: саме там художники розробляли ескізи орнаментів, наповнені традиційними змістовними символами²⁷.

Треба визнати, що принаймні до кінця XIX ст. вишивали і містяни, і селяни, і простолюдини, і багаті та знатні люди. Для одних це було розвагою, а для інших – повсякденним життям. Попри те, що це важка й виснажлива робота, часто вона ставала неабияким захопленням, змістом і стилем щоденного життя вишивальниць. Можна сказати, що для майстринь це своєрідний спосіб задоволення власних творчих амбіцій: через окремі визначні твори презентувати жінку-майстриню, привернути до себе увагу. А ще через орнамент і символіку вишивки

зберегти важливу інформацію, передати духовну спадщину прийдешнім поколінням – про себе, свій рід, народ, особливості національної культури, звичаїв і традицій. Прищеплення любові до рідного краю стимулює природне прагнення молоді до знань і навчання, бо не можна вишити рушник, побажання чи молитву на ньому, не вміючи, наприклад, читати й писати, не володіючи мовою символів орнаменту.

Кириєнко Аня та Онопрієнко Аліна. Фото 2020 року

(– Якби нам навчитися отак гарно вишивати... Де оте полотно, голку, заплоч нам узяти? – змовницьки запитує Аня в Аліни. Їй в унісон Аліна тихесенько, на вушко відповідає:

– Може, нам твоя бабуся візьме та й покаже, як вишивати треба?)

Техніки та стилістика вишивки

Під знаком жовто-блакитного прапора

Авторитетні дослідники української вишивки називають від 20 до 100 різновидів технік вишивання, поділяючи їх на два основні: лічильні та вільні. Серед них найбільш відомими й поширеними є такі техніки: хрестик, мережка, низь, гладь (настилування), вирізування, набирування (притаманне для геометричного орнаменту), гаптування, штапівка (двобічна вишивка), вишивання бісером тощо. Знані вишивальниці Черниша запевняють, що володіють майже всіма традиційними техніками: хрестик, мережка, гладь (настилування), ретязь, штапівка, виши-

**Техніка гладь.
Робота Н. Д. Кононенко**

**Техніка гладь.
Фото з Вікіпедії**

вання бісером, біллю, ланцюжком, накидування. Підтвердженням цього є деякі рушники місцевих майстринь, що зберігаються в колекції Чернігівського історичного музею²⁸. Крім того, Марина Никифорівна Мосіч у лютому 2021 року провела блискучий майстер-клас, віртуозно демонструючи різні техніки вишивання, зокрема хрестик, накидування, низь, настилування тощо. Окремо хотілось би згадати особливості давньої техніки вишивання штапівкою: обидва боки орнаменту

Штапівка. Фото з Вікіпедії

Мосіч М.Н.

(лицьовий і зворотний) мають однаковий вигляд, усі стібки виконують на однаковій кількості ниток, тобто вони мають бути однакової довжини.

Вишивання на рівні мистецтва – дуже складна фізична й розумова праця, що потребує ґрунтовної теоретичної підготовки, наполегливості, бажання, часу й витримки, а ще, звичайно, талану. Згадаймо один з ранніх творів талановитого українського поета Павла Грабовського: *Рученьки терпнуть, злипаються віченьки. Боже, чи довго тягти? З раннього ранку до пізньої ніченьки голкою денно верти...*

Отже, щоб стати кваліфікованою вишивальницею, треба було досконало володіти техніками вишивання, знати символи орнаменту та

їхні значення, розумітися на тому, як правильно будувати композицію вишивки: що, де, як і в якій послідовності розмістити. Обов'язково знати, чому та де той чи інший орнамент, елемент або символ орнаменту застосовують і розміщують на вишивці. Щоб не помилитися, жінки брали уроки вишивання в авторитетних майстринь, знавців своєї справи.

У другій половині ХХ ст. в Черниші модним був такий рушник-божник: посередині кожної з двох його половинок мали вишивати хрест, унизу – квіти й листя троянди або терену та текстова присвята Всевишньому. Таких рушників у селі зберігається чимало, проте серед них немає

Кириєнко О.Ф.

Ячна В.О.

Кириєнко Н.А.

Мосіч М.П.

Желізняк Н.Д.

жодної копії. Тобто кожна майстриня, дотримуючись загальних вимог, додавала свої елементи, намагаючись залишити на ньому свій почерк, стилістику, свої оригінальні мітки, родинну приналежність. Це певною мірою підтверджує тезу багатьох дослідників вишивки про те, що з прадавніх часів вишивальниці ретельно дотримувалися суворих правил, ба більше – навіть певних знаків, наприклад, стосовно дня та часу вишивання, фази місяця. До цієї тези ми ще обов'язково повернемося. Через символи орнаменту у вишивку закладали власну утаємничену інформацію, що, на думку дослідників, мала виконувати оберегову й охоронну функції, і ніхто зі сторонніх не мав про це знати. То було таємницею майстринь, і вони ніколи не розшифровували зміст свого орнаменту.

Стиль – це характерні особливості традиційної вишивки певного періоду. Хоча вишиванню притаманний деякий консерватизм, проте на стиль, як і на моду, впливає багато чинників: час, місце, географічне оточення майстрині (сусідство з іншими населеними пунктами). Наприклад, аналіз метричних книг Свято-Георгіївської церкви засвідчує, що черницькі парубки часто брали собі в дружини дівчат із сусідніх Ключкова, Седнева, Брусилова, Кобилянки, Терехівки, Товстолиса, Петрушина, Івашківки й Чарторіївки і навпаки. Такі жінки, демонструючи свої вироби з вишивкою в посагу, представляли власну культуру вишивання, традиції тих населених пунктів, звідки вони були родом. Так відбувався природний обмін досвідом щодо технології вишивання та орнаментування. Це чудово ілюструють складні за орнаментом рушники, вишиті в Черниші уродженкою Седнева Єфросинією Іллівною Железняк (Казкою), Марією Пименівною Білоконською (Койдан) з Терехівки, Євдокією Федорівною П'явко (Дундук) з Івашківки Городнянського району та Марією Акакіївною Кондратенко (Витязь) із хутора Глібівка.

**Вишивала Железняк
Єфросинія Іллівна**

**Білоконська (Койдан)
Марія Пименівна**

**Кондратенко
(Витязь) Марія Акакіївна**

**Мосіч
Марія Павлівна**

**П'явко
Євдокія Федорівна**

Окрім територіальних чинників, суттєвий вплив на технологію вишивання мають і етнонаціональні. Наприклад, сусідство польської, білоруської та литовської культур сприяло швидкому поширенню у вишиванні червоних ниток на білому полотні, застосуванню геометрич-

Садченко А.Є.

Кирієнко Н.А.

Ячна М.П.

них та рослинних форм орнаменту, більш традиційних для литовської та польської культур. У післявоєнний період (після Другої світової війни) в Черниші з'явилися вишиванки (чоловічі та жіночі сорочки), які називали гуцулками. Вони істотно відрізнялися від традиційних чер-

«Гуцулка». Чоловічі сорочки, вишиті Надією Кононенко

Вишиванки з традиційним черниським орнаментом I-ї половини XX ст.

ниських і за змістом, і за формою. Як стверджують місцеві майстрині, зазначені зразки одягу й орнаменти привезли в село вчителі Носенко Варвара Іванівна, Білоконська Таїсія Єлисеївна, Железняк Марія Павлівна та Железняк Ніна Михайлівна, котрі працювали тоді в школах Західної України. Це яскраве підтвердження впливу територіальних і часових чинників на традиції, стиль вишивання і навіть моду на орнамент в окремо взятому селі. До слова, зверніть увагу на дві світлини з архіву вчительки Железняк Марії Павлівни, датовані 1947 роком. На першому фото вона в Черниші, на другому – в селі Стоянці Судововишнянського району Дрогобицької області. В першому випадку на фото вона стоїть ліворуч, а на другому – праворуч, в українському вбранні характерному для тих місць. Згодом Марія Павлівна вийшла заміж, разом із чоловіком і дітьми проживала в Золотоноському районі Черкаської області, вчителювала ³⁶.

Село Черниш

Село Стоянці

Желізняк Марія Павлівна з дітьми

Із середини ХІХ століття неабиякий вплив на розвиток і самобутність української вишивки, зокрема й на Чернігівщині, мала так звана брокарівська вишивка. Винахідливий французький меценат і підприємець Анрі (Генріх) Брокар у середині ХІХ століття організував на території сучасних України та Росії продаж одяку, мила й мийних засобів. Для того, щоб

його продавали за символічну ціну – одну копійку за одиницю товару. Рекламою продукту й мотором продажів стала вигадана ним, приваблива з будь-якого погляду оригінальна обгортка. На ній було зображено символи орнаментів, здебільшого рослинних і геометричних форм, сюжетні вишивки й різні композиції для вишивання. Це спрощувало пошук орнаменту, сюжетів, та й узагалі, було в цих орнаментах щось привабливе. Новація була й у тому, що з'явилася нова техніка вишивання – хрестиком (прямий, косий)³³. Щоправда, брокарівська вишивка суттєво вплинула на автентичність поліської вишивки, збереження місцевих і давніх орнаментів, використання традиційних символів, що мали певне значення саме в цій місцевості. Щодо стилю та моди у вишиванні, то, на думку Ольги Костюченко, авторитетної майстрині Чернігівщини, це досить тонка, із суб'єктивним відтінком матерія. На неї в усі часи впливали історичні процеси, соціальне й матеріальне становище вишивальниці, її духовні надбання й життєві орієнтири. А ще – статус у суспільному середовищі: селянка, містянка чи знатна пані³¹.

Нанесення монограми та вензелювання вишивки передбачає вишивання геральдичного знаку майстрині, художнє оформлення своїх ініціалів, що можна розцінювати як демонстрацію власного товарного знаку. У Черниші такі знаки можна побачити на багатьох предметах ручної вишивки. Не можна оминати увагою одну дуже цікаву й

водночас загадкову деталь. Усередині монограми на рушнику роботи Н. Д. Железняк, а також хусти, вишитої 1957 року, можна розгледіти вигаптуваний **синьо-жовтий прапор** чіткої форми. Можливо, це ви-

Железняк Н.Д.

Філоненко М.Т.

падковість, а може, послання прийдешнім поколінням, бо, як відомо, в житті не буває нічого випадкового. Тому хочеться захоплено вигукнути: браво, пані Ніно!

З кінця XIX – початку XX ст. широкого поширення набуває **текстографія (текстограма) вишивки** – супроводження орнаменту відповідним пояснювальним текстом. Раніше текстове супроводження орнаменту вишивки траплялося здебільшого тільки на рушниках-божниках. Наприклад: «Святий Боже, святий кріпкий, святий безсмертний, помилуй нас»; «Хресту твоєму поклоняюсь», «Ісусе, збережи небо». Цікаво, що майстрині Черниша часто згадували святу Варвару. Наприклад: «Радуйся, радуйся, Варвара, невеста Христа, радості нашої радуйся». Виявляється, у православних християн святу великомученицю Варвару вважають заступницею вагітних жінок, усіх тих, хто молиться за здоров'я своїх дітей, захисницею жінок від несправедливих нападків чоловіка й свекрухи³⁴.

Як на мене, текстографія вишивки – результат моди, і розвивалося це явище завдяки підвищенню освітнього рівня населення, запрова-

Ікона Святої Варвари Заступниці
зі Свято-Георгіївської церкви Черниша

Майстриня
Білоконська Таїсія

дженню наприкінці XIX ст. системного навчання початкового рівня: приватні вчителі, церковні школи, школи грамоти та земські школи. У Черниші **текстографія** набула широкого поширення передусім у сюжетному вишиванні, і для неї характерні здебільшого грайливі фольклорні мотиви. Тут є прислів'я, віршовані форми, веснянки, частівки, побажання і навіть заклинання – усе на будь-які естетичні смаки, бо саме так майстриня передає власний емоційний стан. Наприклад: «Відкіля це ти взявся, де ж ти досі довго шлявся? Хоч би Бога побоявся, хоч би сорому набрався». Рушник О. І. Сидоренко³⁰;

Робота Ольги Сидоренко

Рушники М. Л. Гончар

«Оце та криниченька, де голуб купався, оце та дівчинонька, що я улюблявся»; «По городу воду носила, коромисло гнеться. Моя рідна мати каже: носи, носи, доню, може, Петрусь вернеться»³⁵; «Закувала зозуленьку у садочку, прихиливши голівоньку до листочка. За листочком зозуленьку не видно. За вітриком голосу зозуленьки не чути». Велика збірка різних текстограм зберігається в рушниковій колекції Юрія Дахна.

Рушник. Фрагмент

Попри важливість цієї теми, погоджуюся з Вірою Зайченко, що в текстовій вишивці Чернігівщини домінує місцеве побутове письмо з усіма його діалектичними відтінками-говірками й огріхами, у текстах багато орфографічних помилок, трапляються й беззмістовні тексти. Закономірно, що все це характерно й для черніської вишивки.

Уподобання кольорів у вишиванні

Вивчення та аналіз предметів аутентичної вишивки краєзнавчого музею Черниша, приватних колекцій черніських вишивальниць, робіт сучасних майстринь вишивки, систематизація їх за строками вишивання, кольорами й видами ниток дає змогу умовно виділити періоди, яким притаманні певні барви вишивки⁵.

Біло-червоні кольори (червоними нитками по білому полотну) трапляються в колекціях чернишців нечасто. Такі роботи притаманні майстриням села з кінця XIX до початку (та подекуди навіть до 60-х років) XX століття. Їх вирізняють специфічні геометричні та рослинні орнаменти із суворими, майже хрестоматійними символами.

**Дерево роду.
Вишивка. Черниш**

Червоно-чорні кольори характерні для вишивки періоду 1910–1950 рр. Тоді у вишиванні переважали квітково-рослинні елементи.

Червоно-чорні та сірі кольори домінують у 1940–1960 рр. У цей період переважають орнаменти з квітково-

Робота Гончар М.Л.

рослинними елементами й пташками. На думку Ольги Костюченко, сірі кольори – це не дофарбовані до відповідної кондиції чорні нитки. Проте, як не дивно, вони стали популярними в роботах тодішніх вишивальниць.

Рушник Кононенко Н.Д.

Перехідний період – із 1945-го до 1960 року. Хоча на цьому етапі ще наявні червоно-чорні та сірі кольори, проте вони не є домінуючими. Вже можна натрапити на вишивку з використанням традиційної пряжі, а також муліне усіх кольорів веселки. Крім того, у вишивках усе частіше трапляються сюжетні орнаменти, композиції

Вишивка Сахно Є.М.

із зображенням людей і тварин у різних ігрових та жартівливих сюжетах.

Усі кольори веселки домінують у вишивці із середини 1960-х років і до теперішнього часу. Тут у композиції надається перевага квітковим орнаментам, геометричним фігурам, чомусь рідше використовують орнаменти з елементами пташок, майже немає антропоморфних орнаментів. У вишиванні переважно використовують муліне й заполоч. Домінує машинна вишивка, хоча популярна й ручна.

Робота Кирієнко В.І.

Види орнаменту та символи

Дослідники української вишивки класифікують орнаменти (візерунки) так: **рослинний** – використання елементів рослинного світу; **геометричний** – застосування геометричних фігур, **зооморфний** – вишивання пташок, риб і тварин; **антропоморфний** – у візерунках можуть бути фігури людей або частини їхнього тіла. В. Зайченко додає ще й геральдичний вид орнаменту³.

Орнаменти формуються із символів. Чергування, неодноразове ритмічне повторення одних і тих самих символів, поєднання різних символічних елементів – усе це дає змогу майстрині з дотриманням правил традиційної вишивки створювати відповідні за задумом і призначенням орнаменти, наповнюючи їх змістом²¹.

*Вишивала мати сину святкову сорочку
Не хвилину, не годину, а цілую зиму.
Листочок до листочка – калину червону,
Вишивала йому щастя – хай його зустріне,
Вишивала дорогу – не круту, а розлогу.
Вишивала йому сонце, нехай воно зігріє,
А ще вітер в полі і яскраві в небі зорі⁹.*

Коли уважно роздивляєшся складні за побудовою композиції вишивки, складається враження, а, можливо, воно так і є, що сама вишивка загалом формується з відповідного орнаментованого сюжету, де обов'язково мають бути присутніми символи, назовемо їх метафорами твору: пташки, гілки й листочки, квіти, фрукти, грона калини, винограду, зірки, ромби, кола, спіралі, сварга, хрести та хрестики тощо. Кожен символ, що підтверджують і дослідники орнаменту, має своє значення, несе відповідну інформацію. У побудові орнаменту потрібно зважати на ієрархію символів, дотримуватися правил розташування на предметі вишивання залежно від їхнього призначення. Символи – це не тільки складники орнаменту, це мова вишивки, мова майстринь, які в такий спосіб передають свою, часом закодовану, інформацію.

Так, наприклад, сварга – це символ культу сонця. Трикутник символізує три стихії: вогонь, воду, повітря. В іконописному малярстві трикутник – символ Бога Отця, коло – вічність, квіти – кохання, грона калини, винограду – родина. Алегоричні сюжети вишивки з елементами флори та фауни зазвичай притаманні території проживання майстра і можуть відрізнятися навіть на різних кутках села. Для Черниша характерне вишивання таких пташок: ластівка, пава, соловейко, горобець,

зозуля, голуб (горлиця), півник, шуліка, орел, бусол. Рослинні елементи: листя дуба, винограду, хмелю; квітки троянди, мальви, барвінку,

**Мальви та лелека.
Вишивка Надії Іванівни Носенко (1962 р. н.)**

бузку, ромашки й волошки; плоди яблуні, грона винограду, бузини; жолуді.

Ольга Костюченко слушно зауважила, що у вишивці Чернігівщини, й зокрема Черниша, як не дивно, майже немає орнаментів з листя та плодів калини – культової рослини Полісся України. Мало, проте все-таки трапляється. Натомість поширені орнаменти з винограду – нехарактерного, принаймні до середини ХХ століття, для садів півночі України. І це попри те, що калина, на думку багатьох дослідників, є деревом-оберегом України, та й в українському фольклорі постійно згадується не виноград, а калина:

***«Коли ти берегом ідеш, то не ламай калину,
коли ти в армію ідеш, то не кохай дівчину...»***

Такий парадокс має своє логічне пояснення. На мою думку, це свідчення впливу візантійської культури, що інтегрувалась в Україну (Київську Русь) у Х–ХІІ століттях разом з православ'ям. У Візантії, Греції, Середземномор'ї культ винограду домінує в архітектурі й живописі, іконописі, оздобленні інтер'єрів храмів тощо. Підтвердженням візантійської версії походження символів винограду слід вважати також наявність у вишивці багатьох черниських майстринь ваз візантійської форми. Утвердженню символів винограду у вишиванні як знаку міцної родини, достатку й любові невимушено сприяв і вже згадуваний нами французький підприємець Анрі (Генрі) Брокер. В обгортках для мила поруч з геометричними символами домінували рослинні – з листям і гронами винограду, що більш характерно для території Франції, аніж півночі України^{27, 33}.

Кононенко Віра Ксенофонтівна

Філоненко Марія Тихонівна

Желізняк Ніна Дем'янівна

Стосовно змісту символів орнаментів. Відомий дослідник В. Підгірняк стверджує, що прямі лінії, вишиті на рушнику, символізують дорогу (її природну чи духовну межу) і тому вважаються таким собі кордоном від усього злого на землі⁵. Вишиті хрестики захищають дім від грому й блискавки. Хрестик із зігнутими кінчиками (сварга) – символ вогню, а також оберіг від пожежі. Дуб на рушникові, його листя на одязі символізують могутність, силу й вічність. Хрестоматійна для українців калина, її грона, листя й жолуді дуба, на його думку, – символ території, де ти живеш, рідної землі, батьківської хати. А ще, пояснює науковець, у вишивці калина завжди уособлювала жіноцтво, її грона символізують любов, родинне коло.

Багато дослідників, зокрема й В. Зайченко, схилиються до думки, що вишите символічне дерево – це окремий самостійний орнамент,

відомий ще з прадавніх часів. Залежно від форми побудови дерева формується зміст орнаменту: **Дерево життя**, **Дерево роду** або **Берегиня роду**.

Дерево життя на рушникові вважається оберегом сім'ї і завжди уособлює продовження життя. У своїй побудові цей орнамент символізує жіночі корені. Стовбур дерева вимальовується із землі або пагорба, верхня частина вишитого дерева символічно тягнеться своїми гілками до неба під Боже покровительство. Нижня частина,

Дерево Роду. Вишивка. Черниш

**Дерево життя.
Колекція музею В.Тарновського**

його стовбур з гілками – це і є саме життя. Дуже часто майстрині поруч з деревом вишивають голубів, що символізують ангелів – Божих охоронців, та хрести як Божий захист сім'ї. Кожна гілочка, квіточка, пташка на дереві – то віхи життя⁵. Характерним і доречним для Дерева життя є розміщення внизу орнаменту у вигляді хвилястих ліній, що символізують воду – джерело світопоходження та світоутворення.

Дерево роду композиційно майже не відрізняється від Дерева

життя, проте на цих рушниках дерево, стилізоване під гірлянду квітів, розміщено в горщику. Коріння у вазоні символізує минуле, стовбур – теперішнє, гілки – майбутнє. Підтвердженням тези щодо дотримання традицій у вишиванні таких рушників є робота жительки Черниша Катерини Титівни Желізняк (1889 р. н.).

Берегиня роду. Цей орнамент символізує жінку. Гілки нижньої частини стовбура опущені донизу й опираються на землю. Верхня частина стовбура з розгалуженим гіллям тягнеться до неба, під Бо-

жий захист. Цей символ у вишиванні не характерний для Черниша, трапляється дуже рідко.

Щодо зірок і зіркоподібних хрестів як символів у вишиванні, то вони поділяються на п'ятикутні, восьми- та дванадцятивимірні. Загалом це нескладний, але дуже цікавий за побудовою та

**Берегиня роду.
Колекція музею В.Тарновського**

змістом, насичений символами геометричного орнаменту, відомий ще з прадавніх часів. На думку В. Підгірняка, восьмивимірна зірка – то і є хрест (Божий захист), квадрати в цьому орнаменті – елементи досконалості й гармонії, що символізують віру у взаємну любов Бога і людей, людей між собою⁵. Ілюстрацією твердження, що такий символізм широко застосовували у вишиванні, є червоно-білий рушник, вишитий сестрами Надією Якимівною та Єфросинією

Колекція Кириєнко Н.А.

Хуста. Колекція Філоненко М.Т.

привабливими, насиченими різнобарв'ям, а ще – із захисними символами. Натомість чоловічі сорочки, які вишивають зазвичай наречені або дружини, були з простими, стриманими орнаментами, щоб не приваблювати та не спокушати інших жінок⁵. Сорочки ж, вишиті мамою, могли бути яскравішими, насиченими елементами й символами оберегового змісту, про що могла знати тільки мати.

Сорочка. Колекція Філоненко М.Т.

«На тобі сорочечку білу-білу, на тобі сорочечку серцю милу, будеш її зраночку одягати, буде тобі серденько зігрівати»²⁹.

Цікавою, але, на переконання Ольги Костюченко, сумнівною є теза й висновки Володимира Підгірняка про те, що в традиційній вишивці українців є окремий, індивідуальний орнамент для позначення кожного жіночого та чоловічого імені. Такого висновку він дійшов, досліджу-

ючи вишивку Прикарпаття та Поділля ⁶. На жаль, у Черниші майже не збереглося чоловічих вишитих сорочок, більше є жіночих.

Прискіпливо розглядаючи оригінальну чоловічу сорочку, яку вишила Єфросинія Митрофанівна Сахно (Йовенко) (1924 р. н.), був приємно здивований візерунком, що, за В. Підгірняком, характерний для імені Яків ⁶. Бо ж чоловіка Єфросинії Митрофанівни саме й звали Яковом (Яків Пилипович Сахно, 1921 р. н.).

Побачене настільки вразило, що я не втримався від спокуси вдягнути дядькову сорочку й зафіксувати цей момент. Як не дивно, у чужій сорочці (хоч і родинній) мені було затишно, тепло й зручно, відчувалась якась особлива родинна енергетика ⁸.

На орнаментоване ім'я (Ніна) я натрапив і на жіночій сорочці. Цим фактом можна б скористатись як доказом, аби було відомо, що сорочка належала жінці з таким ім'ям. Можливо, це тільки збіг чи випадковість, як говорив Марк Твен, але факт залишається фактом. Хоча деякі сумніви все ж таки є. Бо, щоб повністю процитувати твенівську тезу, не вистачає третього чинника – закономірності (випадковість і збіг є)¹¹. А щоб такий факт назвати закономірністю, треба, як вважає наука, не менше 3–4 збігів.

Шкода, але із середини 60-х років XX ст., коли широкого поширення набув фабричний одяг і водночас розпочалося негласне гоніння на все українське, вишиті сорочки в Черниші стали раритетом, а вишивання – швидше, даниною традиціям у багатьох патріархальних сім'ях. Проте українці не втратили своєї української духовності. А останніми

роками (події Майдану, окупація Криму та частини Донбасу, нинішня широкомасштабна війна в Україні) майже в кожній українській родині з'явилися вишиванки: сорочки, сукні й навіть футболки. Тож можна стверджувати, що популярність вишиваних виробів відродилася. Проте нині їх виготовляють здебільшого невеликі й середні підприємства, як-от наша чернігівська «Ярославна», де використовують ручну й машинну вишивку, а також дизайнерки, яких особливо багато на Заході України. Потроху вишивають для себе та своїх рідних і деякі дівчата й жінки. Але це поки що рідкість. А якщо говорити про мистецтво вишивки, яке передається в роду від покоління до покоління, то таку розкіш – можливість зберегти домашню «індустрію» вишивання, робити це професійно – могли дозволити собі тільки окремі великі патріархальні родини, що свідомо чи несвідомо вбачали в тому свою історичну місію: увічнити цей вид мистецтва, передати його таємниці наступним поколінням. Наразі в селі я знаю тільки дві такі родини. Проте й це вже велике надбання.

* * *

Повертаючись до теми орнаментів, беззаперечно можна стверджувати, що символи (орнаменти) вишивки – це один з вагомих національних чинників, що об'єднують українців Заходу й Сходу, Півночі й Півдня в одну націю,

яка існує століттями, стверджуючи свою ідентичність, народжуючи нових і нових героїв, відстоюючи та боронячи свої географічні кордони з єдиною метою: вільно жити на цьому священному клаптику Землі, що зветься Україною. Для прикладу порівняймо сорочки

**Василь Симоненко.
Фото із сайту «Хвиля Десни»**

ки поліщука Якова (арк. 92) й подолянина Василя Симоненка, відомого поета-шістдесятника. Обидва вироби з комірцем, орнаменти на рукавах і комірцях майже тотожні й відрізняються хіба що символами імен власників, що вишиті на їхніх яскравих українських сорочках⁷.

Вишивка, вишивання – модно чи не модно, сучасно чи ні...

За вікном XXI століття. Упродовж сотень років під впливом досягнень науки й запитів суспільства постійно змінюється мода й смаки: з'являються нові тенденції в одязі, архітектурі, інтер'єрі, пісенних і танцювальних жанрах, живописі тощо. Але приємно зазначити, що з роками не загубились, не втратили своєї популярності вишивка й вишивання як окремий вид мистецтва. Урочисті заходи, офіційні урядові прийоми, зустрічі іноземних делегацій, гостей – вишивка на кожному кроці: на одязі, декораціях, рушниках, окремих елементах інтер'єру урядових приміщень, у храмах, сувенірній продукції. Бо це маркер нашого народу, наш одвічний спадок, наша символічна мова. І це не данина моді, популяризація вишивки чи її презентація – це її одвічне місце в нашій культурі та мистецтві. Наш духовний скарб. У вишивці увіковічують національних героїв, завдяки їй з'являються нові епічні твори: пісні, поезії, перекази, легенди тощо. Відома вишивальниця з Черниша Віра Ксенофонтівна Кононенко розповідала, як на вечорах вишивання дівчата складали веснянки (частівки) – часом адресні, інші – до свят або урочистих подій, а потім демонстрували нові твори на весіллях, храмових святах і вечорницях, переказували їх наступним поколінням, спонукаючи так до творчості та збереження духовної спадщини. Не можна без хвилювання слухати пісню поетеси й співачки Наталії Мей:

***Мені сорочку мама вишивала,
Неначе долю хрестиком вела,
Щоб я легких стежинок не шукала
І до людей привітною була***²⁹.

Поетеса-аматорка Надія Василівна Ященко з Черниша розповідала, що вишивка завжди надихала її на написання нових віршів, інколи поезій протестного характеру на соціальні теми. Заслужена вчителька України Ольга Іванівна Сидоренко з Куковичів, що на Менщині, відома майстриня вишивки й реконструкції прадавніх рушників, практично кожній зі своїх робіт присвятила віршовані форми. Наприклад:

***Серед буйноквіття і краси
Знайомі я почула голоси –
Зібрались на пораду рушники
Та й прихилилися, мов діти, до руки***³⁰.

А талановита модельєрка жіночого одягу з Ізраїлю Маріанна Назарук, яка має черницьке коріння, відома тим, що у своїх моделях використовує яскраві орнаменти традиційної української вишивки. Вона спеціально приїздила до нашої області, зокрема до Черниша, щоб вивчити й узагальнити особливості орнаменту української вишивки ¹⁰.

Чернігівська майстриня народного мистецтва Ольга Костюченко, реагуючи на сучасні запити моди, експериментує та успішно використовує мотиви й орнаменти народної вишивки в оздобленні жіночого одягу, зокрема верхнього, ексклюзивні моделі якого мають неабиякий попит серед київського бомонду. Українська етновшивка – духовне надбання не тільки українців, це частинка великої мистецької мапи світової культури. Не випадково орнаменти української вишивки, їхню особливу яскраву колористику, місце й способи розташування на одязі, предметах сучасного побутового вжитку успішно використовують модельєри й майстри відомих у світі торговельних брендів і будинків моди. Жан-Поль Готьє, французький модельєр, що входить до десятка найкращих у світі в цій галузі, 2005 року спеціально приїздив до України вивчати наш національний орнамент, зразки якого використовує під час розробки власних моделей одягу ⁹.

2008 року англієць за походженням, артдиректор модельного дому Christian Dior Джон Гальяно представив власну колекцію жіно-

чого одягу, в основу якої покладено елементи української вишивки з домінуванням темних і чорних кольорів ⁹. А 2015 року колекцію жіночого одягу з використанням української вишивки показав все-світньовідомий Дім моди Valentino. Тоді моделі виходили на подіум у сорочках, сукнях і костюмах, оздоблених вишитими орнаментованими візерунками з колекції майстрів вишивання України, викликаючи бурхливі оплески поціновувачів такого одягу ⁹. Треба згадати й видатних українських майстринь дизайну Роксолану Богущьку та Віту Кін (Кіндрачук). Їхній одяг з елементами національної вишивки із задоволенням носять відомі політики, український бомонд, світові зірки театру й кіно, знані в усьому світі вчені тощо ^{12, 14}. Вишитий український одяг є навіть у колекціях багатьох королівських сімей Європи. Це шана нашому народові, демонстрація поваги й визнання України.

Епілог

Грунтовне дослідження вишивки Черниша, порівняння її з предметами вишивання Чернігівщини, вивчення технології вишивання та історії орнаментування засвідчило:

1. Вишивка – це окремий вид побутового (здебільшого сільського) мистецтва.

2. Українська вишивка – невіддільна частина світової культури, що духовно об'єднує українців, які живуть в Україні, а також тих, кого доля з різних причин розкидала по всьому світу.

3. Українська вишивка – це маркер нашого сучасного світогляду, тож варто вишивати й носити вишитий одяг, демонструвати його завжди й усюди.

4. В умовах сьогодення, нинішніх реалій український вишиваний одяг, предмети вишивання – це наш духовний скарб, наш нерв, наш захист, наша реакція на неправду, агресію, відповідь на наративи й брехню наших недругів і ворогів.

Черниш – Чернігів.

Травень – грудень 2020 року,

січень – липень 2021 року

Консультували:

Дахно Юрій Володимирович (село Москалі Чернігівського району) – етнограф, збирач фольклору, краєзнавець, великий знавець і колекціонер української вишивки й предметів сільського вжитку ¹⁶.

Костюченко Ольга Вікторівна (м. Чернігів) – член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, знана майстриня народної вишивки та писанкарства ³¹.

Остапенко Лариса Василівна (м. Чернігів) – майстриня вишивання. Народилася 21.01.1954 року на Херсонщині, Білозерський район, радгосп Велетень. 1976 року здобула вищу освіту в Одеському технологічному інституті за фахом «хімічна технологія обробного виробництва». Працювала на ВАТ «Чексіл», у Державній податковій адміністрації.

Остапенко Світлана Олексіївна (м. Чернігів) – вишивальниця, майстриня з техніки гаптування та мережива. Народилася 01.01.1978 року в м. Білозерка Херсонської області. Вищу освіту здобула в Чернігівському інституті регіональної економіки. Уроки вишивання та мистецтва брала у мами – Лариси Василівни. Творчі роботи майстрині є в поціновувачів етноодягу й української вишивки з України, Греції, Ізраїлю, Франції та Німеччини.

Експерти:

Грабовець Володимир Миколайович, народився 24.12.1938 року в селі Корінецьке Талалаївського району. Освіта вища. У 1983–1989 рр. – голова Ріпкинського райвиконкому. У 1990–2000 рр. працював у Чернігівській ОДА, директор Центру підготовки державних службовців, керівників державних підприємств, організацій та установ.

Остапенко Олексій Дмитрович (м. Чернігів). Народився 04.08.1952 року в с. Новополтавка Великоолександрівського району Херсонщини. Кандидат технічних наук. 1976 р. здобув вищу освіту в Одеському технологічному інституті. Працював на ВАТ «Чексіл», остання посада – заступник голови правління. Нині відомий у Чернігові травознай, прихильник нетрадиційної медицини.

Бирюк Григорій Олександрович, народився 18.11.1949 року в Нехаївці Коропського району. Освіта вища. Міський голова Мени у 1982–1987 рр., у 1987–2010 рр. обіймав посади заступника голови Менського райвиконкому, згодом районної державної адміністрації, заступника Менської районної ради народних депутатів. Яскравий прихильник домінування української мови в державних установах. Великий знавець народних традицій та звичаїв Чернігово-Сіверщини.

Джерела інформації. Довідкові матеріали

* Українська народна казка про маленького хлопчика Івасика-Телесика, якого викрала підступна змія.

** Коцики мали універсальне призначення і поділялися на кілька видів: для долівки, лежанки та печі та покриття хатніх дерев'яних лавок.

*** Єлін Ю., Зеров М., Лушпа В., Шабарова С. Дари лісів. Київ: Видавництво «Урожай», 1983, арк. 32–71.

¹ Чернігівська обласна газета «Більшовик», № 54, 1936. 06 квітня. Назву виставки вказано дослівно.

² Слова з місцевої говірки: *скамейка* – лавка, вид сільських дерев'яних меблів із загальним місцем для сидіння та спинкою. На скамейці можуть одночасно сидіти кілька осіб. *Пензель* – спеціально виготовлена з болотяної трави (осоки), зрізаної в Петрівку, щітка завдовжки 25–30 см. *Коц, коцик* – продукт ткацтва, виготовляли з різнобарвних товстих суканих ниток або з порізаного на смужки одягу, зазвичай використаного. *Жлукто* – видовбаний з дерева посуд циліндричної форми заввишки 1–1,2 м, діаметром до 0,5 м. *Морена* – трав'яниста рослина, росте в лісах на галявинах, там, де більше вологи.

³ Віра Зайченко. Вишивка Чернігівщини. Рушники. Київ: Видавництво «Родовід», 2010.

⁴ Чередниченко Д. Щедринець. Вірші. Київ: Видавництво «Веселка», 1968.

⁵ Підгірняк В. П. <http://pysanka-vyshyvka.in.ua/mova-rushnykova/>

⁶ Інтернет-портал Ornament UA.

⁷ Фото поета Василя Симоненка з Вікіпедії. <http://hvilya.com/ekskliuzyvna>

⁸ Мати Якова – Арина Олексіївна Сахно та мати Кириєнка Олексія Даниловича – Єфросинія Олексіївна – рідні сестри.

⁹ Вікіпедія. <https://etnoxata.com.ua/ru/statti-ru/ru-moda-ta-stil/motivy-ukrainskih>. Статті: Україна надихає: вишиванки на світових подіумах. Мотиви українських орнаментів у весняно-літній колекції Valentino (Валентіно Гаравані) 2015 року.

¹⁰ Більше про М. Назарук читайте в розділі «Відлуння» цього видання.

¹¹ Одна помилка – випадковість, дві помилки – збіг обставин, три помилки – закономірність (Марк Твен).

¹² <https://lifestyle.24tv.ua>, <https://uk.wikipedia.org/wiki>, <https://vogue.ua/article/fashion/persona/za>

¹³ У колекції Ю. В. Дахна близько п'яти тисяч рушників з усієї України. Найбільше їх із Чернігівщини.

¹⁴ <https://etnodim.com.ua/ua/accessories/ua-rushniki/>

¹⁵ Слобода – куток Черниша з боку Седнева аж до школи, нині це вулиця Миру.

¹⁶ Дахно Юрій Володимирович. Село Москалі Чернігівського району. Освіта вища. Краєзнавець, етнограф, фольклорист. Власник великої колекції рушників і старожитностей. Знавець теорії вишивання та ткацтва. Вишиває

й сам найбільш розповсюдженими техніками: хрестиком, мережкою, низзю. Вміє ткати та в'язати.

¹⁷ Муліне́ (фр. moulinet) – пряжа з бавовни, отримана заводським або ручним способом і призначена для вишивання або інших видів рукоділля.

¹⁸ Полиці (розмір 1,5 x 1,0 x 0,4 м) виготовляли з дошок. Для зручності їх розміщували недалеко від печі. Полиці слугували для посуду й харчових продуктів. Закривали їх спеціальними фіранками.

¹⁹ Лавриненко (Сахно) Олександра Пилипівна (1931–2010 рр.), с. Черниш.

²⁰ Юрій Мельничук, заступник директора з науки Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара», експерт з історії українського костюма. <https://vogue.ua/ua/article/fashion/tendencii/kak>

²¹ http://ukrainiaembroidery.blogspot.com/2015/12/blog-post_1.html

²² Гарчук (П'явко) Парасковія Федорівна (1941–2013 рр.).

²³ Плахта – жіночий одяг у вигляді полотнища (довжина 3–4 м, ширина 0,7–1 м), витканого з пофарбованої картатої вовни, на яке майстрині наносили вишитий орнамент. З часом цей складний вид жіночого одягу замінили на більш універсальну спідницю. (Плахта. Фото М. Філоненко.). Вікіпедія.

²⁴ Віра Зайченко. Вишивка козацької старшини XVII–XVIII століть. Техніки. Київ: Видавництво «Родовід», 2003.

²⁵ <https://vzhe-vzhe.com/blog/ukrainian-national-clothes>

²⁶ Надія Данилевська, Микола Ткач. Перетик. Київ: Видавництво «Український центр духовної культури». 2000 рік.

²⁷ Кара-Васильєва Т. В., Чорноморець А. Д. Українська вишивка. Київ: Видавництво «Либідь», 2005.

²⁸ Віра Зайченко. Рушники. Київ: Видавництво «Родовід», 2018 р.

²⁹ Наталія Мей. <https://mp3folderx.org.ua/tekst-pesni/>

³⁰ Ольга Сидоренко. «Я вишиваю на білім полотні». Мена: Видавництво: ТОВ «Домінант», 2011.

³¹ Костюченко Ольга Вікторівна. Чернігів. Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Переможниця та номінантка багатьох конкурсів, лауреатка міжнародних і національних премій України. (Вікіпедія).

³² Іван Кирієнко. Черниш. Книга перша. Київ: Видавництво ТОВ «Віпол», 2018, арк. 514.

³³ Брокер Анрі (Генріх) [casual-info.ru/wiki/Брокер Генріх](https://casual-info.ru/wiki/Брокер_Генрих). <https://www.pinterest.com/nadanilova/>

³⁴ Вікіпедія <https://kolomija.com/bbloteka/>

³⁵ З рушника Дубини (Носенко) Таїсії Іванівни, с. Черниш.

³⁶ На звороті обох світлин рукою Железняк М. П. (1926 р. н.) українською мовою зазначено місцеперебування, час та з ким вона на фото. До речі, своє прізвище пише так: Залізняк.

Гончарі черніські

– Ой, не так ви написали про черніську артіль ^{6!} – з такої гострої, але, зрештою, прогнозованої репліки розпочалася наша незапланована зустріч, що переросла в цікаву органічну розмову з Марією Ларіонівною Гончар, родовитою чернишанкою, секретаркою релігійної громади села.

Зауваження, критику не завжди приємно слухати, водночас це прийнятно, передбачувана для кожного автора ситуація, так би мовити, можлива реакція читача на публікацію, а тим паче краєзнавчу. Якщо вже роблять висновки, доповнюють, критикують – отже, цікавляться, читають книжку.

Батько Марії Ларіонівни – Ларіон Демидович Гончар (1916–1998 рр.), мати – Уляна Яківна Гончар (1915–2001 рр.), обоє із Черниша. Мама родом з не менш відомої в селі родини Москальців, дідусь Яків Гаврилович і бабуся Настя жили на Слободі біля школи ¹⁵.

– Побралися батьки 1937 року. Очікуваний первісток не забарився, – усміхається пані Марія, – народилась я 15 квітня 1938 року, невдовзі (1939 р.) з'явилася на світ моя сестра Євдокія

(Дуня), а вже після війни Господь дарував нашим батькам хлопців, а нам з Дунею братів: Анатолія (1950 р. н.), Миколу (1952), Віталія (1954). 1956 року Уляну Яківну було нагороджено «Медаллю материнства» II

Гончарі

**Марія із сестрою
Євдокією**

**Праворуч Уляна Яківна
Москалець. Черниш**

ступеня*. У сучасній Україні за законодавством жінка, що народила й виростила п'ятьох дітей, отримує ще й Почесне звання «Мати-героїня».

* * *

Вибравши зручний момент, я запитав у Марії Ларіонівни, що все ж таки не так написано про артіль, який стосунок до артілі села має вона, адже колективне підприємство майстрів ручної вишивки згадується ще 30 роками минулого століття⁵.

– У ті далекі часи артіль у селі – важливий помічник селян у розв'язанні різних побутових проблем і всіляких щоденних господарчих дрібниць, – згадує співрозмовниця. – Для місцевих майстринь вишивки, швейної справи – місце, де, маючи роботу, можна проявити свої здібності, а талановитій, амбітній людині самореалізуватися. Для людей, що мають якісь фізичні вади (це п. Марія про себе. – **Авт.**), це особлива часточка свідомого дорослого життя: там, на роботі, в колективі, ти відчуваєш себе рівноцінним, корисним і рівнозначним членом громади.

Марія

У 1964–1966 роках Марія навчається в Самбірському спеціальному училищі побуту, стає майстром швейної справи з пошиття верхнього одягу. По закінченні навчання працювала в Козельці. З 1969 року вдосконалювала майстерність у Черниші, працюючи разом з Парасковією Юріівною Шкільною, Валентиною Олександрівною Білоконською (Бояриницею),

Ольгою Павлівною Кирієнко (Акуленко). Жіночий колектив склався на диво дружній і працюючий¹¹. П'ять років обіймала посаду завідувачки майстерні, а 1973 року передала повноваження молодшій і завзятішій Ользі Павлівні.

– У ті роки чим ми тільки не займалися, – продовжує Марія Ларіонівна, – шили одяг: костюми, сукні різних модифікацій і фасонів, пальта, куртки плюшеві

Майстрині Ольга, Марія, Валентина

для жінок. У 70-х роках у чоловіків у осінньо-зимовий період були дуже популярні галіфе та френчі до них. Як кажуть сьогодні, то був тренд моди в чоловічому вбранні села, у їхньому гардеробі. Цей одяг для колгоспника був дуже зручним і універсальним: його носили на роботі й удома, замовляли навіть святкові варіанти. Охочих було так багато, що швейну роботу часто доводилося виконувати вдома, аби тільки вгодити замовнику. У 80-х роках майстерня збагатилася різними спеціальними інструментами та функціональними машинами, зокрема й оверлоком, розширивши так наші операційно-практичні можливості. Ми почали виконувати замовлення з хімчистки одягу, прання білизни, пошиття постільного вбрання. За час моєї бутності в ательє (артілі) вишивкою ми вже не займалися, бо та артіль, про яку писали газети, існувала в селі до війни й була однією із форм колективного об'єднання громадян з виготовлення одягу з елементами вишивки. Мама розповідала, що наприкінці 30-х років вишиванки, вишитий одяг були дуже модними в містах, особливо великий попит на такий одяг був серед інтелігенції. З часом артільна форма виробничої самоорганізації селян, яку було започатковано ще в період НЕПу та продовжено в роки колективізації, просто зникла – усі тоді опинилися в колгоспах⁸. Не пропала в селі тільки майстерність жінок, тяжіння до вишивання й ручної вишивки. Багато чернишанок-вишивальниць працювали в Чернігові, зокрема при монастирях.

Вишивання для українок, як ковальська справа для ромів – це давня вікова традиція, що успадковувалася та вдосконалювалася роками, з покоління в покоління, від родини до родини, це, якщо хочете, такий

собі стиль життя, його окрема цінна риса. Вишивкою оздоблювали сорочки, кофти, спідниці. Вишитими рушниками прикрашали інтер'єр сільської хати, на весіллях ними перев'язували сватів і дружок, на хрестинах – хрещених батьків. Вишитими орнаментами оздоблювали побутові речі, як-от настільники, хустки та хустки.

– Чи вдалося ж вам, Маріє Ларіонівно, опанувати це складне, але таке захопливе ремесло?

– Знаєте, сільське життя, яке я пам'ятаю та знаю, складалося в сім'ях із чіткого розподілу праці й обов'язків: чоловіки мали збудувати хату, орати землю, вміти об'їздити та приручити молодого коня. Жінки – топити піч і готувати їжу, випікати хліб, доглядати дітей, ткати

Рушник Марії Ларіонівни

полотно, шити одяг та вишивати. Скільки себе пам'ятаю, я завжди вишивала. Вечорами, особливо взимку, коли ночі довгі, а дні короткі, бабуся й мама вчили нас із сестрою цьому вишуканому мистецтву – від простого до складного, від маленького візерунка до складної композиції. Усе виходило в мене непогано, я навіть вишивала картини, ікони, котрі й досі разом з рушниками прикрашають наш затишний будинок.

Обережно, з радістю та неприхованим захопленням господариня дістає зі скрині ексклюзивний настільник, розшиті заполоччю наволочки, показує вишиті картини на стінах. Але найбільше вражають рушники: зображені на них орнаментовані композиції, створені нитками художні образи. Здалося, що ранні рушники пані Марії менш насичені складними елементами, але романтичніші. Такі враження, мабуть, від прочитаних на них фрагментів з українських народних пісень. А на пізніших вишивках зазвичай домінують присвяти з молитов.

* * *

– Пані Маріє! У цьому затишному, оточеному вишнями й тереном будиночку стіни прикрашають не тільки ікони й картини, оздоблені рушниками, але й світлини – як ось ця, імовірно, ще дореволюційна. Хто

це там такий поважний сидить у кашкеті, хромових чоботях, багатому сюртуку з годинником, неначе досвідчений знаний купець, а поряд з ним причаїлася тендітна, незворушна панянка в оригінальній, я б сказав, зовсім не характерній для Черниша спідниці?

– То мій прадідусь Ларіон Олександрович і прабабуся Василина. Він був з родини заможних хліборобів Черниша, мав землю, млин, тому й був такий поважний і, як згадували про нього в селі люди, гоноровитий, – пояснила жінка. – Прабабуся Василина родом з Терехівки. А поряд з ними їхній найменший з чотирьох синів – Хома. Родинне дворище Гончарів у Черниші розташоване на кутку Вовківщи-

Варвара та Ларіон. Стоїть Хома

на, це південна частина озера Болото, нині ж вулиця Озерна, 7, де я і мешкаю**. Усього в них було шестеро дітей: дві доньки, Марина й Христина, та четверо синів: окрім Хоми, ще Остап, Микита й Демид. По-різному склалися їхні життєві дороги, на які припала і Перша світова війна, революції, радянщина, і колективізація, що супроводжувалася репресіями й голодом. Дідуся тоді розкуркулили, потім було кілька арештів і на завершення виселення із села. А їхніх дорослих дітей чекали ще й концтабори, знайомство з далеким суворим Сибіром.

Найстарша з дітей Христина з дитинства була вродливою і мала веселу вдачу, така собі кокетка, як розповідала про неї бабуся, – веде далі Марія Ларіонівна. – Отож була вона приваблива й звичайно ж багата, бо заміж вийшла за Опанаса Самсоновича Кондратенка (1905 р. н.) – гарного, заможного хлопця з хутора Глібівка. Тільки одної землі в його розпорядженні було близько 30 га. Працюйте на здоров'я та славу, народжуйте дітей, радійте їм та сповна насолоджуйтеся глібівськими земними благами. Але щасливого подружнього життя в них не склалося. За радянської влади їх розкуркулили, землю відібрали. Опанаса, що не корився й протестував, кілька разів заарештовували, а по-

тім і засудили. За вироком суду він відбував покарання у Волзькому таборі НКВС Ярославської області. Постійно протестував і там, апелював до судів щодо незаконного засудження, але все було марним. Десь там, далеко від рідної домівки він і закінчив свій земний шлях. Ні його доньці Ользі, у заміжжі Резвін, ні внукам так нічого й не вдалося дізнатися про останні дні Опанаса³.

– Друга донька – Марина – вийшла заміж за місцевого хлопця Анто-на Омеляновича Кондратенка (1901 р. н.)¹. Здійснилась Антонова мрія мати синів: Господь послав їм двох хлопців – Микиту (1924 р. н.) і Ларіона (1934 р. н.). Однак не менш драматичною була історія і цієї сім'ї: розкуркулення, три арешти чоловіка, кілька судів над ним. Потім була Друга світова війна, окупація й визволення. У жовтні 1943 року Антона знову заарештували й засудили. Коли через сім років він повернувся додому, то з ініціативи Марини вони розлучилися. Згодом кожен з них мав окрему сім'ю: Антон жив у Глібівці, а Марина з Лариком (сином) залишилася в Черниші⁴.

– Трагічно склалася доля Микити (1888 р. н.), суворі випробування випали й Остапу (1889–1969 рр.) – репресії, суди й тюрми. За збігом обставин покарання брати відбували разом, в одній і тій самій виправній колонії, – продовжує розповідь пані Марія. – Засуджених цієї установи використовували на будівництві водного каналу Волга – Москва. Остап постійно згадував прожиті в місцях неволі роки, жахливі умови утримання, тяжку виснажливу роботу, здебільшого по 14 годин на добу, недоїдання, хвороби, що переслідували їх. Через деякий час Микита тяжко захворів і невдовзі помер. Десь там на чужині, як розповідав потім Остап, його й було поховано – серед тисяч таких самих замордованих насильницькою роботою українців, громадян інших національностей СРСР. Його дружина Домнікія, родом з Івашківки, та їхня донька Євдокія (1913 р. н.) в одну мить осиротіли й овдовіли². Тож коли невдовзі Остап повернувся додому, то, виконуючи наказ старшого брата, довго не розмірковував і запропонував руку й серце Домнікії. Вдова спочатку не була готова до такого розвитку подій, але з часом вони порозумілися й побралися. За що судили Микиту й Остапа, мені невідомо і, принаймні, якимось незрозуміло, – розмірковує пані Марія, – бо, наприклад, Остап був учасником жовтневого більшовицького перевороту 1917 року, служив на Балтійському флоті, часто та з неприхованим захопленням розповідав про ті буремні події. Мені здавалося, що навіть пишався тим, а ще згадував, що буцімто в Петрограді разом з іншими бунтівними моряками охороняв членів більшовицького уряду, брав участь у придушенні кронштадтського повстання балтійських

моряків. Можливо, він був засуджений за свої крамольні, як на той час, розмови, часом публічні протести на сходах села, коли захищав честь і гідність батьків, зятів та сестер. Мабуть, тому його й ізолювали. Пригадую, що за своїм характером, лінією поведінки в громаді завжди виділявся тим, що в усьому шукав правду, намагався скрізь знайти справедливе рішення, усюди підкреслював, що воював за радянську владу. До останнього подиху він вірив вождям революції, а репресії та утиски, яких зазнавали люди за тої влади, списував на їхніх ворогів. Спільних дітей Домнікія і Остап не мали, тож росли, піклувалися й виховували Євдокію, створюючи їй затишок, віддаючи все родинне тепло.

* * *

Найменший із синів – Хома – народився 1896 року. Про нього нашої співрозмовниці майже нічого не відомо. З розповіді батька знає, що створити сім'ю він не встиг, його теж заарештували й судили. За вироком суду він нібито відбував покарання в Лубнах Полтавської області, там, у неволі, і помер. Про те, коли це сталося та що звело його в могилу, пані Марії нічого не відомо.

– Демид – це мій дідусь, а бабусю звали Уляна Федорівна, у дівочтві Лісова, родом із села Стасі Чернігівського району. Побралися вони 1911 року, від подружнього життя мали двох синів: Олександра (1913 р. н.) й Ларіона – це вже мій батько. Олександр закінчив у селі школу, служив у Червоній армії, деякий час у міліції. Воював з 1941 року, опинився в полоні. Згодом спокутував свою вину за полон, відбудовуючи зруйновані німцями шахти Донбасу (шахта Вузлова). Там одружився із вдовою, спільних дітей не мали, ростив трьох спадкоємців дружини. Доживав віку в Харкові, де й похований.

Гончар Олександр Демидович

Марія Ларіонівна розповідає, що батьки все життя працювали в колгоспі. Батько – ковалем, до речі, разом із тестем Яковом Гавриловичем⁷, по протекції якого він і став ковалем. Мама працювала в рілльничій бригаді. Обоє були серед передовиків колгоспного виробництва, їх часто заохочували нагородами. Жінка пригадує, що коли батько отримував премію, то завжди в лавці купував їм ситро, цукерки

«колобок» або «подушечки». Перші були з яблучним джемом, а подушечки з начинкою, що нагадувала халву.

– Гончарі – не характерне для нашого села прізвище. Судячи з розповіді, у всіх черниських Гончарів одне родинне дерево. То як вони опинилися в Черниші? Вам щось відомо про походження прізвища Гончар? Імовірно, хтось із пращурів умів не тільки хліб вирощувати, але й горшки ліпити, адже глини в Черниші достатньо – є біла й червона, не випадково ж навколо села було кілька цегельних заводів, а в межах населеного пункту досі збереглися глинища (топоніми).

– Авжеж. Гончарство – це мистецтво. Тому якщо в родині вміли вишивати, ковалювати, то горшки, макітри, глечики й гладішки гончарити навчилися би. Щодо того, як Гончарі опинилися в Черниші, ніякої версії не маю, від родичів нічого подібного не чула, – зазначила пані Марія.

Усі окупанти – німці

– Війна, окупація... а Вам усього 3–4 роки. Маріє Ларіонівно, що запам'яталося з тих часів, що відклалося в дитячій свідомості?

– Дуже сумували за батьком, зі слів мами, він десь на фронті, от-от повернеться. І ось 1949 року нарешті сталася знакова для нашої сім'ї подія – повернувся батько, комусь син, комусь чоловік і хазяїн у домі. Було саме надвечір'я, у хаті темно й тихо, усі сиділи мовчки, як раптом тишу в будинку порушив дзвінкий розлогий голос якогось чоловіка, що несподівано зайшов, навіть ускочив до хати. Це був високий солдат, що ледь не торкався пілоткою трама⁹. Він одразу кинувся обнімати маму й бабусю, а ми з Дуняшею з переляку кинулися геть на піч. Тоді ми не признали батька, нам було навіть якось лячно.

– Не впізнали?

– Ні. Ми його просто не пам'ятали, знали тільки, що він є, десь там далеко. У моїй уяві він був чомусь іншим: у цивільному вбранні, вишитій сорочці, як дядько Данило, що жив навпроти.

Про війну. Для мене всі чужинці, хто тоді був в уніформі, – німці, поліцаї, мадяри, словаки – усі були німцями. Якось улітку я одна бавилася біля озера, поряд проходив один такий «німець». Він підійшов і почав загравати зі мною, говорив щось «німецькою» на мою адресу, намагався доторкнутися до волосся, і незважаючи на те, що він усміхався, я страшенно злякалася, почала плакати й кликати на допомогу. Прибігла бабуся, накричала на нього й забрала мене до хати. Знаєте, цей стан, реакція дитини на «німця» не були якимось безпідставним

чи випадковим явищем. Це, скоріш, був вироблений за час окупації рефлекс. Восени 1941 року окупанти застрелили юнака Олександра Дубину, розстріляли кількох дорослих людей у селі. На дівчат і хлопців влаштовували облави, щоб відправити на роботу в Німеччину. Самовільно заходили в домівки, наводячи на людей смертельний страх, часто грабували.

Що ще збереглося в пам'яті? «Німецький» лікар, що квартирував у селі, вилікував мамі важке захворювання очей. У 1941 і 1943 роках через село їхало багато військової техніки, солдатів. Село дуже постраждало від обстрілів і бомбардування, тоді багато хат згоріло навколо озера. 1943 року спостерігали, як над озером розгорівся повітряний бій між двома винищувачами, було чути страшенне ревіння моторів і стрілянину, – згадує жінка. – Пам'ятаю осінь 1943 року, коли село вже звільнили від окупантів, ущухла стрілянина. Усіх червоноармійців, які тоді загинули, привозили до школи, кожного поклали в окрему труну й поховали в братській могилі. Нині на тому місці в Черниші стоїть пам'ятник. У селі й навколо села було багато покинутої просто неба зброї та боеприпасів. У 1943-му чи 1944 році загинув 12-річний хлопчик Михайло Ковбаса. Сталось це так. Хлопці знайшли за селом якусь цікаву металеву річ, корпус якої був з нержавіючої сталі, принесли предмет до озера й намагалися розібрати. Була і я там. Це саме був обідній час, і всі батьки почали гукати дітей обідати. Ми всі швидко розбіглися, щоб, пообідавши, знову повернутися до такої цікавої цяцьки. Через деякий час пролунав сильний вибух. Хлопець загинув на місці, явище було просто жахливе. Ще чомусь запам'ятала 1945–1948 роки, тоді ми дуже голодували. Пригадую, що бабуся випадково знайшла на полі за селом прикопану, скоріш, кимось приховану в ямі картоплю. Хоча вона була повністю зіпсована, це була наша рятівна знахідка. Бабуся примудрялася добувати з неї крохмаль і готувала з нього кілька страв. Не знаю, чи вижили б ми в ті роки, якби Господь не послав нам тої картоплі, – зітхнула Марія Ларіонівна.

Родинні перехрестя

– Пані Маріє, розглядаючи ваші сімейні фотографії, помічаю, що з Василем Резвином і Ларіоном Кондратенком Гончарі були не тільки гарними сусідами на кутку, але й родичалися. Чи я помиляюся?

– Це справді наша велика рідня: Ларіон Антонович Кондратенко – двоюрідний брат батька, син Марини (рідна тітка батька) та Антона Омеляновича Кондратенків, про їхній шлюб я вже розповідала.

Родина Кондратенка Ларіона Антоновича

Після того, як батьки розлучилися, він жив з мамою в Черниші. У селі він більш відомий як Ларик, близько 20 років був беззмінним особистим шофером Григорія Івановича Козлова, багаторічного голови черницького колгоспу. За характером був спокійним і урівноваженим, добрим і відповідальним господарем. На роботі, коли треба було дипломатично владнати якесь делікатне питання,

часто виступав посередником між суворим і невідступним головою та колгоспниками, адже Григорій Іванович дослухався до його думки. Ларик від природи був у такій справі гарним майстром. А вдома він люблячий батько й чоловік. На тому фото 1957 року зафіксовано щасливу мить – весілля Ларіона й Марії.

Другий день весілля Кондратенка Ларіона та Марії Акуленко

Погоджуюсь, – реагує на мою репліку співрозмовниця, – справді, то не просто якась рядова світлина, а, можна сказати, культовий документ, він як доказ, що засвідчує глибокі традиції українців. Там саме зображено другий день весілля: подружки принесли молодому подружжю сніданок, умили молоду, молодого й збираються снідати (була в селі така обов’язкова церемонія другого дня весілля. – **Авт.**).

Ще помічаємо на фото закріплений на даху будинку молодят прапор, так визначали місце весілля. Припускаю, що прапор неодмінно червоний, цей колір засвідчував: молода була незаймана (теж сільський звичай).

– Марія була з авторитетної в селі сім’ї Акуленків. Батько – Микола Григорович – за каденції Г. І. Козлова тривалий час був бригадиром

рільничої бригади колгоспу. Прозивали його позаочі Колечкою. Мама, Аксенія Овсіївна, у дівочтві Кривець¹⁶. Подружжя в шлюбі було замож-

ним і щасливим. Виростили й дали раду трьом дітям: Володимир, Миколі та Наталії. Шкода, що тоді на весіллі не було рідного брата Ларика – Микити. Незважаючи на розлучення батьків, вони все життя підтримували між собою родинні стосунки. Бабуся розповідала, – згадує Марія Ларіонівна, – що Микита від природи був розумним, обдарованим хлопцем. Учився в школі на відмінно. До війни закінчив Чернігівський інститут вчителів, працював інспектором Чернігівського районного відділу освіти. Воював, дійшов аж до Берліна. Служив у авіації на командних посадах. Нагороджений багатьма відзнаками, зокрема й медаллю «За перемогу над Німеччи-

ною»¹². Закінчив училище, потім військову академію. Зі школи добре знав німецьку мову, після війни майже одинадцять років служив у Німеччині. Коли вийшов у відставку, то разом із сім'єю оселився в місті Хмельницькому, працював. Там і закінчив свій земний шлях. Батько розповідав, що за своїми природними здібностями він міг би досягти більших вершин у військовій справі, але, як кажуть мудрі, проситься душа до раю, та чужі гріхи не пускають... Тоталітарна система підступна, жорстока й безжальна: червона печатка в особовій справі – «син ворога народу», як тавро на тілі, про нього знає тільки той, хто його поставив, і за потреби завжди нагадає тобі про неї. Микита змінив своє ім'я на Миколу, але ж біографію батька не перепишеш¹⁰. Реабілітація Антона Опанасовича відбулася тільки в 90-х роках ХХ століття. Микита досить рано залишив білий світ, його не стало 1990 року.

* * *

– Василь Іванович Резвин був родом із Пашківки Ніжинського району, на початку п'ятдесятих прибув до нас у колгосп ветеринарним лікарем і одразу ж зарекомендував себе підготовленим, класним фахівцем санітарно-ветеринарної справи. Як згадував батько (бо сам любив порядок і дисципліну в усьому), Василь швидко навів порядок у тваринницькій галузі села. Був безвідмовним, терплячим до люд-

Резвин Василь Іванович в родинному колі

ських вад. Люди в селі одразу заговорили про нього як про щирю людину й гарного лікаря. Оцінило його здібності й керівництво колгоспу. Такі люди завжди швидко приживаються в селі, стають своїми, а не зайдами¹⁴. Високий, стрункий, йому дуже пасував військовий кашкет, інколи здавалося, що в ньому він і спить. Шарму його статури додавали добірне синє галіфе й хромові чоботи в «гармошку». Такі хлопці завжди в «почоті» в селі і на прикметі в найвибагливіших місцевих дівчат¹³. Ольга Опанасівна

Кондратенко (1930 р. н.), донька Опанаса Самсоновича Кондратенка та Христини Ларіонівни Кондратенко (у дівочтві Гончар, це тітка мого батька), саме тоді закінчила Сосницький бухгалтерський технікум, і її було призначено бухгалтером у наш колгосп. Позналилися вони на роботі, а зустрічалися недовго – уже взимку 1954 року побралися. Не забарились і діти: найстарша Оля, 1955 р. н., Олександр (1958) і Наташа (1965). У 70-х роках родина Резвинів переїхала до Довжика, там обоє працювали в місцевому колгоспі на відповідальних посадах відповідно до здобутої освіти. Через деякий час Василя підвищили на посаді, і родина назавжди переїхала в Чернігів. Виростили й виховали гарних дітей, залишивши по собі в Чернігові та селах, де жили й працювали, хорошу пам'ять і добрі справи.

У Черниші кажуть: цікаву розмову ніколи не можна завершити, як у спрагу вволю напиться води, це заняття можна тільки перервати. Спробуємо й ми...

*Черниш – Чернігів.
Травень – серпень 2019 р.*

P.S.: М. Л. Гончар 23 серпня 2019 р. учергове ознайомилася з текстом, зауважень не мала.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Посвідчення №105220 від 12.01.1956 року.

** Болото – найбільше з чотирьох сільських водоймищ.

¹ Антон Омелянович Кондратенко у 1941–1943 рр. з примусу служив у поліції.

² Івашківка – село Городнянського району.

³ ДАЧО. Фонд Р-8840. Оп. 3 спр.10599. кн. 5 арк. 435.

⁴ ДАЧО. Фонд Р-8840. Оп. 3 спр. 366, 7010, 2481.

⁵ ДАЧО. Фонд П-616. Оп. 1 спр. 616, обласна газета «Більшовик», № 54, 1936 рік.

⁶ В історії Черниша така нетипова для села виробнича структура іменувалася по-різному: артіль, цех, майстерня, ательє, будинок побуту. В різні періоди своєї історії мала різне функціональне призначення – від виконання дрібних робіт з ремонту одягу або взуття до вишивання сорочок, кофт, спідниць, наволочок, пошиття верхнього жіночого й чоловічого одягу.

⁷ По-вуличному Якова Гавриловича Москальця називали мадяром. Під час Першої світової війни він потрапив у полон, в Угорщині навчився розмовляти мадярською.

⁸ НЕП – нова економічна політика радянського уряду (тимчасова). Дозволяли займатися приватною підприємницькою діяльністю.

⁹ Грам – сволок у хаті або бантина на горищі, у повітці, клуні тощо.

¹⁰ Микита був на фронті з 1941 року, офіцер. Після війни закінчив військову академію. Щоб уникнути зайвих запитань політorganів щодо батька, змінює власне ім'я Микита на Миколу. У відставку пішов у званні полковника. Помер 1982 року.

¹¹ Валентина Олександрівна Білоконська (Бояринець), дружина Василя Васильовича Білоконського (працював у Черниші диригентом і керівником духового оркестру). Нині подружжя проживає в Чернігові. Парасковія Юрївна Школьна, дружина Володимира Вуколовича Школьного, директора черницької школи в 1949–1986 рр.

¹² На одній з фотографій є відповідна «колодочка» на грудях у Микити – Миколи.

¹³ Почот, у почоті – місцеве слово.

¹⁴ Зайда – особлива характеристика жителя іншого населеного пункту, що переїхав жити в Черниш.

¹⁵ Ларіон Демидович Гончар (1916–1998 рр.) Учасник Другої світової війни, у війську з 1941 року. 1959 року нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною», у 1985 році орденом Вітчизняної війни II ступеня. Закінчував військову службу на Далекому Сході. Зі слів доньки Марії Ларіонівни, батько служив у Владивостоці на військово-морській базі. На фотографії того часу він та ще двоє чоловіків зображені вдягнутими в трофейний американський одяг того періоду: сорочка, краватка, куртка й пілотка. Неможливо зрозуміти, цивільний то одяг чи військовий.

¹⁶ Детальніше про батьків і родину Аксенії Овсїївни у виданні «Черниш», кн.1, арк. 562.

Майстриня вишивки із кутка Кирінщина

*Розповідає Віра Олексіївна Ячна (Кирієнко), 1935 р. н.,
живе в Черниші з донькою Світлою*

Батько – Олексій Єпіфанович Кирієнко (1909–1941 рр.). Доля та характер чоловіків, що народились у першій чверті XX століття, були загартовані революціями, репресіями, голодом та кількома війнами – які у багатьох випадках косили їх безжально, незважаючи на вік, соціальний та сімейний стан, зовнішність, національність чи рідкісний природний талант. Олексій Єпіфанович разом із рідними братами Михайлом (1912 р. н.), Іваном (1907 р. н.) та Прокопом перебували на фронті з 1941 року. Додому пощастило повернутись тільки Прокопу, інші з того ж 1941 року вважаються безвісти зниклими.

Мати – Оксана Володимирівна Кирієнко (П'явко) (1917–2008 рр.). Побрались батьки у 1934 році. Уже в 1935-му народилась Віра, була вона первістком серед чотирьох дівчат-сестер: Галя (1938), Марія (1939), Олександра (1941)*. Батьківське обійстя, де народилась та виросла Віра, розташовувалось на кутку Кирінщина, наразі це вулиця Перемоги. Поряд жили подружжя – Іван та Настя Шихуцькі, Іван і Тетяна Кирієнки, Федір та Галя Кирієнки, сестри Надія Акимівна і Єфросинія Акимівна Кирієнки, а через город – Яків Мойсейович та Наталія Семенівна (1885–1980) Кирієнки з доньками Марією, Ганною, Серафимою.

Олександра Кирієнко

Заміж Віра вийшла рано, у 1951 році, за Миколу Феодосійовича Ячного (1927 р. н.). Тоді дівчині не було ще й 17 років **. Свекри – Федос

**Микола
Феодосійович
Ячний**

**Двоюрідні Василь П'явко
та Віра Кириєнко**

Тимофійович (1897–1976 рр.) та Парасковія Гаврилівна (1900–1976), в дівочтві Москалець, із розумінням поставились до вибору сина, радо зустріли зовсім іще молоду невістку. Всіляко підтримували молоде подружжя брати й сестри Миколи: Григорій (1929), Марія (1932), Оксана (1936), Михайло (1938). Був серед них ще найстарший брат Іван (1924 р. н.), вирізнявся він гарним голосом, віртуозно грав на гармошці. Односельці заздрісно говорили, що артистом буде, та не сталось, у 1943 році він загинув у боях за Білорусь. Скільки полягло тоді талантів, що не відбулись, не розкрились усіма барвами та багатоголоссям, одному Богові тільки відомо.

Григорій Ячний

Коли Микола та Віра побрались, обоє вже працювали в колгоспі: Віра – в бригаді, Микола – шофером, у селі то була найпрестижніша професія. Він був гарний з виду, вихований, користувався авторитетом серед односельців та керівництва колгоспу, ніколи не лихословив, не сварився, завжди був уважним і, треба сказати, наполегливим парубком, згадує через роки, ледь усміхаючись, Віра Олексіївна. Тому коли Микола запропонував їй вийти за нього заміж, то довго не думала. Скриню перевезли до Миколиних батьків на Слободу. Згодом і діти не забарились: Валентина народилася 1952

року, нині живе в Чернігові, по чоловікові – Грецька. Світлана (1956), по чоловікові Уманець – навчалась у Сосницькому бухгалтерському технікумі, працювала в Черниші. Ніна (1959) – Іващенко, Наталія (1969) – Розумієнко, за освітою обидві – агрономи, живуть у Сосницькому районі.***

* * *

Вишивальниці з Черниша ставлять Віру Олексіївну в ранг майстринь, що належать до вищого класу.

Вишивання – як вивчення абетки, граматики: спочатку важко, а потім без цього ти вже не можеш жити, це стає твоїм інструментом у житті, способом вирізнитись серед подруг, позмагатись із ними у вмінні, удосконалити майстерність – від простих сюжетів до складних візерунків. Найпростіший спосіб вишивання – хрестиком, розповідає Віра Олексіївна та, вдягнувши зручно окуляри, взявши до рук голку, швидко демонструє запаморочливі стібки на білому полотні. – Потім мама навчила мене вишивати гладдю – білим по білому. То вершина майстерності, бо вигадувати сюжет, створивши власний образ на рушнику чи сорочці було украй непросто і не кожній майстрині вдавалось засвоїти цю техніку вишивання. Спочатку вишивали маленькі рушнички із дитячими, нескладними візерунками, далі – складніші за змістом сюжети, а потім уже – рушники, якими прикрашали родинні портрети та ікони. Ікони – образи завжди розміщувались на покуті в першій кімнаті, там, де обідали, де стояла піч. Вершина досконалості майстрині – одяг нареченої: вишиті сорочка, фартух, спідниця, обов'язково носова хус-

тинка... Все це ховалось до весільної скрині. А ще треба вишити простираadlo, наволочки та настільницю, аби не соромно було показати подругам, приданкам, свекрам та їхнім родичам³.

Бувало, що дівчата потайки вишивали хлопцям, із якими зустрічались, сорочки. Якщо подруги допитувались, кому в подарунок така краса, то майстрині, аби не зурочити, відповідали, що вишивають для батька чи брата.

– Полотно для вишивання ткали вдома, – продовжує розповідь Віра Олексіївна, – а от якісну пряжу для вишивання купували чи міняли на полотно у дядька Харлана із Седнева, стежку до нього знали майже всі дівчата з нашого села.

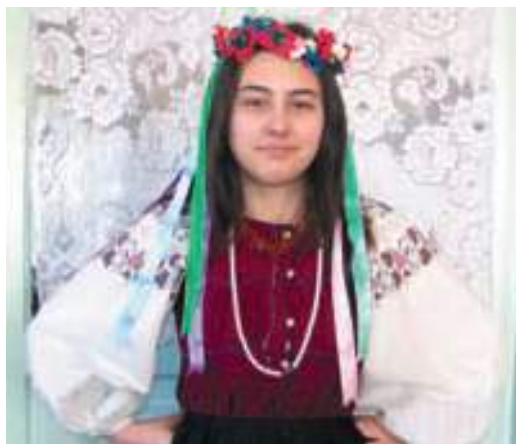

Килим. Робота Віри Олексіївни

Насамкінець розмови Віра Олексіївна запрошує до кімнати та демонструє настінний квітчастий килим, що вражає сюжетом, і додає, – це моя остання велика робота, виконана в середині 80-х років.

Я поцікавився у дочки Світлани, чи навчилась і вона вишивати. Жінка стверджувально

кинула головою та якимось не-сміливо показала невеличкий, у веселкових кольорах рушничок і додала, що перевершити в майстерності маму було неможливо. – Сама я більше займалась в'язанням продовжує Світлана, – навчила цьому ремеслу й онучку Ірину, студентку Чернігівського медичного базового коледжу⁴. Тут до розмови знову долучається Віра Олексіївна та показує невеличку, в

Ірина Саленко

червоно-чорних кольорах книжечку. Роздивляюся збірку віршів Тетяни Розумієнко із села Лави Сосницького району. – Це моя внучка, донька найменшої дочки Наталії, – продовжує Віра Олексіївна, – сподіваюсь, що якраз Тетянка і збереже та примножить у прийдешніх поколіннях ремесло й особливості української вишивки, у неї є неабиякий інтерес до вишивання, вона навіть навчилася гаптувати бісером, а вірші які ж гарні пише, ось послухайте:

Тетяна Розумієнко

***Час іде – його не зупинить.
Він не спить і далі поспішає.
Серцю треба хоч когось любити...
Та час іде. Усе колись минає.
Минає біль від гіркої розлуки,
Минають туга і журба.
І душу вже не розривають муки,
В круговорот тебе захоплює юрба.
Живем ми далі, і буденність поглинає нас.
І вже не відчуваєш, що ти ж щасливий.
Бо і для щастя є свій час...»¹***

Із неприхованою насолодою Віра Олексіївна демонструє деякі твори бісером ручної роботи Тетяни, котра наразі живе та працює в Києві.

Роботи Тетяни Розумієнко

Світлана

Що мене вразило у Світлані Миколаївні Ячній (Уманець), із якою спілкувався, мабуть, найбільше в цій родині, – це неприхований величезний оптимізм, жага до життя і неймовірна працьовитість. Перебуваючи на пенсії, інша б заспокоїлась, не навантажуючи себе зайвими клопотами та проблемами. Вона ж ні, обробляє кілька городів, тримає чималеньке домашнє господарство: корову, свиней, табуни курей, качок. Навіть удень цей пташиний гамір захоплює особливим гаміром, який чути далеко за межами обійстя. А як пахнуть її ковбаси на Різдво та Пасху... То окрема історія рецептів. Усе це – свідчення невичерпної життєлюбності цієї привабливої, життєрадісної жінки, висока відповідальність за дітей та підростаючих онуків². І при цьому всьому велика любов та повага до матері, що живе разом із нею.

Світлана Уманець (Ячна)

Садина Ячних

Як на мене, все це загалом, що є в характері у поведінці Світлани Миколаївни – то уособлення яскравого образу української жінки-трудолюбниці, котра, незважаючи на будь-які перипетії долі, не плаче, не нудить світом, не скаржиться навіть при зустрічі з подругами, не замикається в собі, стаючи відлюдькуватою, як це часто трапляється, коли тобі не заслужено кидає виклик доля. А продовжує гідно й мужньо нести визначений долею власний хрест, відсуваючи та переступаючи на дорозі геть усі перешкоди, крокуючи впевнено, дивлячись тільки вперед із вірою та надією на краще майбутнє.

*Чернігів – Черниш.
Березень 2020 рік*

Джерела інформації. Додаткові матеріали

* Сестри Віри Олексіївни: Галя, в заміжжі Питько, проживала в Брусилові. Марія, по чоловікові – Садченко, Олександра – по чоловікові Акуленко, обидві жили в Черниші.

** Ячний М.Ф. помер рано, в 1972 році. На фото (арк. 116) Віра Олексіївна із двоюрідним братом за місяць до заміжжя.

*** Газета «Гарт», 2010, 27 грудня, арк. 7. Ніна живе в Сосниці, Наталія – в селі Лави.

¹ Тетяна Розумієнко. Навчи мене любити. Сосниця. Видавець: Сосницька ЦРБ. 2012.

² Діти Світлани: Олена (1977 р. н.), по чоловікові – Саленко. Оксана (1981). по чоловікові Уманець.

³ Приданки або, як ще кажуть у Черниші, – закосяни то заміжні жінки, котрі супроводжували на весіллі молоду з посагом. У домі молодого показували свекрам, рідним, усім учасникам весілля з боку молодого – придане молоді, готували ліжко молодим на першу шлюбну ніч.

⁴ Ірина Сергіївна Саленко (народилась у Черниші в 2003 р.). Студентка Чернігівського базового медичного коледжу.

P.S.: 03.04.2020 р. Світлана ознайомлена з текстом нариса, жодних зауважень не було.

**У кожного яблука,
ягоди свій час і свій смак.
У кожної квітки
свої барви та свій аромат**

Сповідь дорослої жінки

Я, Філоненко Марія Тихонівна, в дівочтві Железняк, народилась 16 квітня 1941 року в Черниші Чернігівського району, в сім'ї Тихона Фоковича Железняка та Наталії Терентіївни Железняк. Мама й батько все життя працювали в колгоспі з часу його створення.

У батьків, крім мене, було ще троє дітей: Михайло, 1936 року; Андрій, 1943 року; Віра, 1947 року.

Голодне й холодне було моє післявоєнне дитинство. Маленька хата. Зимою вікна вкривалися льодом навіть із середини. Ми, діти, майже всю зиму проводили на печі. Бо там було тепліше, та й чоботи у нас на всіх були одні. Тому з ранньої весни до пізньої осені бігали босоніж чи в постолах, які майстрував батько.

Пам'ятаю голодний 1947 рік. Коли ми скубли маму за спідницю й просили: «Їсти, їсти хочемо!» – батько йшов до сусіда Гаврила Євдокимовича Москальця, який працював комірником колгоспу, і просив хоча би жменьку зерна. Потім потайки мама молола його та з того борошна варила нам кулагу. Весною їли щавель, лободу, акацію, конюшину, делікатесом була гнила картопля, що дивом уціліла на приश्кільному городі. У жнива ми бігали на поле, по стерні босими ногами, в торбинки збираючи вцілілі колоски. Об'їждчики верхи на конях нагайками ганяли нас по полю... З тих колосків, які вдавалось зібрати, зернята вибивали прачем і на жорнах мололи. До змеленого борошна мама

додавала картоплю й випікала три товсті млинці, по одному кожному – то була денна норма на сніданок, обід і вечерю. Мама й батько свою порцію млинців різали на 6 частин та ділили між собою. Батько працював у колгоспі, а мама мало ходила на роботу, бо хворіла. У матері була швейна машинка «Зінгер», і вона всіх нас обшивала. Колгосп за один трудовдень на кінець року нараховував 200 грамів зерна. Так ми й виживали, бо змалечку ми були привчені до роботи: нарвати трави кроликам, намити картоплі, прибрати у дворі та хаті. Літом вибілювали полотно – замочували його біля криниці чи в болоті, а потім сушили його на сонці.

У 1949 році я пішла до першого класу Черниської семилітньої школи. Моя перша вчителька Ольга Михайлівна Тарасенко ставилася до всіх нас як рідна мама. Запам'яталось, як вона ніжно гладила нас по голівках, наполегливо вчила читати й писати. Ольга Михайлівна завжди набирала «первачків», а потім у другому класі передавала учнів своєму чоловікові, вчителю Іванові Юрійовичу Тарасенку, який продовжував навчати нас далі. Помаленьку життя почало налагоджуватись. Підріс старший брат, став пасти влітку людську худобу. За сезон йому платили по пуду зерна з однієї корови. Вчилась я добре і з гарними оцінками переходила із класу в клас. Влітку на канікулах учні ходили на роботу до колгоспу, збирали кок-сагиз, а восени від школи – жолуді. За це нас нагороджували в школі подарунками. Запам'ятався один випадок: нагородили мене за сумлінне навчання коробкою олівців. Відкрила, а там пусто. Дуже плакала. Директор знайшов таку ж саму коробочку, але там були вже підстругані олівці. Не взяла – образилась. Коли підросли, то ходили перевертати торф на замглайське болото біля Терехівки. За таку роботу нам нараховували та платили якісь гроші.

Пам'ятаю, як у 1955 році в школу купили перший телевізор. Поставили його на високу підставку біля приміщення школи. Екран був маленький, тому перед ним для оптичного збільшення прикріпили таку собі «лінзу» – банку, наповнену дистильованою водою. Школа тоді була огорожена жердинами, і ми, як горобці, сиділи на них та дивились телевізор.

Уже в старших класах навчали нас педагоги Леонід Ларіонович Ячний, Галина Олексіївна Апанасенко, Раїса Петрівна Ячна, Володимир Вуколович Школьний, Федір Филімонович Ячний. Класним керівником був Іван Савелійович Білоконський, на той час – учитель математики.

Усе було б добре, та в 1955 році, якраз на мій день народження, померла наша мама. В той час моєї найменшій сестричці Вірі було лише

**Марія з братом, сестрою, батьком,
мачухою Карась Ніною**

8 років, а мені 14. Батько намагався знайти жінку, яка б стала йому дружиною, а нам – другою мамою. Але жінки не хотіли приходити в сім'ю з чотирма дітьми. Та в 1958 році батько все ж таки остаточно визначився – одружився з порядною, чуйною жінкою Ніною Дмитрівною Карась із села Клочкова. З нею він прожив останні свої роки. До нас вона ставилася дуже добре. Ми її шанували як матір.

У 1956 році я успішно закінчила семирічну школу та пішла в Седнівську десятирічку. Але там діти стали сміятися з того, що я бідно одягнена. Навчалася я 3 дні, а потім пішла не до школи, а

в колгосп. Там відразу ж дали мені ділянку – 1,2 га картоплі, яку настав якраз час копати. Картопляне поле було ген за шляхом, поки туди дійду – вже стомилась, а треба ще й копати... Сил нема, плачу, бо, накопавши, треба було відсортувати маленьку від великої, назбирати калів'я, накрити накопану картоплю, закидати землею. Так я стажувалась працювати в колгоспі. Полола буряки, льон, картоплю. В жнива працювала на молотарці: подавала снопи, від соломотряски відкидала солому та полову.

Відпрацювавши в колгоспі 2 роки, я вирішала їхати вчитися. Вступила до Борзнянського технікуму на агронома-садовода. Поселили мене в гуртожиток. Стипендія була 12 карбованців. Цих грошей ледь вистачало, щоби заплатити за житло та їдальню. А ще треба було купити одяг сезонний, для навчання – ручку, олівці, зошити та деякі підручники. Аби було дешевше, спробувала ділити порцію їжі навпіл із іншими учнями. Але після того, як від недоїдання учні почали непритомніти, директор заборонив ділити порції. Написала батькові, що мені немає за що вчитись. Він надіслав 3 карбованці й написав, що більше в нього грошей немає.

Проплакавши всю ніч, нікого не попередивши, забрала речі та поїхала в Чернігів. А що далі? Знайшла там свою двоюрідну сестру й розповіла їй про свої проблеми. Вислухавши, вона влаштувала мене в одну сім'ю нянькою, доглядати двох малолітніх дітей. Одного разу ви-

**Марія з подругою дитинства
Людмилою Білоконською**

падково зустріла Проню Йовенко з Черниша, вона поцікавилась, де працюю. Я відповіла, що нянею. Проня запропонувала піти в організацію на роботу. Я так і зробила, щоправда, ніхто не підказав мені, аби я спершу з'ясувала, що то за організація, яку роботу треба виконувати. Виявилось, що це дорожнє управління МДУ №23, яке прокладає асфальтні дороги. На той час мені було 18 років, важила я 50 кг. Нас направили на залізничну колію №16 м. Чернігова розвантажувати вагони зі щебенем. Яка це тільки тяжка праця! І вдень, і вночі, й у вихідні... Криваві мозолі не сходили з рук, дуже боліла спина. Працювала там я майже 9 місяців.

У 1960 році влаштувалась на роботу в міське будівельно-ремонтне управління підсобною робітницею пічника. Місила глину, подавала цеглу. Надали гуртожиток, де було газове опалення, на кухні газ. Яка то була радість! За хорошу роботу мене перевели в бригаду малярів – навчатись малярській справі. Прийняли до комсомолу. Користувалась повагою на роботі. Нагороджувалась грамотами, подарунками.

У 1962 році вступила до 8 класу вечірньої школи робітничої молоді, яку успішно закінчила в 1965 році. Продовжуючи й далі працювати на будівництві, чим могла, допомагала сестрі та брату, старший брат на той час уже був одруженим. У 1970 році я

Брат Андрій

була нагороджена медаллю «За доблесну працю». Того ж року вийшла заміж за Василя Васильовича Філоненка, він був родом із Ніжинського району. Розписував нас у Черниші Василь Степанович Юрченко, голова сільради. З чоловіком нам у гуртожитку надали окрему кімнату. Все було б добре, та в тому ж 1970 році помирає мій батько⁴. Колгосп відрізав батьків город по саму призьбу біля хати, і нам не дали ним користуватись. Мачуха переїхала до Клочкова, звідки була родом, та, засумувавши, там у 1971 році померла. Ми всі роз'їхались хто куди.

У 1971 році у нас народилась донька Інна. Одразу на роботі нам дали дві кімнати в гуртожитку. Працювали ми з чоловіком разом, стояли в черзі на квартиру. Через 10 років нарешті отримали 2-кімнатну квартиру на вулиці Доценка, де живемо й тепер. Та спокою все одно не було. Настали 90-ті роки, знову талони, купони, черги. Бувало, кілька місяців не отримували за-робітної плати. Але ж продовжували працювати, ростили доньку, Інна закінчила школу, потім інститут. Віддали її заміж, дочекались онучку Аню.

З чоловіком вирішили в Черниші звести хату на городі тітки Марини Терентіївни Мосіч (Білоконської). Майже закінчили будувати та... біда, як відомо, не ходить одна, вона іде й сестру за собою веде. В 2014 році захворів чоловік, через 4 роки, не подолавши невиліковну хворобу, Василь Васильович залишив цей світ. Із ним ми прожили дружно 48 років. Отак залишилась я вдовою. Тяжко жити без своєї половинки. Але в мене є зять, дочка, онучка. Діти живуть поруч. Допомагають і морально, й матеріально. За це я їм дуже вдячна. Радую внучка Аня, яка навчається в київському університеті. Хоча мені й не довелося навча-

У 1971 році у нас народилась донька Інна. Одразу на роботі нам дали дві кімнати в гуртожитку. Працювали ми з чоловіком разом, стояли в черзі на квартиру. Через 10 років нарешті отримали 2-кімнатну квартиру на вулиці Доценка,

Косинська Аня, внучка Марії

тись в інституті, я дуже рада, що мої діти закінчили вузи та працюють за спеціальностями.

Брати мої померли рано: Андрій – у 1985 році, Михайло – в 2001-му. Залишилась сестра Віра, вона мешкає в селі Киселівці Чернігівського району разом зі своїм чоловіком. Із нею ми постійно спілкуємось, допомагаємо одна одній. Дякуючи дітям, сестрі – я і живу.

Черниш – Чернігів.

Грудень 2020 року

Постскриптум

Захоплююся сповіддю Марії Тихонівни Філоненко, долею цієї цікавої жінки, де драматизм подій дивує не по-сучасному оптимістичним настроєм, жагою до життя. Вражає її неймовірна стійкість, працьовитість, висока внутрішня організованість, але найбільше – глибока духовність.

Вона зберегла майже всі предмети ручної вишивки мами – Наталії Терентіївни, а ще національний український одяг початку першої половини ХХ ст. та родинні обереги. Марія Тихонівна пише вірші, гарно вишиває, досконало володіє досить складними техніками: хрестиком, мережкою, низзю, бісером, навчила цьому ремеслу й доньку Інну.

*Про пережите –
дідусів, бабусь, батьків...*

Марія Тихонівна розповідає, що подружжя Железняків – Фока Микитович та Марфа Панасівна жили в Черниші на кутку Слобода, якраз навпроти теперішньої школи. Діти: Матвій, Йосип, Іван (1895), Лаврін, Марія і Тихін (1906), Василь (1916). Сім'я була середнього достатку, роботяща.

Етномодель Аня Косинська презентує бабусин одяг

Т.Т. Білоконський праворуч

у 1931 році, ймовірно, якраз батько повернувся із армії. «Мама розповідала, що познайомила їх Єфросинія, подруга дитинства. Фрося на той час була заміжня за батьковим рідним братом Василем, отож добре знала як мого батька, так і маму, – продовжує Марія Тихонівна. – Одружившись, батьки жили в любові та злагоді, з повагою до старших, дітей та одне до одного, от тільки насолоджуватись життям у молоді роки їм щастя не випало. Часи були тяжкі та ще й голодні. Якраз перед одруженням у дідуся по лінії мами Терентія Білоконського конфіскували й забрали до колгоспу всю землю, шість голів худоби, все майно разом із будинком та прибудинковими господарськими приміщеннями. Чоловіка, щоби не заважав беззаконно, зачинили в сільрадівському погребі, разом із такими ж селянами, як

На кутку Кирінщина виділялась масштабністю садиба заможного подружжя Білоконських – Терентія Трифоновича (1880 р. н.) та Олени Петрівни. Ошатний дерев'яний будинок із усіма господарськими приміщеннями стояв біля озера, саме в тому районі, де наразі височіє пам'ятник землякам, що загинули в роки Другої світової війни. На радість молодого подружжя Господь послав їм четверко дівчат: Феодору (1905), Наталію (1911), Марину (1914) та Марію (1920).

* * *

Батьки Марії Тихонівни – Тихін Фокович Железняк та Наталія Терентіївна Білоконська – побрались

Тихін Фокович – ліворуч, стоїть Данило Кононенко із Черниша

і він, три дні не давали їсти. Згодом, відібравши все, дідуся випустили, залишивши сім'ю без будь-яких засобів до існування. Деякий час вони жили у Феодори – старшої доньки дідуся. Як наслідок, у 1933 році з голоду чи горя помирає бабуса Олена Петрівна*. Щоби можна булодесь притулитись, сілрада виділила дідусю невеличкий хлів, колишній так званий «льодник». Який він сяк-так пристосував для аскетичного життя, де й жили разом із Марією, найменшою донькою, допоки та не вийшла заміж. Після всіх потрясінь, переживши в самоті, образах та злиднях колективізацію, репресії й німецьку окупацію, Терентій жив недовго. Його не стало 1947 року. Не оминуло нещастя й оселю моїх батьків. Від недоїдання та хвороби померли четверо малолітніх дітей – моїх старших братів. Вижили тоді тільки я, брати мої Михайло (1936), Андрій (1943) та сестра Віра (1947)».

* * *

Щоби змінити тон розмови та розширити обрії нашого спілкування, я запитав у Марії Тихонівни, що найбільше запам'яталось їй із дитинства. Вочевидь, не очікуючи такого різкого повороту в нашій розмові, вона зробила довгу-довгу паузу, ймовірно, збираючись із думками. Я не обривав таке мовчання, не прискорював хід подій, щоби не збити з головного – її власних міркувань.

– Знаєте, пам'ять людини так сформована, що погане, сумні сторінки життя, всі потрясіння, трагедії чомусь завжди відходять на другий план, все менше їх згадуємо, хоча й добре пам'ятаємо. Шкода, та радісного тоді було мало. Жили, працювали, не оминули нас труднощі, але руки не опускали, бо хотіли вижити.

У 1955 році, від невиліковної хвороби, ще молодою, рано померла мама, залишивши батька вдівцем, а четверо дітей – сиротами. Напевно, батько найбільше усвідомлював трагізм цієї події, та найтяжче тоді було найменшим Андрію та Вірі, їм на той час виповнилося відповідно дванадцять та вісім років. Стоячи біля нерухомого тіла мами, Віра весь час повторювала: «Мамо, ти пошила мені платтячко, а от поясочок до нього не встигла – коли ж ти встанеш та пошиєш мені його?»

Пригадую, як тоді дуже страждав батько, за моєї пам'яті він ніколи не виділявся добрим здоров'ям. Ми його добре розуміли, співчували, але нічим більшим зарадити не могли, хіба що покірністю, слухняністю у домашніх та шкільних справах. За вечерею, дивлячись одне на одного та уважно слідкуючи за реакцією батька, радили йому одружитись і привести нам мачуху, навіть називали ймовірні кандидатури. Батько посміювався – «що ви таке городите». Інколи просто заходився від

сміху, зважаючи на деякі кандидатури в мачухи, й тоді наше спілкування переходило у загальний товариський регіт. Заспокоївшись, коли вже всі замовкали, батько брав ложку і, дивлячись глибоко в миску, бувало, промовляв: «Ось приговорите».

– А що то за історія із мачухою, яка раптово зникла із вашої сім'ї?

– О, то цілий детектив. Після смерті мами сім'я наша була дуже бідною. Іти заміж за вдівця із чотирма дітьми, як я наразі сама собі розумію, ніхто не хотів. І все ж таки, якось серед білого дня батько прийшов додому із молодницею, в селі про неї було відомо, що вона вдовиця. Зважаючи на наше здивування та реакцію, трохи пом'явшись на порозі хати, батько несміливо промовив: «Це Марія, моя дружина, а вам буде матір'ю». До нас вона прийшла не одна, а з донькою Надією, а ще, окрім деяких пожитків, привела в наше господарство дійну корову. Тому власної корови ми згодом позбулись, бо тримати дві дорослі корови в одному господарстві тоді заборонялось. Про Марію в селі люди говорили, що родом вона із Глібівки. Заміж вийшла в Черниш за Василя Железняка. Перед самою війною його судили за крадіжку меду та бджіл. Відбував покарання він десь на півночі Росії. Ходили чутки, що начебто звідти потрапив на фронт, воював та пропав безвісти. Така доля чоловіків на той час не була якоюсь дивиною, а, швидше, закономірністю. Адже відомо, що після мобілізації у 1939–1945 рр. до села з війни не повернулось понад 300 чоловіків.

Земля наша, як відомо, красива, багатобарвна, велика, та світ навколо нас, як кажуть, тісний, хоч і не без добрих людей. Якось у село Чарторіївку (Малинівка) приїхав у гості сибіряк, там він і познайомився з моїм двоюрідним братом Василем Івановичем Железняком, який приймакував у тому селі. За чаркою сибіряк розповів Василеві, що у їхній «деревнє» теж живе Василь Железняк із Черниша, описав його прикмети, розповів, що живе він добре, користується авторитетом, на гарному рахунку в керівництва. Отож із часом з'ясувалося, що той Василь і є безвісти зниклий чоловік нашої мачухи. Як тільки вона дізналась, що він живий, а не загинув на війні, живе собі спокійно в достатках на Колімі, вона без особливих пояснень забрала свої пожитки, корову, яка на той час була спільною, і разом із донькою пішла від нас, шукаючи по життю щось своє, особливе в цьому світі, та, розминувшись, так і доживала віку одна, із вочевидь зрозумілих причин.

А ще з дитячих років мені глибоко врізалась у пам'ять одна дуже дивна, трагічна за своїми наслідками подія, що з роками обростала різними домислами, вигадками та легендами. На Мосічевому кутку,

наразі це вулиця імені Тараса Шевченка, навпроти садиби Дмитра Григоровича та Зінаїди Сергіївни Грецьких, у невеличкому однокімнатному будинку мешкала Настя Олексіївна Желєзняк (1903 р.н.) з дітьми Олександром (1929) та Олександром (1938). Чоловік Олексій Оверкович (1900) загинув у 1941 році на фронті. Так ось, наприкінці 60-х років ХХ ст., літнього дня під час грозового дощу через півний димар до їхньої хати залетіла кульова блискавка у вигляді волейбольного м'яча. Вибухнувши посеред оселі, смертельно травмувала Олександра, від вибуху в кімнаті повилітали всі вікна та вхідні двері, в сінціх куля смертельно травмувала корову. Олександра ж була в той час на печі й залишилась неушкодженою. Продовжуючи гайсати кімнатою, блискавка на своєму шляхові запалювала всі домашні речі, предмети сільського вжитку, з якими стикалась. Опіки отримала тоді й Настя Олексіївна. Покружлявши будинком, наробивши лиха та непоправної шкоди, зробивши неймовірний пірует, куля блискавично вилетіла в тому ж напрямку, як і залетіла – через димар. Олександра Олексіївна Желєзняк живе в Черниші, працювала в колгоспі, наразі на пенсії, жінка вона набожна, ото ж із часу відкриття Свято-Георгіївської церкви в селі співає в церковному хорі.

Про долю тіток та дядьків

Желєзняки. «Матвій був найстаршим у Фоки, кажуть, із дитинства виділявся неймовірною жагою до навчання. Отож іще задовго до Першої світової війни він не тільки здобув початкові знання, але зумів закінчити Чернігівську чоловічу гімназію, одружився. Воював. За громадянської війни опинився в загонах Червоної армії. Розповідали, що воював у дивізії Миколи Щорса. Згодом служив на високих посадах в республіках радянського Закавказзя, листи писав рідко, в Черниші не бував. У 60-х роках мій брат Михайло їздив до нього в гості, щоби познайомитись із його сином Миколою, який доводився нам двоюрідним братом. Щоправда, від тої подорожі та зустрічі Миша не був у захваті.

Доля Йосипа Фоковича мені невідома. Іван воював, загинув у 1941 році. В селі залишилась його дружина Єпистимія, діти Василь (1930 р.н.), донька Паша. Про Василя Фоковича батько розповідав, що брат разом із дружиною Єфросинією Карпівною, донькою Наталією, за програмою переселення та освоєння інших територій СРСР, у 1939 чи 1940 році, разом із іншими земляками були відправлені до Житомирської області, жили вони в селі Ялишів Баранівського району. Згодом до них доєдналась рідна сестра Василя – Марія Фоківна. Мені відо-

Марія. Німеччина. 1944 р.

мо, що у війну Василь загинув, але обставини його смерті й досі невідомі¹. В період німецької окупації беззахисну Марію відправили на роботу до Німеччини, було їй там несолодко, своїй двоюрідній сестрі Наталії вона писала на Житомирщину: «...Наташо, сестро моя, пожалій мене – візьми моє серце, а мені дай своє...». Після війни вона повернулась додому, проте і тут було не все гаразд, по дорозі її образили та жорстоко пограбували, отож повернулась у Черниш пригнобленою, без особливого ентузіазму та жаги до життя. Заміж не вийшла, доживала віку одна. Про Лавріна знаю зовсім мало. Іван Васильович Садченко розповідав, що Лаврін одружився на чернишанці Марії Євдокимівні Москалець (1906), на прізвисько «Полтавка», це рідна тітка Садчен-

ка, сестра його матері Анастасії****. Це прізвисько дівчата успадкували від рідної матері, яка була родом із Пирятинського району Полтавської області. Лаврін та Марія виростили двох дівчат – старша Катерина, в заміжжі – Буряк, у 60-х роках ХХ ст. із чоловіком виїхали на цілину, там і прижились. Менша донька Галя вийшла заміж у Стасі Чернігівського району, разом із чоловіком працювали там у місцевому колгоспі, чоловік був лісником.

Білоконські. Феодора Терентіївна, найстарша, була заміжня за Григорієм Івановичем Йовенком, він загинув у 1943 році, їхню спільну доньку теж звати Феодора, в селі цю жіттерадісну жінку пам'ятають як найкращу ланкову колгоспу, її лагідно кликали – Хадорка**. Марина вийшла заміж за Андрія Матвійовича Берташа (1901), на жаль, шлюб цей не склався, після смерті їхньої дитини вони розлучилися. Згодом Марина побралась із Іваном Агафійовичем Мосічем, жили вони в Черниші, працювали в колгоспі, дітей не було. Марія – найменша з Білоконських. Доля жінок та дітей того періоду трагічна по-своєму. Чоловік Марії – Пилип Савелійович Юрченко загинув восени 1943 року в Білорусі. Єдина донька Люба (1943) батьківської уваги й тепла не

відчула, на жаль, не знала його і не пам'ятала. Першими її словами – мама, тато, непідробною дитячою усмішкою єдиної доньки батьку теж не вдалось насолодитись. У заміжжі Любі не таланило. Зовсім рано, якось тихо та непередбачувано, пішов із життя чоловік Іван Григорович Ячний (по-вуличному – Сидорков). На щастя, поруч, як і прийнято в міцних українських сім'ях, – виховані, уважні та роботящі діти Володимир та Сергій. Люба мешкає разом із старшим сином Володимиром і невісткою Світланою. Діти увагою матір не обділяють. А вона, як і годиться, виростила їм гарних, здорових онуків. У 2018 році під час святкування Дня села Любов Пилипівна була визнана найкращою свекрухою Черниша».***

*Черниш – Чернігів.
Січень-лютий 2021 р.*

Той, що штурмував Берлін у вишитій сорочці

Буде нелогічно, не до кінця чесно, а розповідь виявиться неповною, якщо ми окремо не згадаємо про легендарного вояка, по жит-

тю – непересічну, яскраву, життєрадісну особистість. Якого добре пам'ятають у Черниші. Це якраз той випадок, коли мусимо зняти капелюха, схилити голову, щоби засвідчити до нього глибоку вдячність і повагу, вибачитись за владу, за всі образи та кривди в житті.

Тихон Фокович Желєзняк армійську службу почав у 1928 році. Пройшов три війни, за його визначенням: Фінську (радянсько-фінська), Польську (радянсько-польська) та Велику Вітчизняну (Друга світова). Служив у піхоті, був автоматником, санітарним інструктором, винищувачем танків. У нагородному листі до медалі «За відвагу» записано, що «в липні 1944 року молодший сержант Желєз-

няк Т.Ф. своєчасно виявив та нищівним автоматним вогнем знищив трьох німецьких диверсантів, які прорвались у тил наступаючих радянських військ, був важко поранений, але позицій не здав». 3 липня по листопад 1944 року

лікувався в госпіталях. Після одужання пройшов тримісячні курси санітарних інструкторів. 3 жовтня 1943 року Тихон Фокович воював у 1185 піхотному полку 856 стрілецької дивізії 61 Армії у складі Третього, а потім Першого Білоруських фронтів. Полком командував Герой СРСР Іван Федорович Самаркін. Полк брав участь в активній фазі боїв за визволення Чернігівської області від нацистських окупантів. Саме за захоплення цим полком 29.09.1943 року плацдарму на правому березі Дніпра біля села Новосілки Ріпкинського району та його героїчне утримання Самаркін І. Ф. отримав звання Героя СРСР. У нагородному листі до ордену Червоної Зірки командир полку пише, що «17 квітня 1945 року, у важких боях за річку Одер в Німеччині, піхота ворога за участі танків неочікувано контратакувала утримувані полком позиції, мол. сержант Железняк Т. Ф. в цьому бою особисто знищив 9 німецьких солдатів, під кулями ворога надав медичну допомогу та евакуював із поля бою чотирьох тяжко поранених бійців, сам отримав легке поранення». Тихон Фокович війну закінчував винищувачем танків, дійшов до самого Берліна, у військовому квитку червоноармійця (арк.6) записано, що «ст. сержант Железняк Т. Ф. з 23 квітня по 2 травня 1945 року брав безпосередню та активну участь у важких вуличних боях під час штурму Берліна. За виняткову хоробрість і відвагу в боях із ворогом він був нагороджений бойовими відзнаками – орденом Червоної Зірки, медалями «За відвагу», «За взяття Варшави», «За взяття Берліна», «За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», отримав дві подяки від Верховного головнокомандувача тощо. Був демобілізований 15 жовтня 1945 року в зв'язку із розформуванням полку».

Тихона Фоковича пам'ятаю десь із 1965 року, познайомились ми на колгоспному сінокосі, сушили разом сіно. Він був невисокого зрос-

ту, худорлявий, носив кирзові чоботи та картуз-восьмиклинку, серед багатьох чернишан вирізнявся оригінальною говіркою, у всякому разі, його мова різко відрізнялася від нашого черниського діалекту – переважали російськомовні слова та особливий наголос у реченнях. У той час, по-дитячому аналізуючи таку особливість Тихона Фоковича, міркував собі так, що дядько, ймовірно, росіянин, який опинився в Черниші у приймах. Наразі я вже розумію, що, перебуваючи близько восьми років у радянській армії, на війні, в російськомовному середовищі, він і не міг по-іншому розмовляти. **(Вот посмотри ушто і как ти несьош)**. Так він реагував та повчав нас, школярів, тому, як правильно працювати вилами, щоб на них трималось сухе пахуче сіно з конюшиною, коли ми подавали його дядьку на підводу. А ще, за обідом, смакуючи солодке молоко з півлітрової зеленої пляшки з черствим хлібом, він, дослухаючись до запальних розмов жовторотих пацанів, любив необразливо покепкувати над нами із виховною та повчальною метою. Цікаво розповідав усякі сільські бувальщини – заслухаєшся. І – нічого про війну. Ми й не питали. Що питати? Все в кіно показали, в книжках та газетах написали. Єдине, що запам'яталось та надовго врізалось у пам'ять, якимось ненароком тихо кинута безадресна репліка: «На фронті боявся сорому, що побачать хрест солдати і засміють, а після важкого поранення в госпіталі – санітари не повернуть зручну полотняну сорочку з простим візерунком та вишитими мамою біля серця літерами Ж. Т. Ф., у якій вона проводжала сина на фронт».

Черниш – Чернігів.
Лютый-березень 2021 р.

P.S. Із текстом викладених матеріалів 12.03.2021 р. була ознайомлена Марія Тихонівна Філоненко (Желізняк). Після уточнення деяких подій та фактів зауважень від неї більше не надходило.

Джерела інформації, довідкові

** Детальніше про Феодору та її долю – розповідь у книзі першій «Черниш», арк.554.

*** Окрема розповідь про Любу Пилипівну Ячну (Юрченко), свекрів – у книзі першій «Черниш», арк.458.

**** Садченко Іван Васильович, краєзнавець із Черниша, мешкає в Чернігові. Детальніше про нього в книзі першій «Черниш», арк. 600.

¹ Железняк В.Ф.. 1916 року народження, місце народження, проживання, військове звання не вказано. Похований у братській могилі міста Вільнюса (Литва), де рахуються 132 загиблі червоноармійці, всі імена похованих відомі. Ймовірно, що вони померли від бойових поранень в госпіталях. Серед нагороджених його немає.

² (ОБД Меморіал. wikipedia.org/wiki/Вільнюс). 14 липня 1944 року Вільнюс зайняли радянські війська.

³ Кононенко Данило Іовлевич, 1909 року народження, с. Черниш. Загинув 09.09.1941 року біля міста Орел РФ, похований у братській могилі в м. Орел. Детальніше про нього та його сім'ю, дітей – арк.291, книга перша «Черниш».

⁴ Батьку! Ти мене навчив тільки правдою на світі жить!

Батьку! Ти мене зростив сильним, щоб терпіть, мужнім, щоб любить!

Батьку! Ти мене просив гідним завжди будь!

Батьку! Ти мене благословив на щасливу довгу путь!

(Слова М. М. Поплавського).

Майстриня вишивання – орденоносиця

*Згадує подружжя Білоконських –
Василь Васильович та Валентина Олександрівна*

Ячна Г.П.

цтва, але й гарна майстриня ручної вишивки. Що-правда, спадок її робіт зберігся не-великий. Ганна

була незаміжньою, дітей теж не було, тож те, що було гарного, розі-йшлося родинним колом небожів, небог, хреще-ників, – з неприхованою теплотою згадує про тітку Валентина Олек-сандрівна Білоконська (Бояринцева) (1951 р. н.), яка довгий час пра-цювала в черницькому будинку побуту, а наразі з чоловіком Василем Васильовичем Білокон-

Василь

Валентина

ським живуть у Чернігові, мають свій будинок. Діти – Тетяна (1972 р. н.) та Ірина (1974), мешкають у Чернігові, біля батьків.

У Ганни було ще дві сестри – Маша (1928–2018 рр.) та Марина (1922 р. н.). В лютому 1942 року окупанти примусово відправили Марину на роботу до Німеччини. Там вона познайомилась із радянським військовополоненим, уродженцем Кіровської області Росії – Олександром Івановичем Бояринцевим (1918 р. н.). Після війни, пройшовши радянські фільтраційні табори, обоє повернулись додому, щоправда, Олександр одразу приїхав до Марини в Черниш. Через деякий час відгуляли весілля по-українськи: з музиками, піснями, короваем, боярами та «циганами» на завершення. Оселились молодята в батьківській хаті Марини, продовжує розповідь небога Валентина. Через деякий час і Маша вийшла заміж за чернишанина Івана Павловича Мосіча (1930 р. н.). А Ганні Павлівні випала доля нести свій хрест – тягар багатьох жінок її покоління. Той, за кого вона мала вийти заміж, чекаючи довгих п'ять років, із війни не повернувся. Хоча траплялося, що дехто в орденах та медалях, на радість близьким із перемогою повернувшись у село, бувало, обирав іншу наречену.

Незаміжніх жінок у селі нараховувалось близько п'ятдесяти, а якщо враховувати вдів, сиріт – то й більше сотні набереться.

У колгоспі Ганна працювала за двох – за себе і того хлопця, що не повернувся з фронту. Робота свинарки була важкою та відповідальною. Відомо, що високих результатів досягає той, хто любить свою справу, удосконалює виробничий процес, не рахується із особистим часом, це – аксіома. Ганна була якраз із такого тіста. Тож результати не забарились. У 50-х роках ХХ ст. їй одній із перших у Чернігівській області вдалося протягом п'яти років досягти просто феноменального на той час результату – вирощувати по 11 поросят від кожної свиноматки.

Ганну одразу помітили: працююча, молода, гарна собою. І їй було відзначено спочатку Великою золотою медаллю Виставки досягнень народного господарства СРСР. Згодом – державною нагородою – медаллю «За трудові досягнення». А в 1958 році Ганну Павлівну номінують найвищою державною нагородою СРСР – орденом Леніна. Жила Ганна скромно, у батьківській хаті, в мирі та злагоді із власною совістю, з батьками, сестрою Мариною та зятем Олександром. Марина працювала в колгоспі, Олександр – у Седнівському сільпо – шофером. Ганна непомітно, що дуже важливо, але по-сестринськи щиро підтримувала тепле та яскраве сімейне вогнище Марини й Олександра, а заодно і своє. Із задоволенням та насолодою допомагала виховувати дітей –

Ганна Павлівна ліворуч

Валентину вона найстарша, Анатолія (1953 р. н.) та Віктора (1956).

Коли небожі розбіглися із рідного обійстя, не стало батьків, то Ганна вирішила, що свою місію на цьому світі виконала. І 9-го листопада 2001 року тихо відійшла в інші світи. Залишивши по собі добру пам'ять, гарні справи, а на щирі згадку – вишиті рушники, сорочки, неповторні за сюжетною композицією наволочки, які на пам'ять розійшлися по колу небожів, унучат та хрещеників. Було Ганні Павлівні лише сімдесят п'ять років, коли вона завершила свій земний шлях...

Черниш – Чернігів.
Грудень 2019 р.

P.S.: 22 грудня 2019 року із оповіданням були ознайомлені Валентина та Василь Білоконські, зауважень стосовно змісту викладених спогадів від них не надходило.

Щастя – воно примхливе...

*Про подружжя із Черниша Таїсію Михайлівну Білоконську (1940 р. н.)
та Василя Андрійовича Білоконського (1939 р. н.)*

**Брати Василь
та Андрій – праворуч. 1930 р.**

В а с и л ь

Андрій Миронович Білоконський (1909 р. н.) та Пелагея Олексіївна (1914 р. н.), в дівочтві Мартиненко, побрались у 1936 році ¹¹. Як згадувала Пелагея, діти їхні – Настя, Єфросинія, Федір та Василь, рано залишились без батька, тож росли й виховувались у жіночому товаристві бабусь – Апістинії Демидівни, це родинна лінія батька, – Феодосії Данилівни, лінія мами, а ще рідних тіток, яких із обох сторін було чималенько ^{1,2}.

Василь був видним парубком у селі: роботящий, непитущий, беручий до роботи. «Гарний хлопець, за-

**Сидить Мартиненко Феодосія
Данилівна з доньками: праворуч
Євдокія Олексіївна, ліворуч Марія
Олексіївна з донькою Анною**

**Сестри Мартиненки
Євдокія, Пелагея, Марія**

Праворуч Пелагея Олексіївна

ня, то вивчився на тракториста. За все життя не змінив юнацького захоплення, накопичив чималий фотоархів із життя села та власної родини. Не зраджував рідному селу, здобутій професії, весь час, до самої пенсії, працював у колгоспі ім. Т. Шевченка.

От із дівчатами у нього якось дійсно не складалось, не виходило швидко обрати ту саму – найкращу, яка б гарною на вроду була, подобалась характером, розуміла та підтримувала всі його захоплення.

– Приговорили сороки. Посміхаючись, докоряла Пелагея подругам. Бува-

здрісно поглядаючи, оцінювали його здібності потенційні тещі. Та є в нього одна вада – сором'язливість у стосунках з дівчатами. І надто вже залежний від Полі – й кроку не зробить, щоб не спитати дозволу в матері».

А ще у Василя була особлива чоловіча риса – допитливість. Коли якась складна робота, то завжди хотів докопатись до всього сам. Ще юнаком на зароблені кошти купив собі фотоапарат, все приладдя та реактиви до нього. Коли зрозумів, що ходити на роботу в колгосп по наряду – не його покликан-

Брати Федір та Василь з Катериною Сергіївною Желізняк (Йовенко)

ло, ввечері, після кіно, Василь тільки-но наважиться когось провести додому, а дівчину вже інший кавалер поруч вартує. Так трапилось і з Тасею Білоконською, вона йому подобалась найбільше із усіх дівчат. Вольова, струнка, вродою не обділена, гарна як розквітла черешня навесні. Характер батьківський – з перцем.

– Ось аби тобі з такою одружитись. – Натякав, трохи глузуючи, брат Федя. Допоки Вася придивлявся, розмірковував, складаючи плани на вечір, – які підібрати слова, щоби привабити дівчину при зустрічі, як підступитись та з якого боку підійти до Тасі, аж дивиться, а проворний Михайло Москалець уже повів її під вінець. А там і двоє дівчаток у подружжя не забарились – Віра і Валя**.

Таїсія

Народилась Таїсія у неспокійному 1940 році. У подружжя Білоконських – Михайла Тихоновича (1915 р. н.) та Оксани Пилипівни вона була другою донькою. Старша Віра із 1938 року, найменший Михайло із 1945-го³. У всіх дітей війни доля була майже однаковою – батько на фронті, мати від ранку до ночі в колгоспі, діти біля бабусь, у кого вони були.

Михайло Тихонович відвоював на фінській, не встиг оговтатись, як у червні 1941 року знову покликали у військо. В липні десь під Городнею полк, у якому він служив, опинився в оточенні, далі – полон, втеча. Відступали у 1941 році такими темпами, що наздогнати своїх було неможливо.

Звісно, дорога в такому випадку була одна – лісами через Івашківку, Коновалів хутір і додому. Та уникнути неволі й цього разу не вдалось⁶. В січні 1944 року знову був мобілізований до Червоної армії. Як згадували односельці, котрі добре знали Михайла, від природи він був наділений неабиякою фізичною силою, селянською винахідливістю, мав крутий характер. Невипадково, що досвідченого вояка помітили, отож після відповідної перевірки та підготовки довірили служити у військо-

Рушник Таїсії Михайлівни

вій розвідці. За командні здібності, фартовість в боях отримав звання старшого сержанта, а за мужність, відвагу й героїзм нагороджений орденами – Вітчизняної війни I ступеня, Червоної Зірки, медаллю «За відвагу»⁵.

Загинув Михайло 02.12.1944 року як справжній воїн – у бою. Похований на чужині, в Польщі. Осиротіли діти, овдовіла дружина, отож діти пристосовувалися жити без батька, дружина без чоловіка.

Таїсія та Віра змалку багато чому навчились – корів доїти, льон сіяти, куделю прясти, полотно ткати і вишивати. Взимку змагались між собою в майстерності: тож рушники, наволочки, настільниці, сорочки, орнаментовані спідниці складались не тільки до весільної скрині дівчат. У базарний день вони їха-

ли з вишивкою до Седнева чи Чернігова. Охочих на такий вишуканий товар завжди було вдосталь.

По закінченні школи завязяті сестри-майстрині працювали в колгоспі. Довгий час обидві були ланковими, щоправда, в різних бригадах, тож змагались між собою за першість. Таїсія, хоча й була молодшою, але в змаганні не поступалася, й нагороди були гучнішими, а деякий час навіть бригадирствувала.

Від долі не втечеш...

Коли першого чоловіка не стало, Таїсія наважилася відгукнутись на пропозицію хлопця, що засидівся в парубках – побратись. Серцем відчувала – Василь завжди якось по-особливому до неї ставився. То хліб із комори запропонує підвезти до двору чи порадить на храм сфотографуватись із доньками. А на Пасху або Григорія обов'язково привітається, та й у будні дні ніколи не пройде мовчки ⁷.

**Таїсія Михайлівна
з доньками Вірою та Валентиною**

Разом у мирі та злагоді вони прожили майже 25 років, але Тася чомусь, на диво, рано, в 2009 році зібралась та й пішла туди, звідки

Василь + Таїсія

вже ніколи назад не повертаються. Залишившись один, Василь Андрійович дбайливо зберігає колекцію ручної вишивки дружини: рушники, наволочки, кофти, настільниці, спідниці, які чутливо нагадують йому про ту, на яку довго чекав, а знайшовши, як це часто буває, надто швидко втратив.

Є у Василя Андрійовича ще одна гарна людська риса – пам'ятати, знати й шанувати своє родове коріння. В

його сімейному архіві зберігається останній, зворушливий, дуже цікавий лист із фронту дядька Василя Мироновича Білоконського. До цього часу він дбайливо береже повідомлення про смерть батька. А ще документ, що яскраво засвідчує байдужість тодішньої влади до

простих людей – протокол засідання правління колгоспу ім. Кірова с. Черниша, яке зобов'язує подружжя фронтовика Мирона Даниловича Білоконського (1888–1952 рр.) та його дружину Апістинію Демидівну (1888–1945 рр.) сплатити орендну плату в розмірі 12 тисяч карбованців за проживання в період окупації в колгоспному будинку. Це в той самий час та в той період, коли і він, і двоє його синів воювали. Андрій та Василь, перебуваючи на фронті, героїчно загинули, з надією та сподіванням на те, що це не марно, що окупантів обов'язково виженуть із України, а батьків радянська влада не скривдить і при нагоді належним чином захистить ^{1,9}. Щодо вищезазначеного будинку. Відомо, що до розкуркулення він належав подружжю Кондратенків – Сергію Самсоновичу та Пелагеї Данилівні, рідній сестрі Мирона Даниловича. Тоді в 1932 році Кондратенки були виселені із села з конфіскацією всього майна*. Конфіскований будинок був переданий одному з бідняків – активістові села, але той там не прижився і досить скоро з'їхав з помешкання. На час заселення будинку родиною М. Д. Білоконського він уже пустував. Згодом уже після війни в тому помешканні оселився син розкуркуленого, фронтовик Іван Сергійович Кондратенко із сім'єю.

* * *

Кажуть, що колись у нас в Україні кожний чоловік, що поважав себе, повинен був стати воїном. А якщо країна покличе, неодмінно стати козаком і знати свій рід аж до сьомого коліна. Ймовірно, це чиясь гарна вигадка, але ж яка вишукано-шляхетна.

Двоюрідні онуки Білоконських можуть пишатись тим, що завдяки Василеві Андрійовичу вони тепер знають свій рід до сьомого покоління, починаючи з Данила Харитоновича та Апістинії Демидівни Білоконських ⁴.

* * *

Різнобічне спілкування з Василем Андрійовичем спонукає до думки – що час, прожиті роки багато чого згладжують, забуваються образи, біль минає, загоюються рани, рубці стають малопомітними і здається, майже не турбують.

Тож із часом змінюються й погляди, навіть думки людей. В нашому випадку цього не сталося – вочевидь точно ^{8,10}.

*Черниш – Чернігів.
Листопад-грудень 2019 р.*

Джерело інформації, довідковий матеріал

*ДОЧА. Фонд 679, оп.10, справа 1648.

** Подорожова книга Черниша, 1947–1949 рр. Москалець Михайло Іванович, 1934 р. н., брат Олексій, 1941 р. н., був одружений на рідній сестрі Таїсії – Вірі.

¹ Білоконський Андрій Миронович (1909–20.05.1945 рр.), Білоконська (Мартиненко) Пелагея Олексіївна (1914 р. н.), батьки Василя та Федора.

² Мартиненко Феодосія Данилівна (1878 р. н.) – мати Білоконської (Мартиненко), П.О. Білоконська Апістинія Демидівна – мати Білоконського А.М.

³ Подружжя Білоконський Михайло Тихонович (1915–02.12.1944 рр.) та Оксана Пилипівна (в дівоцтві Акуленко).

⁴ Подорожова книга Черниша №2 (1944–1946).

⁵ Про Білоконського В.Т. інформація із видання А. Курданова «Літопис долі та днів минулих». Видавець – Лозовий, 2019 рік, книга друга, арк. 158.

⁶ Білоконський Михайло Тихонович, опинившись у Черниші, після втечі із полону змушений був вибирати: концтабір чи служба в поліції. На службі в окупантів жодних злочинів проти мирного населення не скоював, навпаки – допомагав багатьом вижити, уникати арештів та катувань.

⁷ Зерно в Черниші завжди називали – хліб. Григорія – храмове свято в селі (храм).

⁸ Василь Андрійович разом із сімейними фотосвітлинами, на моє здивування, дбайливо зберігає портрет Генералісимуза, не вважаючи його винним у репресіях, голодоморі, інших злочинах проти людяності. Він дотримується тої думки, що винні у всіх вищеперерахованих тяжких гріхах не хто інший, як прямі виконавці.

⁹ Білоконський Василь Миронович (1922–01.12.1943 рр.). Похований у с. Паричах Світлогорського району Гомельської області.

¹⁰ Голос України, №66. 1996 рік. Ремарка «Історія нас вчить тому, що нічому не вчить. Але карає за невивчені уроки...» належить німецькому філософу – батькові діалектики Фрідріху Гегелю.

¹¹ Спогади Мартиненко П.О. Книга перша. «Черниш», арк. 512.

Мамине полотно

Найцінніше і найдорожче, що було колись у житті, в селянському побуті – полотно... Буденне, повсякденне і святкове – в нього загортали новонародженого і ним устинали труну. Все, у що були вдягнуті й малі, й старі, й увесь люд – то полотно. Десятка й одинадцятка, найтонше – для свята та весілля. Сімка – на щодень. Крім того, все придане дочкам, сорочка в дорогу чоловікові чи сину. І не тільки одяг, а ще й рушники, і наволочки, і скатертини, й рядна. Багато чого треба було.

А все починається з льону, того самого, що синів за селом у літню днину. Наливались коробочки зернятками, стебла золотились. І от настає день, коли вправні жіночі руки беруть його, в'яжуть у снопи, ставлять у купки. Нехай стоять собі снопики, сохнуть. Потім, відповідно до правил, у місячну ніч, деś о третій годині, звозять їх до клуні. Чому вночі? Бо в повітрі є волога, коробочки льону не розкриваються, зернятка не висипаються. Жінки працями день за днем оббивають голівки льону, добувають зерно – буде на новий урожай, на запашну олію. Потім чоловіки завантажують стебла льону на вози та й везуть волами на поле чи луг, де жінки стелять цей льон довгими-предовгими покосами. Нехай лежить-вилежується, зріє собі. Наступний етап – тріпати. Виконували цю роботу на терницях та битницях, відділяючи волокно від костриці.

Коли наставала пізня осінь, починалося прядиво. У кожній сільській хаті для виготовлення полотна були всі необхідні для цього інструменти: веретена, прядки, гребені, ткацькі верстати. На спеціальну дошку закріплювалась куделя. І дзвенить тоді веретено в невтомних жіночих руках... В іншій кімнаті шумить самопрядка, тягнеться нескінченна лляна нитка. Скільки ж її треба, щоб отримати полотно та одягнути всю роботящу сім'ю... Цікаво, що полотно на штани для чоловіків фарбували відваром із бузини та дубової кори.

У всі часи тягнулась душа українця до гарного, люди воліли прикрасити, причепурити світ навколо себе. І в першу чергу одяг, свій дім. З давніх-давен за кількістю і довершеністю вишитих рушників, сорочок, скатертин, які дівчина готувала до свого весілля, «судили» про її працелюбність та заможність. Умінню серцем відчувати навколишню красу й відтворювати її у візерунках кожна дівчина змалечку вчилась у своїх матері та бабусі. Оскільки років у п'ятнадцять-шістнадцять уже

виходили заміж, то й придане треба було починати готувати рано. Особливо коли в сім'ї було кілька донечок. Років із шести вони вже вчилися вишивати.

З'єднання та декоративне оздоблення елементів одягу за допомогою спеціальних швів (змережування, рубець)

Ось цікавий рушник із хрестом, найстаріший у нашій сім'ї. Його вишила моя бабуса по лінії мами Пелагея Євсіївна Кривець іще в далекому 1925 році. Вона розповідала, що вишивати починала, коли їй було тільки дев'ять років. На той час у Черниші була така приказка: «Від Седнева другий двір, і сім дівок на вибір». Це про мою бабусю та її сестер. До шістнадцяти років треба було зібрати кожній із дівчаток придане – вишиті сорочки на будні та свята, собі й нареченому. А ще рядна, щоби було чим укритись, коци й коцики на піч, на лежанку й на долівку. Рушники, скатертини, наволочки, простирадла, підзорники – і все це з полотна, яке треба було наткати, вибілити, зшити до відповідного розміру й вишити відповідний орнамент. Нитки в той час застосовувались тільки чорні та червоні. Доставляли їх перекупники аж із самого Пітера, розповідали, що з фабрики імені Кірова. Червоні нитки були загорнуті в пакети, а чорні – в клубочки. Привозили, як правило, їх у Клочків або Седнів. Мама згадує діда Харлана з Седнева, він самотійно приносив пряжу до Черниша. З часом цим каналом до села почало надходити й муліне. Після війни вишивали теж нитками мулі-

не, доставленими з Пітера. А ще хлопці, які воювали та повертались у Черниш із Далекого Сходу й Китаю, привозили яскраву шовкову та бавовняну пряжу китайського виробництва.

З особливою ніжністю розглядаю рушники мами – Ніни Дем'янівни Желєзняк, вони вишиті нею в 60-ті роки ХХ століття. Спочатку хрестиком, а потім і гладдю. Мама пригадує, що в селі до 1953 року не було електрики, тому довгими осінніми й зимовими вечорами вишивали при гасовій лампі. В хаті було холодно, тому топили лежанку, на неї ставили діжу, на діжу гасову лампу. Із двох боків сідали мама та її подруга Проня Йовенко й вишивали. Далі, де було темніше в будинку, її мама, а моя бабуся Пелагея Євсіївна Кривець, пряли пряжу на самопрядці. Пізніше, коли вже провели електрику, дівчата з вулиці вишивали, сидячи за столом. Найчастіше приходили до маминої хати її подружки – Агнеса Кривець, Галя Ячна, Шура Садченко, Галя Кононенко, Проня Йовенко... Весело тоді було, всі молоді, роботящі та ще й собою гарні, тому хлопці тут як тут, никають поза двором, міркуючи, як би до хати потрапити й «погрітись», а потім і додому когось із дівчат провести. В той час у хатах подруги збирались по черзі – чия прийде черга, до тієї подружки і йдуть вишивати.

Мама любила все нове. І захотілось їй швейну машинку. Разом із батьками в Чернігові на базарі купили їй стареньку Подольську без станка. На той час дорога із Седнева на Чернігів прямувала через Черниш, кутком Слобода. Слободою називалась північно-західна частина села, від двору Коваля, що по дорозі із Седнівської сторони. Кому треба в Чернігів – чекали попутний транспорт біля школи. Поїхала мама знову в Чернігів на «барахолку». Один чоловік сказав їй, що в нього є станок для швейної машинки, але вдома, на Лісковіці. Пішли до нього, довго торгувались, але мама купила той станок. А далі – на себе його, на плечі й на П'ять Кутів. Та як у Черниш добратись із такою поклажею? На щастя, зустріла знайомих із Лопатина, що повертались із Чернігова на возі, запряженому конем. Тож доставили станок у Лопатин, а мама почимчикувала додому. Через два дні взяла коня і привезла свій скарб. Місцевий тесля Василь Шульженко зробив до станка дерев'яний столик, і таким чином швейна машинка стала готовою до роботи!

Почала вчитись вишивати, збирати техніки вишивання, вивчати візерунки та орнаменти. Якось ранком у вихідний зимовий день бабуся Пелагея Євсіївна поставила машинку на санки і по першому сніжку повезла агрегат із Слободи аж на другий кінець села на Кирінщину,

до племінниці Віри – дочки рідної сестри. Та вже вміла вишивати на машинці, отож навчила і маму. Показала, розказала – й пішло діло. Візерунки копіювались просто – на орнамент клали коленкор для вишивки, потім алюмінієвою ложкою терли по власному волоссю, затим ложкою наносили сині контури візерунка на коленкор. Це був такий собі копіювальний апарат. Деякий час мама працювала в колгоспі ланковою, та все одно знаходила час не тільки ростити нас – дітлахів неслухняних, порати крикливе домашнє господарство, але й займатись вишиванням. Чого тільки не вишила: рушники, рушники-Божники, наволочки, хусти й хустки, гарні настільниці. Потім навчилась на машинці техніці вибивання. Отож три подружки – Тася, Ніна і Люся – завжди були у яскравих вибитих, накрохмалених косинках. Їх можна було бачити разом і на збиранні льону, й на буряках, і на сінокосі. Цим вони теж виділялись серед інших молодиць.

Якось розглядала мама свої вишиті скарби. Ось бере в руки хусту. Із смутком в очах згадує недавні події: жорстоку, безжальну Другу світову війну – двісті двадцять дев'ять чоловіків тоді не повернулись із фронтів. У кожній хаті жевріє важкий смуток утрат. Та життя продовжується, його не зупинити. В Черниші рахувалось тоді триста шістдесят дворів, у кожному – щонайменше чотири людини. Дзвенять весілля, народжуються діти. Гості майже щонеділі. З порожніми руками в хату не йшли, брали хліб. Він не має бути голим – загортали його в хусту. На Різдво, на Великдень у хустах хрещені несли гостинці. До сих пір пам'ятаю з тої хусти смак рожевих «зайців», жовтеньких «зірочок» із повидлом, кругленького драже «вишенька», зеленуватого, як весняна трава, монпансьє. В хусту загортали хліб та сіль, яким благословляли молодих.

Ось минулого року виходила заміж моя донька Катя. За традицією чи покликом серця молодята поїхали в Черниш до бабусі. Мама зустріла їх на порозі, як колись мене – в тій самій квітчастій хустці, з хлібом та сіллю, загорнутими в хусту, й благословила молоде подружжя на довге та щасливе життя. Хоч мама вже має поважний вік, але вишита нею з любов'ю та шаною яскрава хуста з вензелем «Н» посередині, як і раніше, віддано слугує мамі й донині.

Людмила Семенівна БОВДА (ЖЕЛЄЗНЯК)

Черниш.

Травень-липень 2020 р.

Розділ 2

Черниш 2021

Яким ми бачили село у 2021 році. Враження, застереження, перспективи

(Опис населеного пункту)

Як свідчать археологічні дослідження, на території сучасного Черниша люди жили ще дві тисячі років тому, проте перша письмова згадка про село як поселення чи населений пункт датована 18 листопада 1708 р. (в Універсалі гетьмана Івана Скоропадського)*. Новітню історію села започаткували козаки Сосницької та Седнівської сотень Чернігівського полку, що повернулися з Азовського військового походу в 1696 році й заснували тут Слободу. 1737 року Черниш мав уже 23 козацькі двори, а владу в селі представляв курінний отаман. Апогею щодо чисельності населення село досягло в 1937 році, тоді налічували 1830 осіб і було 300 дворів**.

Фотогалерея села. Сучасні краєвиди – контрасти

Сільський пейзаж

Канторовщина біля Сажалки. 2021 р.

Канторовщина біля Сажалки. Порівняння. 1980 р.

Головне озеро села – Болото. 2013 р.

Болото. 2020 р.

Болото. 2021 р.

Буде квасоля. 2021 р.

Будівля школи. Наразі клуб та музей. 2019 р.

Біля ферми. Етюд

Вулиця Садова

Поле Глібове. Тут була цегельня у 1919 році

Дорога на Глібівку, Басаринки через Дідкове

Дорога на Заколотне. 2021 р.

**Зима.
2018 р.**

**Зима.
Настя та Аня.
2021 р.**

Зневоднене Дедкове. Фрагменти згарища

Кози на прив'язі

Колодязь 1990 р.

На вулиці Шевченка

Водоймище Топило. Квітень 2020 р.

Топило. Серпень 2021 р.

Біля двору Кириєнків Володимира та Валентини

Пасіка. 2022 р.

**Хазяйка
буслів**

**Білоконські Єфросинія
та Євгенія**

**Пам'ятник Тарасу Шевченку.
2021 р.**

Хрест-оберіг

**Шкільна
вежа**

Гідронім Чернишик. Попереду Седнів, видно Воскресенську церкву. 2017 р.

Тут був місток між озерами, біля клубу. Жовтень 2021 р.

Територіально населений пункт розташований на відстані 25 кілометрів від Чернігова, межує з містечком Седнів, селами Терехівка, Лопатин, Киселівка, Кобилянка, Клочків, Нове, хутором Глібівка. Площа села становить 24 га. До 2020 року в розпорядженні громади Черниша було 2,8 тис. га землі (орна земля – 50%, пасовища – 0,5%, заболочені землі – 27%, лісові масиви – 16%).

За підсумками адміністративно-територіальної реформи (децентралізації), яку проводили відповідно до Закону України № 157-VIII від 05.02.2015 року «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Черниш у 2020 році в особі Черниської сільської ради втратив статус юридичної особи, оскільки сільрада не виявила тоді ініціативи щодо об'єднання навколо Черниша інших громад, і до 2019 року, як вимагав закон, громада села не вступила до будь-якої іншої ОТГ. Тож відповідно до вимог вищеназваного закону 12 червня 2020 р. розпорядженням КМУ № 730-р село було підпорядковано Седнівській об'єднаній територіальній громаді Чернігівського району, до складу якої увійшли громади Седнева, Нового, Глібівки, Черниша, Клочкова, Макишина, Великого та Малого Дирчина, Лашуків. Згідно з буквою того ж таки закону, обраний у жовтні 2020 року Седнівський селищний голова Маслов С. М. у січні 2021 року призначив старостихою сіл Черниш та Клочків Апанасенко Світлану Миколаївну, а діловодом Потапенка Віталія Васильовича¹⁰.

Адміністративна будівля старостинського осередку розташована в Черниші. До оновленої Седнівської селищної ради громади Черниша та Клочкова солідарно делегували по два депутати.

Нині в Черниші налічується 304 будинки, а саме: у 159 оселях живуть 328 людей (ж. – 178, ч. – 149), 145 будинків не заселені, з них 33 використовують як дачні, 68 – продають, 36 садиб – у стані руйнації.

Соціальний і демографічний склад населення дуже строкатий, із 328 осіб працездатного віку – 190, пенсійного віку – 95, до 18 років – 43 (дошкільнят – 7, школярів – 31, учнів ПТУ – 5) ¹.

Головним джерелом доходів жителів села, основою їхньої життєдіяльності, як і 100 років тому, є земля: городи, присадибні ділянки, земельні паї (передача в оренду), а також заробітна плата й доходи від роботи по найму.

Популярними заняттями в селі залишаються: а) бджільництво – 7 господарств; б) обробіток присадибних ділянок; в) утримання худоби: корів, свиней, овечок, кіз, кролів і нутрій (на сьогодні в приватних господарствах селян налічується 33 корови, 9 кіз, 37 свиней, 7 коней і

лошат; г) птахівництво (кури, качки, гуси, індики). На городах популярні такі культури: картопля, буряк, квасоля, кукурудза, цибуля, часник, помідори, гарбузи, кавуни, дині, кабачки, баклажани й болгарський перець. Фруктові сади засаджено здебільшого вишнями, яблунями, грушами, популярні сливи різних сортів, шовковиця, а ще смородина, порічки, малина, агрус, барбарис. Прижилися в селі високоврожайні виноградні лози й абрикоси. З винограду та яблук місцевий люд навчився виробляти вина (замість традиційної бражки), а з абрикосів – якісні сухофрукти, варення.

Збереженню кращих сільгосптрадицій села, економічної мотивації селян щодо вирощування, перероблювання й продажу залишків городньої продукції заважає передусім брак попиту на таку продукцію, а не умови проживання чи побут, як дехто вважає. Селяни могли б вирощувати й успішно продавати картоплю, квасолю, гарбузи та гарбузове насіння, яблука, груші й сливи, а ще молоко та молочну продукцію, пропонувати м'ясо свиней, биту птицю, дієтичне індиче й кроляче м'ясо. Проте закупівлю чи заготівлю ніхто зі споживчої кооперації вже не проводить. Ще 10 років тому до села приїздили заготівельники картоплі з Півдня та Сходу України, які обмінювали привезені до Черниша олію, цукор, борошно, комбікорм на картоплю та квасолю. В епоху бартерних операцій такий натуральний обмін цілком влаштовував селян. Проте вже років п'ять, як такі обмінні операції в селі майже припинилися. Єдина культура, яку можна здати, – це картопля, і єдине підприємство, яке її приймає, – Седнівський крохмальний завод. Створити в селі кооператив для спільного вирощування, перероблювання й реалізації залишків власної продукції люди не спромоглися. Причин тут дуже багато. Проте найголовніша – брак фінансової мотивації, небажання селян працювати «на комору чи клуню»².

Суттєвою проблемою і надалі залишається неналежна підтримка приватних господарств державними інституціями й місцевими органами влади – і це вже не драма, а справжня трагедія. А комедія в тому, що селянин з надійного дрібного виробника перетворюється на хорошого споживача. В таких умовах поступово вироджується класичний етнос селянина-хлібороба, який саме своєю працьовитістю, прив'язаністю до землі, колоритністю та деякою флегматичністю завжди відрізнявся від міщанина.

– Помираєш, а жито сій, – казав колись Іван Мосіч.

Обличчя села та його образи

(Люди. Архітектура. Доброустрій)

Люди в Черниші загалом роботящі, вміють відпочивати, шанують батьків, добре знають свій рід, пам'ятають героїв села. Вони хороші майстри кулінарної справи, вишивання та ткацтва. Спілкуються на своєму особливому діалекті, не політизовані, проте, як і 100 років тому, майже завжди опозиційно налаштовані до влади, і на те є беззаперечні причини: недовіра, бо обдурюють. А ще критично ставляться до свого оточення, як не дивно, часто намагаються повчати людей, нав'язуючи притаманні саме їм звички та правила поведінки.

Фотогалерея. Сучасне життя людей села

Дебют старости Світлани Апанасенко. 2021 р., серпень

Шульженко Віра Василівна

**Анатолій Кондратенко. «Будуть бджоли,
буде мед, буде й пісня»**

**Черницькі огірочки
від Надії Кирієнко**

Лауреати Чернігівського району

Ой, що то буде...

Буде і у нас корівка – Богдана та Юрій Медянки. 2020 р.

**Микола Бойко, Всеволод Кондратенко, Микола Кисіль,
Василь Мартиненко, Володимир Ячний**

Сестри Йовенко Наталія та Таїсія, Віра Кононенко та Іван Мельник. 2017 р.

Справжній господар. Естет – Віктор Кирієнко. 2022 р.

Берегиня Людмила Потапенко

Аня Кириєнко. Наше майбутнє

А ми утрюх із золотим хлопчиком

**Володимир Краснопільський
презентує символи Черниша**

Віра Ксенофонтівна

**Олександр Коваленко, Володимир Поліщук, Володимир Краснопільський.
Гостям раді в Черниші**

Желєзняк Микола Володимирович

Віталій Потапенко. Ну і як!?

Володимир Ячний

Двоюрідні. Мосічі Микола та Олександр. 2019 р.

Друзі назавжди

Майбутнє села. Пажилов Дамир

**Мосіч Володимир –
майстер на всі руки**

Співоче тріо

Мистецтво фарб та пензля Івана Мельника

Ой, Коля, не сміши нас

**Іван Мельник, Олександр Овдій
та гості села**

**Сергій Кононович запрошує
на храмове свято Григорія.
2020 р.**

Подружки сердешні – Олена Кирієнко та Оксана Йовенко

Сім бабусь – шість онуків, як-то і малувато

Анна та Костянтин Йовенки

**Анатолій Стреж.
Полковник міліції**

**Оксана Дубінська – сімейна лікарка.
Волонтер**

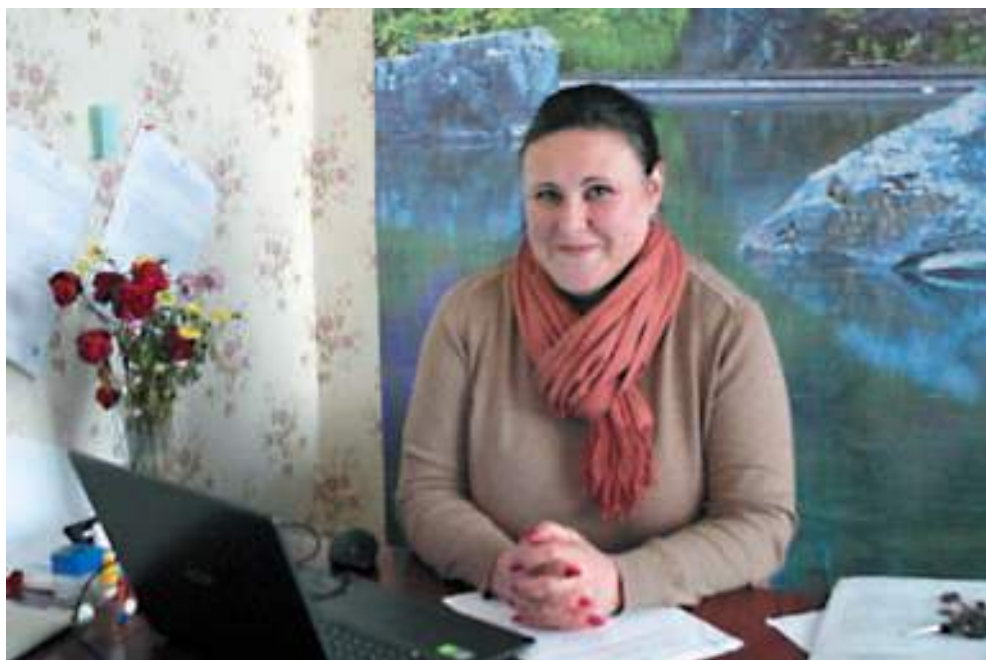
Петро Садченко. Спадковий бджоляр

Черниські мадонни

**Батьки та діти.
Сахно Семен та Станіслав**

Чернишанка Оксана Ячна. Секретарка Седнівської селищної ради

Сусіди та однокласники – Володимир Терещенко та Григорій Мосіч

Обличчя села завжди формують його люди. Це ті, кого ми бачимо та сприймаємо за зовнішніми подразниками: як вони вдягаються, скільки років їм на вигляд, чи є на вулицях діти, молодь, люди привітні чи вовкуваті, гостинні чи агресивні, веселі чи суворі, роботящі чи ледащі, а ще яким духовним змістом вони наповнені. Важливо також, який вигляд мають їхні дворища та хати, городи, вулиці в селі тощо. Чи вміють відпочивати, як та якою мовою чи сленгом спілкуються між собою.

У 2021 році ми можемо сформувати «обличчя Черниша» передусім з людей «служивих»: старости села Світлани Апанасенко, діловода старостату Віталія Потапенка, продавчинь місцевого магазину Олени Кирієнко та Алли Сміян, соціальної працівниці Тетяни Йовенко, що опікується пенсіонерами та безпомічними людьми села. Лікарка ФАПУ Світлана Олійник спільно із сімейною лікаркою Оксаною Дубінською (проживає в Седневі) піклуються про стан здоров'я чернишців, за потреби надають медичну та медико-профілактичну допомогу. Завідує бібліотекою та краєзнавчим музеєм Людмила Потапенко, завідувач клубу – Олександр Потапенко. Слюсар з обслуговування газового обладнання – Микола Снігир. Зникли в селі деякі посади, як-от листоноша (з 2019 року поштові послуги надає мобільна служба «Укрпошти»), кіномеханік, ветеринарний фельдшер, електрик, телефоніст, а ще паспортист, посильний (селяни називали його десятником) та обліковець військовозобов'язаних (ці функції тепер передано до Седнівської ОТГ). Уже не знайдеш у селі коваля чи «пилорамщика». Немає вже й дитячого садочка та персоналу з його обслуговування, бо насправді й дітей такої категорії в селі недостатньо. А такі дрібниці, як наточити ножі, сокиру або пилку, випрати одяг, відремонтувати взуття чи одяг, теж немає кому робити, бо артіль побутових послуг, що була колись у селі, зникла разом з радянською системою побутового обслуговування.

Звелися в селі й учительські кадри. Бо немає вже місцевої школи. Якщо ви якось запитаете у чернишців, якої категорії людей стало більше в селі, то дістанете однозначну відповідь: нероб, п'яниць і злодіїв. Насправді ж село просто збідніло на інтелігенцію, тих людей, які колись формували й підтримували в селі високу духовність, правила спільного проживання, опікувалися збереженням національних традицій і формуванням нових.

Проте неможливо уявити сьогодення села без механізаторів широкого профілю. Так колись називали трактористів і комбайнерів, а насправді це універсальні фахівці, що надають послуги, допомагаючи селянам у нелегкій справі обробітку землі: оранці, догляді за посівами картоплі чи зернових, у боротьбі зі шкідниками й бур'янами. А ще ж і копання картоплі, заготівля сіна для худоби, збирання та обмолот зернових...

– Надаючи такі послуги землякам, вони й собі заробляють не тільки на «хліб з маслом», аби тільки не лінувалися, – кепкує досвідчений механізатор Федір Білоконський. На сьогодні це шановані люди села: Володимир Ячний, Микола Кисіль, Олександр Сміян, Андрій Садовий, Віктор Кирієнко, Анатолій Уманець.

Уже немає в селі доступного й звичного колись джерела інформації – дротового радіо. Проте телевізори є майже в кожному будинку. Підведено інтернет. Організовано транспортне сполучення з Черніговом, автобус курсує двічі на день за маршрутом Чернігів – Клочків – Седнів – Черниш. Дітей до школи в Седнів доставляє спеціальний «шкільний автобус».

* * *

У наш час село газифіковане, всі вулиці з твердим покриттям або асфальтовані. Головними (і найдовшими) є вулиці Перемоги, Миру та Садова. Архітектурний образ села за останні тридцять років майже не змінився. Будинки переважно цегляні, з ракушняку або дерев'яні, деякі оздоблено дерев'яним мереживом, покрівля будівель шиферна, де-не-де покрівельне залізо, рідше металочерепиця. На обріях села поки що не бачимо нових «барських» садиб з розкішними будинками, зведеними з використанням сучасних будівельно-оздоблювальних матеріалів, немає і житлових будівель на два поверхи з високими парканами з цегли або декоративних залізобетонних конструкцій, із сонячними панелями на дахах, як, наприклад, у сусідніх Клочкові або Седневі.

З 2021 року в селі запровадили організоване вивезення побутового сміття. У 2020 році з'явилися контейнери для пластикових відходів.

Соціальну інфраструктуру села представляють кілька споруд:

1. Колишня школа села. Нині тут розміщено три установи гуманітарного спрямування: краєзнавчий музей, «клуб» та бібліотеку.
2. Двоповерхова будівля старостату та ТОВ «Черниське».
3. Будинок лікаря (ФАП).
4. Приміщення магазину.

5. Будівля біля козацького майдану села. У частині приватного будинку, де колись була сільрада, нині Свято-Георгіївська церква УПЦ МП.

За останні п'ять років зовнішній вигляд усіх цих об'єктів суттєво не змінився, більшість з них потребує капітального ремонту та внутрішньої реконструкції, осучаснення інтер'єрів та екстер'єрів відповідно до їхнього функціонального призначення. Будівля колишнього сільського клубу, яку було зведено ще в далекому 1962 році, нині в стані глибокої руйнації.

Фотогалерея. Доброустрій села

Вулиця Садова

Вулиця Миру

Вулиця Миру

Ходить гарбуз по городу і питає свого роду...

Вулиця Миру

Вулиця Шевченка

Літній етюд

Вулиця Лісова

Садиба Черниської сотні

Вулиця Перемоги

Вулиця Садова

Вулиця Шевченка. Садок вишневий біля хати

Вітражі. Вулиця Вербова

Зимовий ракурс. 2021 р.

Садиба. Вулиця Вербова

Жителі Черниша давно й небезпідставно переймаються проблемою новітніх земельних відносин з їх досить непрозорою процедурою. Із запровадженням у 2020 році ринку землі (вільного її продажу) селяни в цих відносинах виступають не власниками, а просто статистами. Головне, що нині турбує їх і щоденно бринить у думках, – як у таких умовах розумно розпорядитися своїм правом на землю, щоб у селі було власне потужне сільськогосподарське підприємство, яке б розвивалося за сучасними соціально орієнтованими правилами та технологіями, хоча б так, як у сусідніх Довжику або Лукашівці, – переймається Володимир Краснопільський – прагматик, агроном за покликанням, багаторічний голова Черниської сільради.

Промисловий сектор села за останні роки дуже збіднів, тому знайти тут роботу за здобутою колись кваліфікацією або вподобаннями надзвичайно важко, і це стосується навіть суто робітничих професій, як-то зварювальник, електрик, столяр чи механізатор. Частина працездатних чернишців працює у фермерському господарстві «Черниське» та ТОВ «Левона С», які орендують землю та майно в пайовиків села. Промислові потужності, яких частково розміщені в селі.

Проте в Черниші є всі можливості для розвитку популярної в Україні форми підприємницької діяльності – «Зеленого туризму». Для цього в селі є вільні робочі руки, гарні садиби на його околицях (продаються або покинуті), мальовничі луки, вкриті польовими квітами, сінокоси, лісові масиви з чудовими краєвидами й привабливими галявинами.

Неабияк радує, що в селі вже відкрито першу таку садибу з архаїчною назвою «Черниська сотня». Правда, її господар, підприємець Юрій Пищелка, бідкається, що охочих працювати в його господарстві поки що обмаль.

– Напевно, це тимчасове явище, оскільки народ у селі обережний, люди зазвичай приглядаються до нового господаря, – заспокоїв я пана Юрія під час нашого першого знайомства.

Корисні копалини: пісок гірський, пісок кварцевий. Глина червона, глина біла. Родовища торфу відомі у трьох місцях.

Фотогалерея. Виробничий сектор села

Садиба Черницької сотні. Приватне підприємство

У дворі сотні

Сучасна аграрна техніка

На зернотоку сільськогосподарського товариства

КЗС. Перший укіс

З поля до комори

На посівну

Дослідна ділянка кукурудзи

Комбайни картоплезбиральні

Слава Україні. Підсобний цех. 2019 р.

Контейнери для зберігання елітної картоплі

Тюкування соломи

Виробничі об'єкти орендарів

Зернозбиральні комбайни. Перший укіс. 2020 р.

Комора. Вид з дороги

Підживлення зернових на Кобилянщині

Квітне гречка

Дозріває просо. 2020 р.

Соняшник – «обличчям» до сонця

Діючий трансформатор колишнього колгоспу

Генеральне прибирання території села

**Картопля,
елітні сорти.
2019 р.**

Час збирання картоплі. 2022 р.

Природа. Флора та фауна

Природа, як відомо, це те, що оточує людину, а саме органічний і неорганічний світ нашої планети Земля³.

Рослинність, квіти – це флора. Пташиний і тваринний світ – фауна, те, завдяки чому існує людство. Перші люди на Землі, древні цивілізації жили в глибокій єдності з природою, усвідомлюючи свою повну залежність від неї. Тому наділяли її вищою силою, вважали дарами, посланими богами, і намагалися всіляко оберігати, а не руйнувати оте небесне й земне оточення. Тож у давньоримській міфології богиня Флора оберігала й захищала рослинність, богиня Фауна – тваринний і пташиний світ⁶. У ті далекі часи в скрутну годину люди завжди звертались до богів за захистом.

Слід визнати, що за останні сорок років спостережень (1981–2021 рр.) навколишнє середовище, кліматичні умови навколо Черниша помітно змінилися. Вони стали строкатішими, здебільшого непередбачуваними, погано прогнозованими й агресивнішими. Навіть небесний простір над селом став дещо іншим⁷.

Особливо помітно це в неживій природі, де спостерігаємо тенденцію до зневоднення та зникнення озер, боліт і ставків, обміління струмків і річок, що сталося як завдяки необдуманому втручання людини в наявні екосистеми, так і через незворотні природно-кліматичні процеси. На думку Валентина Луговського, великої шкоди довкіллю завдає монокультурність землеробства: через домінування соняшнику, ріпаку й кукурудзи виснажуються ґрунти, поглинаються великі обсяги вологи та води. Наближеність таких посівів до боліт висмоктує їх, що видно неозброєним оком на Оболонні та Глібовому (поля).

У центральній частині села було чотири сполучні між собою природні водойми, які в 70-х роках минулого століття весняної пори щедро наповнювалися водами Снову, Замглаю та Замглайських боліт. Проте нині вода залишилася тільки в одному, найбільшому озері, яке теж обміліло до стану ймовірного зневоднення й потребує негайного очищення, щоб зберегти його водну акваторію. До слова, це озеро капітально чистили й поглиблювали десь у 1960-х та наприкінці 1980-х років. Колгосп успішно вирощував тут карасів. Відомо, що в озері є підземні джерела, які й підтримують тут водний баланс, доки верби не закоркують їх міцно своїм опалим листям. Не подумавши про наслідки, ці дерева насадили колись навколо водоймища йому на шко-

ду. Так ось, якщо два ставки припинили своє існування начебто самі по собі, то інший ставок, біля клубу, ще за радянської доби, у 90-х роках ХХ століття, колгоспне керівництво розпорядилося засипати ґрунтом із сільського пасовища «Оболонь» та пристосувати під примарний спортивний майданчик. Дуже шкода, що так швидко зникають водойми, не в кращий бік змінюється ландшафт села, сумно ще й від того, що в традиційних сільських колодязях ближче до осені зникає вода.

Наступне. В цей самий період на замовлення правління колгоспу ім. Т. Шевченка на пасовищі «Оболонь» було організовано й проведено масштабні меліоративно-осушувальні роботи. Тоді по периметру пасовища викопали П-подібну траншею завдовжки близько 2,5 км, завширшки 20 метрів та завглибшки метрів сім і проклали сховані дренажні судини й малопомітні колодязі для збору води. Кажуть, вода в них близька до питної. Зневоднені пасовища перетворилися в погано контрольовані плантації соняшнику й кукурудзи. Як наслідок, у 2021 році на цьому пасовищі не залишилося жодної природної водойми***. Тоді там було знищено найбільше й найглибше озеро за межами населеного пункту – болото Топило. Цікаво, що колись воно жваво наповнювалося водами Замглайських боліт через сполучний лісовий струмочок Рудка, що протікав такою собі вологою змієюкою через Латинів ліс та урочище Вербицівщина, а також живилося власними підземними джерелами, ось чому в дренажних колодязях вода питна. Колись вода в Топилі навіть найспекотнішої пори року була дуже холодною, це озеро жодного разу не висихало й було хорошим природним джерелом водопою для худоби сільської громади. В цих водах добре пристосувалося рибне товариство карася й щуки, не переводилися лини та в'юни. У плавучому купинні будували собі житла видри й ондатри, гніздилися дикі качки, чаплі та кулики. Один місцевий житель у своїх щоденних записах згадує, що восени, коли водна площа озера зменшувалась і деяка її частина міліла, в осоці можна було спіймати щуку вагою від 5 до 12 кг, що необачно залишилася погрітись на міліні. Пише також, що в 1987 році він упіймав там на вудку карася, що важив 5 кг⁵.

Далі ще гірше. У період меліоративно-опоряджувальних робіт ґрунтом з викопаних траншей посередині зазначеного озера вимостили тоді штучний острів, – навмисно чи по нерозумінню, як гоголівський Манілов, проте запрограмувавши його на передчасну загибель***.

На сьогодні навколо Черниша уже фактично зневоднилися болота Атитехторове, Білоконщина, Савченкове, Вересове й Глібове, що час

від часу пересихають посеред літа. Деякі з них, як відомо, багаті на торф, тож осінньої пори там трапляються самозаймання та навмисні підпали. Так, у 2015–2019 рр. були пожежі на Атитехторовому й Дедковому, горіли болота й частина прилеглого лісу. Дедкове розташоване на північно-західній околиці села десь на відстані 80 метрів від найближчих осель. Тоді у 2019 році тільки рясні дощі врятували село від великої трагедії***. Це результат не тільки варварського ставлення до природи, а й безгосподарності.

Наберуся сміливості заявити: екосистеми навколо села ніхто не охороняє, не оберігає і не контролює. Ліси й лісові масиви занедбані, не розчищені, з великим сухостоєм і полеглими деревами. Дороги до лісу знищено, навесні їх засівають високорослим соняшником або кукурудзою. Лісові дороги здебільшого теж зникли, заросли молодими деревами, сінокоси навколо лісів не викошено, суха трава й дика високоросла суха рослинність Полісся створюють для довкілля та людей величезну загрозу.

Менш разючі та не так помітні зміни й трансформації у тваринному й пташиному середовищі, що формується навколо села.

Флора (Flora)⁶

Дика рослинність на черницьких полях і пасовищах, лісових масивах змінилася не так помітно. Щоправда, в заболочених місцях зникло жовте лопушиння, що квітнуло переважно весняної пори, з'являючись тут майже одночасно з пролісками в лісі, коли під променями весняного сонечка розмерзалася земля. Зникає трава зубрівка, що любить болотисту місцевість і вологі долини. Проте з'явився запашний іванчай – широколистий, з високими гіллястими стовбурами, вкритими довгастим листям, а у верхній частині стовбура яскравими фіолетовими квітками. Заполонив сільгоспугіддя громади, навколишні сінокоси звіробій.

Густі соковиті трави, дві третини яких не косять, у весняно-літній період формують яскраво-барвисті квіткові галявини. Польові квіти безперешкодно розсіваються, щороку збільшуючи свої володіння***. Не переводиться щавель – основний інгредієнт смачного черницького зеленого борщу, який готують селяни переважно весняної пори. У лісі й на луках багато лікарських рослин: чебрецю, материнки, валеріани. Росте суниця, дика малина, рясно родить дика обліпіха. Якось не прижився в нашій місцевості ароматний айр, корінь якого дуже корисний для зміцнення здоров'я. До речі, він добре росте на Замглайських

болотах, ближче до села Лопатин. Традиційно не видно в наших лісах і чорниці. Проте останнім часом болотисту місцевість навколо села освоїла рогоза зі своїм привабливим калачинням циліндричної форми. Посеред літа квітки-качалки дозрівають, розсипаються й разом з тополиним пухом створюють навколо села купчасте біле марево, спричиняючи алергію у людей, чутливих до таких подразників.

За останні п'ять років упритул до села й городів селян наблизилася жовта амброзія, яка теж є сильним алергеном. Амброзію важко викоринити, тож вона швидко розмножується, перешкоджаючи землеробству. Раніше цього бур'яну в селі не було помітно. Нові «заморські» бур'яни з'явилися й на городах селян, як-от мишій сизий і зелений, підмаренник. Не полишає селянські господарства наша давня сміттева рослинність: лобода, плоскуха, пирій, хвощ, американка, мадярка, гірчак берізкоподібний, зірочник, щиріця тощо.

Лісові масиви, як, мабуть, і 100, і 40 років тому, переважно мішані. Ростуть здебільшого стрункі берези, грайливі осики, є міцні кучеряві дуби, а ще вільха (місцеве червоне дерево), в'яз, бук, граб, ліщина, багата горіхами, медоносні акація та липа, солодкий глід тощо. Традиційно з різних причин не приживається на черніських землях сосна та ялина. Проте добре ростуть верболози й могутні розлогі верби, деревина яких, як і липи, – хороший матеріал для іконопису й бджільництва, а біла лоза – для художнього лозоплетіння й виготовлення давніх побутових «контейнерів» сільського вжитку – різноманітних кошиків (корзин, кошкуль, кошолок, як кажуть у Черниші).

Ліси навколо села й надалі залишаються багатими на гриби: першість тут тримають красноголовці, бабки, лисички, опеньки, сироїжки, піддубки, менше білих грибів і маслюків. Зовсім недавно з'явився в наших лісах польський гриб, який раніше в цій місцевості не траплявся. Щоправда, грибників у селі стало набагато менше. З відомих причин грибні місця стали важкодоступними, тож, як не дивно, гриби самі наблизилися впритул до населеного пункту, і знайти їх можна в самосійних заростях і долинах уже навіть на околицях села, наприклад, у Канторівщині чи Дєдковому^{***}. Проте в долинах і на пасовищах біля садіб селян зникли білі печериці, яких літньої пори вдосталь було на пасовищі «Оболонь», Мосічевій долині, Силенковому кружку, Канторівщині⁴. Причина такого явища для тих, хто виріс у селі, зрозуміла: де не ходить худоба, немає печериць. У природних умовах вони ростуть там, де пасуться коні, лошата, корови й телята. Шкода, бо печериці – наш давній, дуже врожайний і корисний грибний делікатес.

Фотогалерея. Флора

Атитехторове болото. Торф'яники. Очерет. 2020 р.

Сінокоси

Дзвіночки

**Лісова галявина
в Закоłodному лісі.
Морковник**

**Гриби білі
із Закоłodного**

**Фацелія
для бджіл**

**Звіробій
при дорозі.
Арапівщина**

Польові квіти. Канторівщина

Обабки. Канторівщина. Біля Сажалки. 2020 р.

Фауна (Fauna)⁶

Тваринний і пташиний світ формувався навколо Черниша століттями, якщо не тисячоліттями. Як і в науковій літературі, ми теж можемо поділити його на дві великі групи: дике тваринне «царство», куди віднесемо ще й рибні ресурси з комахами та ссавцями, свійська (домашня) худоба та птахи.

Яких тварин та птицю утримують селяни сьогодні? Звичайно, корів – це найцінніша, найефективніша худоба з погляду харчового сегмента людини. Можна додати ще багато епітетів щодо користі цієї домашньої тварини, бо це ж м'ясо, молоко, сметана, масло, сири, кефір, сирокваша, а також хороша шкіра, гумус... У найважчі для виживання часи (війна, голод) це була ще й тяглова сила: корів запрягали у вози, сані, корови орали й волочили.

Споконвіку селяни вигодовують свиней, кіз, овець, кролів, нутрій. Чернишці ніколи не тримали вдома свиноматок для розведення та продажу молодняка (сосунків). Купували їх зазвичай у Клочкові, Кобилянці, Брусилові або селі Свинь (тепер Вознесенське), рідше на базарах. Приємно усвідомлювати, що нині деякі селяни порушили тваринницьку монополію навколишніх сіл і почали вирощувати у власних господарствах свиноматок, а молодняк зазначеної категорії продавати всім охочим (і себе не забуваючи). З пташиного «царства» селяни розводять курей несучок, курей бройлерів на м'ясо, гусей, качок та індиків***.

У дикій природі навколо населеного пункту хазяйнують і вільно почувуються косулі, лосі, олені (менше), кабани, лисиці, зайці. Але популярність тварин у дикій природі останнім часом знижується: свиней – через хвороби, зайців і лисиць – через хімізацію. Мисливець Валентин Луговський згадує, що раніше ходив на зайця або лисицю, щоб уполовати, а тепер – щоб подивитися на них. Через неналежний контроль природоохоронних органів велику шкоду дикій природі завдають бракон'єри, озброєні тепловізорами, квадрокоптерами, снайперськими гвинтівками. Кажуть, бачили тут обережних зубрів, підступних рисів, хитрючих борсуків. Але я так і не зміг знайти, хто ж бачив, хоча ймовірність їхньої популярності велика.

Водяться тут і вовки. Адже регулювати кількість диких тварин мають не тільки мисливці, а й «санітари лісу», як називають вовків. У 70-х

роках минулого століття в нічний час на випасах вони нахабно напали на молодих лошат і телят, тоді в колгоспі на них навіть обклали влаштовували. На жаль, завзятих мисливців у селі майже не залишилося, хіба що Валентин Луговський. А було ж їх колись аж 52 (у 1913 р.), десь зо 20 налічувалося ще в недалекому 1995-му. І це велика проблема. Не перевелися навколо села бобри, хом'яки, їжаки, куниці, видри, білки (час від часу їх можна бачити не тільки в дикій природі, а й у селі).

Зниження чисельності населення, наближення лісових масивів, високої трави до населеного пункту, а також зменшення харчового сегмента в дикій природі сприяло переміщенню деяких тварин і птахів ближче до околиць села. Бувають випадки, коли лисиці та коршаки (шуліки, кібці) серед дня відкрито й нахабно полюють на домашніх кролів, молодняк птиці⁵. Горлиці (дикі голуби) цілими колоніями заселили околиці села. Деякі екзотичні полохливі пташки, зокрема шпаки, великими зграями мандрують біля села від однієї долини до іншої, де в зневоднених місцях добре ростуть осики, верби, берізки й лоза, і харчуються там у заростях калини, солодкої бузини, дикого барбарису, густого очерету та рогози. У копанках, де надовго затримується вода, спокійно розважаються й гніздяться неполохані дикі качки. У водоймах села часто затримуються чаплі, чого раніше не спостерігали. У 2019 році завітала до водоймища екзотичнка качка (див. фото, арк. 221).

На жаль, зменшилася кількість знакових для Черниша, як і всієї України, мігруючих птахів – буслів (лелек), які зазвичай прилітають до села в проміжку між релігійними православними святами Теплим Олексієм (30 березня) та Благовіщенням (7 квітня). Відлітають вони великими зграями ближче до осені, в кінці серпня, після того як підростає молодняк, здатний триматися в повітрі й долетіти до далекого Єгипту. Вагома причина зменшення чисельності лелек – зневоднення водоймищ і брак звичних для буслів харчів: риби, пуголовків, черв'яків тощо. Наприклад, навесні 2021 року в селі майже не було чути веселого жаб'ячого квакання. Не видно й червонуватих сорокопудів. Проте ще повно горобців і синичок. Не забувають село й ластівки. Щодо сойки, вороння та їхнього різновиду – галок, то їх у селі багато. В останні зими все частіше стали навідуватися до села зниклі в кінці минулого століття снігурі, яскраві чубаті одуди. Влітку 2021 року вони курсували на Киринщині та біля Мосічевого кутка. Майже весь рік можна бачити в селі заклопотаних дятлів, не полишають територію та не забувають

кувати зозулі, співають жайворонки, іволги, щиглики й чижі. Сова – дуже обережна пташка, проте за бажання її можна побачити не тільки в заростях загадкового Совиного острова, але й у Латиновому лісі по дорозі Черниш – Терехівка, де розташоване відоме місцевим жителям перехрестя Штани. Крім того, різновид сови – сичи гарно прижились у густому саду Володимира Железняка. Стережуть територію, попереджають про наближення мисливців пташині «поліцейські» – сойки. Тому, хто хотів би почути літню пташину симфонію (а розпізнати можна звуки одночасно приблизно 10 пташок), слід побувати в червні – липні в Дєдковому або Канторівщині, а ще краще в лісі Заколотне біля Атитехторового. Це неймовірно захопливе явище, особливо коли під час пташиного багатоголосся мовчить ліс. Ймовірно, теж слухає...

І далі дошкуляє селянам колорадський жук – головний ворог картоплярства ХХ століття.

На початку 90-х зникали з черниських угідь шуліки – мисливці полів і лісів⁸. Проте в період 2001–2015 рр. їхня популяція відновилася. Тоді, рухаючись магістральним шляхом Чернігів – Городня, їх можна було побачити на придорожніх деревах, спочатку де-не-де, по одному, рідше парами, а згодом тут існувала вже ціла колонія, часом можна було нарахувати до двох десятків особин, здавалося, вони вже не бояться людей, спокійно гойдаючись на найвищих гілках придорожніх дерев***. Окреме видовище, що просто заворожує погляд, – це те, як вони полюють: відстежуючи здобич, підіймаються високо в небо, незворушно і якимось непомітно маневруючи в повітрі своїми величними сіро-білими крилами. Шкода, але з кінця 2020-го цих гордовитих мисливців знову не стало. Орнітологи стверджують, що циклічність появи й зникнення популяції цих птахів – результат активної хімізації полів, жертвами якої стають не тільки шуліки, але й гризуни та плазуни, якими вони харчуються. Куріпку, популяція якої досить суттєва біля Черниша, від сучасних агротехнічних загроз рятують два чинники: численність та схильність заселяти невисокі лісові насадження, наближені до болотистих масивів, де вони гніздяться, розмножуються й харчуються.

Дивовижно, але у водоймах можна побачити невластиву для тутешніх місць рептилію – болотну чорну черепаху, яка все частіше потрапляє в рибацькі пастки (жаки, нерети, сітки тощо). Так, у 2021 році дві дорослі особини (20x12,5 см) рибалки упіймали на Глібовому та в Апанасенковій копанці⁹.

Фотогалерея. Фауна

Зяблик

Шуліка.
Фото з Вікіпедії

Домашні індики

**Мисливець за шкідниками.
2020 р.**

**Ставок Болото.
Цапля.
2019 р.**

**Дикі качки.
Топонім Рудка.
2022 р.**

Молоді бусли перед відльотом

Домашні качки

Після невдалого полювання
молодий жовторотий яструб
був атакований розлюченою
зграєю птахів: ворін, сорок,
шпаків та голубів, що на диво
дружно об'єднались перед
загрозою втрати свого
потомства. Покірний
мисливець у руках
рятівника.
Липень 2022 р.

Микола Снігир
з екзотичною качкою.
Серпень 2020 р.

Яструб. Рідкісне явище у 2021 р. Черниш

Білочка. Топонім Оріхове

Галаслива пташка. Топонім Басаринки

Озеро Болото. Місце для рибалок

Як відпочивають, кого та що шанують чернишці

Місцеві жителі глибоко шанують великі релігійні свята: Різдво, Великдень, Трійцю, Покрову. В такі дні жителі села не працюють. Храмове свято на Григорія пам'ятають, відзначають, але воно втратило своє головне призначення, давні правила й колорит. Та й гості вже бувають дуже рідко ¹¹.

Утрачають свою самобутність Різдвяні гуляння, зустрічі Нового й Старого Нового року (ніч з 13-го на 14 січня), щедрювання та засівання. Святкування Великодня (Воскресіння Христового), христосування, звичного гуляння молоді цими днями в селі вже не спостерігається, навбитки яйцями-крашанками рідко хто грається, хіба що вдома за столом. «Козу» не водять, колядки позабували. Чому? Якщо коротко, це діалектика, стверджують учені. Одні традиції народжуються, інші зникають. Крім того, у давні часи для дітей і молоді був спосіб розважитися, бо ж клубів, кінотеатрів, а тим паче різних гаджетів тоді ще не було. За радянської доби велику шкоду відзначенню релігійних свят завдала атеїстична пропаганда й жорстке переслідування учасників гулянь, викривлення справжніх причин дотримання таких звичаїв і традицій.

З кінця XX століття яскравою подією стало святкування Дня села, яке останні 15 років відбувається 22 або 23 серпня (напередодні Дня Незалежності України) у дворі колишньої школи. Цього дня на свято збираються місцеві, гості, представники органів влади, творча інтелігенція. На початку офіційної частини голова сільради (староста села) звітує про здобутки й проблеми, потім відзначають кращих жителів громади, вшановують ветеранів праці, авторитетних людей, багатодітних матерів, учасників російсько-української війни (з 20 лютого 2014 року й дотепер). Організатори свята багато імпровізують. Наприклад, 2017 року вшановували кращих невістку, свекруху й тещу, був розіграш лотереї. У 2020-му та 2021 роках гуртом варили козацький куліш, пригощалися всі охочі. Культурна програма свята зазвичай передбачає пісенні й танцювальні номери, виступи аматорських колективів сіл Клочкова, Седнева, а також артистів філармонійного центру Чернігова. А завершує свято гучна молодіжна дискотека.

*Чернігів – Черниш.
Січень 2020 р. – лютий 2022 р.*

Рецензенти опису Черниш 2021:

Краснопільський Володимир Пилипович, с. Черниш. Освіта вища агрономічна. Голова Черниської сільради у 2010–2021 рр.;

Луговський Валентин Петрович, с. Черниш. Освіта вища зоотехнічна. Мисливець;

Апанасенко Світлана Миколаївна, старостиха сіл Черниш та Клочків;

Потапенко Людмила Олексіївна, завідувачка бібліотекою.

**Валентин Луговський – перший ліворуч.
Людмила Потапенко – другий ряд посередині, вдягнена у червону блузу.
Світлана Апанасенко – третій ряд, третя зправа наліво**

Джерела інформації. Довідковий матеріал.

* Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк. Київ. Видавництво: ДП «НВЦ» Пріоритети, 2012.

** ДАЧО. Фонд П-1668, оп. 1, справа 450-а, арк. 166.

*** Дивися світлини у фотогалереях до цього опису села, що підтверджують наведені факти.

¹ Інформацію про демографічний склад населення надав діловод старостату Потапенко В. В.

² Комора – місце, де зберігали залишки врожаю. Клуня – велике приміщення для тимчасового зберігання, переробки, сортування зібраного врожаю.

³ <https://uk.wikipedia.org/wiki>

⁴ Мосічева долина розташована біля садиб Мосіча Івана Павловича та Кондратенка Івана Сергійовича (вулиця Тараса Шевченка), Силенкова – біля будинку подружжя вчителів Ячних – Леоніда Ларіоновича та Лариси Петрівни.

⁵ Щоденникові записи Кириєнка Віктора Олексійовича (1956–2019 рр.) за період з 1976-го до 2019 р. Улітку 2022 року в старому саду батьківської садиби Железняка Володимира Семеновича оселилась молода родина сов, а саме їх розновід сичі.

⁶ <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%E0%F3%ED%E0%D0%A4%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%B0>
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%B0>

Такі ж міфи й легенди є в грецькій, арабській, азійській, китайській цивілізаціях, а також у слов'янських народів. Перун, Дажбог – у слов'ян Київської Русі. Проте флора та фауна є загальновідомими та визнаними світовою наукою відповідними термінами.

⁷ Приблизно з 1996 року над Чернишем уже не літають навчальні винищувачі (МіГ 19, 21, 25) і спеціальні навчальні літаки Л-29, Л-39 Чернігівського вищого військового авіаційного училища льотчиків (ЧВВАУЛ). До цього вони курсували постійно, польоти відбувалися між навчальними аеродромами Півці (Чернігів) і Городня. Надзвукові винищувачі створювали в небі над Чернишем неймовірний звуковий ландшафт. Десь із 2000 року зафіксовано польоти повітряних куль, дельтапланів, парашутистів, жвавіше працює мала сільськогосподарська авіація. Попри це, їх не порівняти з таким явищем, як польоти військової надзвукової авіації.

1996 року наказом міністра оборони України авіаційне училище було закрито (інформація випускника училища Павла Товстиженка, м. Чернігів).

⁸ Шуліка – народна назва для різних видів соколоподібних птахів, які є на території України (інша назва шуляк, коршун, коршак, яструб, кібець, кобець). <https://uk.wikipedia.org>.

⁹ Апанасенкова копанка. Розташована ліворуч від ґрунтової дороги Черниш – Терехівка – Любеч. Викопали наприкінці ХХ ст., коли колгосп проводив меліоративні роботи. Одна з небагатьох, де вода ще тримається весь рік.

¹⁰ У грудні 2021 року Маслов Сергій Миколайович подав у відставку. Обов'язки голови до наступних виборів виконує секретар селищної ради.

¹¹ Як святкували Григорія, читайте в цьому виданні, розділ третій, оповідання «Чому сумні очі».

ВИКОПИЮВАННЯ З ПЛАНУ
с. Черниш
Чернігівського району Чернігівської області

2000 р.

Гостинці від зайчика

Найрадіснішим спогадом мого дитинства були гостинці від зайчика: шматочок хліба, яблуко, лісові горіхи. Їх приносив увечері тато. І найбільше бажання – побачити того зайчика.

Живуть вони в наших лісах і на полях споконвіку. Дитинчата з'являються на світ покриті шерстю, зрячі, їхня маса становить близько 100 грамів. Улітку хутро зайця сірого кольору, жовто-руде з боків і бурувате на спині. А взимку з боків воно біліє. Вдень заєць відпочиває під розлогим кущем або в неглибокій ямці, розташованій у добре вкритому місці. Завдяки своєму забарвленню він чудово маскується. Якщо ворог підійде дуже близько, заєць вискакує з укриття й тікає. На короткій дистанції звірок здатний розвинути швидкість бігу до 60 кілометрів на годину. Втікаючи, заєць може обдурити переслідувача, майстерно заплутуючи сліди й швидко змінюючи напрям.

«Той самий зайчик?»

Основа літнього раціону тварини – різноманітні трав'янисті рослини, а перевагу він віддає бобам і злаковим. Живиться цими рослинами й зимою, якщо дозволяє глибина снігу. Коли ж дістати рослини важко, заєць переходить на живлення деревною й чагарниковою рослинністю. Він охоче їсть кору верби, в'яза, клена, а також яблунь і груш, чим завдає шкоди садам. Я частенько бачила зайців на Луциковій горі, між Романовим гаєм

і Заколотним, на Високій гряді, а також у напрямку Клочкова.

На болоті, в Атитехторовім, живе невелике стадо диких свиней. Кожне стадо займає територію близько 20 квадратних кілометрів. На чолі стада стоїть найдосвідченіша самка. Усі тварини разом ходять на водопій і відпочивають. Самці, що підрости, об'єднуються в «холостяцькі» групи, де перебувають аж поки не досягнуть статевої зрілості. Пізніше ці групи розпадаються, і самці живуть поодиночі. Особливе

місце в житті диких кабанів займає ритуал прийняття ванн. Купаючись, свині позбуваються паразитів. Я особисто бачила свинячі лікувальні ванни: мабуть, у гінному бою супротивник іклами розпорів шкіру на плечі самця-конкурента, тож поранений підійшов до величезного мурашника, розгорнув його й ліг прямо туди. Лежав і тільки періодично чи то рохкав, чи погрожував і весь час утискався в комах.

Поросята на спині та з боків мають смужки. Таке забарвлення вони втрачають у віці шести місяців. Через рік у них виростає постійна чорно-бура щетина. У кожного поросятка на тілі матері є свій сосок, з якого воно смокче молоко. Найсильніші відвойовують місця ближче до голови матері, тобто в найзручнішому місці. Мати приділяє їм більше уваги, і вони перебувають на безпечній відстані від її копит. Свиня з поросятами дуже агресивна й нападає на кожного, хто посміє до них наблизитися. Дикі свині всеїдні: поїдають жолуді, горіхи, траву, листя, коренеплоди, а також личинки комах, жаб і дрібних гризунів. Водночас вепри завдають великої шкоди сільськогосподарським угіддям. Я сама бачила, як, зайнявши рядок посіяної кукурудзи, кабан ішов від Кленків до Закоłodного, не піднімаючи писка й вибираючи все до останнього зернятка.

Зараз багато будинків у селі стоять пусті: старі померли, а діти по світах. Минулого року в селі сталася напасть – то в одного, то в іншого зранку в курятнику передушені кури. Чого тільки не придумували: і лисиця, і тхір, і навіть чупакабра. Зрештою виявилось, що це куниця.

Більшу частину часу куниця проводить на землі, але також вправно пересувається й по гілках дерев. Вона має сильні кінцівки й великі стопи. Кожен палець закінчується кігтем, що втягується наполовину. Ці особливості дають змогу хижаків успішно полювати як на землі, так і в кронах дерев. Куниця нападає на здобич ззаду, стискає її своїми лапами і вгризається в шию. Характерним для звіра є те, що вбиває він тварин більше, ніж може з'їсти за один раз. Найстрашніший ворог куниці – беркут.

Куниця – історична особа. У Стародавній Русі шкурка куниці була грошовою одиницею (одна куна). Для дрібних розрахунків її ділили на шматки. Найдрібнішою розмінною монетою було навіть не вушко, а пів вушка, а клаптик із загрибка називався гривнею.

Людмила Семенівна БОВДА (ЖЕЛЄЗНЯК)

Черниш – Чернігів.
2019 р.

Молоко в корови на язиці, – кажуть жінки в Черниші

Червень 2018 року. В селі успішно триває заготівля сіна для худоби сільської громади: корів, коней, кіз, кролів. Тільки великої рогатої худоби в селян 96 голів, з них 50 дійних корів.

**Тюкують сіно Володимир Ячний
та Микола Кисіль**

Заготівля сіна

Це й не дивно, адже Черниш розташований у центрі Поліського краю, тому багатий не тільки на змішані ліси з пахучими мальовничими галявинами й родючими чорноземами, а й на густі сінокоси.

Майстер преса автоматичного скиртування сінажу Микола Іванович Кисіль оптимістично розмірковує про те, що нинішній рік щодо цього видався врожайним, тому треба заготовити сіно вчасно, саме в Петрівку, коли воно найякісніше за харчовим складом. На цей час у селі вже завершили посів пізніх зернових культур, пропололи й обгорнули картоплю, нехай тепер чекає дощів і дозріває. А поки не розпочалося збирання зернових, до червневих дощів треба виконати важливу сінажну роботу. Підтримує думку й наміри Миколи Івановича його товариш – Володимир Іванович Ячний. Пресують сіно вони майже увесь світовий день, як кажуть, до першої роси.

Із захопленням спостерігаю, як поступово вечоріє, замовкають на полях жайворонки, ховається за обрієм сонце, червоніє небо від спеки... А їхні механізми все ще в полі: скрипить прес від напруги, хлопці

стомилися, але ніхто роботу не покидає, розуміючи, що літній день рік годує.

Після роздержавлення землі й майнових комплексів приватний сектор у Черниші, огортавшись від шоку, поживається й поступово виходить з кризи, пристосовуючись до сучасних умов користування та обробітку землі. Наприклад, усі операції із заготівлі сіна, починаючи від скошування трави, сушіння, згортання в покоси під пресування,

виконують із застосуванням агротехніки. Те ж саме можна сказати й про картоплярство. Усім відомо, що найскладніший етап вирощування цієї культури – боротьба зі шкідниками, захист від колорадського жука. Але й тут знайдено ви-

хід: придбали нескладний причіпний обприскувач для обробітку картоплі, який минулого року успішно випробували на невеличких приватних ділянках.

– Ми вже навчилися по сучасному обробляти землю і без колгоспу, у вільний час навіть допомагаємо нашому сільгосппідприємству ім. Шевченка, – констатує Юрій Сергійович Кирієнко.

– Якби було куди збувати надлишки врожаю, тоді б і земля не гуляла, – підтримує сина батько, Сергій

Нарада у Миколи Киселя

Батьку, може вистачить на зиму?

Григорович, і додає: – Нині в багатьох селян залишилися в погребях «зайва» картопля врожаю 2017 року, а десь в Україні її, можливо, і не вистачає. Раніше лишки врожаю забирали заготівельники споживчої кооперації, приїздили люди навіть з Донеччини й Закарпаття, а тепер нам треба самостійно шукати шляхи збуту.

Підтримуючи його стурбованість цією проблемою, додаю, що в такому разі постає актуальне питання про створення в селі кооперативу, де б цю функцію перебрало на себе його правління, укладаючи з потенційними споживачами договори контрактації. Теоретично й організаційно такі передумови в селі створено: фахівці, здатні працювати в кооперативі, є; механізмів і техніки на першому етапі достатньо; лідери, що можуть організувати діяльність кооперативу, визріли й позитивно зарекомендували себе в селі. Та й час сприятливий, адже нині достатньо урядових програм підтримки як приватних виробників, так і колективних господарств. За таких обставин можна успішно розвивати в селі і рослинництво, і тваринництво, інші супутні галузі, наприклад, садівництво, розведення саджанців фруктових дерев, вирощування розсади для овочів та ягід тощо. А це перспективний шлях, щоб не тільки забезпечити людей у селі роботою, а й зберегти сам населений пункт.

P.S.: Коли матеріал уже було підготовлено, до автора публікації звернулись окремі громадяни села та черніський сільський голова Володимир Краснопільський і повідомили про рейдерське захоплення 36 гектарів пасовища фізичними особами, які не мають жодного стосунку до села й навіть району*. Активісти благали через газету передати прохання до комісії ОДА з протидії рейдерському захопленню земель, правоохоронних органів, політичних партій, юристів, громадських діячів, аби вони допомогли повернути незаконно вилучені землі громади**.

Черниш – Чернігів.
08 червня 2018 р.

* «Наш Край», 21.06.2018 р., аркуш. 1,8.

** Повернути вкрадену землю, навіть через судові інстанції, громаді села не вдалось.

Диваки. Цікаві земляки

Диваки – не дивні й кумедні люди, як дехто вважає. Вони дивують світ своїми неординарними, нестандартними, часом яскравими й корисними для суспільства вчинками, які, на перший погляд, начебто не вкладаються в загальнолюдське уявлення про доцільність чи корисність таких справ, здаються нам дивними й незрозумілими. Тільки потім, з часом, з роками, збагнувши зміст та усвідомивши суспільну користь їхніх вчинків і справ, ми, як правило, вкрай запізно віддаємо належне таким людям. Вони особливі, не такі, як усі, дивакуваті, а тому не завжди нам зрозумілі. Тож на першому етапі знайомства з ними та їхніми здобутками розцінюємо такі явища як диво, бо вони справді нас дивують, буває, спантеличують, а часом ставлять у вкрай незручне становище.

Віталій Петрович Акуленко (1951 р. н.)

Віталій Петрович – безсумнівний талант. Про це знають далеко за межами нашого села, отож згадуємо й даємо йому належну оцінку в першій книжці про Черниш.

Акуленко Віталій. 1983 р.

Пізньої осені 2019 року повсюди в лісах масово пішли в ріст білі гриби. Ранком я стояв біля батьківського двору на вулиці Шевченка, очікуючи там ще одного грибника, щоб разом їхати в Закоłodне по боровики. Дивлюсь, аж з боку лісової Глібівки чимчикує до села не хто інший, як В. П., тримаючи в руках невеличку, чимось наповнену полотняну торбинку. Привітавшись, запитую в «грибника», чи багато, яких та де набрав грибів.

– Ви знаєте, у мене була зовсім інша справа, я спеціально ходив у Глібівку, там зустрівся з місцевою жінкою, поспілкувався з нею і записав слова веселої української народної пісні, яку ще не чув. Цікаві слова, гарна мажорна мелодія, тож планую написати ноти й додати цю пісню до репертуару нашого вокального ансамблю «Берегиня» із Седнева. Самі ж дівчата з ансамблю й порадили мені записати цю пісню.

Ансамбль «Берегиня». Седнів

Розповідаючи та сором'язливо, ледь помітно усміхаючись, він сявав від задоволення, що зробив таку корисну справу. Не зупиняючись, із захопленням розказував про особливості й колорит пісень Сіверщини. Наспівував мелодію нової пісні й сам собі декламував – певно, в думках він був уже на сцені чи за нотами. Мені стало якось ніяково й навіть соромно від свого запитання. Дивно, подумав я, скільки треба людині для щастя... У одного така мрія матеріальна, а в іншого, як ось у Віталія, – духовна.

Ой коли б той вечір

(українська народна пісня, яку записав Віталій на хуторі Глібівка)¹.

Ой коли б той вечір та й повечоріло,
То б моє серденько та й повеселіло!
Ой коли б той вечір та й сонечко зійшло,
То б моє серденько та й до мене прийшло!
«Ой прийди, прилинь ти, яснее сонце,
То я тебе пущу та й через віконце!»
Ой як упускала – легенько зітхала,
А як випускала – плакала, ридала.
Ой як випускала – плакала й ридала,
Вийшла за ворота – правдоньки питала:
«Чи ти мене любиш, чи з мене смієшся,
До другої ходиш та й не признаєшся?»
«Ой, я тебе люблю і любити буду,
Признаюсь по правді – сватати не буду!
Не позволить батько, не позволить мати,
Ще й рід не дозволить дівчиноньку взяти.
Стиха говорімо, щоб не чула мати».

Володимир Антонович Кондратенко (1933 р. н.)

Володимир Антонович виріс у заможній багатодітній родині. Коли сім'я велика, роботяща, у родині є хлопці й трохи землі, вона завжди має гарну перспективу бути успішною й заможною в громаді. Його батько, Антон Минович, учасник Першої світової. Окрім хліборобського хисту й завзяття, був ще гарним теслею. Батькові здібності успадкували всі його хлопці: Дмитро, Олександр, Володимир, Іван, Пантелій (єдиний, хто загинув у 1941 р.). До колективізації родина мала багато землі, а ще два вітряки, худобу, птицю, величезний сад і молотарку, яку невідомо як Антон Минович притяг начебто з Румунії, повертаючись додому з полону. Потім усе це перейшло до колгоспів.

* * *

У 1992–1996 рр. колгоспи трансформувалися в іншу виробничу форму, а потім і зовсім зникли. Селяни тоді знову отримали землю (паї) та майно (паї) колишніх колгоспів. На той час В. А. вже був на пенсії, тоді йому було за шістдесят, але в нього, наче омолодившись, по-новому заграла селянська кров. Він не передає землю та майно в оренду, а одразу створює власне селянське господарство, починаючи з дев'яти

Володюшин млин. 2019 р.

гектарів землі й невеличкого трактора ДТ-25. Заводить три дійні корови: доїть їх дружина Олександра Ларіонівна, не хто-небудь, а кавалер ордена Трудової слави третього ступеня, колишня досвідчена колгоспна доярка. В. А. на пагорбі Сажалки в Канторівщині, де формується вітер від води й верболозу, що там росте, будує вітряк, згодом запускає його важкі залізобетонні скрижалі в роботу, сам стає мірошником. Допмагають йому в усьому

дорослі діти – Юрій та Анатолій. Сіють зернові, отримуючи борошно й комбікорм для худоби, а ще в обмін на пшеницю – спирт з Ковалівського спиртозаводу. Молоко із задоволенням купує Чернігівський молокозавод.

Якось потім на одній нашій зустрічі з ним, коли він уже мав результат від свого фермерства, я, підсумовуючи, назвав його черніським Дон Кіхотом. Врешті-решт зрозумівши, хто це такий, він довго покабишевськи сміявся. А потім сказав:

– Знаєш, я ні про що не шкодую. Якби був молодшим і землю дістав раніше, хлопців до міста не пустив би, пасіку, сад дідівський відродили б. Разом ми мали б тоді зовсім інший, зрозуміло, вагомий результат.

Євгеній Васильович Коливан (1979 р. н.)

Євгеній Васильович (Є. В.) не місцевий, оселився в селі зовсім недавно, десь наприкінці 2007 року, але одразу привернув до себе увагу своїми чеснотами. Непитущий, кажуть у селі жінки, а це для них надважливий показник. Не розбишака, з односельцями чемний і поважний. Майстровитий. Якщо треба щось відремонтувати чи допомогти комусь – безвідмовний. Цим, правда, нікого не здивуєш, багатьом чернишанам притаманні такі людські якості. І все-таки треба визнати, що до приїжджих людей завжди підвищені вимоги й особлива прискіпливість. Селяни сприйняли його по-дружньому, визнали за свого,

рідного. А це свідчення поваги до майстра й визнання його як особистості.

З часом такі люди стають непомітними, до них звикають, навіть не помічають. Адже вони займають свою нішу в житті громади, живуть як частинка злагодженого робочого чи суспільного механізму. Та ось у селі пішли чутки: Є. В. свій автомобіль ВАЗ заправляє не бензином, не соляркою або газом, а дровами. Вірити чи не вірити, це вже, як кажуть в Одесі, інша річ. А от так це чи ні, треба перевірити. Ось і приїхали 2018 року в село журналісти – пересвідчитися, а телебачення – зафільмувати це диво, показати цікавий рейтинговий репортаж і так підтвердити, що то не вигадки, а реальність.

Є. В. згадує, що ідею змайструвати автомобіль на дровах подав йому товариш, що приїздив у гості в Черниш з Криму. Він же порадив і літературу, з якої можна дізнатися, як пристосувати бензиновий двигун під дров'яний газогенератор.

У винахідливого рибака й палиця рибу ловить, кажуть у народі. Витративши немало часу на, здавалось би, таку авантюрну й дивакувату ідею, він уже три роки заправляє «вазик» дровами.

– За цей час, – зізнається Є. В., – я зекономив близько 70 тисяч гривень. Бо авто хоч і стареньке, але ж справ чимало, тож їздити треба багато. Наприклад, до родичів у Мону, Городню, не кажучи вже про Чернігів.

– Скільки ж треба дров, щоб з'їздити до Мени? – запитує винахідника.

– До Мени два мішки, а до Чернігова – один.

– Цікаві у вашого автомобіля об'єми споживання – не літрами, а мішками, – зауважую.

– Завдяки оприлюдненню цього винаходу в газетах і на телебаченні ним зацікавились автомотолюбители з Білорусі, Львівщини та навіть Якутії. Є такі автомобілі і в Черниші. А я і далі вдосконалюю дров'яний газогенератор, хочу зробити його ідеальним, – підсумовує Євген Васильович*.

Анатолій Володимирович Кондратенко (1961 р. н.)

– Олексійовичу, пам'ятаєш, як наші батьки по сусідству товаришували й змагалися за першість на городах? Пригадую, якось мій батько, Володимир Антонович, царство небесне, заходить до хати й, звертаючись до матері, промовляє: «Чуєш, Шуро, Данилович поросся зарізав, підемо сьогодні ввечері «на печінку». Треба, мабуть, на цьому тижні й нам свого «душити», скільки з ним мучитися. Їсть погано, росте слабо, ще прозвіаємо, то й загуде, чекай потім ще зо два місяці», – неквапно починає розмову Анатолій**.

**Батьки Анатолія –
Володимир та Олександра. 1956 р.**

Якщо хтось із сусідів починав виконувати якусь роботу по господарству, наприклад, ремонтувати паркан, хлів, фарбувати підлогу в будинку або збирати яблука в саду, мій батько завжди помічав це й намагався не відставати, – продовжує чоловік. – Знаю, що і твій батько робив так само. Цікаве було у нас на кутку життя.

Багато чого цікавого згадував Анатолій з бувальщини наших батьків і дідів, я додавав до цієї розмови перцю зі своїх спогадів, і було нам смішно, радісно й водночас сумно від утраченого.

– Я чув, Олексійовичу, ти хату батькову продаєш, не жаль? Не роби цього. Я дам тобі два вулики бджіл, хочеш, разом бройлерів розводитимемо, он дивись, які велетні в мене бігають, разом посіємо пшеницю птиці, бджолам – медоносу, – нехай носять мед. З ними не важко, навіть потішно, у їхніх сім'ях усе до дрібниць організовано й розподілено. От побачиш, тобі буде цікаво. Знаєш, коли тут сам на кутку, – зізнається сусід, – так інколи важко примусити себе щось робити, а коли гуртом, то вже інша справа – рівнятимемось один на одного, допомагатимемо й підганятимемо.

У Анатолія міцний селянський стержень. У чому його зміст? Ця категорія людей може все: глину місити, вишукано капелюх носити і з дівчиною елегантно під руку пройтися. Живе в Чернігові, там у нього хороша робота. «Заробляю пенсію», – часто наголошує усміхаючись. Удома вродлива й роботяща дружина, позаочі він любляче називає її «моя Богданівна», пишається її галичанським родоводом, характером з перцем. Дві дорослі доньки, Ольга й Олена, уже подарували внуків. Йому б заспокоїтися, озирнувшись назад і оцінивши перспективу,

зменшити оберти. Та де там. Рано-вранці на його батьківському дворіщі, як завжди, гуде батьківський трактор. Город, а це приблизно 35 соток (без урахування земельних паїв) засіяно й засаджено всякою

**Анатолій Володимирович.
2020 р.**

всячиною. Десь зо три десятки бройлерів хазяйнують на дворіщі, вищипали майже весь спориш, після них можна в теніс грати, як каже хазяїн, настільки площа стає рівною та чистою. Вулики він розставив у

двох місцях: п'ять за хатою в напрямку Глібівки й «обличчям» до медоносного Дедкового, а інші шість за хлівом, на місці, де колись стояла пасіка його прапрадіда Аврама Кондратенка, ті спрямовані на польові квіти Канторівщини¹. Кажуть, місце тут «пригодоване», буцімто у бджіл збереглася генетична пам'ять медоносних маршрутів.

А ще Анатолій вирізняється надзвичайною щедрістю, завжди поділиться медом, яблуками, м'ясом птиці. Любить сам затопити піч, зварити борщ по-черниськи або насмажити в печі картоплі з м'ясом. Запросивши на обід чи вечерю, обов'язково запропонує кварту домашнього вина або власної настоянки з меду. Налле узвару із сусідських висушених слив, домашніх груш, яблук і полину. Імовірно, припускають у селі, у Толі це від Аврама. Місцеві довгожителі розповідали, що в голод 1932–1933 рр. Аврам Кондратенко багатьом урятував життя, даруючи мед і віск голодним дітям та вкрай нужденним землякам. Анатолій не сперечається, але зауважує:

– Я порівнюю себе з багатьма моїми родичами, яких добре вивчив і знаю, тож можу сказати, що в моєму характері й поведінці дуже багато, вважаю, від маминого роду Акуленків (позитивного. – Авт.).

Віктор Олексійович Кирієнко (1956 р. н.)

Він добре знав, де водяться дикі свині, косулі, лосі, лисиці, зайці й вовки, качки й голуби. Знав їхні звички, поведінку, місця, де вони бувають найчастіше. Він не був ні мисливцем, ні браконьером. Таких людей ми не завжди розуміємо і вони в цьому якісь дивні. Віктор жив у глибокому єднанні з природою, багато часу проводив у навколишніх екосистемах. Біля рідного села знав майже все: у лісі – грибні місця, сінокоси й лікарські рослини, де які дерева ростуть. Його приваблювали чомусь червона калина, глід, дикі груші та райські яблука, з яких відмінно робив сухофрукти. Любив бувати й відпочивати на залишках старих хутірських селянських дворів в Атитехторовому, Латиновому, Висо-

Віктор. 1974 р.

Іван та Віктор – праворуч. 1961 р.

кій гряді, Вересовому, Оріховому, Криштопівщині там, де завершували історію колишніх хазяїв та свою власну вишні шпанки, антонівські яблука, груша баба, дрібні, майже чорні солодкі сливи. Особливу увагу приділяв природним і штучним водоймищам: копанкам, «сажалкам», долинам, лісовим струмочкам... Відстежував, до яких водо-

ймищ зайшла риба в період весняного повноводдя, а які минула, чому там немає води. Непокоївся, коли до них не потрапляла або гинула за браком води риба. Піклувався, щоб канави, струмки, лісові річечки й ледь помітні потічки не засмічувалися, адже їхня вода потрібна лісовим мешканцям. Коли ж такі струмочки пересихали, контролював, щоб у них не залишалася риба, а це були переважно щупачки, карасі, плотвичка, в'юни. Він тисячами переміщував їх до стійкіших водоймищ. Восени у водоймищах, де пропадала вода, вручну копав глибокі ями, щоб в наступному році влітку риба не загинула передчасно. Про те, як та де рятував рибну малечу, куди переміщав їх тисячами, він пише у своєму примітивному щоденнику². Навесні розчищав засмічені канали в Канторівщині, заболоченому Дєдковому, рідному Глібовому, аби у Савченкове, Членову Дубину, Савин острів обов'язково зайшла вода із Замглайських боліт, щоб зберігся природний водний баланс***.

* * *

Усі негаразди в екосистемах – пересихання боліт, лісових річок і, як наслідок, загибель риби, уповільнення її росту – Віктор пов'язував з наслідками Чорнобильської аварії (1986 рік), стверджував: усе від радіації. Він дуже засмутився, коли в кінці минулого століття з Глібового болота, Стрикової копанки зійшли бобри через зневоднення лісового струмочка Рудка, який, до речі, умовно розділяє два лісові масиви – Заколотне та Членову Дубину. Немає води – немає й риби, молюсків, тож бобрам нічим харчуватися, ніде ховатися, нема де розмножуватися. Ось у чому проблема, часто любив повторювати Віктор.

У 2005-2006 рр. навесні він весь час пропадав десь у лісі, повертався додому пізно, стомлений, мокрий, часто в грязюці, але в доброму настрої. То був його світ, його спосіб існування, тому ніхто з батьків не наважувався якось втручатися, а тим паче щось радити. Якщо він чимось зайнятий – отже, так треба, вважала мати. Таємниця відкрилася згодом: там, де були лісові струмочки або потічки, він робив, умовно кажучи, греблі (гаті), щоб затримати в них весняну воду. Іван Олексійович Ребенок з Глібівки був проти Вікторового втручання, стверджував, що завдяки цим греблям у погребях глібівчан з'явилася вода, але руйнувати їх усе ж не наважився.

– *Юро, бобри повернулися, а ти не вірив і не хотів мені допомагати*, – насмішувато, з яскравими іскорками в хитруватих блакитних очах, з неприхованим задоволенням від зробленої ним корисної справи розповідав Віктор історію щасливого повернення «додому» рудих бобрів своїм одноліткам – Юрію Володимировичу Кондратенку та Миколі Івановичу Мосічу. А ще запрошував друзів у подорож до бобрових кучугур, змайстрованих ним з болотної осоки, деревини вільхи, берези й верби, тоді вони «зтросили» біля 15 дорослих беріз та дві верби, писав Віктор у своєму щоденнику. Був здивований коли в той самий час у Білоконщині почали хазяйнувати не рижі, а вже чорні бобри. Боброве господарство – видовище вражаюче! Боброве царство – це темна вода, повалені дерева, гілля навколо, приховані в них нори і житло у вигляді пірамід правильної трикутної або овальної форми. 22 грудня 2015 р. у своєму щоденнику

Бобер

Віктор пише: «У Глібовому біля шлюзу бобри, облаштовуючи власну територію, повалили біля 20 дерев берези та верби, прокопали сполучний рівчак довжиною біля 100 метрів, який з часом наповнився водою...»***

– Повалений ліс і розкидане навколо гілля – не випадково, – пояснює Віктор. – Це не тільки середовище їхнього існування, це система оборони території проти зазіхань інших звірів і браконьєрів. А боятись їм є кого і, головне, чого: у бобрів цінне густе хутро, непогане м'ясо, схоже за смаком на заяче. А ще бобровий жир дуже цінний при опіках, для загоювання ран, ним розтираються, навіть вживають у разі запалення легенів, онкозахворювання. Дуже цінними вважаються мускусні боброві залози, відомі серед мисливців як бобровий струмінь. Деякий час у 50–70 рр. ХХ ст. використання бобрового струменя вважали панацеєю в лікуванні онкологічних захворювань легенів і дихальних шляхів.

Але найбільша цінність бобрів у тому, що вони виконують свою окрему, визначену природою функцію, – сприяти збереженню на Поліссі водних екосистем, звіриного й пташиного балансу.

**З грибами та аличею Надія
Кириєнко. Біля Сажалки. 2020 р.**

А ще Віктор любив полювати на гриби, приносячи додому переважно красноголовці, бабки, опеньки, на які багаті ліси на заході Черниша. Рідше білий гриб. Йому не завжди вдавалося грамотно розпорядитися дарами лісу, а родичі, на жаль, часом не дуже справно забирали свої замовлення. Коли біля спустошеної безводдям Сажалки в Канторівщині вирости молоді осики й берізки, Віктор оці самі дари лісу, що виявилися зайвими, останні сім років повертав до цього молодого лісу, часом цілими кошиками, промовляючи: «Побачите, з часом тут будуть гриби». В унісон йому скептики казали: «Будуть, коли рак на горі біля Сажалки свисне. Не можуть нізвідки з'явитися тут гриби, бо немає гриби-ниці».

Влітку 2019 року на цьому місці з'явилися перші красноголовці. 2020 року їх брали тут уже з червня і аж до самого жовтня. Скажете, дива? Дива та й годі. Отож.

Михайло Сергійович Сергєєв (Ковбаса) (1941 р. н.)

У хлопців, які народилися й вирости в селі, зазвичай і професійні вподобання переважно приземлені: комбайнери, водії, землевпорядники, агрономи, ветеринари, меліоратори тощо. Захоплення у них теж звичайні: шахи, шашки, доміно, рибальство, мисливство. У декого ще колекціонування старожитностей, предметів ручної вишивки, гра на музичних інструментах, як-от бубон, баян або гармонь. Михайло Сергійович (М. С.) рано залишився без батька, тож шукав свої захоплення й професію по життю самостійно: у колгоспі, на будівництві, на контрактній службі в армії. Врешті-решт зупинився на романтичній професії шофера. У 60–80 роках ХХ ст., коли кордони Радянського Союзу були щільно закриті для таких як він, М. С. примудрився об'їздити не тільки всю Україну, а й більшу частину Східної Європи, знайомився з тамтешніми людьми, їхніми історичними й культурними пам'ятками, традиціями та звичаями. На початку 70-х років одним з перших у селі купив мотоцикл «Ява» й вечорами випишував мотоциклетні кренделі й карколомні віражі по тихому Чернишу, драгуючи не тільки собак, а й увесь сільський люд. Перебуваючи в НДР, примудрився заледве не пригнати в село американський автомобіль «Форд», шкода тільки, що той на кордоні «габаритами» не пройшов. Дивно, проте все майже так, як у більшості романтичних натур – людей, які щасливі по своїй природі. На мої емоції від почутого пан Михайло тільки хитрувато усміхався.

* * *

Після публікації першої книжки про Черниш виявилось, що Михайло – досить допитливий, прискіпливий і навіть по доброму в'їдливий читач. Пристрасно цікавився походженням назви та історією села, усіма здобутками краєзнавчого осередку. Останнім часом ми спілкуємося з ним найчастіше з усіх читачів і відомих у селі краєзнавців. Він допитливий і цікавий співрозмовник, розповів багато різних приголомшливих історій та пригод. Наприклад, одну з версій щодо заснування 1976 року Менського зоопарку, наголошуючи на визначальній ролі в цьому процесі відомого чернігівського фотокореспондента Валерія Інютіна, з яким вони близько товаришували й родичалися. Михайло, маючи власний автомобіль, на прохання Валерія часто супроводжував

його по області, отже, був безпосереднім свідком і учасником багатьох важливих подій останньої чверті минулого століття.

Незвично, але Михайло виявився ще й завзятим колекціонером автографів відомих людей, серед яких політики, космонавти, актори, військові, музиканти, художники, спортсмени колишнього СРСР і незалежної України, з якими мав нагоду зустрічатись особисто. Пригадає, як одного разу, спілкуючись з відомим актором пострадянського простору, запитав, як тому вдається так гарно писати лівою рукою, бо сам він «правша». Актор відповів: *«То дар Божий, лівою рукою пишуть тільки великі люди»* та, витримавши деяку паузу, мабуть, щоб не образити співрозмовника, додав: *«А правою рукою дуже великі люди»* і розсміявся. Міністр культури України Богдан Сильвестрович Ступка в липні 2000 року, повертаючись із відрядження в Білорусь, написав йому на планшеті (це такий собі невеликий прямокутний аркуш,

Богдан Ступка

де було надруковано програму пісенного конкурсу на Міжнародному фестивалі мистецтв «Слов'янський базар» у Вітебську): *«Михайлу Сергійовичу на згадку про зустріч на кордоні»*, а ще подарував білоруські цукерки й одеський коньяк. Залишив свій автограф і Юрій Стоянов, актор театру та кіно, відомий на пострадянському просторі по комедійним мініатюрам «Городок». Як відомо народився він в Одесі, там жили його батьки, у 90 роках він часто відвідував їх, бо сам на той час мешкав у С.-Петербурзі. Приїздив він власним автомобілем марки «Ягуар», був охочий до спілкування, імпонувало те, що гумор його був переважно українською.

У травні вже далекого 1963 року М. С. намагався прорвати кордон охорони і взяти автограф у Фіделя Кастро, який перебував з офіційним візитом у Києві, проте не вдалося – не пропустила охорона.

У серпні 2021 року, без попереджень, без прохань, а просто так, взяв і виділив 1000 гривень у фонд написання другої книжки про Черниш, як би це не було дивно, проте Михайло Сергійович і надалі дивує.

Черниш – Чернігів.
Січень-грудень 2021 р.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Є. В. Коливан, 1979 р. н., народився в Городні. Закінчив фізико-математичний факультет Чернігівського педуніверситету. Вчителював, працював на посаді директора в селі Машенки Городнянського району. Дружина Березко Наталія з Глібівки, донька Катерина.

** Шура – Олександра Ларіонівна, дружина Володимира Антоновича Кондратенка, мати Анатолія. Данилович – Олексій Данилович Кирієнко, сусід.

«Душити» – заколоти доросле поросся; діалект. У 30-х роках ХХ століття селянин міг тримати тільки одну дорослу свиню й обов'язково здати з неї шкіру після забою. Проте сім'ї були великі (з 10–12 осіб), тож селяни, щоб вижити, змушені були ризикувати власною волею та нелегально тримати ще 1-2 поросят. Коли наставав час їх забивати, то, щоб свиня не верещала і каральні органи не дізналися про забій, його душили: вдягали мішок з попелом на голову – свиня не кричала, бо задихалася. Тільки потім її дорізали, щоб зійшла кров і сало не було червоним. Спосіб справді варварський, але іншого виходу не було.

«На печінку». На кутку була хороша традиція між сім'ями, які товаришували між собою (зазвичай 5-6 сімей: Кондратенки, Кирієнки, Потапенки, Білоконські). Якщо хтось різав (колов) поросся, то на вечерю обов'язково запрошували друзів-сусідів. У такому разі, окрім смаженого сала та м'яса, до столу обов'язково подавали смажену в печі печінку, а в чугунці – смажену картоплю. А ще квашені огірки й капусту в пелюстках.

*** Місцеві топоніми – Дєдкове, Сажалка, Глібове, Канторівщина, це заболочена місцевість із водоймами, сінокосами, верболами, польовими квітами. Членова Дубина, Заколотне, Романів Гай – Черніські ліси.

¹ Текст цієї пісні є також у Вікіпедії. А Віктора Петровича, з його слів, більше цікавила аутентичність слів та особливості наспіву (звучання) у глібівчан.

² Детальні, щоденникові записи Віктора Кирієнка за період 1973–2019 рр.

Прізвища та прізвиська як маркер роду окремих людей

Під час підготовки першої книги були наполегливі пропозиції розпочати вивчення однієї дуже цікавої, можна сказати, делікатної теми – походження й закріплення прізвиськ (дражників) за окремими жителями Черниша та надрукувати їх ^{1, 5, 15}. Як автор та упорядник, я одразу не наважився на такий ризиковий крок, оскільки ще не усвідомлював сповна й не був готовий визначитися в головному: яка мета такого узагальнення та ще й оприлюднення прізвиськ, що це дасть для вивчення історії села, чи не образить така інформація деяких земляків.

З часом повернутися до цієї теми мене спонукав земляк Михайло Сергійович Сергєєв (Ковбаса), розповівши багато цікавого про носіїв прізвиськ. Тому нині, працюючи над цим матеріалом, я усвідомлюю, що з погляду більш глибокого, всебічного вивчення історії зародження населеного пункту, особливостей ментальності селян, їхнього життя й побуту в період масштабного зростання чисельності сільського населення, а відповідно й збільшення кількості населених пунктів, тема виникнення прізвищ і прізвиськ цікава та пізнавальна. І ось чому:

1. Закріплення прізвиськ і прізвищ було зумовлено не тільки економічними чинниками (оподаткування, закріпачення), а, скоріш, суспільно важливою необхідністю ідентифікації конкретної особи (родини), швидкого визначення їхнього місцеперебування в умовному населеному пункті. Відомі непоодинокі випадки, коли в одному селі або хуторі жили люди з однаковими прізвищами, іменами, по батькові та навіть одного року народження. Наприклад, 1955 року в перший клас черницької школи одночасно прийшли навчатися два Миколи Івановичі Кирієнки, тому в шкільному журналі їх іменували ще й по дідусевих іменах: відповідно одного Григоровичем, іншого – Дем'яновичем. Також 1960 року в першому класі навчалося кілька Кондратенків, два з яких мали однакові ПІБ⁶, тож один Микола Олексійович Кондратенко був з додатком Ксенофонтів (по діду), інший М. О. Кондратенко – з додатком Трохимович. З часом, дотримуючись встановлених у селі традицій, «нагородили» кожного з них ще й «змістовними» персональними прізвиськами.

2. В історії народонаселення України був період, коли письмово і юридично прізвища для простолюдинів не застосовували, тому сім'ї

(членів сімей) саме й ідентифікували за прізвиськами. Припускаю, що з часом переважна більшість прізвиськ трансформувалася в юридично закріплені прізвища.

До речі, інститут персональних прізвищ людей було започатковано на території України в кінці XVI століття, добу народно-визвольних воєн українського народу за незалежність України від Польщі та Московії. Тоді складали так звані списки реєстрових козаків, а в період Визвольної війни Богдана Хмельницького – списки козаків по куренях, сотнях і полках.

Щодо походження персональних прізвиськ, то є кілька обставин і причин їх виникнення, як-от:

а) **особливості характеру**, притаманні тільки цій окремій особі: наприклад, схильний до компромісів, безконфліктний – *дипломат*; любить бешкетувати – *шибеник*; хитрющий, як старий лис, – *лиска*; нерозбірливий у виборі життєвих пріоритетів – *макуха*; крутого норову парубок – *крутан*; роботящий, винахідливий хлопець і надійний товариш – *волик*; зразковий господар і хороший сім'янин – *хазяїн*;

б) духовні й фактурні **зовнішні риси людини**, образно сумісні з його **ім'ям** і суб'єктивним уявленням про носія цього прізвиська, наприклад: *Андрушок, Алес, Васінька, Васильок, Варочка, Ванятко, Володюша, Давидок, Демидок, Дубровський, Іванько, Івануса, Колька, Лазариха, Миколка, Маринка, Степанець, Тіток* тощо;

в) прізвисько відповідним чином збігалось **зі статусом і місцем** носія прізвиська в громаді, колгоспі, курені, наприклад: відданий господарю охоронець – *Берія*; майстер ковальської справи – *Коваль, Ковальок*; нагороджений найвищим державним званням – *Герой*; пошланець, кур'єр – *Штафет*⁷; служив на громадських засадах псаломщиком у Свято-Георгіївській церкві Черниша до її закриття у 1960 р. – *Святий Павел*²⁰.

г) тимчасове або постійне перебування (проживання) такого персонажа **за межами** населеного пункту чи держави й запозичення в тих місцях нових, нетипових для села поведінкових рис: *Лісовий, Мадяр, Прусак, Ганс, Хорка, Сєверка*¹².

* * *

Довгий час домінівними прізвиськами з погляду передачі їх з покоління в покоління були й залишаються в селі такі: Кабиші, Ковалі, Плюшкові, Пампушкові, Соди, Хазяїни.

Фундаментальним в узагальненні є те, що через деякі прізвиська збережено суто національні українські корені в іменах, мові чи тради-

ціях: Миколка, а не Ніколка; Бубен, а не барабан; Пампушка, а не булка; Козак, Козачок, Козачка; Коваль, а не Кузнець; Микита, а не Нікіта.

А прізвисько Казюка, яке мав один з відомих жителів села, успадковано від прізвища одного з реєстрових козаків Сосницької сотні Чернігівського полку, завдяки чому вдалося дослідити історію про те, коли й ким було засновано Черниш та про його перших жителів.

Прізвиська Берташ, Гримуд, Штафет, Кук мають приналежність до польської шляхти, що шукала собі нові землі й славу на українських територіях у XV–XVII ст.

Перелік деяких прізвиськ (дражнілок) ²

Айбрось. Арсен. Васильок. Васинька. Іванько. Івануса. Ванятко. Колька. Кодя. Кока. Миколка. Микита. Машта. Миштон. Маринка. Сезон. Степанець. Тіток.

Берія. Цілком можливо, що це прізвисько пов'язано з професійною діяльністю його носія: він працював у місцевому колгоспі об'їждчиком.

Бабака. Бабона. Букар. Балкан. Бубен. Булдушка. Брикун. Баран. Берташ ¹⁷.

Бараболя – прізвисько ланкової колгоспу.

Барбуха. Носієм цього прізвиська в селі був чоловік на прізвище Липа. Барбуха – розповсюджене в Україні прізвище. Тож, імовірно, хтось із членів родини Липи колись мав прізвище Барбуха. Наприклад, В. С. Юрченко мав дражнілку Рись – таке прізвище насправді мав його рідний батько, уродженець Івашківки, якого в 30-х роках XX ст. більшовицьке керівництво Чернігівського району направило в Черниш на посаду голови створюваного тут колгоспу. В Черниші Рись одружився. З часом цей шлюб розпався, а справжнє прізвище батька з часом стало прізвиськом його сина, оскільки мати Василя у метриках записала прізвище та по батькові вітчима.

Ватиліна. Грицан. Герой. Гурик. Гук ¹⁶.

Гім. Ганс. Гацел. Гайдук. Гапончик. Гримуд (Гримутка) ¹⁸.

Дусик, Дьорс, Данилович (Данилишин) – так називали Олексія Даниловича Кириєнка.

Дипломат (Василь Васильович Липа).

Жаба. Зорочка. Зорман. Завались. Зетя.

Зеба, Василь Зебин ¹⁰. Зайчик, Зайчикові.

Кабиш, Кабиші – одне із прізвиськ авторитетної та поважної в селі родини. Один з її представників – Володимир Антонович Кондратенко (Володюша).

Кук. Козачок. Кушай. Киршик. Куций. Кендя. Кульоба ¹⁹.

Куракін, Курак, Кураків. Носіями дражнилки в різних інтерпретаціях були Павло Якович Железняк і його дружина Катерина Титівна (у дівоцтві П'явко), а також їхні нащадки. Сім'я мешкала на Слободі біля школи. Катерину Титівну прозивали ще в селі Куренятихою.

Кишиша, Кишишина. Казюка ⁹.

Коваль. Ковальок. Ковпачок. Киріночка. Крупинка. Крутан, Крутани.

Мак. Мадяр. Машта. Маштов. Марися (Марася). Масленик. Маринка. Мамека. Мей. Морока.

Миц. Миркиша. Мирик. Мурушка. Мудик. Малиш ²¹.

Пампушка, Пампушкові.

Пончик. Пека. Пеший. Пишка. Прусак.

Прах, Прахові, Прахів. В Україні зафіксовано близько 25 носіїв прізвища Прах. Слово (як власне ім'я) має польське походження ^{3,4}.

Полтавка – так позаочі називали Христину Іванівну Садченко. Вона, як відомо, народилася в Полтавській області ¹⁴.

Плюшка. За переказами місцевого люду, це прізвисько Якова Мойсейовича Кирієнка. До революції 1917 року він мав власний магазин, де продавали тканину – плюш, з якого шили верхній жіночий одяг. Ця тканина була дуже популярною з початку ХХ ст. Шили плюшеві жіночі куртки й один з атрибутів верхнього жіночого одягу – корсет (китайку). Плюшеву китайку любила вдягати Анна Іванівна Мартиненко, а на китайці в неї було закріплено Почесний знак «Мати-героїня», чим вона дуже пишалася.

Сода, Сиса, Сомик, Сорик або ніжно Сорка, – так зверталася мати до Серафима Мойсейовича Носенка. Так і став він навечно Соркою.

Святий Павел – Павло Демидович Носенко (1890 р. н.), псаломщик церкви, яку було зруйновано 1960 року.

Сидорко(в) – Іван Сидорович Ячний та його нащадки.

Северка. Микола Миколайович Железняк не зміг пояснити історію виникнення родинного прізвиська, хоча він і батько, діти та вся родина були його носіями. Не заперечує, щоб це прізвисько згадав у виданні.

Тиграк, Тотов, Титок – цими прізвишками називали конкретну особу з іменем Тит. З часом прізвиська передавалися наступним поколінням, допоки не «приклеювалася» до когось із родинного дерева якась нова, влучніша дражнилка.

Ушто. Один із жителів Черниша часто використовував це незрозуміле слівце, яке й прикріпилося до нього пожиттєво ¹³.

Чурук, Чуручка. Чиж. Чіпка ⁸.

Хомель. Хом'як. Хімзик. Хазяїн. Хорка. Хока.

Штобиль. Шера. Шкірилка. Шибеник. Штафет ⁷.

Шкорняк. Прізвище носія цієї дражнилки в селі добре відоме, про її походження здогадатися нескладно. Розповідають, що дідусі Василя Митрофановича Йовенка були майстрами з вичинки шкіри для кожухів. Ящур.

Малі смаркачі ¹¹

Пізня осінь, десь після Пречистої, на вулиці холодно й морозно. Біля колгоспної клуні гуляє, свистить пронизливий вітер. Він то підіймає дворову пилку разом зі складеною там у кучі гречаною та льняною половиною, то, затихаючи, опускає її знову на землю разом з першими сніжинками. На вулиці й у клуні, де працюють колгоспники, однаково холодно. Усі мовчки по-своєму зігріваються: дехто, навантажуючи на підводи сіно, інші – скирдуючи розкидану там після дощів гречану й люпинову соломку, що підсихала. Діти, ховаючись від вітру й холоду, гралися в «ховачки» на зеленому пахучому сіні з пізньої отави. Один з хлопчаків років шести намагається залізти на підводу й захватитися там, аби потайки (якщо вдасться) ще й проїхатися до молочної ферми. Так де там! Суворий їздовий, покрикуючи, проганяє хлопчаків:

– Ідіть звідси, малі смаркачі, бачите, яка солома ячна слизька, попадаєте з воза, а мені відповідай за вас.

Один з присутніх там доброзичливих на вигляд дядьків радить малим звернутися до того дядька по-іншому:

– Мак, ти не проганяй, а краще покатай нас, Мак.

Зраділі хлопці з надією на успіх швиденько попрямували до їздового та, як і вчили їх, кілька разів хором так і звернулися до того. Дядько зупинився, було помітно, що на його обличчі чомусь виступили білі плями. Трохи помовчавши й роздивляючись навколо, неначе розшукуючи когось, у відповідь на їхнє прохання тихенько, щоб ніхто з дорослих не почув, ставить їм одну умову:

– А ви біжіть до того дядька, що вас послав до мене, і скажіть йому: «Гук губатий, Гук губатий, не мовчи, а нам казочку розкажи». Я тоді вас і прокатаю.

Діти, задоволені бажаною відповіддю та близькою перспективою проїхатися на підводі, швиденько, підстрибуючи й зігріваючись у такий спосіб, побігли до вказаного дядька. Тільки-но встигли хором вимовити перші словосполучення, як той, схопивши довжелезні вила й промовляючи досі не знайомі для цих «смаркачів» нові слова (які за звичай швидко запам'ятовуються) помчав у напрямку Мака. Діти ж з

переляку від почутого й побаченого кинулися в протилежний від нього бік, далеко-далеко, аж за комору. Що ж тоді сталося, що вони зробили такого, що дядько Гук зірвався й побіг розбиратися до дядька Мака, хлопчачи ще довго не могли збагнути.

Цей імпровізований життєвий урок був для них, з одного боку, шкідливим, з іншого – корисним і повчальним. Відтоді, з тої пам'ятної події діти зрозуміли, що не все треба виконувати, що радять чужі дядьки. А в їхньому лексиконі з'явилися нові «виразні» словосполучення, які вони ефективно використовували під час з'ясування стосунків з однолітками, особливо для підсилення власних аргументів.

* * *

Чи образливі певні прізвиська, знають лише їхні носії. Інші, як свідчить описана історія, можуть про це й не здогадуватися.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

¹ Прізвисько – спрощений ідентифікатор конкретного індивіда, часом усієї сім'ї, їхнього роду в селі.

У Черниші іменники «прізвисько, прозвище» не вживали, у такому разі застосовували інше слово – дражнилка, дражнити (запитували: як його дражнять?).

² У збірнику здебільшого не вказано справжні прізвища, імена та по батькові носіїв прізвиць, за винятком, коли це не є образливим та становить неабиякий етнографічний, історичний або краєзнавчий інтерес. Головна мета узагальнення – осмислити сутність прізвиць, зрозуміти їхню природу, причину та історію походження.

³ <https://uk.rodovid.org/wk?title> – Український генеалогічний портал, де вказано, як можна знайти те чи інше прізвище або конкретну людину.

⁴ <https://ridni.org/karta>

⁵ Майже 90% сімей Черниша мали й мають нині прізвиська.

⁶ ПІБ – прізвище, ім'я, по батькові.

⁷ Штафет. Походить від польського sztafeta – посланець на коні, саме той, що доставляє пошту або усну конфіденційну інформацію. Носієм цього прізвиська є родина Анатолія Яковича Білоконського. Треба розуміти, що прізвище Білоконський має польське походження, тож, імовірно, хтось із Білоконських виконував у минулому таку важливу місію – посланця.

⁸ Головний герой роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Нечипір Вареник (Чіпка). Чесно кажучи, черніський Чіпка, якого я особисто дуже добре знав, певною мірою перегукується з образом Чіпки Панаса Мирного.

⁹ Казюка, Казюки. Іменник багатозначний, має польське походження. Слово з'явилося десь у середньовіччі й зводиться до такого узагальнення: це гострі на язик ремісники (чоботарі, ковалі, пічники

тощо), які в спілкуванні використовували власну гостру термінологію. У Вільнюсі (Литва) та в Гродні (Білорусь) щорічно проводять ярмарки «Казюки» на честь покровителя майстрів і ремісників – Святого Казимира. <https://ru.delfi.lt/news/live/v-vilnyuse->

¹⁰ Прізвисько Василя Митрофановича Йовенка, 1912 р. н. Після війни він проживав у Глібівці.

¹¹ Малі смаркачі – саме так у селі називали дітлахів віком від 5 до 10 років.

¹² Щодо «Северка», то це припущення автора. Хорка – назва н. п. землі Саксонія (Німеччина).

¹³ Тихін Железняк. Жив біля школи на вул. Миру (Щорса).

¹⁴ Х. І. Садченко – бабуся краєзнавця з Черниша Івана Васильовича Садченка.

¹⁵ Прізвисько людині дають інші люди (незалежно від її бажання чи небажання) і про те, що її обзивають таким словом, вона тривалий час може й не знати. Для порівняння: псевдонім – вигадане ім'я або прізвище, яке людина (письменник, журналіст, актор тощо) вибирає собі сама або за чияюсь рекомендацією і користується ним замість власного. Псевдонім зазвичай вибирають так, щоб не було ніяких натяків на справжнє прізвище та ім'я його носія.

¹⁶ Гук – це, імовірно, успадковане від когось із близьких родичів прізвище, що згодом стало прізвиськом. Прізвище Гук поширене в селі Кобилянка.

¹⁷ Берташ. Це теж той випадок, коли прізвище стало прізвиськом. Імовірно, походить від польського імені Бартош.

¹⁸ Гримуд. У перекладі з латинської мови «сім'я, родина». Гримуд – поширене прізвище в Чернігівській області, зокрема й у Чернігові.

¹⁹ Кук – англomовне прізвище. Слово також досить поширене у євреїв.

²⁰ Носенко Павло Демидович (1890 р.н.).

²¹ Снігир Микола Миколайович.

Бувальщина

Коли головний «отаман» удома

Пересуваючись на старенькому «опелі» Чернишем, пригальмував, побачивши на узбіччі дороги небезпеку: біля колишньої колгоспної кормокухні смачно паслися біляві овечки й кілька кошлатих кіз із довгою шерстю. Неподалік від них і пастушка стояла, розглядаючи щось цікаве в смартфоні. Було в цій сцені щось веселе, органічно-природне й до щему привабливе. Сюжет майже по Оноре де Бальзаку, пам'ятаєте оповідання «Болтушка»? Не очікуючи жодної небезпеки, намагаюся проїхати повз цю отару зовні спокійних овець, заспокоюючи самого себе: це ж не кішка й не курка, вівці ж передбачуваніші у своїй поведінці й раптово не рвонуть на дорогу, а тим паче під колеса. Та куди там! Метрів за п'ять попереду автомобіля побігла, мекаючи, перша, потім, підстрибуючи, друга, слідом неквапливо третя, ось і коза поважно попленталася, а далі майже на крейсерській овечій швидкості рушили й усі інші. Що вони там угледіли й чому раптово рвонули через дорогу, нині вже складно здогадатися. Може, вовка десь узріли чи дівчина гучно увімкнула смартфон... Отож, заледве уникнувши зіткнення з кошлатими, зупинився. Трохи заспокоївшись, вирівнявши дихання й видихнувши, щоб не хвилюватися, запитую в «бальзаківської» пастушки:

– А це вівці чи барани?

– Барани, – відповідає вона незворушно.

– А головний баран де? – допитуюся недвозначно.

– Головний – удома, – теж недвозначно, не відриваючи очей від смартфона, відповідає наша героїня.

– Ну точно бальзаківський персонаж, – подумав я, повільно вмикаючи задню, щоб без зайвих проблем все-таки, якось проїхати в потрібному напрямку.

Черниш.
06.08.2020 р.

А хто така Галя

Улітку 2019 року, рівно через пів року після публікації першої книжки, ми з дружиною подорожували до Черниша автомобілем. Стояв спекотний сонячний день, на вулиці було навіть душно. Отож їдемо й по дорозі зустрічаємо молодицю з хлопчиком років шести. Вона зупинила нас і попросила довести їх до села. Проте малий чомусь на диво довго не наважувався сідати в авто, щось його стримувало. Жінка умовляла хлопця і так і сяк, а він ну ніяк не хотів сідати. І ось раптом, як їй здалося, вона знайшла переконливий аргумент:

– Сідай, Сашко, не бійся, це ж дядько Іван!

Я вже було з гордістю подумав, що зараз скаже: це той дядько, що написав книжку про Черниш, але молодиця представила мене малому трохи в іншому амплуа:

– Це ж той дядько, що їздив до нашої Галі...

У салоні авто раптом запанувала дивна – німа тиша, наче літньої днини перед буревієм... І нарешті чую витончене, майже шекспірівське запитання:

– І хто така Галя, до якої ти їздив?!

Тож після такого яскравого представлення, коли їдемо з дружиною до Черниша, завжди буваю дуже обережним, підбираючи по дорозі надто вже «обізнаних» подорожніх*.

*Черниш.
Липень 2019 р.*

* Як з'ясувалося, ішлося про Галину Феодосіївну Кириєнко (Зінченко) (1932–17.02.2015 рр.), яка мала дуже цікаву, навіть унікальну інформацію про переселення 1939 року українців, жителів Чернігівщини, в Західні області України. На жаль, Г. Ф. померла, і нашу розмову ми не завершили (детальніше арк. 492 першої книжки про Черниш).

Образ Маркізи

Дивно, як легко вона орієнтувалася в чужій оселі. М'яко й підкреслено-обережно ступаючи, сміливо рухалася по коридору в напрямку освітленої зали. Вражали її великі випуклі очі та якийсь незвичний, навіть піднесений погляд. І зовсім не лякала незнайома атмосфера, чуже оточення.

– Ось, знайомтеся, це Кася, я заберу її тижнів за три, а це для неї два кілограми порціонного м'яса, сухий корм. Нічого іншого вона не

їсть, – промовила Ася, наша добра знайома, залишаючи для догляду свою пухнасту кішечку. Сама ж вона летить до Сполучених Штатів на зустріч із чоловіком, з яким познайомилася через інтернет.

Я довго відмовлявся від такого відповідального доручення, посиляючись на різні причини: у нас є свій кіт, вони можуть ворогувати, битися, а ще чого гіршого – заведуть «котяче весілля». Але пікантність ситуації, через яку Ася наполегливо просила виконати її доручення, врешті-решт переважила наші сумніви та вплинула на остаточне рішення.

Покидаючи оселю, Ася взяла свого пухнастика на руки й, притискаючи до грудей, довго гладила шовковисту подружку, промовляючи щось зрозумілою тільки для них обох мовою.

Минув місяць, другий, уже й пів року промайнуло, а Касею ніхто не цікавився. Вона перестала їсти, схудла, очі запали, з'явилася непритаманна їй агресія, погляд став відстороненим, сумним. Що робити і як лікувати котячу ностальгію, ми вже й не знали.

На щастя, наші знайомі з Черниша поцікавилися, чи немає в нас часом гарненького котика, бо їхній Маркіз уже майже два місяці, як кудись пропав, а без котика їм якось самотньо й сумно.

Дітей та онуків у них удома на той час не було.

...Зміна оточення позитивно вплинула на Касю, вона очухалась і стала схожа на звичайну сільську кішечку. Відмінно справлялась зі своїми котячими обов'язками, їла все, чим харчувалися нові господарі, і всюди їх супроводжувала. А бувало, що й сама ходила гуляти до сусідського двору.

Якось восени наполегливо задзвенів міжміський телефон. Це була Ася, тепер уже на прізвище Лінфорс. Восени вони з чоловіком планують відвідати Україну, будуть у Києві, тож вона неодмінно хоче побачити свою улюбленицю.

Ася, щойно вийшовши з таксі, одразу за своє:

– А де ж Кася?

Ми розсміялися:

– Кася вийшла заміж!..

Кася – Маркіза

Швиденько зібралися й поїхали на зустріч. Ася всю дорогу була мовчазна – хвилювалася.

Свою подружку-кішечку вона впізнала одразу: димчасто-біла масть, «медальйони» на грудях, хвостик у задніх лапках, а ще напрочуд виразні й розумні очі. Від несподіванки кішка зупинилася, застигла на місці, уважно розглядаючи заїжджих гостей, які, спілкуючись, весь час показували пальцем у її бік.

– *Кася, Кася, Касенька... ти впізнала мене, ну йди ж сюди, іди до мене швиденько, я так за тобою скучила*, – лагідно кликала Ася.

– *Вона не Кася, ми назвали її Маркізою. До неї в нас був котик Маркіз, ми звикли до цього імені, тому так і назвали цю кішечку, і це ім'я їй одразу сподобалося*, – пояснив господар.

Потім він узяв кошика з лози й пішов у сад по яблука – пригостити тутешнім урожаєм американців. А слідом за ним, піднявши хвостика, неквапливим кроком, не оглядаючись і не реагуючи на гостей, – Маркіза.

Ася знову гукала її, вибираючи різні варіанти: Кася, Касенька, Маркіза... Застосовувала інші звороти, інтонації, тільки їй відомі лагідні котячі Касині імена, у відчаї бігла слідом, присідаючи, знову кликала до себе Касю, але все марно – ніякої взаємності не було.

– *Якою черствою вона стала в селі*, – промовила в розпачі Ася, – *мабуть, образилася. Як вона не розуміє, що я не могла тоді забрати її із собою*.

Певно, у цьому вона мала рацію. Маркіза справді її не зрозуміла.

*Чернігів – Черниш.
Вересень 2018 р.*

Аня з Емігрантом

P. S.:

1. З часом у Маркізи з'явилося потомство, і одного з її чорнявих пухнастиків діти назвали Емігрантом.

2. Випадковий відгук: «Іване Олексійовичу, вибачте, але як представник спецслужб не міг не прочитати.

Цікаве оповідання!!! Прекрасно написано... Торкає за душу.

Якщо є інші ваші оповідання – надсилайте».

*З повагою – Ярослав Молочко,
пресаташе СБУ.*

01.10.2018 р.

Садченко І.В.

Останній рій

В Івана Васильовича Садченка, краєзнавця з Черниша, окрім основної роботи, було в житті ще одне, особливе захоплення – бджоли й мед*.

– *Це моя родинна карма, – любив повторювати він у розмові з сусідами й друзями, – прадіди, діди, батько – усі тримали пасіку. Ось ці шість вуликів, що в мене медоносять, дісталися від тестя, Федора Филімоновича Ячного, а батькові вулики віддав брату Петру – нехай тренується. Привчаю, підтягую до справи*

Володю (сина. – Авт.), відчуваю – буде пуття.

Він знав майже все про бджолину зоологію й зоотехніку, породи та види бджіл, їхні харчі й медоноси. Знався на бджолиній психології, передбачав їхні стосунки у вулику, тож уміло корегував і власну поведінку на пасіці. Добре знав бджолині прикмети.

– *Якщо влітку бджоли сидять у вулику й мовчать – буде дощ із громом, – пояснював він внукам. – Коли сердяться, то вулик дзвінко гуде, тоді краще їх не чіпати й близько не підходити.*

Кажуть, пасічники меду не люблять, тоді це не про нього – мед він любив і цінував, вважав панацеєю від багатьох хвороб і навіть зурочень.

– *Мед із соняшнику – це коли у вас дере в горлі. Якщо температура піднялася, то кращих ліків, ніж вербовий або липовий мед, не знайде-те, – переконував бджоляр. – Болять суглоби чи непокоять вени – на ніч розітріть їх медом з різнотрав'я, перев'яжіть пуховою хусткою – допомагає, знімає судоми.*

Він не усвідомлював свого життя без бджолиного оточення. Влітку і взимку був біля вуликів, слухав бджіл, розмовляв з ними.

– *Чомусь цього року бджоли дуже рояться: то чужий прилетить на пасіку, то свій вилетить з вулика, неначе змовилися, а ганятися за ними немає ані здоров'я, ані часу, та й голова сьогодні щось зранку розболілася. От спробуй залізти на той молодий абрикос, що у вас під хатою, – бідкався Іван Васильович сусідці Ганні Іванівні Мартиненко, показуючи довгою палицею на волохату прямокутну чорну пляму, що ворушилася та монотонно гула, повільно розгойдуючись на високій гілці. – Той, що вчора висів на вишні, то не мій був, а цей точно з*

моєї пасіки. У мене ж українська порода бджіл, бачите, сірі крильця по боках ледь жовтуваті, тулуб смугастий, а ближче до голови посередині червоні цяточки? Не бачите, а я бачу, вони добре вирізняють мою бджолу, – запевняв він сусідку. – І допомогти мені зняти їх нікому, день сьогодні будній, хлопців удома немає (це він про своїх дорослих дітей, Олександра й Володимира. – **Авт.**).

– То хай Петро дістане, він же молодший, – радила сусідка.

– Та де там той Петро, аби ж він був тут, а то саме поїхав уранці додому, Марійка нащось покликала, та й мені треба теж з'їздити в Чернігів. Ось розберуся з цим роєм, прийму душ і до магазину – на автобус. Піду принесу драбину, ви потримаєте, а я спробую якось їх дістати, чуєте, як гул наростає, треба поспішати, бо можуть драпонутися.

– А якщо не втримаю, – занепокоїлася Ганна Іванівна, – що тоді робити?

– Я обережно, не перший раз, – заспокоїв пасічник сусідку.

Допоки шукали драбину, потім думали та радилися, як її перетягнути через паркан у сусідчин двір, рій, розгойдуючись, ще більше розгудівся й почав швидко розділятися на кілька волохатих бджолиних плям, почергово злітаючи догори, об'єднуючись там в єдину велику масу над старою самотньою грушею, що височіла в кінці доглянутого Іванового городу. А далі попрямував у напрямку старого седнівського лісу, поступово зникаючи з поля зору...

– Не встигли, бачите, помахали хвостом нам, – тихо та з якимось болем у голосі промовив Іван Васильович.

Його не стало 6 червня 2021 року, через три дні, як з пасіки втік рій, єдиний, якого він не зумів упіймати. Поховали Івана Васильовича в Черниші біля могили дружини – Ніни Федорівни. Нехай царствує тепер, гомоніли люди в селі.

Черниш – Чернігів.

Червень – серпень 2021 р.

P.S.: Шануючи батька та продовжуючи родинну традицію, Володимир Садченко 8 серпня нинішнього року зібрав свій перший взятку меду.

* Іван Васильович Садченко, народився 12.05.1949 року в Черниші, закінчив черніську восьмилітню та седнівську десятирічну школи. Служив у армії. Вищу освіту здобув у Чернігівському політехнічному університеті. Працював інженером, начальником адміністративно-господарського відділу ПАТ «Полікомбанк».

Села Черниш – Чернігівського району, Сахнівка – Менського району. Паралелі

*До дня скорботи і вшанування
пам'яті жертв війни в Україні*

На Чернігівщині зареєстровано 1363 братські могили та поодинокі поховання бійців, партизанів, підпільників часів Другої світової війни, з них 99 зосереджено в Чернігівському районі. Переважна більшість їх стосується серпня – вересня 1943 року. Історики й дослідники тих подій вважають, що на Чернігівщині тоді загинуло 1280 осіб зазначеної категорії. А скільки ж наших земляків, бійців Червоної армії, полягло в серпні – вересні 1941 року (у боях з німецько-нацистськими військами армійських угруповань Південь і Центр) фактично й досі не встановлено.

Мало збереглось офіційно зареєстрованих місць поховань того періоду. Про кровопролитні бої 1941 року нагадують тільки пам'ятні знаки, наприклад: «Рубіж оборони», «Місце оборонних боїв окремих військових частин» тощо.

Черниш

У вересні 1941 року на стратегічній висоті біля хутора Висока Гряда, опинившись в оточенні, загинуло 20 бійців Червоної армії, ймовірно, із 62 стрілецької дивізії, 15 ск, 5 армії генерала М. Потапова. В усякому разі, неподалік, у лісовому масиві в Латиновому лісі, обабіч дороги Черниш – Терехівка є пам'ятний знак, який свідчить про те, що оборонні бої тут вела 62 стрілецька дивізія. Так ось, після того, як територію Чернігівської області було повністю окуповано, німці почали ховати своїх загиблих солдатів, у деяких випадках – тимчасово, бо, як відомо, у 1941-1942 рр. вони вивозили їх до Німеччини. За спогадами місцевих жителів, у Черниші це відбувалось у вересні-жовтні 1941 року. Згодом окупанти організували поховання й радянських солдатів, що полягли на вищеназваній висоті. Тільки 2013 року краєзнавцям стало відомо, що тоді за наказом бургомістра села було викопано братську могилу, куди звезли тіла загиблих радянських бійців. Ця могила розташована десь у районі лісового масиву Закоłodне. На жаль, точне місце поховання досі не встановлено.

Сахнівка

У центрі Сахнівки є два пам'ятники: перший – 250 землякам-сахнівцям, що загинули в роки Другої світової війни; другий – на місці

Директор школи Мироненко А.І.

братської могили, де поховано 186 бійців і командирів Червоної армії, що вели оборонні бої вздовж річки Снов і загинули 9 вересня 1941 року в районі населених пунктів Сахнівка – Святі Гори – Яськів. З часом вдалося встановити прізвища тільки сімох похованих там воїнів. Треба віддати належне сахнівцям: пам'ятники добре збереглися, естетично оформлені та дбайливо доглянуті.

* * *

Один з пам'ятників стоїть у Сахнівці на території школи. Звели її в 1938 році. Внутрішнє планування двоповерхової будівлі навчального закладу, на мою думку, просто довершене з погляду зручності й організації навчально-виховного процесу. Високі тахльовані двері, дуже зручні (пологі й широкі) сходи на другий поверх, просторі класи, великі вікна, широкі коридори, високі стелі – дихається напрочуд легко. Зі слів директора школи Анатолія Івановича Мироненка, у 60-х роках ХХ століття тут навчалось 530 учнів. Тривалий час директором школи був Валерій Леонідович Ячний, уродженець Черниша. Будівля школи вражає не тільки функціональним інтер'єром, а й зовнішніми розмірами. Що цікаво, зводили її з матеріалів зруйнованої більшовиками восьмибанної Свято-Василівської церкви. Храм, зовнішні форми якого мали 41 кут, згадується ще у ХVIII столітті. Зважаючи на такі величезні розміри приміщення школи, можна тільки здогадуватись, якої величі й краси була ця дерев'яна церква, що височіла на цегляному фундаменті; територію ж було обгороджено металевим парканом. Місцеві краєзнавці бідкаються, що не збереглося жодної світлини цієї величної споруди.

Майже за таким самим сценарієм було спочатку закрито, а потім зруйновано Свято-Георгіївську церкву Черниша. Відмінність тільки в тому, що тоді вціліло кілька ікон, серед яких чудотворний образ Свято-Георгіївської Божої Матері та неперевершена за рівнем майстерності й сюжетною композицією ікона «Таємна вечеря». Обидві написані невідомим майстром. І що дуже важливо, збереглась якісна світлина самої будівлі храму початку ХХ століття, що дає надію на її відбудову за цим зображенням.

Святі Гори. Хутір Святі Гори підпорядковано Сахнівській сільраді. Як свідчать сучасні письмові джерела, поселення заснували козаки Черниша та Івашківки*. Імовірно, на першому етапі його існування то було поселення зі статусом слободи, яке належало поміщикам Лизогубам і призначалося для освоєння тутешніх присновських земель, луків-пасовищ, лісів. Статус слободи давав змогу отримувати державну фінансову підтримку, сільськогосподарське й допоміжне виробництва там не оподатковували. Поряд проходила військовопоштова дорога Чернігів – Седнів – Бігач – Сахнівка – Низківка – Стародуб. Тому поселення мало й комерційний зиск, обслуговуючи транспортний потік. На цьому шляху аж до Стародуба були поштові станції, об'єкти громадського харчування (корчми), ковальські майстерні. Проте суттєвою проблемою для жителів був брак питної води в межах слободи. За однією з легенд, на одному з природніх горбочків лісового масиву,

Біля хутора Святі Гори

де жили хуторяни, раптом почало пробиватися довгоочікуване джерело. На знак подяки Господу Богу, що почув їхні молитви, за його прихильність селяни не тільки облаштували там криницю, а й побудували православну християнську капличку. Так поселення дістало свою історичну назву – Святі Гори.

Яськів (Яськове, Яцьків). У лісовому масиві Мортонівщина є Малієве урочище, що лежить у трикутнику хуторів Яськів, Святі Гори та село Бігач, росте фруктове дерево нуда, у науковій інтерпретації – ірга¹. За зовнішнім виглядом і смаковими якостями ягоди ірги нагадують лісову чорницю. Плоди, кора, цвіт і листя мають антиоксидантні властивості, що використовують у разі захворювань судин та капілярів. На думку А. І. Мироненка, іргу завезли до урочища на початку XX століття поміщики Мортони з Бігача. Вирощування ягід нуди – один з напрямів розвитку їхнього господарства. Плоди використовували також для годування фазанів на своїй фермі – щоб пір'я було колоритне й мало привабливе червоно-фіолетове забарвлення. А ще, як тепер кажуть, тут було створено додаткові робочі місця.

* * *

Неподалік Черниша є хутір Глібівка, колись він теж був багатий на нуду, яку вирощували там у промислових масштабах. Хутором на початку XX століття володів Мартин Феодосійович Яцька^{**} – поміщик і

підприємець, а ще відомий у Чернігівській губернії політик. Як на мене, це надзвичайно цікава, колоритна постать середини XIX – початку XX століття. На жаль, майже не досліджена й незаслужено забута. Не відомий навіть його родовід. Мартин Яцька був знайомий з народовольцем Дмитром Лизогубом, імовірно, і з письменником М. М. Коцюбинським. Щоб знайти зв'язок між хутором Яцьків (Яськів) і поміщиком М. Ф. Яцькою, я побував на Сахнівщині. На що мене наштовхують ці паралелі... Відомо, що родина Лизогубів має давнє козацьке коріння й походить з дрібних польських шляхтичів, що мігрували десь у XVI столітті на територію сучасної України в пошуках кращої долі. Беззаперечно, це їм удалося. Так от, один зі знаних пращурів тутешніх Лизогубів був відомий як Яцька Кобизенко – і це не хто інший, як Яків Кіндратович Лизогуб². Можна припустити, що М. Ф. Яцька є одним із тих, хто якимось чином причетний до Лизогубів (рідня, службовець, прислуга), за ким закріпилось і збереглось родинне, трансформоване на український лад прізвище Яцька (Кобизенко). Тим паче, що Мартин Яцька був управителем усіх маєтків Лизогубів на Чернігівщині. Біля Чернігова є Яцівська гора. Яцьків хутір на Сахнівщині, звичайно ж, було засновано на етапі колонізації цих земель Московією в другій половині XVII ст., коли, як відомо, Лизогуби й отримали тут і землі, і маєтності. Завдяки родині Кобизенків-Лизогубів відбувалося становлення хутора, а також його подальший розвиток³.

Чернігів – Черниш – Сахнівка.
Травень-червень 2019 р.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* «Наша рідна Менщина» Д. Калібаба, В. Соляник. Мена. Видавництво: ТОВ Друкарня «Домінант». 2003, арк. 89.

** Яцька – похідне від Яків: Яків-Ясько-Яцько-Яцька.

¹ <https://agronomist.in.ua/>

² http://forum.vgd.ru/?IB2XPnewforum_=4fb2d6d2b0763d87f65a6ec6e5afd3fb&o та <http://referatu.net.ua/newreferats/7576/184422/?page=3>

³ «НК». «Наш край». № 65–66, 15 серпня 2019, арк. 14.

Дозвілля. На кому тримається культурний простір села

Відвідуючи заклади культури та різні мистецькі заходи в Черниші, я часто ставлю собі таке запитання. Міг би перерахувати багато імен,

Потапенко Л.О. 2021 р.

але фундаментальна, визначальна постать сьогодення – це фанатична Людмила Олексіївна Потапенко. Хоча й народилася вона не в Черниші, а в центрі шахтарського краю України – селі Шахти Антрацитівського району на Луганщині у шахтарській родині. Там здобула восьмирічну освіту. А що далі? Людмила розповідає, що якось у пошуку нових життєвих пригод три подружки, три відчайдушні й романтичні натури із Шахт, 1978 року приїхали в незнайомий їм Чернігів. Трохи ознайомившись із містом, не роздумуючи вступають до ПТУ № 20, яке готувало тоді робітничі

кадри для багатотисячного камвольно-суконного комбінату. За три роки навчання Людмила легко здобуває диплом, а заодно й атестат про загальну середню освіту. Пригадує, що Чернігів їй одразу сподобався. Передусім чистим повітрям, на противагу їдкому, гіркуватому шахтинському, а ще гостинними жителями, хорошими умовами проживання й навчання в закладі, високим рівнем правопорядку. На комбінаті працювала спочатку рівняльницею вовни, потім прядильницею. Беручку до роботи й навчання, активну в громадському житті білявку одразу помічають: її вибирають спочатку редакторкою цехової газети, а згодом молодіжною лідеркою рівничного цеху.

Людмила пригадує, що тоді вона повністю віддавалася громадській та основній роботі на виробництві, була задоволена своїм становищем і надзвичайно щаслива. Так, принаймні, їй здавалося, бо головна подія життя була ще попереду, і сталося це якось несподівано. Одного разу майже випадково вона зустрілася поглядом з Віталієм Васильовичем Потапенком (так поважно величали його на комбінаті) – струн-

ким юнаком з кучерявою русявою шевелюрою, який працював тоді помічником майстра одного із цехів комбінату.

– Не помітити такого красеня серед розмаїття десятитисячного, переважно дівчачого колективу «Хімволокна», а тим паче не закохатися в нього з першого погляду було неможливо, хоча конкуренція була неймовірною, – згадує з усмішкою Людмила.

Жити поїхали не в Івашківку, звідки був родом Віталій, а в Черниш, куди він дістав направлення на роботу в місцевий колгосп після закінчення заочно Ніжинського технікуму механізації. Тут одразу збіглися дві доленосні в їхньому житті події: 1985 року Віталій закінчив навчання і цього ж року вони побралися. Молода сім'я сповнювалася цікавими подіями та яскравими емоціями, а головне – новими обличчями. Проте не обійшлося й без супутніх життєвих проблем. Треба було десь жити, мати свій куточок – нехай маленьке, але своє гніздечко. І ось одного

разу тамтешній голова колгоспу Микола Олександров пообіцяв чоловікові не тільки роботу з хорошою зарплатнею, а й квартиру. Отож з 1985 року подружжя постійно проживає в Черниші. Неконфліктний, беручий до роботи Людмилі теж швидко знайшлася робота – спочатку вихователькою в дитячому садочку, а згодом завідувачкою черницької бібліотеки. Допитлива, обдарована, відкрита до всього нового, не байдужа до проблем довкілля, потреб і запитів суспільства, вона за сумісництвом стає завідувачкою черницького краєзнавчого музею – берегинею черницьких архівних фондів і таємниць села,

У бібліотеці

збирачкою артефактів і старожитностей, популяризаторкою традицій села. В бібліотечній залі завжди багатолюдно, а особливо багато дітей, де вони не тільки читають, а проводять вільний від навчання й роботи

час, організовують творчі вечори, авторські читання, саме тут гуртуються й гартуються духовно – це, на мою думку, індикатор популярності не тільки бібліотечного закладу, а передусім її талановитої господині.

Завдяки пані Людмилі вдалося зберегти величезний книжковий фонд, разом з директоркою школи Тетяною Луговською свого часу наповнити музей цінними експонатами сільського вжитку, як-от: одяг, вишиті картини, рушники, предмети ручного ткацтва, фото... Саме завдяки їй у фондах музею зберігається кілька яскравих полотен відомих художників України, а ще два знакові полотна, написані 1960 року студентами КХІ за сприяння народного художника України В. Ёмця. Картини подарували Черницькій сільраді для збагачення й художнього оформлення інтер'єру новозбудованого Будинку культури. Тодішніми черницькими краєвидами, зображеними на полотнах, і досі милуються

Біля Чернишика

жителі та гості села, біля них завжди затримуються діти, їхні батьки, а дехто хвалиться, що це саме з них (неї) написані певні персонажі картин.

Зібрані в музеї матеріали, документи, стан їх зберігання, рівень оформлення й цікава подача інформації на експозиційних стендах свідчать про неабиякий талант майстра своєї справи та завжди викликають живу цікавість у відвідувачів.

Людмила Олексіївна веде активний громадський спосіб життя: вона депутатка сільради багатьох скликань, була членкинею виконкому сільради, постійна учасниця художньої самодіяльності Черниша,

Снов. Клочків

Юрій Єрмак. Натюрморт

газети «Наш край», я б сказав, такий собі посол цієї популярної газети в Черниші. Упродовж останніх років – незмінна продюсерка щорічного фестивалю «День села». Готуючи сценарій свята, його дійства, виявляє неабиякі організаторські здібності та яскравий художній вимисел, а ще її вирізняє висока відповідальність за доручену справу. Також потрібно зазначити, що пані Людмила – найактивніша учасниця краєзнавчого осередку Черниша й Клочкова, принципова експертка матеріалів для видання першої та другої краєзнавчих книжок про Черниш.

солістка художнього ансамблю «Гармонія», разом із самодіяльним композитором Віталієм Акуленком збирають фольклорний пісенний матеріал у рідному селі та суміжних хуторах. А ще пані Людмила – позаштатна кореспондентка Чернігівської районної

Картина М. Гантмана

Успішні, завзяті й креативні жінки на роботі не завжди бувають щасливими вдома, як писав класик, проте неабиякий талант цієї жінки – матері та господині – дає змогу Людмилі разом з Віталієм цементувати свою сім'ю, підтримувати тепло родинного вогнища, радіти успіхам

Потапенко Л.О. 2016 р.

дітей, Ірини та Євгенія, тішитися тим, як стають дорослими та не по роках розумними внуки.

15 червня нинішнього року по давно написаному сценарію сталася в її житті ще одна доленосна яскрава подія, яку вона гідно зустріла і разом з родиною та громадою впевнено крокуватиме далі. З цієї святкової нагоди Людмила Олексіївна отримала щирі вітання, багато квітів і заслужені нагороди.

Кажуть, незамінних немає. Може, й так, а може, й ні, коли йдеться про такі непересічні, багатогранні особистості. Отож, вітаючи Людмилу Олексіївну з ювілейною датою, я з деяким острахом чекаю ту мить,

коли вона зробить рішучі кроки до зміни – ні, не власного іміджу, бо це назавжди, а ампула, що може якісно змінити й негативно вплинути на культурний простір села. Проте, знаючи її харизматичний характер, упевнений, що вона усвідомлює свою відповідальність за такий важливий напрям розвитку села. У цієї оптимістки, не сумніваюся, попереду ще багато всіляких цікавих і не дуже справ. Тож нехай і надалі щастить їй в усьому, ну, майже в усьому.

*Черниш – Чернігів.
Травень-червень 2021 р.*

Особливості українських страв Черниша

Власні спостереження

У 60–70 роках ХХ століття в Черниші ще домінували переважно традиційні сільські страви, рецепти та особливості приготування яких передавались від одного покоління іншому. Насиченість меню на щоденному столі селян була пропорційно залежною від майнового стану сім'ї, пори року, смаків та вподобань самих господарів.

Харчування, страви, меню до столу базувались та формувались навколо наступних складових: наявності в родині печі, городу та саду, погреба й спеціальної комори для довготривалого зберігання продуктів. А ще кількості та видів домашньої худоби й птиці, що утримувались у господарстві: корови, кури, качки, гуси, індики, свині. Велику роль грали здатність і вміння членів родини вирощувати зернові та бобові культури для власних потреб: просо, гречку, пшеницю, квасолі, горох, із коренеплодів – картоплю, буряки, моркву, також капусту, огірки, помідори, гарбузи, олійні культури – льон, соняшник, кользу. Сад теж був гарним продуктовим додатком, бо від нього залежали й фруктові десерти – варення, сухофрукти, котрі вживалися і самостійно й були гарним додатком до узварів, киселів та начинок до пирогів. Важливим було вміння збирати гриби, ловити рибу. А ще – спроможність організовувати їхню переробку. І, звісно, зберігання.

Традиційні способи переробки та довготривалого зберігання продуктів харчування: варіння, смаження, запікання, сушіння, соління (риба, м'ясо, гриби), в'ялення (м'ясо, риба), квашення (капуста, яблука, огірки, помідори), копчення (м'ясо, сало та риба).

Посуд, що використовувався для домашнього приготування в печі, це горщики, макітри, гладішки, чугуни, сковорідки (все перераховане відрізнялось одне від одного об'ємом та призначенням). Страви поділялись на святкові й буденні, пісні та скоромні, зимового чи літнього сезонів (наприклад, щавлевий борщ, холодець (окрошка) із зелені цибулі та укропу на сироватці чи квасу готували тільки влітку, а от холодне із свинячих голови та ніг, півня чи гусака – переважно, взимку. Пісний борщ, пісні каші, юшку із сушеної або свіжовиловленої риби й грибів варили, загалом, у піст.

Що вживали жителі Черниша щодня?

До сніданку готували одну, максимум, – дві страви: каші молочні з різних круп, ладки з борошна, деруни з картоплі, які подавали зі сметаною чи шкварками. Картоплю смажену на сковорідці, на смальцю чи олії. Яєшню або омлет із салом. Молоко парне з пампушками чи коржиками. Галушки з молоком. Сирники зі сметаною.

До обіду пропонували дві-три страви. А) червоний борщ із м'ясом (обов'язковими його інгредієнтами були буряк столовий та капуста свіжа, а якщо борщ по-черниськи – тоді ще й квасоля); борщ пісний із сушеними грибами та рибою; щавлевий борщ; суп із квасолі; капуста – його готували із квашеної капусти, додаючи зовсім трохи картоплі, м'ясо, інколи пшоно; юшка із сушених грибів та риби. Б) каші на молоці, якщо без молока – то зі смальцем; каші пісні із сухофруктами (переважно, яблуками, які додавали апетитного кисло-солодкого присмаку); каша із сухими грушами на сироватці чи з добре віддавленим коров'ячим сиром. Домінуючим компонентом будь-якої каші були крупи – пшоняна, гречана, перлова чи ячна. В) картопля смажена на олії або салі з додаванням у невеличких порціях моркви та цибулі; картопля тушкована зі смальцем або з м'ясом, або свіжими грибами. Г) бабка картопляна чи з круп; вінегрет. Ці традиційні буденні страви сільської кухні повільно готувались у печі в чугунному посуді, глиняних макітрах або горщиках. На завершення подавали чай із гілочок фруктових дерев та кущів (вишня, груша, смородина, малина). Квас готували влітку. Узвар із сухофруктів – узимку. На десерт найчастіше готувалися – бабка з сиру, киселі молочний або фруктовий, коржики на соді.

А ще були незамінні й дуже смачні вареники – з усілякими ягодами, сиром, маком, картоплею, грибами, капустою. Домашні галушки. Налисники з сиром, маком, варенням. А пироги – з найрізноманітнішими начинками.

На вечерю господині зазвичай пропонували одну з таких страв: суп із картоплі з укропом, приготований на відкритому вогні (якщо влітку); картопляне пюре, потовчене з додаванням молока; соляники (картопля зі шкварками) зі смаженою яєшнею; заходод. До них, залежно від пори року, подавались капуста, огірки, помідори свіжі чи квашені.

Треба мати на увазі, що в післявоєнний час у кожному дворі мешкало від 6 до 12 людей. Отож господині (бабуся, мама) опинялися перед

непростим щоденним вибором страв, дбаючи, аби ніхто не залишився голодним. Алкоголь вживали тільки на урочистих, святкових заходах (вино, бражка, наливки, горілка).

* * *

У 60-х роках ХХ ст. селяни вже куштували домашні котлети. М'ясорубку, за допомогою якої треба було перемолоти м'ясо на фарш для котлет, фрикадельок, голубців чи биточків, хазяйки носили від одного до іншого двору, записуючись навіть у чергу. Тоді ж заговорили в селі й про екзотичний на той час салат олів'є. Автор цих рядків уперше дегустував цю дивину на Великдень 1967 року в гостях у родини Кондратенків – Олександра Антоновича та Марії Іванівни. А приготували олів'є їхні доньки Валентина й Ольга. Вражень та смаку не пам'ятаю, бо довго вагався – їсти чи не їсти цей «невідомий заморський» делікатес. А от майонез як головний інгредієнт салату дуже сподобався.

Кам'яна піч – незамінна річ

1953-го року до села провели електрику, згодом, у 60-х, з'явилися примітивні електричні плити й печі, що одразу вплинуло на швидкість приготування їжі в будь-який час доби чи пори року. У 90-х роках ХХ ст. в село провели газ. З'явилися газові плити, газове та парове опалення в будинках. У зв'язку із зміною технології та способів приготування їжі харчове меню в селі, страви, що готувались та подавались до столу, стали все більше нагадувати міські.

Кам'яна піч поступово втратила свої «повноваження», а з часом і взагалі стала раритетом сільського побуту. Проте слід визнати, що піч – незамінна річ. Тому в кіберсучасному суспільстві вона поступово повернулася до нинішніх кухонь (і не тільки) шанувальників традиційних страв українців. Але в осучасненому варіанті. В сільській місцевості, на дачах, уже в 80-х роках ХХ століття на відкритому подвір'ї селяни почали будувати так звані в народі «чудо-печі» (міні-печі), на яких зручно та швидко готувалися страви й до власного столу, й часто – для домашньої худоби. Проте чернишанка Катерина Сергіївна Железняк і сьогодні все готує переважно в хатній печі. *«Іване, знаю, ви ж голодні, зайдіть до мене в гості, у мене картопелька з потрошками тільки-но засмагла в печі. – Після цих слів чомусь одразу відчув, як на всю вулицю, апетитно та духмяно пахне така знайома домашня страва. – Заходьте ж разом з Надею, я й наливочки на горобині знайду». «Хіба ж відмовишся після такої презентації...» – розмірковує сам собі. Скажу*

відверто, Катя в селі – неперевершена майстриня кулінарних страв. Її завжди запрошували господинею на весілля, хрестини, інші урочисті заходи. Жінка каже, що ніколи й нікому не відмовляла, завжди готувала з радістю та додає: *«Колись весілля були, щоб веселитись, а не напиться, із піснями, танцями під гармошку, гумором, три дні гуляли. А хрестини – пам'ятні були на все життя... А що ж такого в тих кафе та їдальнях – там завжди швидко й сердито, а смачно буває тільки вдома, коли все в печі приготовано»*. Катерина сміється, направляючи рогача до чelisників, щоб дістати з гарячої печі смачно презентовану смакоту¹.

Деякі рецепти черниських страв

Соляники з яєшнею. Почищені картоплини розрізаються на дві половинки та відварюються на повільному вогні до готовності – щоб не розпались. Сіль за смаком. Готова картопля викладається у велику глиняну миску. Посипається заздалегідь приготованими шкварками (сало, порізане кубиками 1х1 см), засмаженими з цибулею. В окремих тарілках подають смажені яйця (яєшню) з салом, квашену капусту з огірками.

Борщ. Коли збиралася інформація про «борщ по-черниськи», я був приємно здивований тим, наскільки у місцевих жінок різняться інгредієнти. Тож наведу складові борщу від трьох господинь.

Від Наталії Феодосіївни Куліш. Готує в горщику. Інгредієнти до борщу: вода, м'ясо, картопля, квашені огірки, капуста, квасоля, товчене сало з цибулею*.

Від Надії Дем'янівни Кононенко. Теж готує в горщику. Інгредієнти: вода, м'ясо, картопля, капуста, квасоля, буряк, цибуля.

Обидві господині готують борщ у печі, бо він там добре впріває.

Від Олександри Федорівни Кирієнко. Борщ пісний. Готує у 2-літровій каструлі. Інгредієнти: вода, буряк, капуста, квасоля. Варити до тих пір, доки квасоля та

**Куліш по-черниськи.
Пропонує Аня Кирієнко**

буряк не будуть готові до вживання. До цього часу в сковорідці на олії смажиться пошинкована цибуля, кладеться столова ложка томатного соусу та все додається до каструлі. На повільному вогні борщ вариться ще п'ять хвилин. Потім кладеться столова ложка цукру, консерви, 200–250 грамів, «Кілька в томатному соусі». І борщ домліває на повільному вогні ще 7–10 хв. Не забуваймо про сіль. Лавровий лист, перець за смаком. Страву вживають охолодженою. Презентувавши цей борщ одного разу, потім готував його постійно раз на тиждень на замовлення друзів-одногрупників – слухачів Академії МВС².

Бабка з картоплі. Треба взяти 2-літровий горщик. Почистити картоплю та натерти її на терку й віджати сік. Окремо третя біла цибуля в пропорції 1/10, додаються двоє яєць, дві столові ложки пшеничного борошна, сіль, столова ложка цукру. Все добре перемішується. Приготовану масу викладають у посуд, ставлять у піч чи духовку для запікання. Бабка вважається готовою тоді, коли верх трошки просяде та візьметься світло-коричневою скоринкою. Таку страву можна їсти з молоком або без нього.

Бабка із картоплі зі смаженими шкварками. Спосіб приготування такий, як і попередній. До інгредієнтів додаються ще смажені з цибулею шкварки 2/10 і так само все разом перемішується та запікається. Вживається без молока.

Деруни вишукані – картопляні. Почищену картоплю натерти на дрібну терку, віджати. Додати крохмаль у пропорції 2/10, 2-3 яєць. Уся маса перемішується. Аби не була дуже густою, розбавляється молоком. Сіль за смаком. Після того, як потерли картоплю, слід швидко додати до неї всі інгредієнти, перемішати й мерщій розпочати смажити на олії в гарячій сковорідці – щоб картопля не посиніла. Підготовану масу кладуть на сковорідку ложкою, вирівнюючи, аби деруни були тоненькими. Ідеальними вважаються ті смажені деруни, які виходять світлими та прозорими, із тендітною хрусткою скоринкою по периметру. Вживають такі деруни негайно, гарячими, із сметаною.

Огірки жарені (смажені).^{**} Інгредієнти: картопля – 2/3 частини порції; огірки солоні, для такої страви засолюються тільки дозрілі овочі (коли в середині вони виходять пустотілими – це ідеальний варіант) у пропорції 1/3 до картоплі. Ще додаються морква та цибуля. Всі продукти шинкуються. Приготовані овочі засипають у чугунець чи горщик. На 2 літри ємності наливають 150 грамів кип'яченої води, додають сіль. Зверху кладуть лавровий лист та шмат підчеревини шкіркою догори. Накривають посуд кришкою. Ставлять у піч, коли вона добре розігрілась, а дрова, обвуглившись, перегоріли. Страва вважається доведе-

ною до готовності, якщо картопля дійшла до кондиції, а підчеревина стала маслоподібної консистенції (бажано). Після цього все повільно перемішується дерев'яною ложкою, ставиться ще на п'ять хвилин до печі. Відтак страва буде готовою до обіду.

Сироватка. Інгредієнти: сироватка 1,5 літра, крупа пшоняна або гречана 250 грамів; масло вершкове 10-20 грамів; сіль, цукор за смаком. Спосіб приготування: сироватку в горщику довести до кипіння, повільно засипати крупу, обережно помішуючи. Згодом додати масло, сіль, цукор. Страва вважається готовою, якщо крупа розварилась та з'явилися мізерні білі грудочки, на смак схожі на коров'ячий сир. Аби відчуті всі смакові барви цієї страви, їсти її треба гарячою ³.

Кисіль молочний. На літр свіжого молока треба два яєчні білки. Цукор за смаком. Повільно помішуючи, додаємо картопляний крохмаль, на невеликому вогні повільно його перемішуємо, щоб не було жодних грудочок, аж допоки приготована маса не перетвориться на густий молочний розчин (кисіль). Відсутність грудочок у киселі є свідченням майстерності господині.

*Черниш.
Січень-лютий 2022 р.*

Довідкова інформація, джерела

* Горщик – це глиняний посуд із полудою в середині, зверху він закривається глиняною кришкою. В об'ємі – від 0,5 до 2 літрів, якщо більше в об'ємі – то це вже горшок.

** Це дослівна назва страви. Хоча смажать не тільки огірки і, загалом, їх там – навіть не домінуюча кількість. Їтувати цю страву можна не тільки в домашній печі, але й у духовках. Замість підчеревини можна покласти будь-якого сала, жирне свиняче або куряче м'ясо.

¹ Челісники – складова печі, її передня частина, через яку виходить дим у димохід.

² В Академії МВС ми жили в гуртожитку, в нашій групі були слухачі 9-ти національностей, у т. ч. вихідці із Середньої Азії, Кавказу, Сибіру та Прибалтики. Ми домовились по черзі готувати обід, ось тоді влітку і був презентований мною пісний борщ. А ще я готував капуста, український борщ із м'ясом, суп із квасолею, влітку – юшку із сушеними грибами, рибою (карась, щука).

³ Сироватка – страва із категорії оригінальних каш. Рецепт записала Наталія Михайлівна Дубина, вчителька Брусилівської школи, зі слів свекрухи Таїсії Іванівни Дубини (Носенко), яка народилась та виросла в Черниші. Смак цієї оригінальної, популярної в Черниші каші пам'ятаю добре, готували її і мама, і бабуся (Авт.).

Розділ 3

Історія села в особах, подіях та особистостях

*Лютий місяць справді лютий.
Колись історики напишуть.....
Лютий ворог ненависний – нелюди-рашисти.
Стільки горя наробили у нас в Україні.....
Буде кара, осоружні: прийде час розплати,
І горітимуть у пеклі ваші душі кляті.*

Витяг з поеми «Війна» Надії Яценко

Черниш – Чернігів – Черкаси.

3 березня 2022 р.

Черниш – 2022

Російська окупація 25.02. – 01.04.2022 року

Передчуття

Завершення 2021-го та початок 2022 року були надзвичайно тривожними й напруженими, як ніколи: «в повітрі», тобто у світовому політичному просторі, небезпідставно «віяло новою війною» – прямою загрозою вторгнення Росії на територію суверенної України.

Останнім часом наша держава була в зоні особливої уваги політиків Заходу, деяких опозиційних лідерів України, котрі з великим занепокоєнням попереджали уряд, наш народ про реальну військову загрозу. Також постійно та всюди зухвало лунала агресивна риторика росіян, а прямі погрози – напасти й знищити Україну та її вільнолюбивих громадян – не вщухали, а навпаки – щоденно наростали. Крім того, біля кордонів України РФ зосередила 200-тисячний військовий контингент. Далі ще більше – державна дума Росії визнала сепаратистські квазі-держави – ЛНР та ДНР, незаконно утворені РФ на території сучасної України після окупації цих територій у 2014 році.

20 лютого 2022 року агресор в особі президента Росії Путіна пред'являє Україні ультиматум із абсурдними та неприпустимими з точки зору міжнародного права вимогами – «денацифікація, демілітаризація, русифікація українського суспільства, відмова від вступу до НАТО та Європейського Союзу». Відтак Путін зухвало й публічно на весь світ оголосив про проведення на території України «спеціальної військової операції» з метою знищити українську націю. Така загарбницька політика, позиція Росії, росіян сприймалися і наразі сприймаються й оцінюються українцями та західним суспільством як рашизм – тобто неонацизм стосовно українського народу.

Пам'ятаючи 400-літню історію українсько-російських відносин, у ті години та хвилини мало хто розраховував, що агресор схаменеться й

не наважиться на пряме військове вторгнення в Україну. Проте були примарні сподівання, що в ХХІ столітті на території сучасної демократичної Європи така військова агресія не те що неприпустима, а неможлива. Адже РФ 1991 року визнала незалежність та суверенність України, 1992 року Україна та РФ підписали мирний договір. А після відмови 1992 року Української держави від власного ядерного арсеналу Росія, підписавши Будапештський меморандум, у 1994 році спільно із США, Великобританією та Францією гарантували Україні недоторканість її кордонів, територіальну цілісність Української держави, її суверенність у міжнародних відносинах.

Проте на світанку 24 лютого все химерно спотворене стало реальністю: росіяни всіма наявними видами бойових ракет наземного, повітряного й морського базування обстріляли військові та стратегічно важливі об'єкти України в Києві, Львові, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Одеській, Харківській областях. Унаслідок ворожих обстрілів загинули невинні люди та перші оборонці держави. Далі за всіма напрямками українсько-російського кордону та з Білорусі на територію України рушив 200-тисячний механізований військовий контингент Російської Федерації, з проголошеною Путіним метою – захопити Київ та повалити законний уряд України. Прикордонні підрозділи, ЗСУ, сили територіальної оборони одразу почали організовано чинити ворогу відчайдушний опір. Отак неочікувано, але досить прогнозовано розпочалась гаряча фаза російсько-української війни ХХІ століття.

Паралелі

24 лютого 2022 року близько 14-ї години колона бронетехніки росіян, до тисячі одиниць, рухалася дорогою Сеньківка – Городня – Чернігів. О 16-й годині вони вже були в Седневі, а близько 17-ї – на перехресті доріг Чернігів – Городня, Чернігів – Новгород-Сіверський. О 14-й годині перші снаряди загарбників полетіли на Чернігів з боку Рівнопілля, а близько 15-ї – з боку Киселівки (села Чернігівського району). 25 лютого о 14.30 у Черниш із озброєними солдатами на броні зайшла колона ворожої бронетехніки, до 200 одиниць (танки, БМП, системи залпового враження «Смерч», «Ураган», «Град», артилерійські системи). Рухаючись дорогою Черниш – Ключів у напрямку села Товстоліс, вони зупинились на перехресті доріг біля пам'ятника жертвам Другої світової війни. Як стало відомо потім, у загарбників на руках були топографічні карти 1941-го та 1969-го років, тому, заблукавши, в Черниш вони зайшли не тією дорогою, що була вказана

на картах, бо одразу на марші не змогли правильно визначити азимут подальшого руху. Така неузгодженість ворога сприяла затриманню їхнього просування на Чернігів мінімум на дві години.

У Черниші вони отаборились у трьох місцях: біля сільради; на ґрунтовій дорозі, поміж колишнім колгоспним садом і територією конезаводу та біля вагової колишнього колгоспу. Згодом окупанти розпочали шукати шляхи подальшого руху на Чернігів. Як не прикро та соромно про це згадувати, допоміг ворогу один із місцевих, колишній військовий МВС РФ, що народився в Черниші й, перебуваючи у відставці, мав тут дачний будинок і мешкав у ньому.

Отже, вже вночі 25 лютого окупанти підійшли до Латинового лісу. Проте одразу пройти на Терехівку й зайняти на тутешніх висотах вигідні для атаки рубежі їм теж не вдалося через неможливість перетнути на цьому шляхові природну перешкоду – струмок, що тече із замглайських боліт у напрямку Латинового лісу та Вербіцківщини й далі прямує аж до річки Замглай. Тож цього дня окупанти змушені були повернути ліворуч і тимчасово зупинитись на пагорбі північніше від Латинового лісу та ближче до Вересового поля ¹.

* * *

Зрозуміло, що росіян-загарбників у селі не зустрічали й не чекали. Серед чернишан виявилось досить сміливих людей, патріотів, які не скорились та гідно протистояли російському агресорові протягом усієї окупації.

Оскільки війна продовжується і ворог надто близько, назвати героїв, описати та оцінити мужні вчинки не маю права – бо наражатиму їх на небезпеку, хоча такі безстрашні люди можуть мати з цього приводу й протилежну думку.

Проте, виявляється, знайшлись у селі й такі, хто «чомусь» розраховував на окупантів, всіляко допомагав загарбникам, сприяючи їхній злочинній діяльності. Один – ймовірно, з переляку, проте інший, за своїми переконаннями – прихильник «руського миру», – глибоко усвідомлено. Це досить відомий у селі персонаж, якому чернишани віддавна дали прізвисько Сепаратист. Він і показав дорогу на Терехівку й Товстоліс. Написати про цих людей та верифікувати таких персонажів теж не наважуюсь, оскільки в юриспруденції існує поняття «презумція невинуватості». Адже правоохоронними органами, судом остаточного рішення щодо оцінки таких негідних дій ще не винесено ².

У період окупації старостиха села Світлана Апанасенко та керівник місцевого сільгосппідприємства Святослав Апанасенко залишались у селі.

Окупаційний режим у Черниші встановили та забезпечували російські військові, що самостійно здійснювали в населеному пункті суто воєнні, режимні, розвідувальні й контррозвідувальні заходи. Співпрацюючи із деякими жителями села, загарбники отримували від них продукти харчування та розвідувальну інформацію. Штаб окупантів розміщувався у двоповерховій цегляній будівлі колишніх сільради й колгоспу.

Перше, що зайти зробили справно, одразу зняли прапор України та, виламавши двері, протизаконно проникли до адмінбудівлі. На дорогах Черниш – Клочків, Черниш – Терехівка в колишній школі й водонапірній вежі села окупанти встановили численні блок-пости, капоніри та заслони. Для зведення своїх оборонних споруд вороги використовували підручні матеріали підприємств Седнева та Черниша. Наприклад, у Черниші викрали близько 250 (третину) всіх контейнерів для зберігання картоплі, що належать Седнівському крохмальному заводу.

Російський блок-пост на дорозі Седнів–Чернігів. Квітень 2022 р.

Цікаво, що на двох стаціонарних автозупинках біля села українські патріоти ще 2014 року написали росіянам красномовні «вітання»: «путін х*ло – п*дар здохни», але ці «монограми» так і залишились неушкодженими навіть після деокупації області. Може, той тиран, це х*ло, і їх дістав?

Харчування окупанти організували в колишній їдальні колгоспу (ліве крило першого поверху будівлі сільради). Репресивні заходи вони посилювали щоденно. Відповідно до їхніх усних розпоряджень, у селі заборонялось будь-яке пересування, контакти між людьми, спілкування по телефону. Не дозволяли навіть ховати померлих, а коли одного

разу все ж таки дали такий дозвіл, то за присутності тільки чотирьох осіб з урахуванням рідні.

Озброєні росіяни, групами по 4–6 осіб, масово нищпорили по хатах, просили їжу, вилучали мобільні телефони, сімкарти, згодом просто грабували – викрадали худобу, птицю, побутові речі.

Військова техніка окупантів, щоденно рухаючись у напрямку Чернігова та у зворотному – на Седнів, майже знищила асфальт на вулиці Миру. А за селом залишилися гусеничні колії у вигляді довгелезних траншей метрової глибини – на ґрунтовій дорозі, сінокосах, полях, засіяних зерновими. Танки й артилерія ворога, що розташовувались на природних висотах в Рубашенковому лісі, Романовому гаю, в районі Луцикової гори, в лісі біля селища Нове та на околицях, весь цей час підступно обстрілювали Чернігів³.

Місцевий люд пригадує: щільність вогню часом була такою, що здавалося, Чернігів уже зруйнований дощенту. На диво селян, Чернігів «огризався», а ворог утрачав живу силу та свою техніку, від чого день від дня скаженів усе більше. Вже 26 лютого на дорозі Черниш – Клочків, якраз біля картоплесховища крохмального заводу, на очах у Віктора – охоронця підприємства, ЗСУ вцілили в колону військової техніки росіян. Віктор пригадує, що тоді ледь сам не постраждав, а під час обстрілу загинуло 5 загарбників, десятки були пораненими.

Особливо почали скаженіти окупанти після 3 березня, посилюючи психологічний тиск, репресії проти цивільного населення, виправдовуючи свої злочинні дії тим, що на фронті українці нищівно б'ють росіян, а в селі хтось інформує про місцезнаходження їхньої техніки та вояків.

Які обставини та що вказувало на суттєві втрати ворога?

Внаслідок ракетно-бомбових ударів ЗСУ на околицях села були знищені десятки військових, багато озброєння та оснащення. Через Черниш до Седнева масово транспортувалась пошкоджена біля Чернігова техніка ворога: її було так багато, що окупанти навіть кидали танки, САУ та БТРи просто серед села, чим скористались місцеві патріоти, приводячи їх до остаточної руйнації. У відповідь окупанти почали мінувати таку техніку.

Через Черниш стали регулярно курсувати три спецавтомобілі ворога. Селяни з часом навчилися розпізнавати призначення вантажів: в одному окупанти возили вбитих, в іншому – поранених вояків, третій автомобіль був пересувним крематорієм. До Черниша заїхала спеціальна техніка росіян, яка всіляко нівелювала роботу інтернету та мобільного зв'язку. Відключено було й електроспоживання, щоб не заряджались мобільні телефони селян, не працювали радіо та телебачення.

Проте досягти остаточної мети щодо ізоляції населення від Великої України зайдам не вдалося. Тому в відповідь 2 березня загарбники зруйнували вежу мобільного зв'язу в Седневі. З цього часу Черниш, Седнів та Клочків були повністю ізольовані від зовнішнього світу.

* * *

Російські військові поводитись із населенням, як середньовічні варвари. Один із потерпілих опісля сказав, що не може назвати їх навіть окупантами – це нелюди в людській оболонці, садисти та мародери, звичайнісінькі кримінальні елементи.

Багато із них на вигляд були схожими на наркоманів і п'яниць – росіяни одразу розграбували ФАП, місцевий магазин, фермерське господарство, старостат. Нетверезі окупанти хвалилися, що переважна більшість військових рф, що отаборились у селі, за національністю – буряти (до речі, вони були в Черниші й 1943 року). Інша частина – тувинці та росіяни. В Черниші новітні загарбники діяли за схемою, започаткованою ще радянськими більшовиками 1919–1937 років, яку потім перейняли німецькі окупанти в 1941–1945 роках. Вони складала перелік жителів за такими категоріями:

- а) громадяни, небезпечні для окупаційного режиму (учасники АТО, поліцейські, активісти села та їхні сім'ї);
- б) жителі, лояльні до окупантів;
- в) ті, хто не визначився.

Загарбники постійно нищпорили по селу, обов'язково когось чи щось шукали. Так на три доби затримали учасника АТО Руслана Журавльова, який дивом вижив. Разом із іншими бранцями його утримували в Товстолісі в ангарі фермера, у спеціально пристосованій ямі, з обмотаними скотчем руками, зав'язаними очима. Годували раз на день залишками від власних «сухих пайків». І безперестанку тягали на допити. Згодом, «змилювавшись», відпустили, не надавши жодних гарантій безпеки. Дивовижно, але Руслан, управно пройшовши ворожі заслони, за добу добрався до села.

Окупанти обшукали атовця Миколу Снігира, навідувались до родини колишнього учасника АТО Володимира Мосіча (помер 2020 року), поліцейського Олександра Стрежа (на той час його не було в селі). Місцевий люд розповідає, що один із згадуваних колаборантів їхав по селу велосипедом попереду військового автомобіля окупантів та показував їм двори, де мешкали зазначені громадяни. Подружжя Йовенків із Клочкова, що зібралося в Черниш провідати батьків, безпідставно було затриманим. Добу їх утримували в холодній кімнаті штабу загарбників.

В окупацію в селі від обстрілів горіло два будинки, один врятували.

Пошкоджено близько 10-ти господарських будівель. Богу дякувати, обійшлося без людських утрат. Не витримавши режиму окупації, дві особи покінчили життя самогубством. Вчасно не отримавши звичайної медичної допомоги, передчасно помер Віталій Петрович Акуленко, самодіяльний композитор, диригент. Поховали його у власному дворі біля дому.

Місцеві жителі, з ким зміг поспілкуватися, згадують окупацію з жахом, бо досі перебувають у тяжкому психологічному та емоційному стані. Хоча спочатку люди розповідають про пережиту окупацію спокійно. І коли запитував, чи їх не били, що у них украли, чи не намагалися зґвалтувати, співрозмовники, вагаючись, заперечували. Проте в їхніх очах з'являлися сльози, відчувалось тремтіння в голосі від згадок про пережиті приниження, образи, насилля та нестерпні умови окупації. Дехто розмірковував, що нормальна цивілізована людина не може повірити й збагнути, що такі звірства в Україні чинили росіяни. Чернишанка Марія Ларіонівна, приплакуючи, згадувала й недавню російську окупацію 2022 року, й жахливі умови німецької окупації та звірства нацистів 1941–1943 років, які вона, ще дитиною, пережила тоді в селі при німцях, словаках та угорцях. Я запитав у жінки, чи є різниця і яка? Вона відповіла, що майже жодної, але росіяни, разом із бурятами та тувинцями, страшні, бо неосвічені, голодні, заздрісні, владою своєї країни затуркані й духовно спотворені.

Першого квітня 2022 року, під натиском ЗСУ, біля 14-ї години дня російські війська поспіхом покинули село. Селяни згадують, що, відступаючи, вони дуже боялись атак ЗСУ. Тікаючи від Чернігова 30-го,

«За ЗСУ».
Володимир Желєзняк та Віталій Білоконський.
Травень 2022 р.

31-го березня та 1-го квітня, загарбники пересувались переважно вночі ґрунтовою дорогою Товстоліс – Лопатин – Терехівка – Черниш – Седнів. Незліченна кількість військової техніки росіян рухалась Чернишем: вулицями Миру в напрямку Седнева, Садовою та Перемоги в напрямку Клочкова й Седнева. Світлана Ми-

колаївна пригадує, що тільки в ніч на 31 березня їхньою вулицею проїхало 85 танків та близько 15 артилерійських розрахунків.

Уже 2-го квітня в Черниш зайшли військові ЗСУ та відновили тут законну владу незалежної суверенної України. Наступного дня біля будівлі старостату зібралось до 30 жителів села, вони радо вітали наших воїнів, дякували за визволення. Ігор Юрійович Йовенко, уродженець Черниша, з радістю та урочисто підняв Державний Прапор України на будівлі старостату ⁴.

Територіальна оборона

Р. S.: Це маленький дайджест «за гарячими слідами» російської окупації села. Беззаперечно, що детальний аналіз про російських загарбників, події в Черниші, навколишніх селах та на прилеглих територіях ще обов'язково напишеться, а місцеві патріоти будуть заслужено відзначеними державою *.

*Черниш – Чернігів. 15 липня 2022 року,
141-й день російсько-української війни*

Довідковий матеріал

* **Кондратенко Ярослав Всеволодович** народився 16.07.1985 року в Черниші. У 2001 році закінчив черницьку школу. Жив та працював у Черниші. Під час російсько-української війни у червні 2022 року вступив до лав ЗСУ. Служив в/чА7104 солдатом резерву запасної роти. 26 грудня 2022 року при виконанні бойового завдання героїчно загинув біля н.п. Макіївка Луганської області.

¹ Топоніми на північно-західному напрямку села по дорозі Черниш – Терехівка – Товстоліс – Чернігів – Любеч.

² Розповідають, що серед окупантів був уродженець Глібівки, він, аби його не впізнали, ходив по селу в балаклаві. Про це стало відомо відтоді, як він погостював у своєї хворої матері. Дехто із жителів села припускає, що «земляк» був одним із «начальників» серед окупантів та не допустив великих звірств у Черниші.

³ Висота на перехресті доріг Чернігів – Городня, Черниш – Клочків.

⁴ Місцеві люди два дні прибирали будівлю старостату після загарбників та були враженими побаченим усередині – величезним брудом, залишками російської «цивілізації» та жахливими антисанітарними умовами, в яких «проживали» росіяни.

Таємниці однієї скрині

Українська скриня до середини ХХ століття – звичне явище в інтер'єрі української хати. Скриня, про яку йтиметься, – річ дуже рідкісна, її будова та форма не характерні для предметів побуту тогочасного Черниша. Всепоглинувши цікавість до історії її походження й випадково знайдені в скрині світлини занурили в цікаву, захопливу подорож родинними стежками та таємницями Залізників – Желєзняків ¹⁵.

Передмова

Темні сінці будинку, дерев'яна драбина, що вела на горище, і тоне-сенький промінчик сонця, який ледь-ледь пробирався із самого верху даху, певно, розбурхували дитячу уяву ілюзорною невідомістю. Швидко відчинивши важкі хатні двері й ледь переступивши поріг, ще не сформованим для вітання дитячим голосом трохи протяжно, мабуть, копіюючи батька, він несміливо промовив: «Здраасте». У кімнаті начебто нікого й не було, але він добре пам'ятав мамину пораду завжди вітатися, коли в селі зустрічаєшся з кимось на вулиці або заходиш у чужий будинок, навіть коли тобі здається, що там нікого немає.

Сонце вже майже в zenіті, на вулиці досить спекотно, проте велика кімната була наповнена комфортною прохолодою, звичним вологим хатнім повітрям, доповненим таким знайомим апетитним ароматом смаженої духмяної кров'янки. Після яскравого світла приміщення здавалося темним і негостинним. Сонячне проміння, потрапляючи в прямокутні приземкуваті вікна, освітлювало тільки невеличку площу кімнати, створюючи на долівці геометричні фігури неправильної форми.

Упритул до ліжка стояла велика скриня, на якій красувалися пухнасті, розшиті муліне білі подушки. Довершеності інтер'єру великої кімнати та якогось особливого домашнього затишку додавали домоткані смугасті коцики на долівці ⁷. Рушники на покуті й стінах прикрашали ікони, а також зеленуваті рамки портретів зі світлинами поважних панночок, військових у дореволюційному однострої, суворих священиків, а поряд щасливих життєрадісних молодят в яскравому українському національному вбранні. Розглядаючи знімки та скриню, хлопчина так захопився, що навіть забув, навіщо зайшов до цієї хати.

– *Це ти, Вово?* ¹ – почув він десь далеко слабкий, як здалося йому, стомлений і хворобливий голос жінки ⁴. – *Ти що, може, вже пригнав качок із Сажалки, га?*

– Та ні, бабусю, це я, Ваня, прийшов до Вови, ми ще вчора домовилися: як спаде роса, іти по гриби до Чехового хутора, а по дорозі назад нарвати щавлю на Вітьовому полі*,²³.

– А, це ти Шурин, мабуть, будеш, ага? – бабуся вийшла зі свого закутку на видне місце і з ледь помітною усмішкою промовила: – У нас тут на кутку живе майже 20 хлопчаків, а от Ваня один – це ти.

– Гарне ім'я, старовинне, мені воно якось по-особливому гріє душу, – продовжила, покашлюючи, бабуся. – Мого синочка теж звали Іваном, – сумно додала вона. – Нині ж Івани чомусь не в моді.

– А справді, у нас на кутку три хлопчаків на ім'я Анатолій, по три Миколки, Володимири, Віталії, Сашків теж три, кілька Сергіїв і два Григорії, – перераховував подумки Іван, згадуючи кожного**.

– То чого стоїш, Іванька? Проходь, сідай на лавку, Вова скоро буде. А як там твоя бабуся Прося?⁸ Тебе відпустили чи ти вже й зовсім самотійний? – монотонно щось розповідала, щось запитувала, часом сама собі й відповідаючи, старенька.

Проте його думки в цей час були десь далеко-далеко й зосереджені зовсім на іншому – на тій самій скрині. Такої в селі він ще не бачив. Приваблював її великий навісний жовтуватий замок циліндричної форми, заворожували погляд металеві оздоблення на боках скрині у вигляді дубового листа, а фігурні дерев'яні ніжки додавали їй вишуканості й довершеності.

– Заглянути б усередину, – подумав гість.

– Що, подобається? – запитала бабуся, впіймавши зацікавлений погляд малого. – На ній Вова спить. Обкладемо його подушками, щоб не впав, то він і засинає там²². А ти де спиш?

– Улітку з бабусею в коморі, а взимку на ліжку або на печі з братом і бабусею, – не відводячи погляду від скрині, повільно промовив маленький гість. Він зручно вмовстився на лавці, із задоволенням розмахуючи коротенькими босими ніжками.

Це був саме той випадок, коли подія та гарний, зовнішньо привабливий предмет заворожували дитячу свідомість своєю неординарністю, таємничістю, залишаючись маркером вишуканості на все життя.

Желєзняки – Залізняки. Нетипові історії

Залізняки стали Желєзняками не за власним бажанням: з кінця XIX ст. за імперським наказом метричні книжки церков, де записували імена й прізвища українців, звеліли вести винятково російською

мовою ^{2,3}. Дослідження архівних документів Свято-Георгіївських церков Седнева й Черниша та Вознесенської церкви Седнева виявили, що переважна більшість Залізників жила тоді на хуторі Висока Гряда. Чому Залізники? Бо добували залізо з болотної руди. А, можливо, ще хтось додасть: бо міцні були, як залізо.

Той хутір вигідно розкинувся на пагорбі лісового масиву біля річечки Замглай, в акваторії замглайських боліт, поряд із селами Черниш і Терехівка. Щоб потрапити на хутір із Черниша, їхати треба було ґрунтовою дорогою Седнів – Любеч, а біля лісу Кленки, не доїхавши зо два кілометри до Терехівки, повернути праворуч. Дістатися до хутора можна було і з Білоконщини – дорогою повз Романів Гай і Закоłodне*. В кінці цього лісу було перехрестя (називали його «штани»), звідти дороги розходилися в напрямку хуторів Глібівка, Висока Гряда, далі на села Терехівку, Товстоліс, з Глібівки – на Івашківку, Вихвостів, Тупичів, Седнів.

Існує неспростована легенда, що прізвище це започаткував на хуторі Максим Залізник – легендарний ватажок повстання проти польського поневолення 1768–1769 рр., відомого в історії України як Коліївщина. Залізника по-зрадницьки схопили військові російського експедиційного корпусу й засудили військовим трибуналом до каторжних робіт. Під час етапування до Сибіру в районі сучасного Пирятина (за іншою версією – Котельви) конвой було обеззброєно, і каторжанам вдалося втекти ⁹. Водночас подальша доля М. Залізника насправді невідома, документально ніде не підтверджено місце його можливого перебування в засланні й тим паче смерті. Отже, цілком можливо, що Залізники (Железняки) і є тими самими нащадками легендарного Максима Залізника. Достеменно відомо лише одне: усі черніські Залізники вирізнялися природною винахідливістю, працьовитістю, а дехто з чоловіків – велетенською фізичною силою.

На жаль, із середини ХХ ст. цього хутора вже немає. Природа його зникнення зумовлена незворотними історичними процесами. Здебільшого через розкуркулення та обезземелення, репресії й примусову колективізацію, а також щоб просто бути ближче до цивілізації люди змушені були покинути хутір і переїхати жити до Черниша, Терехівки, Чернігова...

* * *

Із середини ХХ століття Железняки в Черниші мешкали переважно на його південно-західній околиці та на Слободі. Як свідчить історія, на початку ХХ століття найвідомішою в Черниші була родина **Кузьми Железняка**. Його обійстя стояло на затишному горбочку, саме на

кордоні Мосічового й Кабишевого кутків. Тепер це вулиця імені Тараса Шевченка. Очевидці переказували, що його садиба більше нагадувала фортецю: дерев'яний паркан з високими воротами й добротною хвірткою повністю закривав увесь внутрішній простір двору від сторонніх очей. Навіть колодязь громади, що стояв біля їхнього паркана, було вигороджено так, щоб з вулиці не можна було розгледіти, що відбувається всередині двору. Земляки пригадують, що він дуже пишався своїми працюючими **дітьми: Кирилом, Дем'яном, Ларіоном і Михайлом**. Отже, про кожного по черзі.

Кирило Кузьмич Желєзняк (1850–1917) був найстаршим з дітей Кузьми. Його ошатний родинний будинок стояв на розі теперішніх вулиць Миру та Шевченка. Успадкував цю садибу єдиний син Кирила Кузьмича – Іван Кирилович – з дружиною Марією Денисівною. Вони подарували дідусю Кирилу аж чотирьох онуків: Миколу, Феодосія, Галину та Єфросинію.

Що про них відомо? Єфросинія весь час прожила в Черниші, працювала в місцевому колгоспі, заміж не виходила, дітей не мала. Земляки пам'ятають її спокійною, завжди врівноваженою жінкою, яка віртуозно уникала будь-якої сварки чи конфліктів з односельцями. 21.09.2017 р. вона тихо відійшла в інші світи, похована в Черниші.

А от старша донька Галина на противагу меншій була енергійною і амбіційною жінкою, добре вчилася, у школі була активісткою. «У діда Дем'яна пішла», – принагідно наголошував батько. Отож не дивно, що після закінчення семилітки вона вступає до Чернігівського педагогічного училища. У Чернігові познайомилася та згодом вийшла заміж за офіцера Червоної армії Олексія Дорохова. 1941 року вона разом із сином Євгенієм (1937–2016) опинилася на окупованій території в Житомирській області, де тоді проходив службу чоловік. Через деякий час перебралася в Черниш до батька. Але через реальну загрозу арешту й страти вимушена була тікати із села до партизанського загону ім. Щорса, де командиром був Михайло Салай. Загін тоді дислокувався в лісах, що межували із селами Івашківка, Нове, Седнів. Заступник бургомістра Черниша в 1941–1943 рр. Андрій Желєзняк, арештований органами НКВС, на слідстві у 1944 році стверджував, що начебто це він попередив Галину Дорохову про небезпеку, проте на допиті в слідчого вона не підтвердила, але й не спростувала цього факту. Про подальшу долю сім'ї Дорохових у газеті «Гарт» від 23 жовтня 2010 року докладно розповідає син Галини – Євгеній Дорохов.

Щодо хлопців Івана Кириловича. Микола із села не виїжджав, одружився, весь час, до виходу на пенсію, працював у колгоспі тракто-

ристом, власних дітей не мав. Як стверджує його племінниця Валентина Жернасекова, він пишався й дуже любив падчерку Світлану Ятченко, називав її донькою.

Найменший з онуків Кирила Кузьмича – Феодосій Іванович – після закінчення Козелецького ветеринарного училища постійно жив у селі, працював у черницькому колгоспі головним ветеринарним фельдшером. Разом з дружиною Марією Мойсеївною, у дівочтві Носенко ¹⁴ (1924), виростили доньку Парасковію (1954). Феодосій Іванович користувався в селі великим авторитетом і повагою серед селян. Від природи був сором'язливим, проте наділений особливим мистецтвом довірливого спілкування з людьми, лікарською тактовністю й неповторним сільським гумором. Грамотно й правдоподібно знаходив виправдання будь-якій нетиповій життєвій ситуації, в якій міг опинитися.

Володимир Антонович Кондратенко ²⁰ пригадує, що саме завдяки рішучості й наполегливості Феодосія, його хисту вести діалог будь з ким групі молодих чернишан вдалося врятувати життя директорів черницької семирічної школи у 1934–1941 рр. Петру Холявку. Восени 1941 року на нинішній вулиці ім. Т. Шевченка його затримали окупанти й місцеві поліцаї, щоб етапувати до комендатури Чернігова як члена біль-

**Дем'ян Кузьмич.
1916 р.**

**Железняк Тетяна
та Железняк Феодосій**

Дем'ян +Марія. 1908 р.

шовицької партії та активіста радянської влади, дружина якого була за національністю єврейкою.

Дем'ян Кузьмич Желєзняк – найтитулованіший з дітей Кузьми. Відомо, що до революції 1917 року він у ранзі надвірного радника обіймав високу посаду в Чернігівському губернському земстві ^{11,12}. Його дружина Марія Петрівна викладала французьку мову в Чернігівській жіночій гімназії (див. фото арк. 286).

Ларіон Кузьмич Желєзняк (1897–1963), імовірно, був найспритнішим, ні, скоріш, найбагатшим у батьків, бо мав трьох синів – Михайла, Івана й Федора – і трьох доньок: Ганну, Оксану та Горпину. Життєва дорога кожного з дітей склалася по-своєму, але багато в чому типово для тогочасного українського суспільства першої половини XX століття: з елементами революційного романтизму, що поступово переходив у жорсткий прагматизм, і подальшого розчарування в ньому.

**Желєзняк М.Л.
1918 р.**

Здобувши в Черниші початкову церковну й світську освіту (загалом п'ять класів), він 1912 року успішно вступає й потім наполегливо навчається в Чернігівському вищому реальному училищі. Коли 1914 року розпочалася Перша світова війна, опиняється в Київському піхотному училищі, а після його закінчення в 1916 році, здобувши звання прапорщика, відбуває на Західний фронт. Отримує військові нагороди. Як згадував пан Михайло, служив він спочатку командиром взводу, а з лютого 1917 року у званні поручика вже командував ротою, що дислокувалася десь біля Житомира.

У період Української революції, з квіт-

Михайло Ларіонович Желєзняк. Його доля однаково романтична й драматична. *«Хвала Господу Богу, – писав він в одному з листів додому, – що не до кінця трагічна».* Це була найкolorитніша постать серед усіх дітей Ларіона з майже типовою для того часу біографією.

Здобувши в Черниші початкову церковну й світську освіту (загалом п'ять класів), він 1912 року успішно вступає й потім наполегливо навчається в Чернігівському вищому реальному училищі. Коли 1914 року розпочалася Перша світова війна, опиняється в Київському піхотному училищі, а після його закінчення в 1916 році, здобувши звання прапорщика, відбуває на Західний фронт. Отримує військові нагороди. Як згадував пан Михайло, служив він спочатку командиром взводу, а з лютого 1917 року у званні поручика вже командував ротою, що дислокувалася десь біля Житомира.

Желєзняк М.Л.

ня 1918 року проходить військову службу в Україні. На допитах у ВНК (ВЧК) і НКВС у 1922-му, 1933-му та 1937 роках свідчить про те, що до грудня 1918 року обіймав командні посади у військах гетьмана Павла Скоропадського, а з січня 1919 року перебував у прифронтовому Чернігові, де служив сотником у військовій комендатурі Директорії. Після того, як у січні 1919 року Чернігів захопили більшовицькі війська під орудою Миколи Щорса, він разом з товаришем, теж офіцером – Гнатом Лавріновичем Шведом, в черговий раз прибувають до Вихвостова, звідки був родом Гнат Швед.

Ніна Орловська

Чому саме до Вихвостова? Перебуваючи влітку 1917 року в гостях у Гната, він знайомиться там з Ніною – вродливою дівчиною з Вихвостова, дворянкою за походженням, донькою місцевого поміщика Петра Вікентійовича Орловського. Отримавши батьківське благословення та освідчившись у коханні, Ніна й Михайло в грудні 1918 року урочисто вінчаються у Свято-Георгіївській церкві Черниша, але згодом повертаються до Вихвостова¹¹. Як писав Михайло, так вирішили через те, що батько Ніни – Петро Вікентійович (1846 р. н.) тяжко хворів, інших дітей, окрім Ніни, поряд не було, тож комусь треба було ходити біля чималого господарства. Тільки одної орної землі в нього було близько 70 га (60 десятин), а

ще господарські будівлі, коні, корови, наймані працівники тощо⁶.

Із січня 1919 року доля всієї родини Михайла Ларіоновича Желєзняка неподільно пов'язана з більшовицькою радянською владою: він вступає на службу до Червоної армії. Можна припустити, що, опинившись на захопленій більшовиками території, Михайло постає перед вибором: бути розстріляним чи йти до червоного війська. Отож службу проходив командиром взводу 135 Приволзького полку, остаточно демобілізувався 17 лютого 1926 року (десь з пів року, у 1922 році, після тифу відновлювався вдома).

Повернувшись до Вихвостова, намагається відновити в селі порядок і дисципліну, припинити пограбування й насилля. Ось як описує зовнішність Михайла челядник Орловських – Володимир Гнатович Качан: *«На вигляд він був досить молодцюватий, стрункий, вдягнений у*

зелені штани-галіфе, хромові чоботи, шкіряну куртку й цивільний кашкет, завжди гладко поголений, носив вуса. При собі мав револьвер та кавалерійську шаблю». За свідченнями людей, що знали Михайла, користувався незаперечним авторитетом серед селян, прислухався до їхньої думки, проте характер у нього був запальний: міг і шаблюку дістати, і кулю в повітря випустити – нагадати «активістам» села про криваві наслідки 1905–1906 рр. у Вихвостові.

Деякий час йому вдається підтримувати в селі порядок, допоки не нажив собі ворогів ¹⁰. На Михайла пишуть кілька доносів, і він потрапляє до списку № 2 як соціально небезпечна для радянської влади особа, яка за своїм минулим може бути налаштована контрреволюційно. Його підозрювали (не безпідставно) у причетності до організації селянського повстання проти примусової колективізації у 1931 році в Городнянському та Ріпкинському районах під проводом селянського ватажка Якіма Рябченка, проте довести владі його причетність не вдалось ²⁵. Отже, якщо у 1922-му та 1933 роках після арештів йому вдавалось уникнути суду й покарання за надуманими звинуваченнями в бандитизмі, то 1937 року його «соціально-політичний» статус обертається для нього арештом по так званому «Особому заданню» (саме так написано в матеріалах карної справи).

У чому ж звинувачували Михайла Желєзняка? Дослівно:

1. Служив у гетьмана Скоропадського (до речі, лише 6 місяців і нічого про те, що майже 8 років – у Червоній армії).
2. Одружений на доньці поміщика (це попри те, що у 1932 році Ніна Петрівна передчасно померла).
3. До 1917 року мав 40 га землі (саме так записано в матеріалах справи, хоча насправді та земля тестя).
4. Вороже налаштований до колгоспу.

Отже, 9 вересня 1937 року його затримують. Під час обшуку вдома вилучають кілька листів приватного листування й три фото. Кореспонденція й вилучені папери досі зберігаються в архівній справі, а ось світлини зникли. Через п'ять днів після затримання, 14 вересня 1937 року, рішенням трійки НКВС його засуджують до 10 років виправних таборів за звинуваченнями в скоєнні злочинів, передбачених ст. 54-II, 54-2 КК УРСР. Що врятувало тоді Михайла Желєзняка від фатальної статті? Матеріали трьох справ проти нього свідчать, що він дуже грамотно й наполегливо захищався на слідстві та в суді, не підписав жодного аркуша, де міг сам себе обмовити чи погодитися зі звинувачувальною версією слідчих, дотримувався своїх свідчень і на очних ставках. В останній кримінальній справі проти Михайла Желєзняка

зберігається кілька його скарг і заяв до міністра МДБ та Генерального прокурора СРСР про незаконність арешту й переслідування його, які, зрозуміло, було відхилено. Ба більше: як видно з матеріалів справи, до цих інстанцій такі заяви навіть не доходили.

Особистість Михайла Ларіоновича приваблює ще й тим, що в нього був дуже гарний, каліграфічний почерк і правильно побудований, грамотний виклад. Писав він красиво й змістовно. Спочатку листи були українською мовою, а згодом, зрозуміло, російською. Такого змісту листи збереглися в справах 1933-го та 1937 рр., але вже в 1940 році його почерк змінився до стану каракуль, як кажуть у Черниші.

Що цікаво, 19 вересня 1947 року, рівно день в день через 10 років після арешту, його відпускають з Ільменського виправного табору на волю. Де, в яких умовах він відбував покарання й що робив у колонії, можна здогадуватися тільки за однією адресою, що дивом збереглася в його архівній справі: *«Мой адрес: Сибирский край, Кузнецк-Строй, Осиновский рудник, станция Кондалек, поселок Елбань, землянка 9 К/16»*.

За свідченням людей, що його знали, звільнившись, він повертається у Вихвостів до дружини Євдокії Ісаївни Шарамок (1908 р. н.), яка

**Желєзняк
Павло Михайлович**

увесь цей час віддано чекала чоловіка. Вона в неймовірно тяжких умовах (тавро «сім'ї ворога народу», а ще війна й окупація) рос-тила та виховувала дітей чоловіка від першого шлюбу (Михайла Ларіоновича з Ніною Петрівною Орловською): Віталія (1921 р. н.), Тетяну (1929) і Павла (1926). На жаль, першої своєї доньки – Віри (1919), яка була дуже схожа на маму, він уже не побачив.

Ніна Григорівна Бойко (1926 р. н.), яка нині проживає у Вихвостіві, розповідає, що добре знала Михайла Ларіоновича, Ніну Петрівну та Євдокію Ісаївну. Вони не тільки були сусідами, а й товаришували сім'ями. Чоловік Н. Г. – Серафим Павлович (1922 р. н., інвалід війни) був колгоспним бригадиром, а М. Л. – обліковцем, тож допомагав чоловікові налагодити якісний облік трудоднів через залучення десятників, що було новацією в господарстві, яку швидко підхопили інші бригадири. Михайло трохи шкутильгав і за-

їкався, також було пошкоджено праве око, проте він дуже любив читати, тож книжки завжди були в нього на столі. А коли читав, то тримав книжку ліворуч від себе.

Ніна Бойко із захопленням розповідає, що донька М. Л. Віра була копією мами. Обое були дуже гарні: чорні брови, довгі густі вії, зачаровували великі очі, в яких відбивалися і смуток, і радість, і неприховані емоції, полонив рівний спокійний голос. Обое вишукано вдягалися. Якщо в Ніні Петрівни не було що вдягнути, «на люди» вона не виходила, так само й Віра. Жінці відомо, що Віра закінчила Городнянське педагогічне училище, працювала у Вихвостові, перед війною у 1940 році її відправили вчителювати в Західну Україну. Під час окупації повернулася в село, жила з мачухою. Її подальша доля Ніні Григорівні не відома, чула, що буцімто вона загинула за нез'ясованих обставин під час окупації.

З 1947 року Михайло Ларіонович працює в колгоспі: спочатку рахівником, а після реабілітації у 1962 році – заступником головного бухгалтера, з цієї посади йде на пенсію. На жаль, помер він рано, наприкінці 1963 року. Катерина Миколаївна Лукашок, директорка вихвостівської школи, розповідала, що хоча про долю Михайла Ларіоновича вона абсолютно нічого не знала, але помічала в ньому щось таке, що якісно відрізняло його від місцевих чоловіків. Невдавані інтелігентні, вишукані манери, під час зустрічі завжди вітався першим, трохи торкаючись правицею кашкета, спокійно й невимушено спілкувався з людьми, вирізнявся й тим, як ходив, як одягався. Імпонувало в ньому й те, що завжди був підкреслено ввічливий із жінками. Директорка пригадує, що невеличкий одноповерховий будинок Михайла Ларіоновича стояв у дуже гарному місці, там, де річка Чим-Чиж робить таке собі напівколо, це якраз навпроти вихвостівського музею повісті Михайла Коцюбинського «Fata morgana», площа садиби становила приблизно 0,5 га. Цей будинок зберігся, проте тепер там живуть люди, які зовсім чужі родині Железняків.

Щодо інших дітей Михайла Ларіоновича. Віталій загинув на фронті. Павло жив у Чернігові, працював водієм таксі в таксопарку, зовнішньо трохи нагадував батька. Тетяна вийшла заміж за вихвостівського хлопця Володимира Кириловича Кордика, жили й працювали в селі, виростили та виховали чотирьох хлопців: Анатолія, Олександра, Віктора й Володимира.

Ніна Бойко розповідала, що Віктор Володимирович Кордик постійно жив у Вихвостові, його дружина вчителювала в селі, а діти – Андрій та Олександр – виїхали із села до Чернігова, служили в міліції.

Іван Ларіонович Желєзняк (1908 р. н.), дружина – Наталія Степанівна (1910). У 1929 році був у списку переселенців на Далекий Схід, проте згідно з відомостями побудинкового обліку його сім'я в 1944 році проживала в Черниші¹³. Що відомо про спільних дітей Івана та Наталії: Василь (1930 р. н.) після війни одружився, жив і працював у селі Нове Седнівської селищної ради; донька Ніна (1935) жила в Білорусі.

**Валентина Федорівна
Жернаєскова (Желєзняк)**

Федір Ларіонович Желєзняк (1903 р. н.), дружина – Арина Кирилівна (у дівочтві Ячна, 1902 р. н.). Діти: Таїсія (1924), Семен (1932), Галина (1936), Валентина (1941). Садиба цієї родини – на нинішній вулиці імені Т. Шевченка, 2. Детально про сім'ю Федора та Арини, долю кожного з дітей розповідала їхня невістка, дружина Семена – Ніна Дем'янівна Желєзняк (Кривець), яка проживала за вказаною адресою¹⁶. (матеріали надруковано у виданні «Черниш», книга перша, арк. 562).

Ганна Ларіонівна Желєзняк (Кондратенко) (1910 р. н.) вийшла заміж за чернишанина Дмитра Порфірійовича Кондратенка. Діти: Ніна (в заміжжі Рибчинська) проживає в Києві; Григорій (1935) та Іван (1937) жили в Черниші, працювали в місцевому колгоспі. Донька Івана – Зоя Самоненко (1960 р. н.) нині проживає в Снов'янці, працює завучкою місцевої школи. По-знайомилися ми з нею, як не дивно, в архіві СБУ в Чернігівській області. Вона вивчала архівні справи репресованих по Снов'янці, я – по Чернишу. Там і розповів їй про долю двоюрідного дідуса – Михайла Ларіоновича Желєзняка. До слова, вона пригадала, що була у нього в гостях у Вихвостові разом з бабусяю Ганною Ларіонівною.

Оксана Ларіонівна Желєзняк (Білоконська) (1900 р. н.). Її чоловік – Єлисей Іванович Білоконський (1894–26.06.1941), козак за походженням, вважався в Черниші заможним поважним селянином, учасник Першої світової війни, мав іменну зброю, у 1918–1920 рр. служив у Червоній армії. Брат Єлисея – Омелян Білоконський – теж учасник Першої світової, згодом, як і брат, служив у Червоній армії, заможний селянин-ремісник, одноосібник. 1938 року Омеляна було засуджено до п'яти років позбавлення волі без права на листування. Його доля й досі невідома. Єлисея Івановича теж неодноразово розкуркулювали, а вижив він завдяки природному хисту Оксани: уміла домовлятися й наполегливо захищати інтереси сім'ї, тож тоді йому вдалося уникнути арештів і виселення.

Діти Оксани та Єлисея: Анатолій (1921 р. н.) і Таїсія (1924 р. н.). Анатолій служив у Червоній армії з 1939 року, танкіст, з перших днів на фронті, загинув 7 липня 1941 року в Псковській області. Його екіпаж у складі п'яти осіб воював на експериментальному танку KB1. Потрапивши в оточення, підірвалися в танку, всі члени екіпажу загинули. Про обставини його загибелі ґрунтовно описано у виданні «Черниш», книга перша, арк. 489. Донька Таїсія все життя працювала в черницькій восьмирічній школі в початкових класах. Анатолій – син Таїсії Єлисеївни від першого шлюбу – пригадував, що в 1949–1951 рр. мама працювала в одній із сільських шкіл у Волинській області, викладала там українську мову. Діти Т. Є.: Анатолій (1946 р. н.) – від першого шлюбу з Героєм СРСР Єгором Абрамовичем Макеевим; Ігор (1954) та Віталій (1956) – діти від другого шлюбу – з Іваном Денисовичем Сердюком, учителем із села Малинівка.

Михайло Кузьмич Желєзняк був одружений на Єфросинії Іллівні (1881 р. н.). Припускаю, що її дівоче прізвище Казка і родом вона з інтелігентної родини Казок із Седнева. Про її походження свідчить багато дотичних фактів, які згадаємо трохи пізніше. Як на мене, сім'я

Єфросинія Іллівна

Родина Желєзняка Михайла Кузьмича

Михайла Кузьмича найзагадковіша серед родин дітей Кузьми. Проживала сім'я Михайла Кузьмича на нинішній вулиці імені Т. Шевченка, будинок № 6. У наш час цей будинок успадкував Володимир Семенович Желєзняк¹. Похресниця Михайла та Єфросинії Катерина Павлівна

Гімназистка Катерина.
Похресниця Єфросинії
Іллівні. 1917 р.

Казка – вихованка Чернігівської жіночої гімназії.

Михайлу та Єфросинії Господь послав шістьох хлопців: Антона, Андрія, Івана, Петра, Володимира та Михайла.

Брати. Сидять ліворуч Володимир,
праворуч Антон, стоять Андрій та Іван

Антон Михайлович Желєзняк (1900–1983 рр.) був дуже схожим на батька. На жаль, відомостей про нього майже не збереглося. У 1927–1931 рр. він навчався в Чернігівському технікумі механізації та електрифікації сільського господарства. Був одружений на Матроні Михайлівні Невжинській (1901–1969 рр.), уродженці села Синявка Менського району. Подружжя постійно жило в Чернігові. Останні роки Матрона вчителювала в школах Чернігівського району; Антон працював у Чернігівській райсільгосптехніці, коваль – остання посада, з якої він пішов на пенсію. Єдина донька Антона й Матрони – Ніна (1928–2016 рр.) – теж, як і батько, закінчила технікум, працювала на інженерно-технічних посадах у різних установах Чернігова. Перед виходом на пенсію також працювала в Чернігівській РСТ. Внук Антона й Матрони, син Ніни – Олександр Миколайович Андрюк (1955 р. н.) – нині вже на пенсії, мешкає в Чернігові.

Андрій Михайлович Желєзняк (1907–1943 рр.). Андрій, як і всі діти Михайла Кузьмича, прагне до знань, палко бажає вчитися. Після закінчення школи вступає до Нижньоновгородського механіко-маши-

Андрій

нобудівного інституту. Здобувши вищу освіту, повертається до Чернігова. За переказами родичів, Андрій був гарний собою, веселої вдачі, а ще дуже любив співати українські народні пісні. 1936 року, освідчуючись у коханні Наталії – дівчині із села Роїще (майбутній дружині), він дарує їй власне фото, де на звороті написав пісню «Туман яром, туман долиною». Як відомо, сюжет цієї пісні закінчується тим, що козак неодмінно дістане з колодязя золоте відерце, яке впустила дівчина, і обов'язково, як вона й обіцяла, стане з нею на весільний рушник.

Андрій та Наталія

1937 року Андрій і Наталія Андріївна Сердюк (1917–1977 рр.) справді стають на весільний рушник. На той час Наталія після закінчення Чернігівського медичного училища працювала акушеркою в Седнівській районній лікарні.

Олександр

Олександр, єдиний син Андрія та Наталії, розповідав, що народився він 19 грудня 1938 року в Чернігові, де тоді працювали й проживали його батьки. У 1941 році з початком війни батька було мобілізовано до Червоної армії, служив командиром взводу 1 окремого стрілецького батальйону, 115 окремої стрілецької бригади, 2 гвардійського кавалерійського корпусу Центрального фронту. Загинув Андрій 22 березня 1943 року біля міста Севськ Брянської області під час наступальних, а згодом оборонних боїв так званої Дмитрієв-Севської наступальної операції (25.02–

28.03.1943 р.). Це були передусім бої другої, стримувальної лінії Сталінградського зовнішнього кільця оточеної під Сталінградом шос-

тої німецької армії генерала Паулюса, яке намагався тоді деблокувати відомий німецький генерал Манштейн. Головне завдання радянських військ, задіяних у цій наступальній операції, – вихід на лінію Севськ, Новгород-Сіверський, Могильов. Вижити в тому пеклі було майже неможливо. Тоді, з 1 до 27 березня 1943 року, там гинули не тільки окремі солдати та офіцери, а цілі полки й корпуси з усією технікою. А щоб стримати наступ німецьких військ, їм на заміну кидали нові й нові радянські полки, аби не допустити прориву лінії фронту. У важких кровопролитних боях тільки під Севськом загинуло близько 15 тисяч солдатів та офіцерів Червоної армії (з 18 тисяч, задіяних на тому напрямку). Андрій Михайлович похований у братській могилі в селі Шведчики Севського району ¹⁷.

Олександр. 1941 р.

Олександр Андрійович пригадує, що в серпні 1941 року будинок, у якому вони мешкали в Чернігові, був повністю зруйнований німецькою авіацією. А коли німці окупували місто, сім'ї офіцера Червоної армії перебувати там було вдвічі небезпечніше. Тож вони з мамою переїзять в Черниш до її свекра, а його дідуся Михайла Кузьмича. Там в умовах окупаційного режиму вони прожили два роки, допоки радянські війська не вигнали окупантів з Чернігівської області. З того періоду в п'ятирічного Сашка залишилися спогади про рідну бабусю Проню (Єфросинію Іллівну) та будинок на околиці села, де вони жили. Пригадує, як одного разу до них на подвір'я забіг агресивно налаштований німецький солдат. Тримав у руках гвинтівку з прикріпленим штик-ножем і несамовито репетуючи, він почав вимагати в бабусі м'ясо, молоко та яйця. Не чекаючи відповіді на свої забаганки, кричав і штрикав гвинтівкою в стіжок сіна, що стояв у дворі. На щастя бабусі, у двір зайшов німецький офіцер і прогнав мародера ¹⁸. Як з'ясувалося, той офіцер деякий час квартирував у Михайла Кузьмича.

У жовтні 1943 року, коли Чернігів звільнили від окупантів, Наталія Андріївна разом з Олександром повертається до Чернігова, де для медичної сестри одразу знайшлася робота за фахом. Вони квартирують у напівпідвальному сирому приміщенні на вулиці Попудренка, 12. Жи-

вуть там аж до середини 1953 року, допоки не отримали одну кімнатку в чотирикімнатній квартирі на Попудренка, 77, уже ближче до центру міста, саме навпроти теперішнього готелю «Україна» (нині проспект Перемоги). Мама дуже хотіла, щоб він ходив до школи, де навчають українською мовою, але на той час у Чернігові така була тільки одна – перша. Згадує, що тоді в місті тих, хто розмовляв українською, як наприклад він, обзивали селяками. З 1946 року Олександр навчається в школі № 41 (на вулиці Малясова), що була підпорядкована Міністерству шляхів та сполучень. Згодом її передали Міністерству освіти, присвоївши номер 17. Попри всі складнощі, Олександр рідну мову не забув і навіть тепер добре розмовляє українською ²⁴.

1956 року Олександр успішно закінчує школу та вступає, як колись і мама, до Чернігівського медичного училища. У 1958-му здобуває диплом і працює в медичних закладах Чернігова. Пригадує, як у квітні 1960 року його відрядили супроводжувати потяг із 40 вагонів, яким селян Чернігівщини організовано переселяли до Актюбінської області Казахстану за програмою освоєння земель так званої цілини. Вони їхали цілими сім'ями зі своїм майном і худобою: кіньми, коровами, свинями, овечками та птицею. Ця подорож розтяглася тоді на довгих чотири дні. Кілька разів міняли потяги. Вагони, в яких їхали люди, не були пристосовані до такої подорожі. У таких неймовірно важких умовах Олександрові довелося навіть приймати пологи в молодій жінки. Додому з Казахстану повертався через Москву. Добре пам'ятає, що саме в ті дні над територією СРСР було збито американський літак-розвідник під керуванням льотчика Пауерса. Згадує величезну напругу, яка відчувалася тоді серед людей усюди: на вулиці, в музеях, магазинах.

Продовжуючи розмову, Олександр розповів, що постійно мріяв підвищити свій професійний статус, тож планував вступити до Ленінградського медичного інституту. Така нагода випала йому в 1961 році. Зробивши довгу паузу, неначе розставляючи подумки акценти, пригадує, як, прямуючи потягом з Чернігова до Ленінграда, познайомився з дівчиною на ім'я Валентина, теж із Чернігова. Вона запропонувала йому змінити маршрут і вступати, як і вона, до Вітебського медінституту, бо звідти набагато ближче їздити додому. Так і сталося: обоє вступають до Вітебського медичного інституту. До речі, в інституті вони познайомились і потоваришували з Юрієм Георгійовичем Шмаковим ¹⁹, згодом відомим чернігівським лікарем, а згадувана Валентина з часом стає його дружиною.

1967 року Олександр Андрійович успішно закінчує інститут, здобу-

ває такий жаданий диплом про вищу лікарську освіту зі спеціалізацією «лікарська справа» й у жовтні 1968 року разом з дружиною Валентиною Володимирівною (1942 р. н., у дівочтві Пильська, уродженка Ві-

**Желєзняки Олександр та Валентина
з донькою Оленою. 1971 р.**

тебської області), теж лікарем, їдуть до рідного Чернігова, де весь час (аж до 2017 року) працюють у лікарняних закладах, що спеціалізуються на лікуванні психоневрологічних захворювань. Діти Олександра й Валентини – Олена (1968 р. н.) та Дмитро (1975) – наслідуючи родинні традиції, теж здобули

медичну освіту – у Полтавському медичному інституті. Нині живуть і працюють за фахом у Чернігові.

Володимир Михайлович Желєзняк. Про його долю та звияги майже нічого не відомо. Як згадує Олександр Андрійович, дядько пішов із життя на початку 40-х років ХХ ст., незадовго до початку війни. Можна припустити, що на фото, де разом четверо братів, він у вишиванці.

Іван Михайлович Желєзняк народився в 1911 році в Черниші, закінчив черницьку семилітню школу. Служив в армії, потім повернувся в село. 1935 року вступає до Чернігівської зоотехнічної середньої школи, яку успішно закінчує в 1939-му. Деякий час працює в місцевому колгоспі зоотехніком, живе з батьками.

Якось Іван Михайлович розповідав друзям, що коли ходив до школи, то вже тоді впала йому в очі одна тендітна зеленоока дівчина з довгою чорною косою. Жила вона прямисінько біля школи. Помітивши якось зацікавлений погляд хлопця, удала, що заплітає косу й просто його не помічає. Трошки кумедний вигляд мали на ній білий квітчастий фартушок і зелена спідничка на виріст. Іван звернув увагу, що була вона у вузьких хромових чобітках, тоді як багато дівчаток-одноліток ходили босоніж.

З армії Іван повернувся в 1935 році, саме на Великдень, а трохи згодом і Григорія – храмове свято в селі. Після обіду на майдані між кооперативною лавкою та колбудом традиційно, як колись козаки Черницького куреня на тренування, збиралися всі храмові. На першому

етапі святкування зазвичай мінорно грає гармонь, гуртуються хлопці й дівчата, згодом починають весело вистукувати два саморобні, із дзвіночками, бубни, мелодійного колориту додає незвичне звучання сталевих ложок Гаврила Москальця, – цей потішний самодіяльний оркестр народних інструментів створює бадьорий святковий настрій усім храмовим.

Завжди на початку розважального дійства танцювали й співали веснянки дівчата – свої, черніські й ті, що приїхали на храм з навколишніх сіл. Хлопці ж активно долучалися до дійства десь ближче до вечора, коли вже вибрали серед дівчат собі пару. Іван, стоячи в галасливому гурті однолітків, теж уважно спостерігав за розвитком цього видовища.

– А чия то чорнява дівчина – он та, що в зеленій спідничці та чорних чобітках? – спитав тихенько, щоб не почули інші, в сусіда Івана Кирієнка (Даниловича).

Але той повільно крутив головою, уважно роздивляючись храмових.

– Ваню, та не туди дивишся. І не верти вже головою, бо дівчата побачать, буде якось соромно. Ти поглянь праворуч, бачиш, он та, що з хустинкою в руках пританцьовує серб'янку в парі з Грецькою Настею? (Дмитрівною. – **Авт.**).

– Та то ж Тетянка, Юхима Йовенка донька, он і брати її – Тиміш та Іван, бачиш – двоє із золотистим волоссям стоять біля глібівських хлопців, – пояснив сусід.

Та Іван уже не чув товариша, бо був зосереджений тільки на одній особі – тому гордовитому дівчиську, тій, яку колись запримітив біля школи в зеленій спідничці, до якої вона тільки тепер доросла. Шарму їй додавали біла вишита сорочка й новенький фартушок.

Побралися вони в 1939 році. Як і домовлялися – коли Іван закінчить навчання в Чернігові. Розписались у суботу в сільраді. А в неділю надвечір, як того хотіла свекруха, їх таємно обвінчав отець Михайло Кондратенко (Пилипович). Він був сусідом Йовенків, щоправда, жив з протилежного боку школи, на Слободі. До цієї урочистої події молодята отримали від Іванових батьків дві обручки, виготовлені седнівським майстром зі срібних миколаївських полтиників, які зберігала Єфросинія Іллівна спеціально до таких подій. Жити молодята стали разом з батьками Івана Михайловича.

– Розміри будинку дозволяють, – сказав свекор, – живіть поки що тут, а розживемося – відокремимо вас, матимете власне житло. Он на Кабишевому кутку є гарна ділянка біля Данилихи, з нею я вже попередньо розмовляв, тож гадаю, і з сільрадою проблем не буде.

Проте не так сталося, як гадалось батькам. У липні 1941 року Івана Михайловича забирають на фронт.

– *Чекай мене*, – промовив Іван стиха й ніжно обняв Тетяну. Заглядаючи в наповнені сльозами очі й обережно притискаючи до своїх міцних чоловічих грудей уже трохи поповнілу дружину, лагідно, щоб заспокоїти, додав: – *Невдовзі повернуся, ти тільки вір і чекай мене, не перший раз їду до війська*.

Отаким і зостався він у пам'яті Тетяни: добрим, ніжним, чуйним, але завжди гоноровим хлопцем. З того пам'ятного дня минуло багато часу, війна закінчилась, а вона все виглядала й виглядала його, як заворожена. Гілка винограду колихнеться надвечір за вікном або вітер постукає в шибку, а вона скоріш біжить на вулицю: піду подивлюся, може, Іван мій вернувся.

Утіхою та розрадою для Тетяни стало народження Андрійка (8.12.1941 р.), назвали його так на честь рідного дядька, як просила бабуса Проня.

Андрій, як і багато його однолітків у той післявоєнний час, ріс і мужнів серед таких самих хлопців, що залишилися сиротами в селі й жили переважно під наглядом різноманітного жіночого оточення. Пережив холод і голод, бачив війну, сльози розпачу бабусь, мами, осиротілої рідні та сусідів, що втратили на війні найдорожче – дітей і чоловіків. Андрій був жвавим, запальним, охочим на всякі витівки хлопцем, тож з

**Андрій та Ніна Желєзняки
з дітьми Іриною та Юрієм**

ним не було сумно ні Тетяні, ні бабусі. Згодом багато його гострих і хитромудрих за змістом висловів поповнили яскравий черніський діалект. Особливо вдавалися йому різні розіграші та «приколи». То нетверезим прикинеться, то «шмайсер» із Чехового лісу нишком притягне до двору – кличуть потім Тетяну до сільради. Після служби в армії, вивчившись на шофера, Андрій працює в колгоспі, деякий час особистим водієм голови колгоспу Г. І. Козлова.

1966 року хлопець відгукується на заклик комсомолу та їде до Прилуцького регіону розвідувати, а згодом і добувати там нафту й газ. Такий запальний парубок з неймовірною енергетикою не міг не сподобатися дівчині з Прилук Ніні Сергіївні Куликовій (1948 р. н.). 1967 року, отримавши благословення мами Андрія (Тетяни Юхимівни) та мами Ніни (Марії Філонівни), молодята урочисто стають на весільний рушник. Живуть, працюють і розбудовують сім'ю вже в Чернігові. Діти, про яких мавив Андрій, не забарились: Юра народився в 1968 році, Ірина – у 1970-му. Нині вони мають свої сім'ї, щоправда, батьки – Ніна та Андрій – виконавши свою земну місію, назавжди покинули їх ще у 2002 та 2018 рр.

Петро Михайлович Желєзняк – п'ятий, найменший син Михайла та Єфросинії, народився 8 червня 1915 року в Черниші. Хрестив його протоієрей Віталій Слюсаревський, благочинний Свято-Георгіївської церкви Черниша. Хрещеними батьками Петра стали відомі й вельми шановані в черницькій спільноті люди – Василь Кіндратович Казка, вчитель із Седнева, та Олександра Іллівна Яцко, дружина Миколи Яцка (купця із Седнева).

Михайло Михайлович Желєзняк. Судячи з фото 1935-го та 1939 років, що зберігалися в скрині, він, вочевидь, не був ковалем чи шахта-

м. Єйськ. 1935 р.

Михайло + Валентина.
1939 р.

рем, хоча, можливо, у той буремний час саме з цього й починав. Жив і працював Михайло в місті Єйськ Краснодарського краю. Відомостей про здобуту освіту та вид діяльності не збереглося. Відомо, що одружений був двічі. Від першого шлюбу з Ольгою мав доньку й сина. Писав батькам, що Оля дуже хворіє, чим він глибоко занепокоєний. Друга дружина – Валентина.

Скриня

Ми були великими друзями ще з босоногого дитинства. Скільки було протоптано разом стежок, виловлено риби в озерах, нарвано щавлю, назбирано грибів – не обрахувати! Проте останнім часом бачилися все рідше й рідше і майже не зустрічалися, хоча жили в одному місті.

...Ворота були розчинені навстіж, старенькі «жигулі» Володимира осиротіло стояли серед великого двору ¹. Господар неквапливо копався в багажнику. Ми привітались, по-дружньому обнялися.

– *Радий бачити тебе, Іване,* – промовив заклопотано господар. – *Як ти?*

– *Начебто все добре!*

– *І в мене теж.*

– *А Ліля як?*

– *Та ось підганяє... телефонувала щойно, каже, вечеря вже готова, не барись.*

– *Боїться, мабуть, ревнує.*

– *Ваню, не видумуй, із цим у нас усе гаразд, а от здоров'я Лілю ек-заменує час від часу. Тож я швиденько зібрався, відчинив ворота, а тут, як на зло, колесо спустило й запаски нема, то ось сиджу й куйовджусь,* – порпався Володимир біля автівки ⁵.

Через відчинені двері хліва я побачив... Ух ти, ту саму скриню: замок, ті ж металеві оздоблення, збереглася навіть старовинна зелена фарба, а витончені дерев'яні фігурні ніжки ще більше підігрівали мою цікавість до цього вишуканого раритету.

– *Володю, відчинімо нарешті скриню, це ж XVIII століття, саме такі виготовляли за часів гетьмана Івана Мазепи!*

– *Можливо,* – погодився Володимир. – *Бабуся Єфросинія Іллівна розповідала, що привезли цю скриню з Вихвостова, коли більшовики розкуркулювали «багачів». Саме це тоді й трапилося з кимось із наших родичів. Довелося ховатися.*

– *Володю, ти не уявляєш, скільки там усередині скрині може бути цікавої інформації для краєзнавців,* – почав я здалеку, інтригуючи друга.

На думку одразу спали вишукані старовинні світлини сім'ї Железняків, що свідчили про стійкі родинні зв'язки із седнівськими вчителями й купцями Казками, заможними хуторянами Пекурами, дворянами Знойками з Черниша, поміщиками Орловськими з Вихвостова, Яцька з Глібівки.

– *Ваню, повір,* – перервав мої фантазії давній друг, – *не до скрині зараз, не мороч мені голову. Ти не уявляєш, скільки треба возитися,*

щоб зняти весь той мотлох зі скрині, а ще ж ключі знайти, замок відімкнути, – витер мастило зі спітнілих рук господар. – Нарешті – Ліля,

Володимир та Ліля

вона не дасть спокою ні мені, ні тобі, допоки не побачить мене вдома. А ще подивися, які там розумні замки! Тепер таких не роблять.

– Там точно є щось особливе, – подумав я, – інакше навіщо її так старанно ховати й чому Вова нічого не розповідав про цей скарб? Знав же, що я цікавлюся цією річчю.

Під час наступних зустрічей я не минав нагоди, щоб нагадати Володимирові про його обіцянку, в думках сподіваючись побачити в скрині щось цікаве, особливе, незвичайне – навіть сенсаційне!

Розчарування

Ну ось, нарешті мрія здійснилася, мету досягнуто: замки відімкнено, кришку скрині з намальованим на ній орнаментом «Дерево життя» піднято. То що ж там? З нетерпінням швидко заглядаємо всередину. Як зазвичай буває в таких напівдетективних історіях, скриня виявилася майже порожньою – ні очікуваних скарбів, ні раритетів. Проте, як засвідчив час, вона зберегла невидимі на перший погляд великі таємниці, була багата не тільки своїм оздобленням та формою, але і надзвичайно цінною інформацією!

Скриня з середини – віко

*Черниш – Чернігів – Седнів – Вихвостів.
Січень-листопад 2021 р.*

P.S.: З матеріалами дослідження родоводу було ознайомлено Володимира Семеновича Желєзняка й Олександра Андрійовича Желєзняка, обоє мешкають у Чернігові. Вони зробили деякі зауваження та внесли уточнення, які автор узяв до уваги та здійснив корегування.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Місцеві топоніми. Щодо Вітьового поля, то це луки, верболози, загалом болотиста територія. Розташоване на північ від села, ліворуч від дороги, що веде в напрямку села Нове Седнівської сільради.

** Віталій та Анатолій Білоконські; Микола Носко; Юрій та Анатолій Кондратенки; Петро й Олександр Потапенки; Анатолій Ященко; Іван і Віктор Кирієнки; Володимир та Василь Кондратенки; Володимир, Сергій і Микола Терещенки; Микола й Григорій Мосічі; Володимир Желєзняк; Сергій Желєзняк; Сергій Зінченко.

¹ Володимир Семенович Желєзняк, 1953 р. н., с. Черниш. Проживає в Чернігові. Військовий пенсіонер.

² 1876 рік, Емський Указ Олександра II «Про заборону вживання в офіційних установах української мови, хрещення українськими іменами».

³ Раїса Іванченко «Історія без міфів». Київ: видавництво «Український письменник», 1996.

⁴ Це була Єфросинія Іллівна Желєзняк (1881, Седнів – 1959, Черниш), невістка Желєзняка Кузьми, дружина його сина Михайла Кузьмича Желєзняка.

⁵ Олена Володимирівна Желєзняк (Школьна), дружина Володимира Семеновича Желєзняка, одного з героїв оповідання. Олену в Черниші завжди називали Лілею. Так до неї звертався й Володимир. Спільна донька – Олена, 1975 р. н.

⁶ ДАЧО. Фонд 8840, опис 3, справа 4829.

⁷ Коцики – так у Черниші називали домоткані доріжки та килимки.

⁸ Прося, скорочене ім'я Єфросинії – Єфросинії Олексіївни Кирієнко, бабусі Івана Олексійовича Кирієнка.

⁹ Котельва, Пирятин – міста нинішньої Полтавської області. Полтавська губернія заснована в 1802 році.

¹⁰ ДАЧО. Фонд Р-8840, опис 3, спр. 4829.

¹¹ ДАЧО. Фонд 679, опис 10, спр. 1013, арк. 604.

¹² ДАЧО. Календар Чернігівської губернії на 1916 рік, арк. 225.

¹³ ДАЧО. Фонд Р-179, опис 1, спр. 2, 9.

¹⁴ Марія Мойсеївна Носенко родом із шанованої багатодітної родини Мойсея Демидовича Носенка, «Черниш», книга перша, арк. 461.

¹⁵ Вивчення великого роду Желєзняків (починаючи від Кузьми Желєзняка) виявило, що за соціальним становищем усі вони із селян. На початку XX століття це один з найзаможніших і найосвіченіших родів Черниша з численними сімейними зв'язками з родинами дворян, купців, інтелігенції Чернігівської губернії. Дивує передусім те, що нікого з них не було серед активістів радянської влади, жодного не було репресовано, окрім Михайла Ларіоновича (ймовірно, через запальний характер). У період розкуркулення у 20-х та 30-х роках XX ст. ніхто не потрапив під колесо репресій. Їх немає в жодному відомому

за архівними матеріалами репресивному акті, як-от: списки неблагонадійних, списки куркулів, списки на вилучення майна, зерна, худоби для Червоної армії, виселення із села тощо). Немає відомостей і про те, щоб хтось із них співпрацював з німецькими окупантами. Це одна із досить таки значних загадок.

¹⁶ Ніна Дем'янівна Железняк відійшла у вічність 19 вересня 2021 року. Похована в Черниші.

¹⁷ УБД «Меморіал».

¹⁸ Як згадувала Тетяна Юхимівна Железняк (Йовенко) (1916–2003 рр.), дружина Івана Михайловича Железняка, під час окупації вдома у них деякий час квартирував німецький офіцер тилового забезпечення.

¹⁹ Юрій Георгійович Шмаков (1941–2012 рр.) Народився в м. Борислав Вітебської області (Білорусь), у 1975–2012 рр. – головний лікар лікарні ЧРПЗ. Кандидат медичних наук. Заслужений лікар України. Лицар ордена «За заслуги» третього ступеня.

²⁰ Володимир Антонович Кондратенко (1933–2016 рр.), с. Черниш.

²¹ Вікіпедія.

²² Скриня, про яку йдеться, за формою скриня-стіл (ліжка). У музеях українського побуту такі предмети меблів відносять до XVIII ст. Вона темно-зеленого кольору, оздоблена металевими деталями, має витончені фігурні ніжки. Деревина добре збереглася. Сфотографувати її повністю поки що неможливо, бо вона стоїть у господарському приміщенні й заставлена різними габаритними предметами.

²³ Топонім. На початку XX ст. біля села Нове Седнівської ОТГ, уздовж дороги, що веде на Седнів, у лісі, ближче до Черниша був хутір Панкратія Чеха.

²⁴ Із захопленням розповідав Олександр Железняк про особливості повоєнного життя в Чернігові, організацію забезпечення містян продовольством, а також приїзд до Чернігова влітку 1949 року Микити Хрущова на сільсько-господарську виставку, яку проводили на спеціально відведеній території Бобровиці (регіон Чернігова). Саме там з часом було побудовано міський стадіон, який нині має ім'я Ю. Гагаріна. Пам'ятає притаманний М. Хрущову імпульсивний і дуже оптимістичний виступ. Олександр бачив тоді на виставці багато різної худоби, приваблювали красиві породисті коні, корови, овечки. Не так багато, але була й різна за призначенням сільгосптехніка.

²⁵ Вікіпедія: reabit.org.ua/files/store/Anatomiya_Gorodnyansk, <https://uk.rodovid.org/wk/>, <http://nezboryma-naciya.org.ua/show.php?id=152>

Яким Рябченко як і М. Железняк теж у 1916 році закінчив Київське піхотне училище, теж отримав перше військове звання прапорщика. Я. Рябченко уродженець Тупичева Городнянського повіту – був свого часу більшовиком, червоним партизаном, головою сільради, у 1919 р. очолював повітову міліцію, а з 1920 – начальник повітового політбюро, керівник ЧК. Але така зразково-показова кар'єра зрештою увірвалася, і він знову почав господарювати на землі. Як і багато інших селян, колишній партизан сприйняв колективізацію як brutальне і нічим не спровоковане зазіхання на добро і свободу хліборобів. У Рябченка знайшлося чимало однодумців по селах Городнянщини, серед них багато колишніх червоних партизанів, чий сподівання на радянську владу розвіялися вщент. Тоді у 1931 році в Писарівському лісі зібралося 300 – 400 повстанців на їхню сторону переходили цілі загони червоноармійців. Наприклад, частини 21-го полку (дислокація Чернігів) під командою майора Губаренка, що були направлені на придушення повсталого народу.

Завдання – вижити, або На віражах долі

Про Білоконського Василя Тихоновича

Народився він 1913 року в Черниші. Батько – Тихін Іванович (1886 р. н.), мати – Мокрина Федорівна (1890). У Тихона й Мокрини було троє хлопців: Василь (1913), Михайло (1915) та Омелян (1926)³. Хоч Михайло був і менший за Василя, але, як часто буває в житті, виявився проворнішим за старшого – одружився першим. Тож із дружиною Оксаною Пилипівною (1918) та дітьми: Вірою (1938 р. н.), Таїсією (1940) й Михайлом (1945) жили в батьківській хаті. Василь брав шлюб двічі. Друга дружина, Олександра Федорівна Дуброва (1922), була із сусідньої Глібівки – туди й пішов він у прийми⁶.

Оселилося подружжя на Дубровському кутку, що біля лісу Членова Дубина. На тому кутку Глібівки мешкали переважно Дуброви, недалеко від них Павленки, а ще Шидловські, Католики. Із собою забрав Василь і дітей від першого шлюбу: Анатолія (1938 р. н.), Ганну (1940), Тетяну (1942). Спільні діти в подружжя теж не забарилися: Василь (1943) та Марія (1947).

Син Василь Васильович розповідав, що воювати батьку довелося тричі. У 1939 році – на заході України. Вдруге – влітку 1941 року. Тоді десь під Новгородом-Сіверським він потрапив у оточення, довго блукав лісами й селами Брянщини, Чернігівщини, був і в Спаському лісі Сумщини, партизанів, згадував, що зустрічався особисто із С. А. Ковпаком. Третій раз Василю Тихоновичу довелося воювати у вересні 43-го, але про це трохи згодом.

* * *

І тут найцікавіше. Через деякий час, пізньої осені 1941 року, Василь Білоконський з'являється в Черниші і вступає до поліції – за завданням чи з примусу, поки що архіви про це мовчать. Узагалі стосовно черниської окупаційної влади виявилася цікава особливість. У поліції служили 29 осіб. На території Черниської управи*, яку очолював бургомістр М. Я. Садченко, було близько двох тисяч населення; окрім Черниша, їй було підпорядковано населені пункти Глібівка та Нове. За час окупації в трьох вищеназваних селах загинули лише три цивільні особи із Черниша, а саме: М. Є. Кириєнка, колишнього голову колгоспу, окупанти розстріляли в лютому 1942 року в Чернігові; неповноліт-

нього О. М. Дубину в жовтні 1941 року застрелив німецький солдат; радянського активіста С. Я. Баклагу розстріляли взимку 1943 року, про обставини й місце його страти достеменно не відомо^{**}. До жодного із цих злочинів, як не дивно, не були причетні місцеві поліцаї – такі результати слідства, проведеного органами НКВС після звільнення Чернігівщини від окупантів.

До речі, у 1941–1943 роках тільки на території Чернігівського району було повністю або частково спалено 19 населених пунктів, страчено 2680 ні в чому не винних цивільних громадян. Як показало слідство, черніські поліцаї жодного разу не брали участі в зазначених каральних експедиціях, розстрілах чи вбивствах людей.

Утретє на фронті

Одразу після звільнення Черниша у вересні 1943 року Василь Тихонович знову опинився на фронті. Службу відбував у військах 1 Білоруського фронту, де служив у розвідці й Михайло – рідний брат. Чи зустрічалися вони тоді, нині сказати складно. Андрій Миронович Білоконський, який теж воював на цьому фронті, у листопаді 1943 року писав, що зустрічав у сусідніх військових частинах чернишців, щоправда, прізвищ їхніх не вказав, бо на стандартному невеличкому аркуші, на якому він писав, надто мало залишалося місця для подробиць⁴.

На першому етапі служби Василь, звісно, служив у дисциплінарному батальйоні. Він розповідав, що після надзвичайно важких контактних боїв з німцями живими залишалися по три-чотири штрафники. Імовірно, вижити йому допоміг військовий досвід, а може, Божа милість, бо все ж таки в тому пеклі, отримавши три тяжкі поранення, він залишився живим¹.

– Про війну батько міг би розповісти набагато більше, але я недостатньо цікавився тим періодом його життя. Можливо, тоді ще не настав час, а коли захотів поговорити на цю тему, його не стало, – підсумовує Василь Васильович.

А розповідати йому, як свідчать архівні матеріали, було про що. Ось його бойові нагороди: медалі «За бойові заслуги» та «За відвагу», орден Червоної зірки та два ордени Слави III ступеня. У травні 1945 року його знову було представлено до нагородження, на цей раз – орденом Вітчизняної війни II ступеня. Ось що там зазначено: *«Уважних боях за населений пункт Штреше, відбиваючи ворожу контратаку, Білоконський В. Т. зі своєю гарматою (45 калібр) непомітно пробрався на бойові лінії піхоти німців, дав їм можливість наблизитись на відстань,*

придатну для враження, і розпочав розстрілювати їх прямим наведенням гармати. Було знищено 20 (двадцять) німецьких солдатів, виведено з ладу дві кулеметні позиції противника. Такі відважні та умілі дії Білоконського В. Т. дали можливість військам успішно відбити контратаку противника та без великих втрат захопити місто Штреше»².

В усіх поданнях про нагородження повідомляється про неймовірну мужність, стійкість і винахідливість Василя Білоконського. З документів видно, що то були важкі контактні наступальні бої, прямі зіткнення з ворогом: або ти його, або він тебе – іншого не дано. Тільки жага до життя, воля до перемоги, надія на те, що це остання війна для нього та нащадків, були, імовірно, основною мотивацією Василя Тихоновича залишитися живим, за будь-яку ціну вижити в тому пеклі, щоб повернутися додому переможцем і жити нарешті по-людськи: без війни, розкуркулень і репресій, займатися звичною для людей села справою – працювати на землі, вирощувати хліб, вести домашнє господарство, виховувати дітей...

Гідні нащадки доблесного вояки

Коли роздивляєшся обійстя та слухаєш Василя, одного із синів Василя Тихоновича – відважного воїна Другої світової, здається, що мрії батька здійснилися. Нині Василь Васильович живе в Чернігові в добротному особняку з родючим садом і розкішним виноградником. У нього є гарна, любляча дружина й добра господиня Валентина, дві доньки-красуні. Педагог за покликанням серця, творча особистість за станом душі В. В. виховав багато здібних, обдарованих музикантів і спрямував їх до шляхетних професій. До того ж він і сам відмінно грає на помповій трубі, кларнеті, саксофоні, артистично виконує соло на баяні або акордеоні.

– *Це ж яка насолода – від народження мати такий хист і вроджений талант, – констатую із заздрістю.*

Та Василь Васильович після невеличкої паузи у притаманному тільки йому тоні промовив усміхаючись:

– *Вашими б словами та пасіку доглядати – багато б солодкого меду було.*

* * *

– *Повернувся батько додому десь на початку 1947 року, – починає Василь Васильович. – Особливо раділа стомлена мама: нарешті вдома є чоловік – він і господар, і захисник, і батько, й натхненник дітям. Часи то були надто тяжкі, і згадувати не хочеться. У селах на звільнених територіях, звідки пішли радянські війська, вигрібши все чоловіче*

Василь та Валентина 2019 р.

населення, війна ще не закінчилась. Злодії, бандити, зокрема й колишні дезертири та злочинці, не давали життя й спокою людям.

Проте з появою Василя на цій території наступило деяке затишшя. Він мав славу крутого, але справедливого чоловіка, що може розібратися з будь-яким негідником, знайти того, хто образив слабшого, наругався над меншим. Прізвисько «шибеник» не просто так закріпилося за воїном-фронтовиком. Та й нагороди Василя свідчили про неабиякі його здібності й чоловічу силу. Водночас одних це дратувало, інших – ображало, що не

вони тут на перших ролях, а якийсь Василь – приймак із Черниша.

Що таке хутір у лісі? Наче і високі паркани, і вівчарки в кожному дворі, але всі про всіх майже все знають. Не встиг десь собака загавкати ввечері: *«О, то Павленків Заброда розійшовся, мабуть, хтось прийшов по сіль»*. Тільки-но вранці перший півень заспівав: *«То в Католика розкукурікався»*. Проїхав їздовий верхи, кінь заржав: *«То жеребець Івана Ребенка, об'їждчика, мабуть, поїхав уже поля оглядати, ліс, дивитися, що там за ніч сталося»*. Якщо десь почувся постріл по вовку чи скаженій лисиці, чи зайцю дісталось, що добрався до хуторянської капусти, теж сусіди вирахують, хто там такий управний стрілець і до кого за потреби можна звернутися по допомогу. Усі ці сільські етюди, їхні метаморфози не придумані, це правда життя з присмаком хуторянського романтизму.

Той, що пройшов через пекло

Маленький Василько відпочивав на дивані, якщо так можна назвати місце, де він спав, було ще рано, мати навіть корову не вставала доїти. У хаті було тихо й по-ранковому затишно. Усіх розбудив стукіт, що

перейшов у наполегливий гуркіт у двері. До дитячої кімнати увійшло двоє в хромових чоботях, кашкетах та з портупеями: «*Вставай, малий, розлігся тут!*». Спросоння Василько нічого не міг второпати: світло від гасової лампи падало на безпомічного, якимось трохи розгубленого батька. Той узяв його на руки, подумавши, що, можливо, востаннє, і обоє завмерли, очікуючи ранкової розв'язки. З-під дивана тоді дістали карабін, загорнутий у полотняний рушник, довго ще нишпорили скрізь, але так більше нічого й не знайшли. Склали якісь папери, забрали військовий квиток і всі фронтові нагороди батька й повезли його в Чернігів ⁵.

Повернувся Василь Тихонович рівно через 10 років. Через деякий час усією сім'єю вони переїхали до Черниша. До виходу на пенсію подружжя працювало в колгоспі: батько трактористом, мати – у бригаді на різних роботах. А діти? Діти, як пташки, ставши дорослими, розлетілись-роз'їхались, зживши кожен своє окреме гніздечко.

* * *

Отака коротка бойова історія фронтовика, що вижив і, пройшовши через пекло, не зламався.

*Черниш – Чернігів.
Листопад–грудень 2019 р.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Управа – орган окупаційної влади у 1941–1943 рр. на окупованих н-ф військами територіях. Очолював управу бургомістр.

** ДАЧО. Фонд Р. 3013, опис 1, спр. 93, арк. 58. Наведено кількість і персональні прізвища страчених людей; як і чому це трапилося, в архівах не зазначено. Про обставини смерті Кирієнка та Дубини під час підготовки матеріалів до краєзнавчого видання «Черниш, книга перша» арк.453 детально розповідали живі свідки тих трагічних подій.

¹ ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 690155, спр. 1713, номер запису в базі даних 36795121.

² ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 687572, спр. 1015, номер запису в базі даних 40219704.

³ Домова книга Черниша 1947–1949 рр., книга 2, аркуш 146. Крім того, там є запис про те, що в 1944 році до лав РСЧА (рос. РККА) було мобілізовано Омеляна, воював, пропав безвісти 1945 року.

⁴ Оригінал зазначеного листа зберігається в Білоконського Василя Андрійовича, сина Андрія Мироновича.

⁵ Зі слів В. В. Білоконського, бойові нагороди батьку не повернули.

⁶ Про першу дружину Василя його син В. В. Білоконський майже нічого не знає. Начебто родом вона була з Клочкова. Немає інформації про неї і в домових книгах за 1944–1949 рр.

Клочків і клочківці. Нові імена, вигадані та не вигадані історії

Мотрона

Гнат Бурий жив у Клочкові, заробляв на життя, працюючи в наймах у козака Семена Луцька. У того в селі було своє господарство, невеличка лавка, а на шляху з Чернігова до Седнева, на самісінькому роздоріжжі між Чернишем та Клочковим, під затишною горою – кузня. Найбільший дохід Луцьку приносили коні подорожніх. Гнат був надійним робітником і вправним ковалем, адже ремесло своє успадкував від батька: виготовляв підкови, ремонтував карети, підводи, брички, замінюючи зіпсовані загвіздки, отоси, різні кріплення до них. А щоб не рипіли, не ржавіли та довше ходили, змащував їх дьогтем, звареним зі свіжих березових пнів або кори цього дерева. Гнат Бурий любив коней, а тому не цурався будь-якої роботи, пов'язаної з ними: напоїти, нагодувати, а якщо треба, то й вилікувати. Він не був ученим ветеринаром, але від діда Якіма, що ходив 1815 року аж під Париж, добре розумівся, як відрізнити молодого коня від набагато старшого, здорового – від хворого. Коли треба дати йому настій звіробію, а коли – настоянку чебрецю на самогоні. Особливо дошкуляли коням черезсідельники, погано закріплені підкови, «а ще більше – погані їздці», – як часто казав Гнат, усміхаючись у рудуватий вус. Для таких випадків він мав скипидарну мазь, виготовлену із соснової живиці та бруньок, а також несолоний смалець, білесенький, як сніг, лій, що швидко загоювали болючі рани.

Часто забігала до батька Пріська, яка випромінювала стільки дитячої енергії та тепла, що вистачило б на ціле село. Після закінчення клочківської церковнопарафіяльної школи вона все більше часу приділяла батьківській справі, допомагаючи йому по господарству¹. А ще разом з Грицьком, челядником Луцька, доставляла до кузні всякі дрібниці із Семенової лавки. У домашніх справах вона чомусь більше була прив'язана до батька, аніж до матері.

– *Мого заводу, Бурих порода. Не дав Бог хлопців, зате послав мені оце руденьке дівчисько*, – натякаючи на її, таке ж, як і в нього, золотисте кучеряве волосся любив повторювати Гнат.

Стефан Корнійович, швагер Гната, милуючись небогою, дивувався, як швидко вона виросла, просто на очах розквітла, немов калина навесні на сновському лузі: струнка, біляве личко, червоненькі щічки. Того дня їй особливо пасували чобітки на високих підборах, новенька спідничка із зеленого краму та біла вишита сорочка, що підкреслюва-

ла її граційний стан, звабливі груди. Якоїсь таємничої ніжності, прихованого жіночого шарму додавали пухленькі губки, трикутні ямочки на кругленьких, як спіле яблучко, щічках.

– Гнате, коли моя похресниця бігала тут босоніж, у полотняній сорочці, то це було ще дитя... Нині поглянь на неї – це ж дівчина на виданні. А давай я заберу її в маєток? – запропонував Стефан. – Дитина вже виросла – і читає, і пише. Буде серед панів, і сама, можливо, панянкою стане, а згодом і в гімназію до Чернігова поїде, га?

– Не глузуйте з мене, Стефано Корнійовичу, хто ж її, таку непосидючу, візьме до маєтку? Там потрібні серйозні люди, панської породи, навчені дворянських манер, – відмахнувся батько.

– Ось не перебільшуйте, Гнате Васильовичу. Якщо нема заперечення, я потолкую з ким треба. Нащо їй вештатися тут поміж приїжджих і челядників, кінським потом та ковальським горном псувати свої принади, – не вгавав Стефан.

* * *

Шваґер довго не заїжджав. За щоденними ковальськими справами Гнат уже почав забувати про ту розмову й не сподівався на Стефана, бо той давно зажив слави хвалькуватого родича, часто перебільшуючи власні здібності та можливості. «Пообіцяти – не обов'язково одружитися», – бувало, виправдовувався він. Проте цього разу дотримав свого слова.

– Гнате, якщо твоя згода, Пріська служитиме в Лизогубів. Одна тільки умова: ніяких залицянь з паничами, – застеріг шурин.

– Що ти, куме, як ти можеш таке подумати. Воно ж у мене виховане дівча, – заспокоїв родича Гнат, – та й Серафима її щоденно муштрує, як поводитися з хлопцями, відбиватися від них. Рано їй про це ще думати. Та й взагалі, вона ж іще дитя – їй тільки п'ятнадцять.

– Гнате, ти все-таки візьми до уваги моє прохання. Нехай дружина з нею по-жіночому поговорить, – порадив Стефан і додав: – Справа ж не тільки в ній, знаєш, скільки там панів усяких вештається, гультьяїв підступних. Надивився я всякого на своєму віку.

– Добре!..²

Погляд у давнину

* * *

Хорошими намірами не зажди вимощена дорога до раю. Не минуло й року, як повернулась Пріся додому, та й не сама. Гнат не бідкався, не сварився, щоб не гнівити рідне дитя та не образити якомсь ненароком. Пригорнув її своїми міцними, чорними від вугільної сажі ковальськими руками і, втішаючи, промовив:

– *Не хлипай, не плач, тобі не можна. Усе буде добре, от побачиш. А від сорому, як від гуркоту грому, ніде не заховаєшся. Так?* – запитав лагідно, заглядаючи дівчині в заплакані очі. – *Дасть Бог, грім стихне, рани загояться, розвіється смуток, немов туман у полі, переживемо якось...*

Улітку в суху сонячну погоду, якраз першого серпня 1887 року, народилась у Пріськи дівчинка, назвали її в церкві Мотрею³.

– *Дивне ім'я*, – стиха промовив Гнат, – *та хай буде й Мотя*. Він відчував свою провину перед донькою й часто повторював на самоті: – *Поки житиму, щоденно куватиму для неї в кузні, як ота зозуля влітку, бодай би вдалося щось путяще змайструвати.*

* * *

На противагу мамі, Мотря росла спокійною та врівноваженою. З мамою її об'єднували хіба що золотисті кучері, неприхований смуток у блакитних очах і така ж прив'язаність до Гната. З дитинства вона часто усамітнювалася десь під тином, у куточку чи на кузні й читала там книжки, які давав їй місцевий священик Домарчук. У базарний день полюбляла ходити до Седнева, бувати у Воскресенській церкві. Подобалась їй звивиста стежка понад Снов'ю, де немає задушливої дорожньої пилуки та допитливих жіночих очей. Тут, серед природи, вона давала волю своїм мріям, складаючи на полички звичні для дівчаток такого віку романтичні плани. За небагатослівність і тяжіння до грамоти називав її Гнат книжковою мрійницею, всіляко догоджаючи й потакаючи в усьому.

Січень – жовтень 2018 р.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

¹ Церковнопарафіальну школу в Клочкові відкрито в 1868 році.

² Агнеса Бачинська-Сельська. Малярство, графіка. Київ: Поліграфічна фірма «Оранта», 2007, картини «Погляд у давнину», арк. 135.

³ Сюжет про Пріську вигаданий.

Агнеса з Клочкова

2013 року, шукаючи щось нове про Клочків, набираю у Вікіпедії ключове слово. І раптом читаю: Бачинська-Сельська Агнеса Олександрівна, народилась у 1942 році в Клочкові. Нині мешкає у Львові. Член

Чекання. Автопортрет

НСХУ, художниця, поетеса, збіригачка творчого надбання народного художника України Романа Сельського та художниці Маргіт Райх ⁶. Оце так! Маємо видатну землячку й нічогосінько про неї не знаємо, забули...

Розмовляю з клочківцями, зустрічаюся з довгожителами села, намагаючись бодай щось дізнатися про Агнесу, її родовід.

– Агнеса Бачинська – то не клочківське ймення, це ви щось наплутали, – запевняють, розводячи руками, односельці. Адресно-довідкове бюро, виявляється, теж мені не помічник.

Телефоную до Співки художників Львівщини, до керівництва музею, де в 90-х роках проводили її персональні виставки – ніхто нічого не знає й не чув про Агнесу Бачинську. Кажуть, буває таке у творчих колективах, щось не поділили у творчому обійсті, от і викреслили її зі свого бомонду. *«Це така в них форма конкуренції»*, – заспокоювали мене знавці мистецької кухні. *«Ні, це один зі способів захисту творчого надбання, художніх фондів від шахраїв, крадіїв і всяких там шукачів гострих пригод»*, – наголошували інші.

Мене це десь трохи дратує, але, як справжнього мисливця, захоплює та ще більше розпалює цікавість.

Ви хто за гороскопом?

З часом я вже маю адресу Агнеси, квартирний і мобільний телефони, але абонент, як на зло, на жоден виклик не відповідає – ну просто чортівня якась! У голову лізуть різні припущення та версії. Водночас загадковість персонажа й складність пошуку все більше додають

адреналіну, викликають неабияку цікавість: ну треба ж нарешті ставити крапку в цій історії, скільки ж можна так бездарно витрачати часу! Використовую останній козир – прошу львівського товариша Богдана Дзюбинського відвідати за встановленою адресою пані Агнесу, а якщо не вдасться зустрітися, то хоча б провести там на місці «розвідку». *«Ви вмієте це робити»*, – підбадьорюю його, щоб не відмовився. І ось нарешті чую вже не тільки характерний, неповторний львівський діалект пана Богдана в телефонній трубці, а й такий самий за тембром галичанський оксамитовий жіночий голос невідомої мені пані. Ще не оговтавшись від приємного сюрпризу, в ендшпілі потрапляю в нову пастку*. Привітавшись і представившись, Агнеса одразу спантеличила мене своїм нестандартним для такого випадку запитанням:

– *Ви хто за гороскопом?*

– *Отакої! До чого тут це?* – здивовано запитую.

– *І все таки?* – наполягає моя співрозмовниця.

Почувши від мене потрібну астрологічну інформацію, після невеличкої паузи промовила:

– *Якщо буде зручно, зателефонуйте мені завтра вранці* ¹.

Агнія

Вона одразу взяла слухавку й промовила:

– *Давайте без церемоній, звертайтеся до мене просто – Агнія* ².

*...Народилась я справді у 1942 році в Клочкові. Моє дівоче прізвище Бура. Не знаю, чим могла вас зацікавити, бо майже все, що пов'язано з Клочковим і Чернишем, забулося. Багато чого просто час вимив з моєї пам'яті. Про той період нашого родинного життя в Клочкові знаю тільки за розповідями й спогадами бабусі **Мотрі** по лінії мами. Мама не мала часу займатися зі мною, вона влаштовувала своє особисте життя як могла, опинившись у неймовірній скруті та на самоті в чужому повоєнному Львові. Тож бабуса була для мене за маму, виховательку, вчительку й порадицю. У дитинстві це був для мене своєрідний острівець знань, мірило етикету, духовності і якоюсь мірою душевного спокою.*

Агнеса, відповідаючи на мої нестандартні запитання, часто плуталася, згадуючи минуле, іноді її думки переривалися довгими паузами. Їй складно було зосередитися, важко спілкуватися за станом здоров'я, а ще мені здалося, що їй украй боляче згадувати про прожите та пережите. У фіналі нашої другої розмови, щоб якось заспокоїти Агнесу, я запросив у зручний для неї час відвідати Чернігівщину й зокрема Клочків.

Мотря часто згадувала дитинство, школу, як виховувалася й гартувалася біля дідусевої кузні, як навчалась у мами жіночого ремесла. Особливо до вподоби їй було вишивання⁵. Перший рушник вишила, коли їй ледь виповнилося тринадцять. Пригадує, як на полотняному полі красувалися вишиті квіточки мальви, пелюстки волошок, червоні ягідки калини, якісь пташки. То була дівоча імпровізація, а ескізи для рушника малював Митрофан, її менший брат, він ще з дитинства мав хист до малярства. Коли Мотря виходила заміж за Луку, клочківського хлопця із заможної родини Луцьків**, на її прохання саме цей рушник Митрофан і світилка Поліна розстелили біля вівтаря в Миколаївській церкві.

Невдовзі на радість молодого подружжя Господь послав їм двох діточок – Галину (1911 р. н.) та Петра (1912). Та не встигли вони як слід насолодитися, зігрітися подружнім теплом, навішатися малечею, що піростала, як 1915 року Луку забрали на Першу світову. З того часу Мотря його більше не бачила.

У 1920 році Мотря вийшла заміж удруге – за Іллю Бурого (1891 р. н.). Від спільного життя у них народилося ще троє дівчаток: Надія (1921 р. н.), Серафима (1924) та Марія (1926). Мотря в сльозах і розпачі часто повторювала:

– Перша світова безповоротно забрала першого чоловіка, а згодом Друга – другого.

З незліченними ранами повернувся додому найстарший із дітей – Петро, на початку 1948 року його не стало.

– Отак і обірвалась у нас чоловіча лінія Бурих – Луцьків, – із сумом промовляла Мотря. (У доньок і внучок Мотрі були самі дівчатка).

Агнеса

На Галичині

– Агнесо Олександрівно, де та Галичина, Львів, а де Клочків? Яким вітром зі Сходу вас занесло на Захід?

– Мабуть, нашій родині було тісно й некомфортно в Клочкові, тож уся наша сім'я зібралася й виїхала на Захід. Бабуся Мотря від природи була непосидючою, а ще дуже наполегливою жінкою. Якщо вже щось

надумала, змінити її рішення було неможливо. Завдяки їй найстарша з дітей, Галина, здобувши початкову освіту, продовжила навчання в Чернігівському педагогічному інституті, працювала вчителькою російської та української мови в Клочкові. Тут вийшла заміж за Михайла Панченка, директора клочківської школи. Важкі то були часи. У 1937 році життєвий шлях Михайла на цьому світі завершився. Побувала в смертельних обіймах того періоду й Галина, але врятувалася тим, що, забравши дітей, Таїсію та Софію, у 1939 році вона, «комсомолка-доброволець» з направленням партійних органів на руках, їде викладати російську мову в місто Горохів Львівської області. Згодом туди переїхала й менша сестра Серафима. Яюсь за чаєм тітка Галина розмірковувала, що в 1939–1941 рр. вижила тут, бо добре знала українську мову, а в 1941–1944 рр. – завдяки німецькій. У 1945 році, коли знову прийшли радянські війська, її захистили вже місцеві жителі, зважаючи на її благородні справи за часів окупації. Після війни вона довго й успішно працювала директоркою однієї з горохівських шкіл.

Так ось, коли у 1945–1946 рр. зі Львова до Польщі цілими сім'ями почали виїжджати поляки, залишаючи квартири, будинки, нажите майно, добротні меблі та навіть предмети високого мистецтва, тітка Галина запропонувала бабусі Мотрі переїхати до Львова, сподіваючись швидко отримати тут житло. Ось так разом із мамою Надією, бабусею Мотрею та тіткою Марією ми всі опинилися на Галичині. У Львові на околиці міста (вулиця Покутська) неподалік від інструментального заводу бабуся купила будинок. Там і минуло моє дитинство, шкільні й студентські роки ¹¹.

– Читаючи ваші вірші, споглядаючи деякі живописні пейзажі й портрети, відчуваєш, що ви підсвідомо сумуєте за Клочковим, Седневом, Чернігівщиною... Чи пам'ятаєте Снов, клочківські й седнівські краєвиди?

– Усе, що я знаю про наш рід, принади Клочкова й Седнева, це переважно з розповідей бабусі Мотрі. Вона була людиною надзвичайних чеснот і жіночої величі, мала на мене колосальний вплив. Малюючи картини, створюючи жіночі образи й сюжети, навіть пейзажі, я підсвідомо керувалась її настановами, світобаченням. Зовсім недавно, переглядаючи власний мистецький дорожок, я звернула увагу, що на моїх картинах чомусь переважають червоно-чорні кольори. У моїй свідомості це, ймовірно, було віддзеркалення сумних бабусиних думок: про розкуркулення, голод, важкі воєнні й повоєнні роки. Яскравою ілюстрацією цього є моя картина-триптих «Юні вдови», написана 1990 року в Ужгороді. Цю роботу помітили критики, вона дістала схвальні відгуки на виставці, приуроченій 45-річчю закінчення Другої світової війни.

Ілюзії

Агнеса пригадує, що після закінчення Львівського інституту прикладного й декоративного мистецтва працювала викладачкою Ужгородського художнього училища ім. Ерделі.

Колискова

Родом з Ужгорода був її чоловік. Після домашнього оточення вона на решті опинилася в атмосфері власного всесвіту, своїх мрій, образів і сподівань на нове, яскравіше життя. Було розуміння того, що тепер напевно все залежить тільки від неї. Звичайно, то були її жіночі ілюзії на ґрунті творчого романтизму, ілюзорного сприйняття дійсності ¹⁵.

Агнеса

— Ужгород привабливе, якоюсь мірою тепле, консервативне містечко, у яке я закохалась так само, як і у свого першого чоловіка – Йосипа Бачинського, – продовжує Агнеса. – Наші дівчатка – Ілона (1966 р. н.) та Агнеса (1974) – були бажаними дітьми двох закоханих людей від мистецтва ⁷. Йосип був єдиним сином у родині священика греко-католицької церкви Данила Даниловича Бачинського, репресованого за радянської влади. За що, питаєте? Скажімо так: за віру, незгоду з новими порядками, гонінням на церкву, за непокору новій владі та участь у відкритих протестних акціях. З його слів, його було безцеремонно затримано, брутально засуджено та «без згоди» відправлено до Сибіру.

Діти Агнеси та Йосипа – Агнеса та Ілона

Зі свекром у мене склалися дуже хороші стосунки, на відміну від свекрухи Марії Іванчі, яка разом із сестрами чоловіка не сприймали мене, називаючи східнячкою-біднячкою. Ой, чого я від них тільки не наслухалась⁸. От свекор любив мене, довіряв і всіляко підтримував, усвідомлюючи моє непросте становище. Пам'ятаю, розповідав, як завдяки коням йому вдалося вижити в надзвичайно важких умовах Півночі. У великі морози він спав, зігріваючись біля них, а не помер з голоду, бо харчувався вівсом, яким їх годували. Бувало, коли навіть через роки за обідом йому пропонували вівсяну кашу, жартував: «Їсти буду що завгодно, тільки не вівсянку».

У родинному колі Бачинських я невимушено опинилася в атмосфері закарпатського мистецького бомонду, незвичних, як на мене, естетичних смаків та етики сімейних стосунків, специфічних взаємин між творчими людьми. До такої атмосфери, чесно кажучи, я не зовсім була готова внутрішньо, надто різні були цеглини, з яких формувалися, закладалися ключові цінності кожного з нас. У такому оточенні мені було важко, але цікаво й пізнавально. У цьому товаристві я познайомилася з особливостями закарпатської школи живопису, багатьма його яскравими представниками: Йосипом Бокшаєм, Федором Манайлом...⁹ Вони часто бували тут, на таких собі творчих посиденьках без пензлів і мольбертів, але з печивом, карпатським чаюванням, відкритим вільнотством. Мотором і душею був Данило Данилович. Ці зустрічі були не випадковими, вони товаришували ще з дитинства, разом протистояли переслідуванням. За «совітів» свекор не відмовився від душпастирської діяльності: служив Богу, таємно вінчав молодят, хрестив дітей, зокрема й наших дівчаток.

Йосип, мій чоловік, був мистецтвознавцем, критиком сучасного живопису. Тому такі зустрічі інколи перетворювались у гарячі (не від чаю) творчі дискусії.

Перебуваючи у світі власних ілюзій, я сподівалася швидко реалізувати свої творчі здібності та плани. Спочатку доля була нібито прихильною до мене. 1978 року за сприяння завідувачки художнього музею Ужгорода Олени Михайлівни Бали, яка бачила мої художні нароби й стежила за моїм творчим зростанням, мені вдалося швидко організувати першу виставку своїх робіт. Однак під час підготовки й проведення тої виставки я вперше зіткнулася й пізнала негативні сторони у взаєминах між творчими людьми, а саме: несприйняття новацій, ігнорування будь-якої мистецької імпровізації, у стосунках між керівництвом і рядовими художниками проглядався відвертий консерватизм і небачений ієрархізм.

Творчий доробок Агнеси

Просять на весілля

Осінні квіти

Дівоча ланка

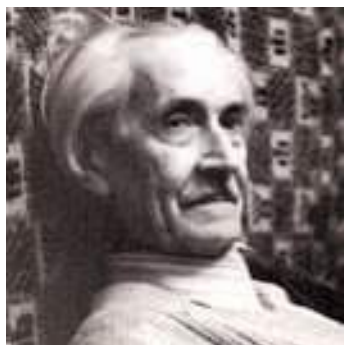
Стіл на кухні

– У ваших судженнях, оцінках багатьох подій, конкретних людей усе пронизано системою астрологічних формул, цікавими висновками. Власне кажучи, чи не стали ви заручницею чисел, подій, характерів, нарешті чужих долъ ¹⁰?

– У жодному разі. Це, очевидно, Божий промисел, тут я знаходжу закономірні відповіді й пояснення на всі запитання, події, негативні життєві явища, виклики, які посиляє мені доля. Діставши відповідь, я заспокоююсь. Після малювання це моє друге захоплення, запозичене в однієї моєї близької подружки. Коли я розібралася в анархії чисел,

заглибилася в їхні лабіринти, віднайшла там багато закономірностей, а відтак вивела власні формули, за якими розпізнаєш долі людей, знаходиш пояснення їхніх перемог, гріхів, провин... Простіше кажучи, це лінії, які не можна оминати в просторі чи скорегувати їхній шлях, вони все одно перетнуться. Фактично підсвідомо від них залежна кожна людина. Користуючись формулами буття, я жодного разу не помилилась, оцінюючи долю навіть багатьох відомих людей, додаю – на їхнє прохання. Щоправда, після досить відвертих моїх висновків деякі з них припиняли зі мною спілкуватися.

Роман з Романом

– На ваших полотнах, у віршованих формах, навіть у геометричних лініях гороскопів видимо й невидимо всюди присутній Роман Сельський. Хто він ¹²?

Довга пауза...

– Знаєте, у східній культурі часто застосовують термін «сенсей» – це вчитель, професор, мудрець, словом, досконала людина в мистецькому ремеслі. Десь так. Для мене він був таким собі сенсеєм. Пригадую, як у позаурочний час я нерідко засиджувалася в художніх майстернях інституту, удосконалюючи під його керівництвом майстерність, викарбовуючи власний почерк, стиль художника.

Він подобався не тільки мені, його любили всі студентки: притягували його непідробна інтелігентність, тонкий гумор, досконале володіння іноземними мовами. До речі, компліменти він говорив винятково французькою, там без перекладу якось усе було зрозуміло. Приваблювали високі педагогічні чесноти й глибоке знання предмета – техніки живопису. Коли померла його дружина, а я розлучилася, саме він простягнув мені не тільки руку – він довірив мені своє серце й душу. Це моє справжнє і останнє кохання, найбільша радість у моєму житті. Мій стан, ставлення до нього передати словами неможливо. Це можна тільки відчувати, як тепло променів сонця – воно або є, або його немає. Завдяки йому я заспокоїлася, відчула душевну рівновагу. Для мене він був таким собі теплим озером, де стомлений подорожній міг запросто зігрітися, розслабитися й відпочити. А ще то був період мого творчого піднесення: з'явилися яскраві твори, навіть шедеври. Це становище, коли не ти шукаєш місце, щоб виставити картини на

показ чи взяти участь в аукціонах, а тебе шукають, умовляють, пропонують. У 1997 році мені запропонували виставитись у Львівській картинній галереї, а це вже такий собі Парнас – висота, рівень визнання художника, його творів ¹³. Одне тільки ім'я директора галереї – Богдан Возницький! ¹⁴ – чого важило серед творчого бомонду Львівщини.

Коли я згадую Романа Юліановича, одразу перед очима постає класичне карпатське село Дземброня Верховинського району Івано-Франківської області. Село лежить біля підніжжя гори Піп Іван, поряд протікає гірська річечка Чорний Черемош. Там на плато є хутір Степанівка, де ми з Романом і дітьми постійно зупинялись у Іллюків, Зеленчуків або Ветошуків, приїжджаючи сюди на відпочинок та пейзажі. Там неймовірні краєвиди й надзвичайно творча аура. Тут писала образ Мавки з «Лісової пісні» Леся Українка, черпав творчі сюжети Василь Стефаник, пізнавав карпатський дух гуцулів Сергій Параджанов.

Роман Юліанович був стриманим і невибагливим у побуті, з ним було просто, легко й цікаво. Це найщасливіший період у моєму житті.

Про що мрію, чим займаюся? Залишилася сама. Діти роз'їхалися, подруг уже майже немає, окрім одної – це моя учениця Галина Іванівна Патрай-Братківська. Вона допомагає мені впорядковувати мій творчий спадок. Разом захоплюємось аплікацією й печворком. Творчий спадок Романа Юліановича мені допоміг упорядкувати Петро Яворський, а це 7500 робіт, з них 1500 картин живопису.

Мрію дописати роман, який розпочала зовсім недавно.

* * *

Насамкінець я наважився запитати в Агнеси, чи щаслива вона там, на Заході?

– Скажу відверто – ні, – швидко промовила вона, неначе чекала цього запитання. – Мене вважали тут східнячкою, не завжди довіряли, я відчувала це ставлення завжди. Тому після закінчення інституту планувала їхати саме на Чернігово-Сіверщину, та не так сталося як гадалось – кохання, перший шлюб, діти... Це природно.

Є таке точне українське прислів'я з цієї нагоди: «Де народилася, там би й згодилася». Мені завжди не вистачало нашого клочківського магнетизму, сновського верболозу, весняних лелек і літніх лугових квітів. Нарешті колоритного, невибагливого сільського побуту, простих домашніх страв, прогнозованих, щирих, співучих, часом лайливих земляків.

Чернігів – Черниш – Клочків.
Вересень – грудень 2019 р.

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Ендшпіль – заключна стадія партії в шахах чи шашках.

** На згадку про Луцьків, їхні володіння на перехресті доріг Черниш – Ключків і Чернігів – Седнів і досі височить навпіл роздвоєна асфальтом у 80-х роках ХХ ст. велична Луцикова гора.

¹ Агнія ще зі студентських років цікавиться вивченням долі людей за характеристиками їхніх гороскопів. За формулами, які Агнеса особисто розробила згідно з математичними й геометричними розрахунками, вона дослідила долі близько 200 людей. Мені ж Агнія повідомила, що я належу до тієї категорії людей, яким вона може довіряти.

² Агнеса (лат. *Agnes*) – з грецької мови Агнес – «чиста, свята», ім'я поширене серед католиків.

³ Чернігівську жіночу гімназію засновано 1865 року спочатку як училище першого розряду, а 1871 року воно отримало статус гімназії. <https://mistaua.com>

⁴ Історія народження Мотрони Бурої, її подальша доля, як і всієї родини Луцьків – Бурих, записана на основі письмових та усних спогадів Агнеси Бачинської-Сельської.

⁵ Ключківську церковнопарафіяльну школу було відкрито у 1868 році.

⁶ НСХУ – Національна спілка художників України.

⁷ Агіца (Агнеса) – так у родині Бачинських називали меншу дівчинку.

⁸ У Йосипа було ще 4 сестри. Вони, як і свекруха, не любили невістку з причин її майнового й соціального стану, походження. Агнеса вважала, що навіть після своєї смерті свекруха змогла їх розлучити.

⁹ Федір Манайло консультував всесвітньвідомого кінорежисера Сергія Параджанова під час знімання кінофільму «Тіні забутих предків».

¹⁰ У розмові з пані Агнесою я попросив її дізнатися у близької родички окремі деталі біографії родини Луцьків-Панченків. «Що ви, та це ж Вогняний Бик – її ніщо не цікавить, окрім власної персони, вона нічого не знає й нічим вам не допоможе!» Згодом ці висновки підтвердилися на всі 100%.

¹¹ За спогадами Агнеси, будинок був добротний, там і жили всі разом після переїзду з Ключкова.

¹² Сельський Роман Юліанович (1903–1990), народився в місті Сокаль Львівської області. Навчався у Львівській мистецько-промисловій школі, Краківській академії мистецтв. На його творчість мав великий вплив Микола Глушенко, з яким він у 1925 році познайомився в Парижі й потоваришував, а також художники Озанфан, Коро, Тулуз-Лотрек, Пікассо.

Викладав спочатку у Львівському училищі прикладного мистецтва, а з 1947 року очолював кафедру живопису в Інституті прикладного та декоративного мистецтва. Народний художник України (1989). У творчому доробку численні пейзажі, натюрморти, портрети, тематичні картини, аплікації, гравюри, кераміка. Твори митця експонують у музеях Києва, Львова, Івано-Франківська, а також Польщі, Канади, США та Франції. Перша дружина – львівська художниця Маргіт Райх (шлюб з 1925 р.), друга – Агнеса Бачинська (1982). Дітей не мав. <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

¹³ Парнас – гора в Греції. У грецькій міфології – святе місце, перебування там бога Аполлона та його мистецьких муз. <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

¹⁴ Борис Григорович Возницький (1926–2012). Мистецтвознавець, історик. Герой України. Лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка. Жив і працював у Львові.

¹⁵ Усі картини з ілюстрованого альбому: Агнеса Бачинська-Сельська. Млярство, графіка. Київ: Поліграфічна фірма «Оранта». 2007 рік.

Софія Михайлівна Синиця – всесвітньовідома вчена з Клочкова

Народилася 20.10.1937 р. в Клочкові.

*Вищу освіту здобула у Львівському
державному університеті ім. Франка
(1959 р.). Аспірантка університету.*

Кандидатка геологічних наук.

Докторка геолого-мінералогічних наук.

Професорка

Мати – Галина Луківна Панченко (Луцько), народилася в 1911 році в Клочкові. Вчителька. Рідна тітка Агнеси Олександрівни Бачинської-Сельської.

Батько – Панченко Михайло Павлович, за освітою вчитель, працював у клочківській початковій школі*. 1936 року в селі урочисто відкрили семилітню школу, куди його призначили директором. Зі слів Бачинської-Сельської, у 1937-му чи 1938 році його звинувачують у надуманих злочинах – контрреволюційній, антирадянській діяльності, постає питання про звільнення з посади. Він не витримує важкого психологічного тиску, необґрунтованих звинувачень на свою адресу й начебто покінчує життя самогубством. Цей факт частково підтверджує й колишній директор клочківської школи Григорій Михайлович Клименок.

У 1939 році Галина змушена «добровільно» виїхати до Львівської області. Про подальшу долю цієї мужньої жінки детально розповідає Агнеса Бачинська-Сельська в попередньому оповіданні «Агнеса із Клочкова».

Донька Галина, Софія закінчила школу із золотою медаллю, мріяла бути актрисою, проте за наполегливою порадою мами вступає до Львівського державного університету ім. Івана Франка, який успішно закінчила в 1959 році. Будучи аспіранткою університету, за науковим направленням їде в геолого-археологічну експедицію в Читинську область РФ, досліджує там гори Забайкалля. Місцеві науковці-геологи одразу помічають розумну та допитливу українку й запрошують її на роботу до Читинського державного технологічного університету, запропонувавши такі умови, від яких не можна було відмовитися. Так

згадувала вона в одному зі своїх нечисленних інтерв'ю. Пояснюючи такий віраж у власній біографії, зауважує, що після Карпат і Кримських гір України, де вона теж побувала в наукових експедиціях, у цій суворій місцевості вона побачила величезну дослідницьку перспективу для молодого вченого. Проте планувала довго там не затримуватися й незабаром повернутися в Україну. Втім, сімейні обставини

та започатковані нею цікаві науково-дослідні програми в галузі мінералогії металів і численні експедиції занурили її в захопливий світ науки. З 1996 року вона докторка геолого-мінералогічних наук, професорка,

лауреатка багатьох премій. У науковому середовищі Софія Михайлівна – визнана мінералогиня і палеонтологиня. А ще – всесвітньовідома дослідниця нового виду динозаврів, названого в науковій літературі куліндадромеус. Це трав'яїдна рептилія, що жила на Землі понад 150 млн років тому й була вкрита пір'ям і лускою. Саме Софії Синиці поталанило знайти її залишки**.

Нині Софія Михайлівна живе в Читі, працює, пишається внучкою Катериною Вільмовою, яка викладає англійську мову в тамтешньому університеті й допомагає їй у науковій діяльності.

*Чернігів – Львів.
Жовтень – грудень 2018 р.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Дату народження та смерті Панченко М.П. офіційно не встановлено.

** <http://www.rgo-sib.ru/expedition/48.htm>

«Бо хата ж дідова»

*Невигадана історія про пригоди
однієї дерев'яної будівлі XIX століття,
що дивом збереглася до цього часу в Черниші*

**«Ось тут стояв будинок Якова Кириєнка.
Де чагарники тут колись був сільський майдан
козацького куреня, за ними одразу велике озеро «Болото».
Це найвища точка села. Археологами на цьому місці знайдено
артефакти часів Київської Русі та пізнішого періоду»**

Малий повернувся додому весь зарюмсаний. Схвильована бабуся губилася в здогадках і припущеннях: онук знову побився з кимось із однолітків? У нього відібрали гроші? А може, розбилось отее світло-коричневе яєчко, яке вона дала йому, щоб здав до сільповського магазину, а за отримані 7 копійок сховався до сільського клубу в кіно? Старенька довго не могла з'ясувати причину його стану, а сам він нічого не говорив, а тільки, схлипуючи, показував у бік будинку, що його зводив по сусідству місцевий кіномеханік Іван, та все більше заходився від плачу.

Бабуся обняла його й, погладжуючи скуповане мокре волосся бронзового кольору, всіляко заспокоювала та допитувалась:

– Може, щось болить?

– Ні-і-і... Іван Льосиків не пустив мене в кіно, каже, що я ще малий ходити на дорослі сеанси, – нарешті промовив він, жалісно схлипуючи.

– Та як же він міг дозволити собі таке нахабство – не пустити тебе до будинку твого діда? А ще сусід називається! – розгнівалася бабуся.

Її слова в цій ситуації вже нічого не вирішували для малого, але в його дитячому арсеналі залишався ще один аргумент – пожалітись на кіномеханіка батькові, нехай провчить його.

Справді, на другий день зранку хлопчина побачив, як біля перелазу через тин, що разом з кучерявим в'язом розділяв дві садиби, батько про щось розмовляв з Іваном. Щоправда, не так, як він очікував, а без лайки й криків і, чесно кажучи, цим дуже його розчарував. Адже хлопець часто бачив і чув, як у селі інколи розмовляють між собою сусіди – не добирають ні слів, ні жестів. А тут якось зовсім не так – надто вже тихо, мирно й спокійно. От якби він сам був дорослим, то вже точно надавав би стусанів цьому Іванусі.

Проте після того інциденту малий завжди ходив у кіно без проблем. «Бо хата ж дідова», – заспокоював він себе кожного разу, проходячи повз кіномеханіка. Хоча так і не наважився спитати в тітки, яка була йому хрещеною, нащо дід віддав свій величезний будинок під клуб, а самі з бабусею Наталією Семенівною та тітками живуть у невеличкому однокімнатному будиночку на городах Лазарівни¹. З роками ця історія з дідовою хатою ставала для нього все зрозумілішою – була ж війна!

Війна

У козака Мойсея Кирієнка було шість хлопців: не ледащі, до роботи завзяті. Коли женилися, кожному діставався шмат землі й будинок. Яків Мойсейович Кирієнко був найменшим у сім'ї, тож коли одружився з Наталією Светенок, темноволосою дівчиною з добрими карими очима, жити стали разом з батьками в одній хаті*. Будинок з господарчими приміщеннями, як-от хлів, клуня, погріб, конюшня, стояв на пагорбі біля великого озера, що звалось Болотом. Саме тут був історичний центр села, на цьому місці відбувалися сходи, а на майдані тренувалися козаки Черніського куреня. Звідси починався в селі найдовший куток – Кирінщина. Він тягнувся вулицею, яка обіймала озеро з півночі, аж до перехрестя доріг, що розходилися в напрямку Івашківки, Седнева, Терехівки, а жили тоді тут майже самі Кирієнки.

Невістка одразу сподобалася Мойсею своєю покірністю, шанобливим ставленням до свекрів, була беручкою до роботи, гарно вишивала, а коли прийшла до хати, то подарувала свекру розкішну вишиту полотняну сорочку. А ще добре й напрочуд швидко готувала страви, особливо йому подобалися смажені огірки. Коли Яків повернувся пораненим із фронтів першої імперіалістичної війни, Мойсей вирішив, що сина більше нікуди від себе не відпустить, чого б це йому не коштувало. Жити треба разом, бо він старішає, а господарство велике, хто ж буде біля нього ходити.

І все було б добре, якби не громадянська війна, потім продрозкладка, а далі й розкуркулення та колгоспи. 1923 року до Якова прийшли з комітету бідноти села й відібрали будинок. А невдовзі помер дід Мойсей. У селі подекували, що то не від хвороби, а від кривди й сорому перед дітьми, надто гордий він був від природи. Бо, кажуть, плакав перед самою смертю, промовляючи: «Не захистив дітей!..».

Довелося всій родині перейти жити до старшої доньки Якова – Ганни^{**}. А в їхньому будинку спочатку розмістили колбуд, а коли 1932 року в селі раптом утворився ще один колгосп (ім. Кірова), тут розташували правління (контору) колгоспу, а колбуд перемістили до приміщення напівзруйнованої більшовиками Свято-Георгіївської церкви³.

21 вересня 1941 року село окупували німці з мадярами. У колишньому будинку Якова Мойсейовича окупанти відкрили госпіталь. Школа під час окупації не працювала. Отож у її правому крилі німці відкрили церкву, вхід до якої був з двору, іншу частину будівлі зайняв бургомістр М. Я. Садченко. Марія Яківна Кирієнко, середня донька Якова Мойсейовича, згадувала, що одного разу надвечір досить несподівано до них зайшов бургомістр. І хоч перебував він нібито в доброму гуморі, атмосфера була напруженою, адже сім'я не знала, чого очікувати від такого гостя. Посміхаючись, бургомістр промовив, що в нього є для них хороша новина, мовляв, наливайте «сто грамів». Йому налили хмільної бражки, бо горілки в господарстві не було. Зробивши невелику паузу, гість повідомив, що німецький госпіталь уже евакуйовано до Седнева, тож їхня родина може повернутися у свій будинок. Радіти чи плакати від такої новини, вони не знали, тож довго вагалися, радились із сусідами, родичами й кінець кінцем все-таки вирішили повернутися у своє родинне помешкання. Тож 1942 року зимували вже у своїй хаті. Але прожили там недовго.

Коли 21 вересня 1943 року в село увійшли радянські війська, а навколо села ще точилися бої, до них прийшов десятник Сава Миронович Грецький з офіцером Червоної армії з вимогою звільнити будівлю

за годину, бо тут буде госпіталь. Довелося знову проситися назад до Ганни, добре, що Олексій Борисович Кирієнко допоміг перевезти туди всі пожитки. Доросле поросся, що було в господарстві, офіцер наказав залишити для потреб Червоної армії.

Отож чотири жінки доживали віку в маленькому будиночку Ганни. Брат Іван та зять Андрій, чоловік Ганни, загинули на фронті, а двоє їхніх дітей померли від недоїдання ще 1933 року. Алла Василівна Чернобай (внучка Якова Мойсейовича) пригадує, як тітка Серафима розповідала, що діти померли від недоїдання та супутніх хвороб, адже продовольчі комісари восени того року відібрали все зерно, картоплю і єдину на всю велику сім'ю корову. Якова Мойсейовича ще 1941-го мобілізували на трудовий фронт, був начебто в Сибіру, додому повернувся тільки в 1950 році, хворим і немічним, і невдовзі помер. Так гарні чорняві дівчата з колись заможної та авторитетної родини, на яких заглядалися всі чоловіки села – потенційні наречені, zostалися незаміжніми. Заміж вийшла тільки Наталія, яка ще до війни виїхала із села, бо ніде було жити. Зі слів Алли Чернобай, до війни її мама прислугувувала єврейській родині в Чернігові. Господар працював у місцевій прокуратурі, тож, коли почалася війна, цю родину і її разом з ними було евакуйовано до Баку. Там вона зустріла Василя – свого майбутнього чоловіка. Уже після війни подружжя повернулося до Чернігова. Діти, Алла та Світлана, теж живуть там.

Будинки теж подорожують

Щойно виїхав черговий госпіталь, як до хати Кирієнків знову повернувся колгосп ім. Кірова, розмістивши там свою контору та склади. Проте й колгоспу не поталанило, надто вже привабливим був цей будинок – з піччю, грубкою та настільки міцними стінами, що коли стукнути по них кувалдою, деревина гуде, як церковний дзвін. Високий дах, залізна покрівля, дерев'яна підлога в хаті... *«Усе не як у людей, – кидала мовчазна Серафима, – це й коле їм очі»*. Отож будинок отримав нове призначення: у ньому знову розмістили колбуд. Цього разу досить надовго.

За каденції Г. І. Козлова, голови об'єднаного колгоспу ім. Першого травня, восени 1962 року в Черниші здали в експлуатацію сучасний цегляний Будинок культури з актовою залою на 350 посадкових місць ². Василь Степанович Юрченко, колишній голова Черниської сільради, згадував, що якимось на засіданні правління колгоспу розглядали питання щодо долі звільненого приміщення сільського клубу.

Будинок Кирієнка Я.М. Наразі – комора. Фото 2013 р.

Тоді вирішили передати будинок з балансу сільради на баланс колгоспу й виділити це приміщення під службову квартиру голові колгоспу. Згодом Г. І. Козлов, усе зваживши, ухвалив інше рішення: розібрати будинок, а деревину використати для будівництва нової квартири для голови колгоспу в іншому місці села. Проте з часом з'явилося нове, «соломонове» рішення голови: квартиру будуватимемо, але цегляну.

– Колишній клуб надто великий для квартири голови, у райкомі можуть не зрозуміти, – констатував Григорій Іванович. – Проте буде хороший продовольчий склад для зберігання насіннєвого матеріалу та продовольчих товарів для потреб господарства.

Їдальня і садок-ясла в колгоспі на той час уже були. Тоді на правлінні колгоспу він по-військовому швидко ухвалив зобов'язальні рішення для голови сільради й секретаря правління колгоспу:

1. Сільраді підготувати відповідні бухгалтерські документи.
2. Бригадиру будівельної бригади О. А. Кондратенку та завгоспу В. М. Грецькому негайно приступити до переміщення будівлі у визначене місце.

Восени 1964 року, саме «до жовтневих», із цього складу колгоспникам видавали на трудодні кавуни, м'ясо та свіжу рибу (карасі з колгоспного водоймища).

Нині, проїжджаючи мимо, завжди згадую драматичну «біографію» цього будинку. Викликає почуття поваги його загадкова величність та надзвичайна стійкість і витривалість. Це особливо красномовно на тлі

руїн цегляних приміщень колишнього колгоспу: корівників, складів, виробничих цехів, КЗС, що не витримали випробування часом. Зважаючи на його дивовижну долю, сподіваюся, що це не останнє призначення цієї споруди.

За прожиті століття в кожному брусі цієї історичної будівлі накопичилося стільки людського поту, сліз, сподівань, життєдайної енергії, що й дотепер тримає її під сонцем – як символ, пам'ятник, нагадування нинішнім і майбутнім поколінням про непрості часи в історії України, коли жертвами режиму ставали міцні, генетично стійкі родини, що народжували духовно здорові покоління, готові в часи смертельної небезпеки вмирати не за своє майно, а за Батьківщину.

*Черниш.
Лютий 2018 р.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Кирієнко Яків Мойсейович (1882–1952 рр.). Дружина Наталія Семенівна (1883–1976 рр.). Діти: Ганна (1906–1986 рр.), Марія (1912–1996), Серафима (1921–2014), Наталія (1919–1984), Іван (1917–1941).

** ДАЧО. Фонд 679, оп. 10, спр. 1013. Метричні відомості за 1912-й, 1914-й, 1917 рр.

¹ Лазарівна – місцевість біля великого озера, де стояв будинок Кирієнка Лазаря Михайловича, старости Черниша в 1902–1919 рр. Потім деякий час там жила його дружина з дітьми, допоки будинок не конфіскувала радянська влада.

² У 1961 році було створено об'єднану Черниську сільраду (села Черниш і Клочків), а роком раніше (1960) об'єднали колгоспи ім. Хрущова с. Черниш та «Великий Жовтень» с. Клочків із центральною садибою в Черниші.

³ Колбуд – колективний будинок. Так у ті роки називали Будинок культури.

Душпастирі та їхні послідовники

Продовження історії

*Про Слюсаревського Миколу Віталійовича,
першого священика Свято-Георгіївської церкви Черниша,
атмосферу того часу*

Батько Миколи Віталійовича – Слюсаревський Віталій Андрійович – народився 1858 року в селі Городище Сосницького повіту (нині Менський район) у родині дяка місцевої церкви Слюсаревського Андрія Петровича ¹. Після закінчення земської школи Віталій вступає до Чернігівського духовного училища, потім продовжує навчання на вищому відділенні Чернігівської духовної семінарії ². У 1884 році його призначають на службу в Михайлівську церкву с. Андріївки Чернігівського повіту, обирають членом Ради другого чернігівського благочинного округу, також він викладає законодавство у місцевій земській школі, у 1899 році нагороджують набадреником і переводять служити в село Купчичі Сосницького повіту настоятелем церкви Різдва Богородиці, а через деякий час він стає на парафію села Новий Білоус Чернігівського повіту ^{3, 4}.

Людмила Василівна Бойко із Черкас, дослідниця роду Домарчуків-Кашпуревих, припускає, що Віталій Андрійович Слюсаревський був одружений на одній з доньок Полієвкта Васильовича Кашпурева – священика Седнівської Свято-Георгіївської церкви ^{14, 15}. Така здогадка ґрунтується на тому, що коли його донька Наталія Полієвктівна Кашпурева (1874 р. н.) в 1891 році виходила заміж за Михайла Прокоповича Домарчука (1869 р. н.), дворянина із села Брусилів, який теж обрав дорогу священнослужителя, то вінчав їх у Свято-Георгіївській церкві Седнева Віталій Андрійович Слюсаревський – тоді настоятель Свято-Михайлівського храму с. Андріївки Чернігівського району. Що цікаво, після того, як Полієвкт Васильович відійшов у інші світи, саме В. А. Слюсаревський став згодом настоятелем Свято-Георгіївської церкви Седнева ⁶.

Стосовно дітей Віталія Андрійовича Слюсаревського, то відомо тільки про чотирьох із них. Полієвкт (імовірно, найстарший) – найвідоміший і найуспішніший серед них – викладав історію та географію в Чернігівській чоловічій богословській гімназії ⁷. Про Тихона (серед-

**Надгробок на могилі Віталія
Слюсаревського на цвинтарі
Свято-Георгіївської церкви Седнева.
Фото 2019 р.**

нього) відомо, що він служив псаломщиком Петропавлівської церкви в Березному⁸. Микола – найменший із синів. Єдина донька подружжя Слюсаревських Марія успішно закінчила Чернігівське єпархіальне жіноче училище, працювала вчителькою в селі Боромики⁹. Подальша її доля невідома. У 1910 році Віталій Андрійович передчасно помирає (начебто від зараження крові), його поховали в Седневі у дворі біля Свято-Георгіївської церкви, де він служив. До цього часу на його могилі зберігся відновлений у 90-х роках минулого століття надгробок.

* * *

Микола Віталійович Слюсаревський народився 1883

року. Як і батько, спочатку навчається в Чернігівському духовному училищі, а потім здобуває освіту в духовній семінарії. Будівля семінарії стояла на території садиби Павла Полуботка, чернігівського полковника початку XVIII ст. Зі спогадів доньки Миколи Віталійовича Оксани та записів, що збереглися в архівних матеріалах, відомо, що вчився він на відмінно, особливо добре давалися йому знання з фізики та математики, успішно освоїв шість іноземних мов. Сучасники відзначали притаманну йому старанність, наполегливість, а також зразкову поведінку. А ще в нього був добрий музичний слух і привабливий голос – бас. Донька Оксана свого часу пригадувала, що коли на свята батько співав удо-

Слюсаревський М. В.

ма, то могли погаснути газові лампи ⁵. Тож багато прихожан ходили на службу, щоб насолодитися оригінальним співом священика. Не випадково після закінчення навчання в 1904 році його призначають спочатку викладачем у двокласну церковну школу села Жукля, а згодом наглядачем у Чернігівську духовну семінарію ^{8,10}. Він здобуває цивільний ранг старшого колезького

секретаря. Збереглася світлина того періоду, де зображено четверо осіб: двоє дорослих чоловіків у формі (імовірно, викладацький склад)

**Полієвкт
Слюсаревський**

Викладацький склад Чернігівської духовної семінарії. Стоїть Микола Слюсаревський. 1903 р.

та два гімназисти (семінаристи), один з яких Микола. Як повідомив його правнук Олександр Колесник із Чернігова, Микола стоїть праворуч *. Можна припустити, що один з викладачів поруч з Миколою – його старший брат Полієвкт, який викладав там географію та історію. Закономірно й цілком логічно, що Микола мріяв бути не чиновником, а священиком, як батько й дідусь. 1905 року М. В. призначають псаломщиком в одну із шести церков містечка Березна.

1907 року Микола бере шлюб з Антоніною Андріївною Філіпченко (28.02.1889 р. н.), родом із села Киріївка нинішнього Корюківського району ¹¹. Шлюб цей не був випадковим, адже згідно з чинними на той час правилами церкви тільки одружений священик міг мати парафію і бути призначеним настоятелем храму. Того ж 1907 року його й призначають у Черниш настоятелем Свято-Георгіївської церкви. Будівництво храму було завершено 1904 року, а освячено 1906-го. Після призначення Микола Віталійович цілковито занурюється в організаційні справи приходу, вишукує кадри: псаломщика, па-

ламаря, диякона, помічників – раду церкви й старосту релігійної громади. Значну увагу приділяє облаштуванню інтер'єру, іконостасу та обов'язковій релігійній атрибутиці Свято-Георгіївської церкви. Велику роботу щодо іконопису проводить Олексій Федорович Маляревський – іконописець, що жив тоді в Черниші ¹³. Маючи дуже добру духовну освіту, статус спадкового (майже зі столітнім досвідом) династичного священнослужителя та відмінну послужну характеристику, Микола Віталійович Слюсаревський небезпідставно міг сподіватися на блискучу церковно-службову перспективу. Не випадково його парафію особисто відвідує архієпископ Чернігівський та Ніжинський Василь Богоявленський. 1909 року Слюсаревського нагороджують набедреником, і він стає благочинним четвертого благочинного округу Чернігівського повіту. 6 травня 1913 року за вірність і відданість церкві отримує грамоту Святійшого Синоду.

Проте з утвердженням радянської влади успішна кар'єра Миколи Слюсаревського завершується. У 20-х роках XX ст. Свято-Георгіївську церкву в Черниші закривають, з неї знімають куполи й пристосовують будівлю спочатку під колгоспний склад, а згодом під сільський клуб. Одну з найяскравіших культових архітектурних споруд області початку XX століття було безсоромно знищено, а стосовно самого М. В. та активістів релігійної громади села розпочалися переслідування й репресії. Його позбавляють виборчого права, а в 1922 році радянський активіст села скоює на нього озброєний напад. Микола Віталійович дістає важке вогнепальне поранення, але, на щастя, воно було не фатальним ¹². У 1923 році на нього накладають штраф за «хуліганство» в кооперативному магазині, де він намагався купити якийсь товар, але куди буцімто не мав права заходити, оскільки не був членом споживчої кооперації¹². Підтримуючи сплановане системне переслідування, газети друкують анонімні листи про його «антисоціальну» поведінку ¹². Згодом у нього відбирають ще й власний будинок у Черниші. І колись щаслива й шанована сім'я була вимушена виїхати із села. Олександр Колесник розповідає, що переїхали вони тоді до родичів у Чернігів. Проте Микола Віталійович, попри закриття церкви, переслідування й репресії, не відмовляється від віри в Бога і своєї діяльності. Він їздить населеними пунктами області та з великим ризиком для себе й далі активно виконує душпастирські обов'язки, займається місіонерством. На жаль, його спіткала трагічна доля багатьох служителів церкви того часу: 1930 року за нез'ясованих обставин він гине під колесами товарного потяга в Ніжині ^{**}.

* * *

У Миколи Віталійовича та Антоніни Андріївни Слюсаревських у шлюбі було п'ятеро дітей: Олександр (1908 р. н.), Леонід (1910), Оксана (1912), Василь (1915) і Феодосій (1917). Долі їхні склалися по-різному: Леонід, Василь і Феодосій – фронтовики, активні учасники Другої світової війни. Леонід і Василь загинули, Василя було посмертно нагороджено медаллю «За відвагу»**. Феодосій повернувся додому інвалідом, на війні втратив ногу. Зі слів Олександра Колесника, до кінця земних днів жив у Чернігові на Подусівці, був одружений, але вів замкнутий спосіб життя. Старший син Миколи Віталійовича Олександр жив у селі Підлісне Козелецького району, працював у місцевому колгоспі. Перебуваючи на пенсії, був активістом місцевої релігійної громади. Похований у Підлісному. Оксана мешкала в Чернігові, у заміжжі мала єдину доньку – Ларису (по батькові Іванівна). Лариса вийшла заміж за Миколу Колесника, їхній син Олександр (1972 р. н.) – приватний підприємець, живе й працює в Чернігові. Не байдужий до долі України, її найкращих синів і доньок, активно й прискіпливо досліджує родовід Слюсаревських.

Олександр Колесник

*Чернігів – Черниш.
Листопад 2019 – березень 2021 рр.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Колесник Олександр Миколайович, правнук Слюсаревського Миколи Віталійовича по лінії його доньки Оксани, стверджує, що, починаючи з XVI століття, усі відомі в Україні Слюсаревські пов'язані родинними зв'язками. Два фото, про які йдеться в оповіданні, Олександр отримав від Людмили – доньки Феодосія (одного із синів Миколи Віталійовича). Зважаючи на інформацію на звороті фото, можна стверджувати, що зроблено світлини в період з 1909–1914 рр. в одному з найвідоміших фотосалонів Чернігова – «В. Е. Гольдфайна».

** Дослідницька інформація автора та припущення О. М. Колесника.

¹ ДАЧО. Фонд 679. Оп.2, спр. 5091. Після закінчення в 1830 році Чернігівського духовного училища Слюсаревського Андрія Петровича було призначено паламарем у церкву с. Анисів.

² У 1888 році Чернігівську духовну семінарію закінчив Григорій Тимофійович Тичинін – батько майбутнього поета Павла Григоровича Тичини. Павло Тичинін (1891 р. н.) 1900 року теж вступає до Чернігівського духовного училища, а, закінчивши його, у 1907–1913 рр. навчається в Чернігівській духовній семінарії (<https://uk.wikipedia.org/wiki>).

³ Село Андріївка Чернігівського району.

⁴ Набедренник – парчевий довгий прямокутник із зображенням хреста, який священники одержують як першу нагороду за службу і носять з правого боку нижче пояса. Зазвичай ця нагорода передує підвищенню по службі ([google.com.ua/search?source=hp&ei=66WwXOf_FLncgwf6rmg](https://www.google.com.ua/search?source=hp&ei=66WwXOf_FLncgwf6rmg)).

⁵ Зі слів О. Колесника, його бабуса Оксана померла в 1986 році, похована на кладовищі «Яцево».

⁶ «Сіверянський літопис», № 6, Чернігів, 2017 р., арк. 165–172.

⁷ Календар Чернігівської губернії, 1916 р., арк. 204. Краєзнавчий відділ бібліотеки ім. В. Короленка, м. Чернігів.

⁸ ДАЧО. Фонд 679. Оп. 3, спр. 395.

⁹ ДАЧО. Фонд 679. Оп. 10, спр. 1590 (метричні книги). Чернігівське єпархіальне жіноче училище розміщувалось у будівлі на Валу, нині тут художній музей ім. Галагана.

¹⁰ Олександр Колесник посилається на спогади бабусі Оксани, доньки М. В. Слюсаревського.

¹¹ ДАЧО. Фонд 679. Оп. 10, спр. 1590. Згадується вчителька із с. Кириївка Сосницького повіту Філіпченко Варвара Андріївна. У 1910 році разом з братом Миколи Віталійовича Тихоном (на той час служив псаломщиком у Березному) хрестили Леоніда – сина М. В. Слюсаревського.

¹² Чернігівська обласна газета «Красное знамя», 13.02.1922 р., 02.03.1923 р., 17.07.1923 р.

¹³ Обґрунтоване припущення автора.

¹⁴ Полієвкт Васильович Кашпурев – з 1860 р. священник Седнівської Свято-Георгіївської церкви. Закінчив Чернігівську духовну семінарію. З 1889 року законовчитель Седнівського однокласного народного училища.

¹⁵ Горобець С. Земські школи Чернігівського району 1868 -1918 рр. Чернігів. 2005.

Пролог

Про Любенка Івана Івановича,
*першого псаломщика Свято-Георгіївської церкви Черниша,
атмосферу того часу*

Той осінній, але ще теплий день 2018 року був для мене особливим. Хотілося побути наодинці зі своїми думками, що, на жаль, не завжди вдається через різні обставини. Отож надвечір, заглиблений у свої роздуми, повільно рухаюся дорогою Черниш – Клочків на власному автомобілі. Там, десь далеко попереду дороги, ледь видніється силует пішохода, який постійно зупинявся, намагаючись упіймати попутний автотранспорт. На моє глибоке здивування, жодна з автовок не відреагувала на його прохання. Коли я наблизився до нього, він уже й не напрошувався.

Тож, зручно вмоствившись на передньому сидінні авто, пішохід полегшено видихнув, подав мені руку й промовив:

– *Давайте знайомитись. Я Олександр Яковлев із Чернігова, а в Черниші у мене дача.*

– *Клочків начебто привабливіший для дач, ніж Черниш, – зауважив я.*

– *З Клочковим якось не склалося, – відреагував на репліку пасажир, – хоча моя мама, Зіньковець Віра Петрівна, казала, що звідти родом була моя бабуся Любенко Марія Іванівна.*

– *Та не може бути, – подумав я, – який же дивний збіг!*

– *Стій, стій, Олександре, прошу тебе, з цього місця повільніше й докладніше, – зрадів я несподіваній удачі. – Уявляєш, рівно шість місяців тому, збираючи матеріали про репресованих громадян Черниша й Клочкова для книжки «Долі репресованих Чернігівського району», я безрезультатно порпався в архівах, спілкувався з клочківцями та чернишцями, щоб знайти будь-яку нову інформацію про І. І. Любенка. Цього мужнього священика клочківської Свято-Миколаївської церкви у 1930 році було засуджено до п'яти років ув'язнення та п'яти років заслання до Сибіру за буцімто контрреволюційну діяльність у складі групи з п'яти осіб. Тоді в цейтноті мені так і не вдалося встановити, як надалі склалася доля Івана Івановича.*

– *Мама розповідала мені, – продовжив Олександр, – що, відбувши покарання, одразу після закінчення війни він повернувся в Клочків, де колись була його парафія. Тут чекали на нього дружина й діти, а в Брусилові жила мати. Церква в Клочкові на той час була закрита. Начеб-*

то, коли він пішов провідати матір, а це було саме на храмове свято, то з'ясувалося, що Свято-Михайлівська церква в Брусилові діюча, а священика там немає**. Через деякий час Чернігівська єпархія і призначила його на цей престол. Та, на жаль, довго служити там йому не довелося, він помер десь у 1947 році. Нібито поховали його в Брусилові, біля церкви.

«Це не кооперація, а обдирація»

Народна мудрість каже: словом можна поранити, можна вбити, а можна й вилікувати чи надихнути на добрі справи. Слово може створити диво – дати людині надію на життя.

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує!.. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова...*

(Т. Г. Шевченко)

Слова часом нічого не значать, а іноді буває так, що їхня ціна надто вже висока. Усе залежить від того, коли та за яких обставинах вони сказані, хто оцінює їх зміст...

* * *

Із самого початку знайомства з особистістю та душпастирською діяльністю Івана Івановича в мене почало формуватися позитивне враження і глибока внутрішня повага до нього. Ось, наприклад, метричні книги Свято-Георгіївської церкви Черниша, починаючи з 1909 року. Грамотно побудовані речення, правильно розставлені акценти й пунктуація, чіткий каліграфічний почерк, що легко читається. І це, здавалось би, стандартна інформація про прихожан села, події, до яких вони причетні, та у зв'язку із чим зроблено запис. З кожним новим епізодом його душпастирської діяльності, соціальної поведінки в мене все яскравіше вимальовувався його образ, що викликав глибоку симпатію та повагу до обраної жертвової місії.

* * *

Іван Іванович Любенко народився 1881 року в селі Брусилів Чернігівського району, українець, із козаків. Грамоти навчався в Брусилівській земській школі*. Дружина – Анастасія Андріївна (29.10.1885 р. н.), діти: Андрій (1908 р. н.), Анна (1910), Марія (1912), Серафима, Василь. Про Василя відомо, що в 1930 році він уже вчителював у Седневі, а Андрій загинув на фронтах Другої світової війни.

Любенко І.І.

У 1907–1920 рр. І. І. Любенко – псаломщик Свято-Георгіївської церкви в Черниші, у 1914–1917 рр., перебуваючи в діючій армії, служив там псаломщиком. З 1920 року – єпископ Свято-Миколаївської церкви Клочкова. За радянської влади відмовився закривати храм і знімати дзвони. А коли церкву в Клочкові все ж закрили, служив і далі, виконуючи пастирські обов'язки. Архівні матеріали кримінальної справи проти нього засвідчують, що Любенко мав у селі величезний авторитет, його глибоко поважали й підтримували віряни. Коли у 1930 році слідчі двічі викликали його на допит, до клочківської сільради його супроводжувала велика група селян, тому затримати священика

тоді ніхто не наважився. Любенка звинувачували в «контрреволюційній діяльності», як і весь актив очолюваної ним релігійної громади села. Врешті-решт 26.11.1930 р. просто в суді його було заарештовано разом з Омеляном Яковичем Шевелем, старостою релігійної громади села, а згодом за вироком судової трійки при Колегії ДПУ УРСР від 17.12.1930 р. засуджено за ст. 54-10 КК УРСР на п'ять років концтаборів із засланням на п'ять років у північні райони СРСР. У кримінальній справі записано, що він виступав проти закриття церкви, незважаючи на заборону, хрестив дітей, відспівував померлих, а також не сприймав форми та методи більшовицької колективізації. Буцімто висловлював серед селян свою позицію та думки про те, що колективізація – то не що інше, як звичайна «обдирація». Як зазначено у справі, «на допитах та в суді своєї провини не визнавав, а спільників покривав»¹.

* * *

На Деснянській кручі, на північно-східній околиці Брусилова, височить приваблива за своїми архітектурними формами Свято-Михайлівська церква, яку було зведено на початку ХХ ст.^{2,3,4}. З нею межує ще один храм. Він невеликий за розмірами, має сучасні форми й на перший погляд більше нагадує житлове приміщення, аніж культову споруду. Одна з вірянок, з якою я там зустрівся, розповіла, що це Свято-Спиридонівська церква, її збудовано 2014 року власним коштом настоятеля Свято-Михайлівської церкви протоієрея Миколая, який служить у Брусилові з 2002 року. А ще на цій території стоїть незвична

за формою споруда – виготовлений із червоної цегли куб правильної форми, що має розміри приблизно 3х3 метри, пофарбований вапном у білий колір.

– Цей пам'ятний знак, – пояснює моя співрозмовниця, – встановлено вірянами селадесь у XVIII столітті на місці престолу колишньої дерев'яної церкви, яку було зруйновано. А про Івана Івановича Любенка, священика нашої церкви, якого поховано тут, он бачите могилу із металевим синім хрестом, більше й докладніше може розповісти матушка Ольга, дружина батюшки Миколая, яка допомагає йому під час служби в цих храмах.

Могилу Любенка І.І. Брусилів

Замість епілогу

Матушка Ольга (в миру Губко) народилась і виросла в Чернігові, після навчання в середній школі вступила до Чернігівського єпархіального училища регентів, одружена з настоятелем Свято-Михайлівської церкви Брусилова – отцем Миколаєм. Про прадідуся І. І. Любенка знає від бабусі Марії, яка тоді вже жила в Чернігові.

*Черниш – Брусилів – Чернігів.
Січень 2019 – травень 2021 рр.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Державний архів Чернігівської області. Фонд Р-679, оп. 3, справа 395.

** Храмове свято в Брусиліві на день св. Михайла, 21 листопада.

¹ ДАЧО. Фонд Р-8840, оп. 3, справа 2919.

² Свято-Михайлівську церкву було зведено в 1901 році, освячено в 1902-му. Церква дерев'яна, фундамент із цегли, покрита залізом, у 2000 році її обклали білою цеглою.

³ Історичні пам'ятки Чернігівського району. Видавець ФОП Лозовий В. М., 2018, Чернігів.

⁴ ДАЧО. Фонд 679, оп. 3, спр. 16. арк. 425; фонд 679, оп. 3, спр. 395, арк. 615.

Іконописець із Черниша

Про Маляревського Олексія Федоровича

Про місце народження, освіту й сімейний стан Олексія Маляревського нічого не відомо, як, власне, і про те, як він опинився в селі, адже таке прізвище не притаманне для Черниша². Можна припустити, що він був у шлюбі з місцевою красунею, отож і жили разом у Черниші.

Згадує про Олексія Маляревського краєзнавиця із Черкас Людмила Василівна Бойко – дослідниця роду священнослужителів із Седнева Кашпуревих-Домарчуків. Ось що вона пише: *«Михайло Домарчук разом з рідною бабусею Варварою Федорівною Домарчук одного разу гостював у Черниші в рідного брата бабусі – Олексія Маляревського. Він згадував, що в його затишному будинку приємно пахло олійними фарбами, а на спеціально пристосованих полицях стояли численні дошки з ескізами майбутніх ікон»*³. Л. Бойко, посилаючись на архівні джерела, стверджує, що Михайло Домарчук походив з дворян, родом був із сусіднього Брусилова, саме там жила його сестра^{3,5}.

Що ще відомо про О. Маляревського. З 1847 року він служив канцеляристом у Чернігівському губернському правлінні (ЧГП), у 1854 році департамент ЧГП рекомендує його на підвищення в ранзі (до 2-го розряду), на старшого канцеляриста¹. Олексій Федорович, імовірно, не був бідним, адже в 1907 році в інтересах Свято-Георгіївської церкви Черниша поклав у банк 150 рублів на вічне поминання. За його заповітом проценти від вкладу також мала використовувати церква⁴. Очевидно, спадкоємців у подружжя Маляревських не було, оскільки в жодному релігійному чи світському документі Маляревські більше не згадуються.

* * *

Головна ікона Свято-Георгіївської церкви Черниша – чудотворний образ Георгіївської Божої Матері. Намагаючись встановити історію походження та автора цієї вишуканої роботи, із залученням відповідних фахівців вивчав техніку малювання, фарби, дошку ікони, а також рівень художньої майстерності іконописця, його стиль⁸. У ході пошукових заходів порівнював цю ікону з образами, що збереглися у відновленій черниській церкві, у приватних осіб Черниша та релігійно-культових закладах Клочкова, Брусилова й Седнева. Було встановлено, що ця ікона є оригінальною та неповторною в багатьох аспектах. Головною

її особливістю є те, що написана вона майстром досконалого професійного рівня в цьому жанрі, дуже високої якості фарбами та із застосуванням сусального золота ⁶. На думку консультантів з іконопису, доки нічого подібного їм не траплялося.

Водночас було виявлено близько десяти інших ікон, дуже схожих між собою за авторським стилем, рівнем майстерності та колористикою фарб, що використовував іконописець (стримана, не насичена кольорами палітра) ⁷. Крім того, на зворотному боці деяких ікон майстер зробив написи, хто замовив ту чи іншу ікону. Наприклад, згадують-

**Ікона «Таємна вечеря»
із Свято-Георгіївської церкви Черниша**

ся жителі Черниша Іван Маркович Рубашенко (1873–1960 рр.), Кузьма Тимофійович Білий (1847–1917 рр.), Лазар Михайлович Кирієнко (1862–1923) – староста Черниша в 1902–1919 рр. Тоді це були дуже знакові постаті села.

У Свято-Георгіївській церкві Черниша зберігається також ікона «Таємна вечеря». Це оригінальна авторська версія, яку не може бути визнано копією, хоча це добре відомий у світі біблійний сюжет, змальований багатьма видатними живописцями світу (див. фото арк. 346). Зокрема, зверніть увагу на праву руку Спасителя. Ще одна схожа за почерком майстра ікона – «Георгій Переможець». Так от, ці дві ікони за названими критеріями та художніми характеристиками дуже схожі з тими десятима образами, що збереглися у приватних осіб Черниша.

Буває ж таке диво. Влітку 2018 року я зустрічався з Галиною Андріївною Рубашенко (Йовенко) (1951 р. н., Черниш). Спілкуючись, розмовляли про все: війну

**Георгій-Переможець
із Свято-Георгіївської церкви
Черниша**

на Сході України, земляків-однокурсників, що рано покинули білий світ, торкнулися й питань, що стосувалися видання майбутньої книжки про історію Черниша. Йшлося також про ікони, зокрема й про загадкову долю чудотворної ікони Гергіївської Божої Матері та імовірного автора цієї роботи⁹. Було приємно, що співрозмовниця виявляла живу цікавість до цієї теми.

– *Де ти був раніше?*

– раптом, перервавши розмову, запитала вона риторично. – *Моя мама* (Ольга Дмитрівна Йовенко. – **Авт.**) *розповідала, що, за*

спогадами вже її мами, в кінці XIX – на початку XX ст. у селі жив художник, який писав ікони на замовлення. Він начебто підтримував дружні стосунки з монахами Чернігівського Свято-Троїцького монастиря, котрі, виконуючи місіонерські обов'язки, часто гостювали в нього.

Цей художник подарував родині Йовенків велику ікону. Г. А. добре пам'ятає її, вона стояла в них у хаті на покуті біля образів. Пригадувала, що на іконі були зображені «дві особи на весь зріст». Ікона мала розміри 1,0 x 0,5 м, написана не на дошці, а на полотні. Пані Галина зауважила, що вона трохи розуміється на живописі, адже її чоловік – художник. Я запитав, чи не схожа, бува, та ікона з іконою «Таємна вечеря», що нині зберігається в черницькій церкві*. Відповідь була філософською: «Щось спільне в них є...». На жаль, їхня ікона не збереглася, її було викрадено десь у середині 70-х років XX століття. Проте землячка запевнила, що може пригадати ще багато чого із цієї історії, можливо, знайде фото або документи. Ми домовилися, що обов'язково зустрінемося з нею в Седневі й докладніше поговоримо на цю тему.

Ікона «Таємна вечеря». Вікіпедія

Ікона «Таємна вечеря». Вікіпедія

На жаль, так буває в житті: ми невчасно приходимо в гості, інколи безпідставно переносимо важливі побачення, буває, невиправдано довго відкладаємо зустріч... Так і в цьому випадку. 2020 року Галина Андріївна передчасно відійшла в інші світи. Як же шкода!

* * *

Отже, на основі викладеного матеріалу можна зробити попередній висновок: у кінці XIX – на початку XX століття Олексій Маляревський справді жив у Черниші й працював на громаду села, виконуючи життєво важливу для людей духовну місію. Чернишцям слід пам'ятати про талановитого земляка-митця і його роль у житті села та при нагоді, на його честь, запалювати біля вівтаря свічечку.

*Черниш – Чернігів.
Листопад 2021 р.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Запитання стосувалося лише ікони «Таємна вечеря», оскільки ікону «Георгій Переможець» розміщено у вівтарі церкви, куди вхід жінкам заборонено, тож Г. А. Йовенко її не бачила.

¹ ДАЧО. Ф. 127, оп. 14, спр. 4316.

² Висновок на основі метричних книг до 1918 року та книг побудинкового обліку господарств.

³ «Сіверянський літопис», Чернігів, № 6, 2017 рік.

⁴ ДАЧО. Ф. 679. Оп. 3. Спр. 395.

⁵ Михайло Прокопович Домарчук (1869–1920 рр.). Здобув освіту в Чернігівській духовній семінарії, у 1894–1899 рр. – настоятель Свято-Миколаївської церкви Ключкова, у 1899–1905 рр. – Свято-Георгіївської церкви Седнева. З 1894 року – законовчитель Седнівського однокласного народного училища.

⁶ Іван Кириєнко. «Черниш», книжка перша. Київ: Видавництво ТОВ «ВБ «Віпол», арк. 368.

⁷ Експертизи не проводили. Надто вже дорого це.

⁸ Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній» (Травкіна Ольга Іванівна), Чернігівський обласний художній музей ім. Григорія Галагана.

⁹ Чудотворна ікона Георгіївської Божої Матері, на моє переконання написана невідомим митцем, за технікою виконання, кольористикою та стилістикою відрізняється від інших ікон, про які іде мова в цьому оповіданні.

Чому засмучені очі

**Ліворуч
Кирієнко Євросинія Олексіївна,
Сахно Василь Леонович,
Сахно Марина Пилипівна**

Я часто вдивляюся в цю світліну. Черниш, стоять троє близьких, кровно рідних людей, на звороті дата – 06 травня 1950 року. Це Храмове свято – день Святого Георгія ¹. Після Великодня найвелелюдніша й найурочистіша подія, коли народ, як кажуть у селі, гуляє.

* * *

Цього дня без запрошення приїздили на храм родичі аж до четвертого покоління, а ще друзі, куми... Йшли пішки, їхали велосипедами, на возах, запряжених кіньми, бувало, і верхом на коні. Прибували не з порожніми руками: крім гостинців і подарунків, везли новини, презентували внуків, племінників, невісток чи зятів.

Приїздили так, щоб спочатку потрапити на урочисту літургію у Свято-Георгіївську церкву й походити по чималенькому базарчику на церковній площі. Сюди

із сусідніх Седнева, Макишина, Березного і навіть ріпкинської Олешні без запрошень, але за давньою традицією, приїжджали ремісники, що якимось дивом не втратили своєї майстерності за роки репресій та окупації, підприємливі містяни. Вони пропонували храмовим усяку всячину: солодоші, глиняний посуд, картини, написані на папері в стилі примітивізму, селянський інвентар (граблі, вила, прядки, дерев'яні гребінці тощо).

Пригадую храмове свято 1958 року. Тітка Одарка Данилівна Тарасевич, батькова рідна сестра з Товстоліса, купила мені солодкого пряника у вигляді зайчика з рожевою полудою ³. Мандруючи з тіткою імпровізованим базарчиком, підійшли й до гончарів, де на возах і на

**Тарасевич Одарка ліворуч,
праворуч невіста Настя,
внучка Одарки Галя – донька Олександра
та Насті Тарасевичів. Фото 1960 р.**

вигляді соловейка, лисички чи півника, кумедні дзвіночки, мініатюрні дзеркальця тощо. Тітка запитала в майстрині, яку б макітру вона порадила їй купити, щоб та довго служила й не розбилася швидко. Взявшись у боки, з промовистою гримасою на обличчі продавчиня з гумором відповіла:

– Якби ви не били посуд, то ми його й не виробляли б. Тож бийте на здоров'я, а ми з радістю привозитимемо вам ще кращий.

І майстерно постукавши пучками по макітрі з усіх боків, поважно подала нам червону макітерку з полудою всередині, літрів так на три, а мені – чорний свисток-півник у подарунок.

Після літургії на базарній площі стояв страшений гамір. Уявляєте, тут зустрічалися друзі, земляки, родичі, які, бувало, не бачили одне одного роками. А ще це були перші повоєнні роки, коли додому повернулися люди, насильно вивезені до Німеччини, а також чернишці, яких влада не зовсім добровільно мобілізувала на відбудову зруйнованого війною «народногосподарського комплексу». Тож передати настрій, що панував у тому стоголосому натовпі, неможливо. Тільки опинившись у такому колоритному середовищі, можна було відчутися його

солоні біля них розміщувався цілий арсенал глиняного посуду: горщики, миски, гладьки, макітри – різних форм і місткості, з білої та червоної глини, з полудою і без неї. Приваблювала покупців своїми формами колоритна гончариха: на ній була темно-зелена спідниця, з-під якої виглядало мереживо спідньої сорочки, а біла вишивана кофта в рубчик і зелена корсетка підкреслювали її розкішні груди й плечі, на голові красувалася кремового кольору квітчаста хустка. «Багачка», – трохи згодом компліментарно промовила тітка. Я ж більше звертав увагу на різні побутові дрібнички, всілякі дитячі іграшки: свистки у

Храмові із сіл Свинь і Товстоліса

* * *

особливу, неповторну атмосферу та сповна насолодитися першим актом храмового свята.

Базар закінчувався, ближче до обіду площа порожніла. Гості, приїжджий люд збиралися за столами в гостинних оселях. Храмові компанії, наговорившись, перегукувалися дзвінким багатоголоссям застільних пісень. Храмові із с. Свинь (нині Вознесенське) та Товстоліса).

Очі видають нас майже завжди, бо, як відомо, це дзеркало нашого внутрішнього стану. Вони бувають різними: сумними або веселими, грайливими чи прискіпливо уважними, можуть випромінювати щастя чи навпаки – тамувати смуток. Ми скануємо по них настрої нашого співрозмовника й відповідно вибираємо лінію поведінки.

На вулиці свято, то чому ж у неї такі сумні очі? Знову й знову вдивляюсь у світлинку, не знаходячи відповіді. За спогадами сусідів, Єфросинія Олексіївна була жінкою з величезною життєвою енергією та спрагою до життя, а також неймовірною фантазією в побуті. Завжди «жива», енергійна, розумна, виважена й дотепна у висловлюваннях. Але тут вона зовсім інша, не така, якою я її пам'ятав, яку звук бачити вдома, коли з цікавістю прислухався до її влучних приказок і прислів'їв, насолоджуючись різноманітними кулінарними витівками. Раз од разу виникали ці сентиментальні роздуми про близьку, рідну мені душу, а ще з'являлося почуття особистої провини перед нею за давню дитячу легковажність та ймовірну черствість.

Про що думала вона? Що навіювало такий смуток у її стомлені очі? Неприхильність долі? Несправедливість? Образи? Чи щось інше? Що?

Та хіба мало було в той післявоєнний час таких матерів, сестер чи бабусь. На вулицях свято: шумить, гуде село, гуляє люд. А в її думках, перед очима інший світ – безрадісних почуттів, скорботних подій. Ко-

лективізація: залишилися без хати, без двору. Масові репресії: смерть чоловіка Данила Івановича Кирієнка, виселення із села. А війна? Забрала найдорожче, найближче, найрідніше. Та хіба можна тепер усе згадати, перерахувати всі ті трагедії, нещастя та біди. Уже ніколи не побачить вона сестри Арини (1904 р. н.), небожів Надії (17 років) та Євгенія (6 рочків), яких 22 лютого 1943 року окупанти спалили живцем у колгоспній конюшні в Лопатині*. Не побачить ні Онуфрія, старшого сина, ні середульшого Івана, що так був схожий великими блакитними очима на неї, а зростом, стрункою статурою, норовистим характером, але доброю вдачею на Данила Івановича². А найменший Олексій? Де він зараз? Хіба хто знає напевно. Кажуть, що бачили його 1944-го на переправі через Єнісей разом із чернишцем Євгеном Євдокимовичем Йовенком, буцімто служать вони десь на Далекому Сході. Ось уже й війна, ніби, закінчилася, а його все нема та й нема. Десь далеко в її душі все-таки пробивався тоненький промінець останньої надії, мріяла й сподівалася, що неодмінно приїде, повернеться живим і неушкодженим, та хоч яким, аби тільки повернувся – обніме його, єдину надію, єдиного в усьому світі помічника і єдину в цьому житті вітиху.

* * *

Подружжя Кирієнків Олексій Данилович та Олександра Федорівна із первістком Іваном на руках, стоїть П'явко Паша Федорівна

Олексій повернувся навесні 1951 року, саме на Теплого Олексія, а восени вже й весілля зіграли, повінчали молодят у церкві. Нечасто, але таке буває: у виборі невістки смаки Єфросинії Олексіївни та Олексія збіглися. Обом їм дуже подобалася Шура – вродлива, співуча, неперевершена вишивальниця, гарна ткаля, а на додаток ще й з добрим приданим, адже була з поважної родини колгоспного завгоспа Федора Титовича П'явки та Євдокії Федорівни. Тоді свекруха за доброю традицією подарувала невістці на пам'ять власноруч вишиту хустку-оберіг та ікону образ Бога Отця і Бога Сина, яку на її замовлення привезла рідна сестра Васса з Кобилянки. А

згодом невістка подарувала свекрусі довгоочікуваних онуків – нехай няньчить, бавиться, насолоджується приємними миттєвостями. Бо ж кожна жінка мріє вийти заміж неодмінно за коханого, народити й разом виростити гарних дітей, а з часом обов'язково виняньчити здорових, слухняних і розумних онуків.

То чому ж вона все-таки сумна?

*Черниш – Чернігів.
Грудень 2020 р.*

Джерела інформації. Довідковий матеріал

* Державний архів Чернігівської області. Фонд 313, оп. 1, спр. 100, арк. 11. Деталі трагедії родини Василя Михайловича Шеремета із села Лопатин читайте у виданні «Черниш», книжка перша, арк. 474.

¹ День вчч. Георгія Переможця (6 травня), коли в селі відзначали храмове свято, жителі називали «на Григорія». Хоча це різні імена й різні святі. Церква в Черниші Свято-Георгіївська.

² Діти Єфросинії Олексіївни Кирієнко (Губко) та Данила Івановича Кирієнка: Онуфрій (1918–1941 рр.), Іван (1922–1941), Олексій (1925–2012).

³ Тарасевич (Кирієнко) Одарка Данилівна (1905–1986 рр.), народилася в Черниші.

Подружжя майстрів із Брусилова

(Враження)

Про Анатолія Михайловича Дубину (народився 1958 року в Брусилові Чернігівського району) та Наталію Михайлівну Дубину, в дівочтві Костюченко (народилася 1960 року в селі Дігтярівка Новгород-Сіверського району), вчителів брусилівської школи.*

* * *

Талановите й дружне сімейство Анатолія та Наталії Дубин – моє останнє відкриття в царині славних земляків.

Я запитав у Анатолія, як би він представився широкому загалу.

– Моя мама – Таїсія Іванівна (1928 р. н.), у дівочтві Носенко, родом із Черниша, батько – Михайло Іванович Дубина (1930 р. н.) – із Кобилянки. Побравшись, батьки спочатку жили в Кобилянці, а коли батька призначили головним бухгалтером колгоспу «Світанок», ми переїхали до Брусилова. Отож я їхній відданий син – вчитель із Брусилова, майстер декоративного прикладного мистецтва.

Анатолій Дубина.
2022 р.

**Черниш. Дубина
(Носенко) Таїсія Іванівна,
мати Анатолія. 1948 р.**

Анатолій одразу мені сподобався, справляв враження щирого, комунікабельного, життєрадісного чоловіка, цікавого співрозмовника. Подумав: ось такий вигляд і мають щасливі люди. Тож логічно, що наступне запитання було таким: «Що таке щастя?». Він точно не очікував такого початку нашої розмови. Пильно й дещо спантеличено подивився на мене своїми блакитними очима, ймовірно, оцінюючи

моє дивакувате, на його думку, запитання. Трохи опанувавши себе, промовив:

– Це стан неймовірного піднесення, коли все вдається вдома і на роботі, коли тебе розуміють.

– Ви щасливий по життю? – швидко запитую в Анатолія, не даючи йому шансів на паузу й роздуми.

– Так. Усе завдяки моїй дружині Наталії, до слова, вона теж Михайлівна, у нас гарні виховані діти (Володимир і Віталій), дружина мене розуміє, в усьому підтримує, у нас навіть захоплення спільні, – нарешті розговорився він.

Володіючи інформацією про те, що вони майже одночасно навчалися в педагогічних університетах, подумав, що Анатолій розповість мені романтичну, неодмінно з якимись цікавинками, насичену різними пригодами історію про випадкову зустріч двох студентів, що переросла у велике кохання².

– Та не фантазуйте ви, було зовсім не так, – одразу відреагував співрозмовник. – Повернувшись у Брусилів, я отримав посаду вчителя в нашій школі. Одного разу, під осінь, дивлюсь, а повз наш двір іде чи то пливе, чи то летить міфічна фея, щось неймовірно привабливе, що випромінювало якусь неземну легкість і чарівність. У мене тоді навіть у роті пересохло, подих перехопило. «Ви хто?» – запитую в неї. «Вчителька української мови та літератури, нині гостюю тут у сестри. «О, так я теж учитель, тренер футбольної команди села, ось сьогодні саме граємо з командою Седнева, приходьте на стадіон», – швидко промовив те, що першим спало на думку, щоб дівчина бодай не злякалася та раптом не зникла, уникаючи небажаної зустрічі з незнайомцем. Отак ми й познайомились.

– Тож, виявляється, не ви, а вона знайшла вас.

– На то воля Божа, проте все як у людей, – усміхнувшись, промовив Анатолій. – Павло Демидович Носенко, брат мого дідуся Івана Демидовича, якого в Черниші прозивали чомусь Святим Павлом, часто повторював: «Чоловік і жінка щасливі в шлюбі не тоді, коли одне на одного дивляться, а коли, міцно взявшись за руки, твердо крокують разом в одному напрямку».

– Анатолію Михайловичу, ви згадали про ваші спільні захоплення, тож зупиніться трошки на цьому.

– За сумісництвом я викладав у школі подовженого дня. Щоб дітям було цікаво, вирішив урізноманітнити уроки трудового навчання, перетворивши їх на заняття прикладними видами мистецтва: вирізування й випалювання по дереву, інкрустація соломою та виготовлення

виробів із соломи, аплікації із соломи. З кожним новим уроком майстерність дітей, а разом і моя, зростала, все більше затягуючи мене у вир народного мистецтва. Щоб підвищити рівень майстерності, я брав уроки у відомих майстрів Чернігівщини – Олександра Колоші, Василя Гузія, вивчав творчість Олександра Саєнка з Борзни – визнаного в Україні метра народної творчості. Кращі власні роботи та роботи моїх учнів представляли на районних та обласних конкурсах, всеукраїнських фестивалях, різних презентаціях.

Звичайно, хист і майстерність не з'являються самі собою, вирізуванням по дереву, художнім лозоплетінням захоплювався мій батько Михайло Іванович, мама Таїсія Іванівна дуже гарно вишивала, а таємниці й особливості виготовлення

Скарбнички солом'яні Федора Апанасенка

декоративних предметів із соломи передав мені Апанасенко Федір Захарович із Черниша, чоловік рідної тітки Варвари Іванівни.

Згодом, коли в 1991 році Україна нарешті стала незалежною державою, у нас почали відроджуватися забуті традиції та звичаї, активно розвиватися наші сіверські ремесла: писанкарство, гончарство, вишивання, художнє ткацтво, різьблення по дереву, художнє малярство, виготовлення декоративних виробів із лози й соломи тощо. Держава почала заохочувати майстрів цієї справи, вони стали більше спілкуватися між собою: обмінювалися досвідом, удосконалювали майстерність, об'єднувались у творчі спілки. 26 травня 1990 року я вже був учасником другого Міжнародного фестивалю фольклору в Києві. Від нашої області було всього вісім майстрів, тоді я мав честь представляти митців, що працюють із соломою (інкрустація, аплікація).

Відродження самобутнього чернігівського писанкарства

– Згодом, – продовжує свою розповідь пан Анатолій, – з дружиною Наталією Михайлівною ми захопилися ще одним традиційним українським видом декоративно-прикладного мистецтва – витинанками**.

Це, як відомо, вирізування орнаментів, різних візерунків і символів з паперу або шкіри. Влітку 1990 року я представляв Чернігівщину на виставці майстрів народної творчості в Седневі, яка відбувалася на подвір'ї Будинку художників. Так ось, там до мене звернувся професійний художник з Києва Олександр Мельник і розповів, що колекціонує предмети українського писанкарства, але зразків чернігівської писанки досі не знайшов. «Писанкарством у вас, мабуть, не займались», – між іншим кинув художник. Тоді я ще не був готовий до такої розмови, тож нічого конкретного йому не відповів, але моє самолюбство це добре зачепило, а з іншого боку, зацікавило саме мистецтво писанкарства.

* * *

– Прибувши додому, я поділився враженнями й набутим досвідом з дружиною, – згадує майстер, – пожурився, що не знаю, чи було розвинене писанкарство на Чернігівщині.

с. Дігтярівка Новгород-Сіверського району. Ліворуч Костюченко Одарка Корнійвна, мати Наталії. 1950 р.

– Було, ще й як, – одразу відреагувала Наталія Михайлівна. – У Дігтярівці Новгород-Сіверського району, де жила моя мама, де я народилася, навчалась у школі, і досі є майстрині, які продовжують цю справу.

Через кілька днів Наталія та Анатолій уже були в Дігтярівці в майстрині писанкарства Фетисенко Тетяни Федорівни (1928 р.н.), розпитували, знайомилися, досліджуючи зразки, вивчали це ремесло, робили перші спроби розпису.

– У чому ж особливість дігтярівського писанкарства майстрині Тетяни Фетисенко?

– На час нашої зустрічі то була вже досить доросла, мудра по життю жінка. Мистецтво й таєм-

ниці писанки їй передали мама та бабуса, усі знали, що то їхня родинна справа, – пояснила пані Наталія. – У селі було багато майстринь, але, у порівнянні з роботами інших, пані Тетяна була професоркою своєї справи. Тому місцевий люд на Великдень, Трійцю, храмове свято чи

**Похвальна грамота учениці
Дьогтярівської СШ Наталії Костюченко**

Радоницю завжди за-
мовляв писанки саме
в неї, бо вона добре
розумілася на орна-
ментах і символах пи-
санки.

– Такі знання пере-
давалися з поколін-
ня в покоління і мали
тисячолітню історію,
– доповнює Анато-
лій, – бо орнаменти,
як відомо, мають свій
зміст і призначення.
Майстриня розпові-

дала нам, що вони несуть у собі відповідну енергетику – позитивну або
негативну.

– Тож треба мати спеціальні знання щодо змісту, ролі й призначення
символів орнаменту, щоб не нашкодити ні собі, ні людям. Один і той
самий символ може мати різну спрямованість, усе залежить від того,
яка мета виготовлення тої чи іншої речі, які там символи, де, в якій си-
туації, стосовно кого чи чого предмет писанкарства хочуть викорис-
тати. Проте це вже зовсім інша тема, – по-вчительськи підсумувала
Наталія Михайлівна, підходячи до власної експозиції писанок.

Дігтярівське писанкарство – школа Тетяни Фетисенко

– Дігтярівська писанка – двоколірна, біло-світло-коричнева, це її
головна відмінність від писанкарства інших регіонів, – розповідає На-
талія Дубина. – Зазначений колір фарби готували з відвару лушпиння
стиглої цибулі. Яйця попередньо відварювали або використовували
сирі. Писанки на вареному і сирому яйці мали різне призначення. Сам
орнамент розписують на яйцях спеціальним пензлем, який називаєть-
ся писачок. Він має Т-образну форму, довжина утримувача писачка 10–
15 см, робоча частина двобічна, її виготовляють з тонкої мідної фольги
завширшки не більш як 0,3 мм, завтовшки 0,1 мм. Така форма також
чітко відрізняє його від традиційних писачків інших регіонів України.
Обов'язковим елементом виготовлення писанки є розплавлений віск.
Перед нанесенням орнаменту яйце знежирювали, олівцем малювали

**Писанка двоколірна,
село Дігтярівка Н.-Сіверського району.
Колекція Анатолія та Наталії Дубин**

ескіз, а потім по лініях візерунка ескізу писачком наносили розплавлений віск. Коли віск застигав, розписану партію писанок опускали в ємність із заздалегідь підготовленою фарбою кімнатної температури для фарбування ліній візерунка, не вкритих воском. Витримавши 8–10 годин, писанки виймали, давали змогу висохти, потім знімали віск і легенько шліфували вовняним клптиком.

– Ось так, усе на диво просто. Весь цей процес ми можемо із задоволенням продемонструвати, – наголошує пані Наталія. – Ми з чоловіком пов-

ністю опанували й досконало володіємо технікою дігтярівського писанкарства від Тетяни Фетисенко, ґрунтовно описали його й разом зі зразками писанок передали до Чернігівського обласного історичного музею ім. Василя Тарновського. Неодноразово демонстрували свою майстерність на всіляких виставках і фестивалях.

Писанка – це оберіг, її не продавали – дарували

– Писанка на сирому яйці має свої переваги. По-перше, до сирої оболонки яйця краще береться фарба. По-друге, видаливши з яйця білок і жовток, його можна довго зберігати. Такими писанками можна імпровізувати: створювати композиції, формувати тематичні локації та цікаві виставкові стенди, – пояснює майстриня.

– А ще виготовляти подарункові примірники писанок, сувеніри для гостей, туристів, – доповнює розповідь Анатолій, презентуючи свої роботи з дигтярівським двоколірним орнаментом та окремо чернігівські писанки.

– У давнину писанки малювали на вареному яйці, їх ніколи не продавали, а тільки дарували, – підсумовує Наталія. У деяких регіонах Чернігівщини їх називали крашанками, подекуди – мальованками.

* * *

Анатолій розповідає, що, вивчивши дигтярівську писанку й опанувавши техніку писанкарства, разом з дружиною почали досліджувати історію та особливості писанкарства Чернігівщини. Зацікавився й захопився цією неординарною темою і їхній син Володимир, на той час – учень педагогічного ліцею, тож відступати від реалізації цього завдання вже було неможливо.

– Проте ця пошукова робота виявилася дуже складним завданням, – пригадує співрозмовник. – Наприкінці минулого століття будь-якої предметної інформації про особливості чернігівського писанкарства не було навіть у фондах чернігівських музеїв. Цьому є відповідне пояснення: заборона української мови, нищення суто українських традицій, переслідуван-

**Батьки Анатолій та Наталія
з сином Володимиром**

ня більшовицькою владою майстрів та вірян тощо. Проте, попри всі труднощі, ми не зупиняли пошук, це, навпаки, стимулювало нас. У пошуковій роботі нам допомагали вчителі з інших районів області, мистецтвознавець, доцент кафедри етнології та краєзнавчо-туристичної роботи Чернігівського педуніверситету Анатолій Адруг, майстриня з Мени Катерина Сороколіт, зразки писанок по дереву презентував майстер із Сосниці Анатолій Семенцов (близько 60 орнаментів), консультувала доцентка кафедри історії та археології Лариса Юда.

– Чи вдалося вам виконати цю важливу місію? – поцікавився в пана Анатолія.

– Гадаю, що так. По краплинках, по крихтах, збираючи інформацію про зразки орнаментів, поступово досягли бажаного результату. Ці здобутки ми узагальнили, інформували профільну спільноту та зацікавлені інституції, надавши їм свої зразки відроджених писанок. Крім того, Володимир, наш наймолодший пошуковець, підготував власне дослідження – «Писанки Чернігівщини». Ця робота в науковому розділі «народознавство» 2001 року стала переможцем районних та обласних конкурсів. Володимир став дипломантом Малої академії наук України та здобув Почесну грамоту академії.

– Якщо концептуально, в чому особливість чернігівської писанки?

– Наша писанка яскрава, оригінальна, вона базується на таких кольорах веселки: червоний, зелений, білий, жовтий, рідше синій, – пояснює пані Наталія. – Кольори ці зазвичай не насичені фарбою,

**Писанка Чернігівщини.
Виставкова колекція Анатолія
та Наталії Дубин. 2022 р.**

їм притаманні світліші відтінки. У роботі майстри використовують переважно широкі писачки й рослинні фарби. Базовими є орнаменти геометричної форми з вкрапленням рослинних і квіткових символів. Застосовуються традиційні національні символи: яйце та дерево як символи життя, хрести різних форм – символ захисту й покровительства, кола різних форм: сонце символізує добро й любов, спіралі – нескінченність, ружа та напівружа, маківка – символ добра, вічного кохання, яблуко – народження нового життя. А також сні-

жинка – зимовий настрій, дозвілля, листя калини – тяжіння до місця народження та його покровительства, дуб – символ сили й мужності. Сварґа – символ вогню, тепла. Часто трапляються специфічні для Чернігівщини символи: баранячі ріжки, тризуб, бджілка-трудівниця, граблі – символ гарної погоди, качка та риба – для рибалок символ удачі, огірок – на добрий урожай, вітряки – для мірошників це символ вітру. До слова, орнамент з качкою Анатолію показали в Черниші.

Враження

Враження від знайомства переповнюють чашу емоцій. Наталія та Анатолій на диво різні люди, і це магнетично притягує їх одне до одного. Їх об'єднує та зміцнює родинну творчість, неймовірну любов до України, і як жити нарізно, вони вже не уявляють. Подружжя по вінець наповнене силою українського духу, поліською душевністю, колоритом і щедрістю людей великого таланту, який не в'яне, не тьмяніє, а щоденно квітне, передається спадкоємцям та учням.

* * *

Мої герої, їхня справа, звичайно, заслуговують на ґрунтовне дослідження, яке має не тільки краєзнавчо-пізнавальне значення, а й ідеологічне – як явище, як феномен, як треба любити свою країну, свій народ і поважати самого себе. Проте це тільки невеличкий нарис, і він має зовсім іншу мету.

Черниш – Брусилів – Чернігів.
Січень – лютий 2022 р.

Ескізи писанки Чернігівщини,
версія Наталії

P. S.: Ознайомившись з нарисом, Анатолій та Наталія Дубини внесли відповідні уточнення, правки й доповнення, які повністю і беззаперечно враховано.

Довідковий матеріал. Джерела інформації

* Село Дігтярівка Н.-Сіверського району згадується 1673 роком. 1708 року тут зустрілися гетьман України Іван Мазепа та король Швеції Карл XII, які уклали військово-політичний союз, спрямований на відокремлення України від Московії, створення незалежної держави Україна. Село славетне своїми досягненнями та героями. У 50-х роках ХХ ст. тут вирощували коноплі, за видатні успіхи в с/г виробництві п'ять трудівників і трудівниць колгоспу «Жовтень» с. Дігтярівки отримали високе звання Героя соціалістичної праці, 35 нагороджено орденом Леніна, зокрема 14 – двічі, серед них і мама пані Наталії Одарка Корнійвна Костюченко (1920–1991 рр.). Цікаво, що в документах 1970 року село називалося Дьогтярівка, ймовірно, селяни варили там дьоготь.

** Витинанка Анатолія – це школа та стиль відомої майстрині з Вінниччини Руденко Марії Оксентіївни.

¹ «Гарт», 2 травня 1992, № 18, арк. 5.

² Анатолій здобув вищу освіту в Чернігівському педагогічному університеті (нині Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка), Наталія – у Ніжинському педагогічному університеті імені М. В. Гоголя (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя).

Розділ 4

Фарби поколінь

Фотогалерея образів чернишан у портретах учнів Черниської восьмилітньої та Седнівської десятилітньої шкіл

Шкільна освіта – це довгий і складний шлях до здобуття спеціального інструменту пізнання світу, процес передавання накопичених суспільством знань, навичок і цінностей молодому поколінню, формування його світогляду, базовий рівень становлення особистості*.

Учні, випускники школи різних років, – це ще й своєрідна хронологія поколінь села в особах та образах, незаперечні наочні свідчення рівня достатку батьків, а ще демонстрація зразків шкільного одягу сільських дітей упродовж щонайменше 40 років.

А очі дітей? То унікальне природне явище, провісник характеру, маркер їхнього внутрішнього світу. Уважно подивіться на ці фото, загляньте в дитячі очі. У них цілий світ, віддзеркалення історії, тогочасних подій. Що ближче до періоду репресій, голоду, війни, діти внутрішньо більш скуті, зосередженіші, а що далі від війни, дитячі очі все світліші та осяйніші – вони життєрадісні, усміхнені, випромінюють щастя, переповнені емоціями.

Ось тому неможливо стриматися, щоб не зберегти незабутні образи, не показати яскраві міттевості.

Зверніть увагу: на протигагу міським учням, у сільських дітлахів немає одноманітності в одязі.

* Про історію започаткування та запровадження освіти в Черниші, стрімкий розвиток освітньої галузі в селі, завершення та передача у 1934 році в експлуатацію сучасного приміщення школи, перших вчителів, директорів та досягнення педагогічного колективу школи, ґрунтовно висвітлено в книжці першій «Черниш», аркуш 241.

Консультувала – Луговська Тетяна Сергіївна, у 2002–2012 рр. директорка Черниської загальноосвітньої школи I та II ступенів. Завідувачка філією «Садиба родини Лизогубів» Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В. Тарновського. Членкиня національної Спільки краєзнавців України. Проживає в с. Черниш.

Будівля та територія Черницької школи в фокусі об'єктивів фотоапарату

2019 рік

2015 рік

2017 рік

2018 рік

2010 рік. 1 вересня

1958 рік. 1 вересня

Фотогалерея учнівських класів Черницької школи

1947 рік.

Черниш. Перший ряд: праворуч перший П'явко Василь Кирилович.

Фотосвітлину надала Садченко (П'явко) Світлана Василівна. Черниш.

Достовірно встановити прізвище, ім'я та по батькові кожного на фото не вдалось.

1948 рік. Третій клас Черницької школи. Вчителька Ячна Марія Пилипівна

1949 рік. Черниш. Школа

Зліва направо:

Перший ряд: Омельченко Ніна, Кисіль Микола Петрович, Ячний Михайло, Носенко Павло, Кисіль Михайло Петрович, за ним учень – достовірно ПІБ не встановлено, Кирієнко Григорій Борисович, дівчина – достовірно ПІБ не встановлено*.

Другий ряд: Білоконська Наталія, Полегенько Олександра, дівчина – достовірно ПІБ не встановлено, Школьний В.В.(директор), Білоконський І.С.(вчитель), Новик Валентина, Акуленко Олександра Ларіонівна, Мосіч Віра.

Третій ряд: перша та друга дівчини – достовірно ПІБ не встановлено, Кирієнко Олександра, наступна дівчина – достовірно ПІБ не встановлено, Кирієнко Галя Іванівна, наступні дві учениці – достовірно ПІБ не встановлено, Білоконська Віра, наступні за нею дві дівчини – достовірно їхнє ПІБ не встановлено.

Четвертий ряд: Путь Надія, Кононенко Галя, Зінченко Віра.

П'ятий ряд: Білоконський Андрій, наступний учень – достовірно ПІБ не встановлено, Кирієнко Микола Михайлович, наступні три хлопці – достовірно їхні ПІБ не встановлено, Білоконський Федір Андрійович, Кирієнко Яків Степанович, Юрченко Микола.

* ПІБ. Прізвище ім'я по батькові.

** Інформація по учнях від Білоконського Федора Андрійовича та Уманець (Ячна) Світлани Миколаївни, село Черниш.

1950 рік. Учні 7 класу Черниської школи

Зліва направо:

Перший ряд: Ячний Дмитро Григорович. Желізняк Дмитро Петрович. Кондратенко Іван Ксенофонович. Лукаш Микола. Фролов Іван Григорович. Юрченко Василь Степанович. ПІБ учня достовірно не встановлено.

Другий ряд, вчителі: Барикіна Олександра Йосипівна. Пусь Олександр Іванович. Школьний Володимир Вуколович (директор школи). Апанасенко Варвара Іванівна. Ячний Федір Філімонович. Ячна Раїса Петрівна. Ячна Марія Пилипівна.

Третій ряд: Кривець Агнеса. Лавриненко Віра. Кирієнко Віра Олексіївна. Ячний Леонід Ларіонович (вчитель). Ячна Олександра. Дівчина із Глібівки. Ячна Галя Петрівна.

* Фотосвітлина в березні 2020 року надала Ячна (Кирієнко) Віра Олексіївна (1935 р. н.), вона назвала прізвища всіх, з ким разом навчалась, кого не змогла згадати, а саме повне ПІБ – то не записували ні ім'я, ні прізвища.

1951 рік. Вчителі Черниської школи

Зліва направо:

Перший ряд: Ячний Федір Філімонович (вчитель праці), Школьний Володимир Вуколович (директор школи, вчитель історії), Ячний Леонід Ларіонович (вчитель хімії та біології), Пусь Олександр Іванович (вчитель математики та фізики), Білоконський Іван Савелійович (вчитель початкових класів)

Другий ряд: Ячна Марія Пилипівна (вчителька початкових класів), Апанасенко Варвара Іванівна (вчителька російської мови), Барикіна Олександра Йосипівна (вчителька іноземних мов), Ячна Раїса Петрівна (вчителька німецької та української мови), Школьна Парасковія Юріївна.

1954 рік. Випускники 7 класу Черніської школи

Зліва направо:

Перший ряд, знизу: Ячна Марія Пилипівна (вчителька), Кривець Ніна Дем'янівна, Сергієнко Надія, Садченко Олександра, Кирієнко Оксана, Кондратенко Віра, Кондратенко Віра Ксенофонтовна, Вовк Ганна Романівна.

Другий ряд: Ячна Раїса Петрівна (вчителька), Ананасенко Варвара Іванівна (вчителька), Шкільний В. В. (директор школи), Ячний Л. Л. (вчитель), Путь О. І. (вчитель), Барикіна О. Й. (вчителька), Білоконський І. С. (вчитель).

Третій ряд: Кирієнко Іван, Носенко Микола, Носенко Анатолій, Носенко Олексій, Ячна Оксана, Носенко Іван, Носенко Кирило, Юрченко Микола, Ячний Ф. Ф. (вчитель).

Четвертий ряд: Кононенко Дмитро, Головач Володимир, Самусь Сергій, Светенюк Марія, Скрипка Ніна, Кондратенко Іван, Прокопенко Петро, Яцочко Олександр.

* Інформацію по учнях та фото надала Кононенко (Кондратенко) Віра Ксенофонтовна.

1955 рік. Випускники 7 класу Черницької школи

Зліва направо:

Перший ряд, вчителі: Ячний Л.Л., Ячна Р.П., Пусь О.І., Школьнік В.В., Ячний Ф.Ф., Апанасенко В.І., Барікіна О.Й., Ячна М.П.

Другий ряд: Білоконський І.С. (вчитель), Білоконська Людмила Савеліївна, Мороз Тамара, Мосіч Федір Микитович, П'явко Паша Федорівна, Федориніч Євгеній Іванович, Костюк Любов Степанівна, Лобанова Ніна, Белоус Олександр Іванович

Третій ряд: Тарасенко Григорій Володимирович, Ячна Наталія Кирилівна, Білоконська Таїсія Михайлівна, Железняк Валентина Федорівна, Ячна Неля Леонідівна, Акуленко Меланія Пилипівна, Кириєнко Оксана Володимирівна.

Четвертий ряд: Кириєнко Олександра Борисівна, Кондратенко Надія Дем'янівна, Ятченко Таїсія, Мосіч Володимир Сидорович, Железняк Микола Петрович, Самусь Іван Микитович, Ячний Яків Якович, Йовенко Григорій Тимофійович.

* Інформація – Кононенко (Кондратенко) Надії Дем'янівни та Кириєнко (Железняк) Валентини Федорівни, с. Черниш.

Дві фотосвітлини учнів одного класу в різні роки їх фіксації

1955 рік. Шостий клас

1956 рік. Черніська семилітня школа, випускний сьомий клас

Зліва направо:

1956 р. Перший ряд, вчителі: Ячний Л.Л., Білоконський І.С. Апанасенко В.І., Школьний В.В., Акуленко Г.О., Ячна Р.П.

Другий ряд, учні: Кисловець Іван (Глібівка), Зайцев Павло (Глібівка), Приходько Микола (село Нове), Білоконський Микола, Кирієнко Микола, Кирієнко Проня, Ячний Іван, Кондратенко Іван.

Третій ряд: Сергієнко Оля (Глібівка), Йовенко Катя, Садченко Микола, Білоус Іван (хутір Глібівка), Полегенько Микола, Юрченко Надія, Кирієнко Паша.

Четвертий ряд: Приходько Олександр (Нове), Кирієнко Галя, Полегенько Галя (Глібівка), Грецька Люба, Кужим Анюта (Глібівка), Железняк Марія Тихонівна, Ячна Галя, Марусик Галя (Глібівка), Рубаха Микола (Нове).

Закінчили цей клас, але відсутні на фотосвітлині: Ковбаса Михайло, Железняк Андрій Іванович (див. фото 1955 рік, перший ряд він перший справа наліво), Пусь Михайло, Зінченко Наталія.

- Фотосвітлину надала випускниця цього класу Філоненко (Железняк) Марія Тихонівна.

1957 рік. Седнівська середня школа

На передньому плані в першому ряду в чоботях Йовенко Григорій Тимофійович (народився 01.01.1941 року в Черниші), У 1959–1963 рр. служив у Військово-Морському Флоті, старшина. Починав службу на Тихоокеанському флоті на одному із новітніх, на той час, ракетних крейсерів, а закінчив службу на Чорноморському флоті. Мав честь спілкуватись із Микитою Хрущовим та Фіделем Кастро під час їхнього перебування на крейсері. Про цю подію в родинному архіві Григорія збереглось пам'ятне фото.

Григорій, чоловік від природи – порядний, законослухняний, не багатослівний – був вихований в суворій радянській системі координат, наділений рідкісною властивістю бути слухняним та відповідальним, він довгий час зберігав дану ним на флоті підписку про нерозголошення військової таємниці в т. ч. про зустріч на конкретному військовому об'єкті з першими особами СРСР та республіки Куба.

* Інформація племінника Григорія Тимофійовича – Володимира Желєзняка.

1963 рік, травень.

Випускний 8 клас Черницької восьмирічної школи з педколективом

Учні: Арапин Михайло Григорович, Білоконська Віра Іванівна, Білоконська Марія Василівна, Білоконський Василь Петрович, Грецький Микола Савелійович, Зінченко Надія Федорівна, Йовенко Наталія Тимофіївна, Кондратенко Любов Олексіївна, Ковбаса Василь Олександрович, Кирієнко Василь Іванович, Кононенко Григорій Панасович, Лень Іван Олександрович, Омельченко Віра Петрівна, Радченко Таїсія Семенівна, Садченко Любов Федорівна, Сахно Семен Якович (*на фото перший у першому ряду*), Сахно Олександра Федорівна, Ячний Сергій Іванович, Ячний Іван Андрійович (*крайній у першому ряду*), Ячна Ніна Яківна.

* Фотосвітлина та список учнів із фонду краєзнавчого музею Черниша.

**1963 рік, травень. Седнів.
Учні випускного 11 класу Седнівської школи біля Шевченкової липи**

Зліва направо:

Перший ряд, сидять: Сергієнко Микола (Клочків), Силенок Олександра (Седнів), Ячний Федір Кирилович (Черниш), Ребенок Віра Іванівна (Глібівка).

Другий ряд: Ходюк Світлана Омелянівна (С), Шевченко Валентина (С), Костриця Євгенія (С), Рубашенко Світлана (С), вчителька початкових класів – достовірно ПІБ не встановлено, Ходюк Валентина Омелянівна, Шкляревська Лідія Петрівна, вчителька (С), Ковган Валентина (С), Кирієнко Марина Никифорівна (Ч), Курдюк Євгенія (С).

Третій ряд: Дегтяр Володимир (К), Плешкан Іван Іванович (Ч), Дронь Анатолій Андрійович (С), Кучерявий Іван (К).

* Фотосвітлину та інформацію по учнях, вчителях надала Мосіч (Кирієнко) Марина Никифорівна, с.Черниш.

** Ч(Черниш), Г(Глібівка) і т. д.

Дві фотосвітлини учнів одного класу в різні роки їх фіксації

1964 рік, травень. 10-Б клас. Седнівська школа

1965 рік. 11-Б клас. Седнівська школа

Зліва направо:

1964 р. Перший ряд, хлопці сидять: перший – Ячний Валерій Леонідович, другий – Апанасенко Микола Федорович, шостий – Ященко Анатолій Васильович.

Другий ряд: перша – Снігир Галя, друга – Зінченко Віра Федорівна.

Третій ряд: друга – Кондратенко Надія Олексіївна, сьома – Железняк Віра, восьма – Мартиненко Олександра Василівна.

* За браком достовірної інформації вдалось встановити тільки деяких учнів 10-Б класу із Черниша.

Дві фотосвітлини учнів одного класу в різні роки їх фіксації

1964 рік. Випускний 8 клас. Черницька восьмилітня школа

1965 рік. 9-Б клас Седнівської десятирічної школи

На фото вчителі школи та учні із сіл Черниша, Клочкова, Бігача, селища Седнева, які вирішили здобути середню шкільну освіту

Зліва направо:

1964 р. Перший ряд: Кондратенко Іван, Сапон Іван Андрійович, Штомпель Михайло, Попок Анатолій Іванович, Сахно Михайло Андрійович, Кривець Михайло Олексійович, Снігир Віктор, Ячний Іван Федорович, Мосіч Григорій, Йовенко Григорій, Садченко Іван Васильович.

Другий ряд (вчителі): Мосіч М.Н., Акуленко Г.О., Шевченко Н.І., Куліш Т.А, Школьний В.В., Білоконський І.С., Ячна М.П., Школьна П.Ю., Білоконська Валентина (випускниця).

Третій ряд: Білоконська Людмила Іванівна, Ященко Надія Василівна, Ячна Надія, Ященко Ніна Василівна, Липа Наталія, Кирієнко Люба Олексіївна, Школьна Олена Володимирівна, Білоконська Марія, Акуленко Надія Ларіонівна, Юрченко Віра, Ячна Віра Андріївна, Кондратенко Люба Антонівна, Білоконська Валентина Савеліївна.

* Фотосвітлина роботи Ячного Ф.Ф.

Інформація по учнях – Ященко Надії Василівни. Черниш-Чернігів.

Дві фотосвітлини учнів одного класу в різні роки їх фіксації

1965 рік. Дівчата – учениці випускного 8 класу

1965 рік. Хлопці – учні випускного 8 класу

1965 рік. Список випускників 8 класу Черницької восьмилітньої школи

Акуленко Людмила Петрівна, Білоконська Тамара Анатоліївна, Білоконський Анатолій Анатолійович, Берташ Іван Іванович, Грецька Наталія Василівна, Грецький Михайло Савелійович, Гончар Анатолій Ларіонович, Довбенко Світлана Дмитрівна, Железняк Михайло, Йовенко Лідія Петрівна, Йовенко Валентина Василівна, Йовенко Віра Корніївна, Йовенко Микола Тимофійович, Кириєнко Володимир Іванович, Кириєнко Володимир Андрійович, Кириєнко Наталія Іванівна, Кириєнко Віра Максимівна, Кириєнко Михайло Борисович, Кириєнко Любов Іванівна, Кондратенко Валентина Олександрівна, Кондратенко Андрій Олександрович, Кондратенко Віра Олексіївна, Кривець Василь Олексійович, Кривець Григорій Васильович, Ковбаса Михайло Олександрович, Мосіч Ганна Федорівна, Мосіч Ольга Іванівна, Мартиненко Іван Васильович, Омельченко Микола Петрович, Ребенок Григорій Михайлович, Сахно Андрій Якович, Терещенко Наталія Давидівна, Уманець Надія Олександрівна, Школьній Володимир Володимирович, Юрченко Микола Михайлович, Юрченко Микола Володимирович, Юркевич Петро Васильович, Ячна Надія Андріївна, Ячний Григорій Якович (47 учнів).

* Поіменна інформація із краєзнавчого музею Черниша.

1967 рік. Випускний 10-Б клас Седнівської середньої школи

Зліва направо:

Перший ряд: Кирієнко Володимир, Мартиненко Іван Васильович, Гончар Анатолій.

Другий ряд: Акуленко Анатолій, Мосіч Ольга Іванівна, третя, четверта, п'ята учениці – достовірно ПІБ не встановлено, Сердюк Таїсія Єлисеївна – вчителька початкових класів, Йовенко Віра, Акуленко Людмила, Білоконська Тамара, достовірно ПІБ наступних за Тамарою двох учениць не встановлено, за ними Йовенко Валентина Василівна.

Третій ряд: Уманець Надія, Кондратенко Віра, Мосіч Галя, Кирієнко Наталія, вчителька та наступних за вчителькою чотирьох учениць ПІБ достовірно не встановлено, за ними Йовенко Наталія, останній у цьому ряду Білоконський Анатолій Анатолійович.

Четвертий ряд: ПІБ перших двох учнів достовірно не встановлено, за ними Кирієнко Володимир Андрійович, ПІБ наступних за ним двох учнів достовірно не встановлено, за ними Школьній Володимир Володимирович, Яценко Ніна Василівна, ПІБ наступних за нею двох учнів достовірно не встановлено, за ними, останній в ряду – Юрченко Микола.

Три фотосвітлини учнів одного класу в різні роки їх фіксації

1964 рік. Учні 4 класу Черніської восьмирічної школи

1968 рік. 8 клас

Учні: Апанасенко Галина, Акуленко Валентина Петрівна, Білоконська Олександра, Бояринцев Анатолій Олександрович, Йовенко Віра Андріївна, Зінченко Григорій Федорович, Зінченко Михайло Федорович, Йовенко Таїсія Сергіївна, Йовенко Лідія Євгенівна, Грецький Микола Васильович, Кирієнко Іван Олексійович, Кислиця Людмила Олександрівна, Кривець Володимир Олексійович, Кондратенко Микола Олексійович (батько Олексій Трофимович), Кондратенко Микола Олексійович (батько Олексій Ксе-нофонтович), Кондратенко Михайло Олександрович, Кондратенко Петро Антонович, Мартиненко Андрій Васильович, Максименко Олексій Григорович, Омельченко Іван, Полегенько Валентина Іванівна, Ребенок Лідія Феодосіївна, Снігир Віра Федорівна, Терещенко Григорій Давидович, Шульженко Григорій Васильович, Шульженко Ана-толій Васильович, Юрченко Люба Андріївна, Ячна Галина Андріївна, Ячний Михайло Якович, Ячна Валентина Миколаївна.

Учитель початкових класів Білоконський Іван Савелійович. Класна керівниця 5–8 класів Акуленко Галина Олексіївна.

Усього протягом 1961–1968 рр. в цьому класі навчалися 32 учнів села, проте Скрипка Григорій Андрійович (вчився тільки до 4 класу, його на фото нема ніде, ро-дина виїхала на Далекий Схід (РФ), сам Григорій з часом повернувся до Чернігова. Арапин Наталія Петрівна, навчалась тільки у випускному 8 класі (є на фото 1968 року, шоста у верхньому останньому ряду – зліва направо).

2018 рік. Черниш. Зустріч у школі через 50 років

1970 рік. Випускники 10-А та 10-Б класів Седнівської середньої школи

**2010 рік. Седнів. Зустріч через 40 років учнів 10-А та 10-Б класів
Седнівської середньої школи 1970 року випуску**

**2015 рік. Седнів. Зустріч через 45 років учнів 10-А та 10-Б класів
Седнівської середньої школи 1970 року випуску**

1968 рік. Черніська восьмилітня школа, четвертий клас

Зліва направо:

Перший ряд: Юрченко Олександр, Юрченко Валерій, Кондратенко Юрій, Йовенко Іван, Резвін Олександр, Желізняк Микола.

Другий ряд: Кирієнко Надія, Йовенко Олександра, Снігир Надія, Сахно Світлана, Максименко Ольга, Білоконський І.С. (вчитель), Кирієнко Надія, Липа Валентина, Ковбаса Раїса.

Третій ряд: Кондратенко Всеволод, Мосіч Микола, Кирієнко Ольга, Левкун Валентина, Липа Валентина, Кирієнко Віктор, Білоконський Микола.

* Фотомайстер Ячний Федір Филімонович.

1969 рік. Черницька восьмирічна школа, перший клас

Зліва направо:

Перший ряд: Носенко Надія Іванівна, Білоус Ніна Федорівна, Сердюк Т. Є. (вчителька), Садченко Світлана Михайлівна, Желізняк Світлана Григорівна.

Другий ряд: Потапенко Олександр Іванович, Желізняк Сергій, Юрченко Надія Михайлівна, Лавриненко Сергій, Кондратенко Анатолій Володимирович, Якуш Олексій Іванович, Желізняк Микола.

Третій ряд: Терещенко Володимир Миколайович, Кирієнко Сергій Григорович, Кононенко Віктор Іванович, Чугай Григорій.

* Персональну інформацію по учнях надав Терещенко Володимир Миколайович 24.10.1962 р. н. Черниш-Чернігів. Фотомайстер Ячний Ф. Ф.

**1969 рік. Черніська в'осьмилітня школа.
Випускний 8 клас**

Зліва направо:

Перший ряд (сидять): Лобода Ольга (село Нове), Мартиненко Володимир Андрійович, Желізняк Володимир Семенович, Сердюк Ігор Іванович, Носенко Володимир Мусійович, Желізняк Віктор Михайлович, Йовенко Ольга Василівна.

Другий ряд (вчителі): Ячний Л. Л., Топіліна К. Ф., Сердюк Т. Є., Куліш Т. А. (завуч школи), Шевченко Н. І., Шкільний В. В., Валентина Григорівна (вчителька музики), Акуленко Г. О., Шкільна О. В.

Третій ряд: Білоконська Ольга Михайлівна, Арапин Ольга Петрівна, Желізняк Парасковія Феодосіївна, Попок Ольга Іванівна, Уманець Лідія Семенівна, Желізняк Надія Олександрівна, Опанасенко Олександра Михайлівна, Кирієнко Віра Іванівна, Йовенко Галина Тимофіївна, Носко Галина. На фотосвітлині відсутні випускники цього класу – Снігір Надія Феодосіївна та Липа Григорій Васильович.

* Інформація по учнях Желізняка Володимира Семеновича. Черниш-Чернігів.
Фотомайстер Ячний Федір Філімонович.

**1969 рік, травень. Седнів.
Учні випускного 10 класу Седнівської школи**

Зліва направо:

Перший ряд, лежать: Сергієнко Микола, Кирієнко Василь Олексійович (Черниш).

Другий ряд: Юрченко Михайло (Ч), Апанасенко Михайло (Клочків), Кучеров Василь (К), Гончар Микола (Ч), Світайло Василь (К), Кирієнко Михайло (Ч), Клименок Сергій (К).

Третій ряд: Мосіч Наталія Іванівна (Ч), Лукаш Валентина (Ч), класний керівниця Євстратова Кіра Федорівна, Кондратенко Марія (Ч), Апанасенко Ольга (Ч), Євсієнко Людмила (Бігач), Ячна Ніна (Ч), Кондратенко Оксана (Ч).

Четвертий ряд: Сахно Людмила (Ч), Бояринцева Валентина (Ч), Йовенко Валентина (Ч), Мосіч Світлана (Ч), Акуленко Ольга (Ч), Чепурна Ніна (Б), Ломоса Людмила (Б), Остапенко Марія (Б).

* Поіменна інформація по учнях від Кирієнко (Акуленко) Ольги Павлівни, с. Черниш-Чернігів.

**1970 рік, травень.
Учні 7 класу Черницької восьмирічної школи**

Зліва направо:

Перший ряд: Носенко Микола, Ячна М. П. (вчителька), Школьний В.В. (директор школи), вчителька – достовірно ПІБ не встановлено, Носенко Анатолій, Білоконський Микола.

Другий ряд: Сахно Микола, Мишко Анатолій, Юрченко Анатолій, Кондратенко Микола, Желєзняк Микола, Зінченко Микола, Носенко Анатолій Арсенович, Грецький Володимир Дмитрович, Кондратенко Григорій Васильович, Мартиненко Микола Андрійович, Садченко Микола Семенович.

Третій ряд: Ковбаса Володимир, ПІБ наступного учня не встановлено, Мосіч Віктор, Сердюк Віктор, Омельченко Лідія, Полегенько Ніна, Уманець Анатолій, Кривець Олександра, Ячна Світлана, Лень Віра, Мосіч Валентина, Терещенко Марія Давидівна.

* Поіменна інформація по учнях від Уманець (Ячної) Світлани Миколаївни, с. Черниш.

У цьому класі також навчались та закінчили у 1971 році 8 класів восьмирічної школи разом із вище поіменованими учнями – Лень Михайло та Вовк Микола.

1974 рік, травень.

Черніська восьмирічна школа, випускний восьмий клас

Зліва направо:

Перший ряд, вчителі: Сердюк Т. Є., Ячна М. П., Кононенко В. К., директор школи Школьний В. В., почесний гість Юрченко Антон Степанович, Герой СРСР.

Другий ряд: Липа Надія, Ячна Ніна, Вовк Олена, Юрченко Ніна, Лукаш Оля, Юрченко Юлія.

Третій ряд: Яцочко Світлана, Арапін Галина, Кондратенко Ольга, Желізняк Таїсія, Кононенко Ольга, П'явко Світлана.

Четвертий ряд: Липа Микола, Ковбаса Віктор, Потапенко Петро, Носок Володимир, Грецький Анатолій, Кондратенко Віктор.

* Інформація по учнях від Садченко (П'явко) Світлани Василівни. Село Черниш.

Дві фотосвітлини учнів одного класу в різні роки їх фіксації

1968 рік. Перший клас

Зліва направо перший у першому ряду: Григорій Мосіч у вишиванці, вишитої мамою Марією Павлівною Мосіч (в дівочтві Ячна), оповідання про вишивальниць сестер Ячних – Марію та Анну у цьому виданні, розділ 1,3.

1976 рік. Випускний 8 класу Черніської восьмилітньої школи

Учні: Катерина Біла, Ніна Кисіль, Юра Костюк, Анатолій Кривець, Людмила Куліш, Оксана Липа, Станіслав Лукаш, Григорій Мосіч, Віра Москалець, Микола Носенко, Ніна Омельченко, Світлана Зінченко, Володимир Юрченко.

1979 р. На цій фотосвітлині, окрім учнів, розміщено також окреме фото будівлі школи, але не з парадної, а тильної – дворової частини території школи

1995 рік. Випускний 9 класу Черниської школи

На фото: Вовк Наталія Миколаївна, Желдак Олексій Олександрович, Касаткін Денис Петрович, Кондратенко Олена Юріївна, Овдій Наталія Олександрівна, Потапенко Ірина Віталіївна, Стряпуніна Наталія Сергіївна, Шарпатий Юрій Вікторович. *Вчителька* Кононенко В. К.

* Поіменна інформація із краєзнавчого музею Черниша.

**1998 рік. Випускний 9 класу Черницької школи.
Учні спільно із педагогічним колективом школи**

Поіменний перелік випускників: Бойко Леся Миколаївна, Максименко Володимир Миколайович, Мельник Юрій Іванович, Садченко Тетяна Іванівна, Юрченко Анна Ана-толіївна.

* На передньому плані директор школи Іванов Валерій Михайлович, який надав фотосвітлину.

1998 рік. Педагогічний колектив Черницької школи

Зліва направо:

Перший ряд: Луговська Тетяна Сергіївна (вчителька історії та англійської мови), Кириєнко Людмила Степанівна (хімія та біологія), Мартиненко Олександра Василівна (фізика та математика).

Другий ряд: Баранова Світлана Григорівна (зарубіжна література), директор школи Іванов Валерій Михайлович (вчитель французької мови), Кононенко Віктор Дмитрович (трудове навчання та фізкультура), вчителька, ПІБ достовірно не встановлено, Кононенко Віра Ксенофонтівна (українська мова та література).

* Фотосвітлина із особистого архіву Іванова В. М.

**1999 рік. Випускники 9 клас Черницької школи
разом із педагогічним колективом школи**

Поіменний перелік випускників: Мартиненко Олексій Андрійович, Моргушко Оксана Юріївна, Неменуца Оксана Василівна, Нікіфорова Людмила Миколаївна, Панько Оксана Леонідівна, Сапон Ірина Іванівна, Стреж Руслана Олексіївна.

* На першому плані директор школи Іванов Валерій Михайлович, який надав фотосвітліну.

**2001 рік. Випускний 9 класу Черницької школи. Учні спільно з педагогічним
колективом школи та головою Черницької сільради Мельником І.Д.**

Поіменний перелік випускників: Бойко Лідія Миколаївна, Вовк Алла Миколаївна, Кондратенко Ярослав Всеволодович, Овдій Марія Олександрівна, Потапенко Дмитро Олександрович.

* На передньому плані директор школи Іванов Валерій Михайлович. Поіменна інформація випускників із краєзнавчого музею Черниша.

Для педагогічного колективу та учнівської молоді Черницької школи 2011/2012 навчальний рік виявився завершальним та підсумковим в більш ніж 120-річній історії поважного навчального закладу.

У травні 2011 року був передостанній випуск учнів 9 класу (фото).

У 2012 році школу – шкільний навчальний заклад закрили. З цього часу учні Черниша навчаються в Седнівській школі, педагогічний колектив школи працевлаштований в інших навчальних закладах району. Будівля школи перепрофільована в сільський клуб з бібліотекою та краєзнавчим музеєм.

Висловлюю глибоку подяку за натхнення, підтримку, витримку та терпіння, допомогу та сприяння у написанні книжки:

Андрусенко Галині Дмитрівні, місто Чернігів.

Бушай Наталії Вікторівні, головній редакторці Чернігівської обласної газети «Наш край».

Байдакову-Казці Михайлу Михайловичу, краєзнавцю та письменникові із Седнева.

Грабовцю Володимирі Миколайовичу, політику, краєзнавцю, м. Чернігів.

Володько Наталії Олександрівні. Фотохудожниці, м. Чернігів.

Дахну Юрію Володимировичу, краєзнавцю, етнографу, колекціонеру, село Москалі.

Довгоруку Юрію Олександровичу, керівнику приватного підприємства, ветерану МВС, м. Чернігів.

Курданову Андрію Леонідовичу, краєзнавцю, історику, голові Чернігівського районного осередку НСКУ.

Кагановій Ірині Яківні, зав. відділу краєзнавства Чернігівської ОУБ імені Г. Короленка.

Кравченку Олегу Олександровичу, голові правління ПАТ «Страхова компанія «Еталон», м. Київ.

Коваленку Олександрі Борисовичу, директорі навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Кондратенко Ользі Анатоліївні, продюсерці, телевізійного каналу СТБ, м. Київ.

Леоненку Василю Миколайовичу, депутату Чернігівської обласної ради, заступнику голови Чернігівської районної ради народних депутатів, містечко Березна.

Носенко Олені Володимирівні, начальниці відділу ДАЧО, м. Чернігів.

Потапенко Людмилі Олексіївні, зав. бібліотекою та краєзнавчим музеєм села Черниш.

Тарасенко Наталії, співачці, краєзнавиці та мистецтвознавиці із Седнева.

Степовику Петру Миколайовичу, директору Чернігівського комунального позашкільного навчального закладу «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді».

Пархоменко Людмилі Василівні, головній редакторці Чернігівської обласної газети «Деснянська правда».

Синиці Володимиру Панасовичу, політику, історику, краєзнавцю, місто Чернігів.

Сологубу Богдану Вікторовичу, начальнику Чернігівського управління ПАТ «СК «Еталон».

Федюку Олександр Миколайовичу, місто Мена. Підприємцю, інженеру-конструктору, винахіднику. Його помічниці – дружині Тетяні Олександрівні Федюк (в дівоцтві Федорченко).

Мій родині: дружині Надії Кириєнко, подружжю Олифіренків: Юлії – доньці, зятю – Сергію. Подружжю Кириєнків: Юрію – сину та невістці – Оксані. Онукам: Івану та Надії Олифіренкам, Анні та Анастасії Кириєнкам.

Про автора

Кириєнко Іван Олексійович, народився 7 січня 1953 року в Черниші Чернігівського району, в родині хліборобів. Закінчив Черниську восьмилітню, а потім Седнівську середню школу. Освіта вища юридична – правознавство. З 1973 по 2005 рік служив в системі МВС. В період із жовтня 1975 по вересень 1991 року в Менському районі, у 1987–1991 роках начальником Менського райвідділу внутрішніх справ УВС у Чернігівській області. Після закінчення Академії МВС, із 1993 року перебував на керівних посадах УВС – УМВС області, остання посада – заступник начальника УМВС в Чернігівській області. Полковник міліції. З 2005 року по теперішній час директор, радник голови правління ПАТ «СК «Еталон». Член Національної спілки краєзнавців України. В Чернігівській обласній газеті «Деснянська правда», Чернігівській районній газеті «Наш край» надруковано 39 розвідок та досліджень з краєзнавчої, історичної, етнографічної та фольклорної тематики. Автор та упорядник історико-краєзнавчого видання «Черниш», книга перша (2018 рік). Співавтор книжки «Нас, друзі, Менщина єднає» (2020 рік). Брав участь у підготовці наступних історичних видань: «Долі репресованих земляків Чернігівського району» (2017), «Літопис доль та днів минулих», книги третя та четверта (2020, 2021). Проживає в місті Чернігові. Нагороджений найвищими відомчими нагородами та відзнаками МВС України та ПАТ «Страхова компанія «Еталон». Золотим знаком «За відмінне навчання». Почесними грамотами Чернігівської облради, Чернігівської ОДА. Лауреат Чернігівської обласної премії імені братів Тарновських (2020).

Історико-краєзнавче видання

Кирієнко Іван Олексійович

Черниш

Книга друга

І хрестиком, і доріжкою

Редактори: Галина Андрусенко, Людмила Пархоменко

Технічний редактор Олег Єрмоленко

Комп'ютерна верстка

та дизайн обкладинки Олега Єрмоленка

Коректор Ольга Василенко

Підписано до друку 17.01.2023 р.

Формат 70х100/16. Папір офсетний. Гарнітура PragmaticaC.

Ум. друк. арк. 32,41. Ум. фарб.-відб. 129,64. Обл.-вид. арк. 25,0.

Зам. 0001. Наклад 200 прим.

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року

Тел. +38-097-385-28-13

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40

